

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK
Tanulmánykötet

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:
Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkonceptiók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYÜLÉSBEN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYÜLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradi Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREKSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók.....</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREKSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

Előszó

Csakúgy, mint a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tevékenysége, jelen kötet tematikája is rendkívül sokszínű. Ennek megfelelően a benne szereplő tanulmányok több nagyobb szerkezeti egységbe sorolva kerülnek közlésre.

Az első tartalmi egységben azon tanulmányok kaptak helyet, amelyek a 2018. november 8-án, az 1868-as nemzetiségi törvény megalkotásának 150. évfordulója alkalmából a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán rendezett tudományos konferencia előadóinak tollából származnak. A rendezvény szervezői a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont voltak. A konferencia előadásai szolgáltak alapul kötetünk *Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon* című fejezetének. A közreadott tanulmányokat egységbe terelő közös rendező elvet az 1868. évi nemzetiségi törvény képezi, melynek a magyar és az egyetemes történelemben elfoglalt helyét, nemzeti sajátosságait, a megalkotásához vezető folyamatok ellentmondásos és összetett rendszerét, továbbá a törvény végrehajtásával kapcsolatos problémákat Deák Ágnes, Gyáni Gábor és Lajtai L. László átfogó, értelmező írásai világítják meg. Molnár Ferenc és Fedinec Csilla esettanulmányai elsősorban az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni változó tartalmába, valamint a multietnikus Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetébe engednek mélyebb betekintést.

A kötet második részében történelmi tanulmányok olvashatók. Ezek közül Dancs György írása az első kolerajárvány elleni védekezés magyarországi vonatkozásaival foglalkozik, annak szereplőit mutatja be. A blokkban szereplő többi tanulmány Kárpátalja történetére fókuszál: jelesül Csátáry György levéltártörténeti jellegű munkája a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén őrzött Brascasajkó-levéltár egységeit sorakoztatja fel, míg Szamborovszkyné Nagy Ibolya egyháztörténeti írásában a beregszászi református templom történetével kapcsolatos kutatásainak eredményeit közli. Molnár D. Erzsébet tanulmánya Kárpátalja szovjet megszállásának kezdeti szakaszába kísérel meg betekintést nyújtani, Váradi Natália pedig a hruscsovi éra kárpátaljai mindennapjaiba és a határmenti kapcsolatok sajátosságaiba kalauzol.

A tanulmánykötet harmadik szerkezeti egységében napjaink Kárpátalját különböző szempontok szerint bemutató társadalomtudományi tanulmányok kerülnek közlésre. A 2020-ban véghezvitt közigazgatási

változások következményeit a régióra nézve Molnár D. István elemzi tanulmányában, kitérve az újonnan kialakult közigazgatási egységek nemzetiségi összetételére is. Szintén ebben a részben kapott helyet Pallay Katalin írása, amelyben a kárpátaljai mobilis hallgatók letelepedésére ható tényezőket vizsgálja. Hasonló aktualitással bír Darcsi Karolina, Orosz Ildikó és Molnár D. István közös tanulmánya a „KMKSZ” – UMP szerepléséről a 2020-as ukrainai helyhatósági választásokon.

Kutatóközpontunk tevékenységi köre a történelmi és egyéb társadalomtudományi kutatások mellett olyan területre is kiterjed, amely különböző fejlesztési tervek keretében nyújt gyakorlati hasznosíthatósági perspektívákat közösségünk számára, elősegítve ezáltal a szülőföldön maradás, a boldogulás és a fejlődés lehetőségét. Jelen kötetben a Kutatóközpontban Orosz Ildikó, Pataki Gábor és Molnár D. István által kidolgozott, Beregszászra és vonzáskörzetére vonatkozó fejlesztési terv kerül közlésre.

A kiadványban a tanulmányokon kívül könyvismertető is szerepelnek, amelyeket a kötet negyedik tartalmi egységében gyűjtöttünk össze. Molnár Ferenc recenziójában Csatáry György újonnan megjelent, a Rákóczi-kor kárpátaljai emlékhelyeit bemutató monográfiáját ismerteti. Itt emlitenénk meg Csernicskó István és Szilágyi Lajos konstruktív recenzióját az Orosz Ildikó és Pallay Katalin szerzőpáros legújabban megjelent, a kárpátaljai oktatás helyzetét a 2019-es külső független tesztelés tükrében elemző monográfiájáról, vagy Csatáry György ismertetőjét a beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertjében nyugvó híres beregszásziakat felsorakoztató kiadványról. Érdeklődést felkeltő recenzióban mutatja be Császár István a *Menekültek, migránsok, új hazát keresők* című tanulmánykötetben megjelent írásokat, míg Asztalos Annamária a *Volt egyszer egy Monarchia* című konferenciakötet ismertetésére vállalkozik.

A kiadvány megjelenéséért a Magyar Tudományos Akadémiának tartozunk köszönettel, mivel a Domus intézményi konferencia- és kiadványtámogatási pályázat keretében valósulhatott meg. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

A szerkesztők

**NEMZETISÉGI KÉRDÉS ÉS TÖRVÉNYHOZÁS
A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON**

Nemzetiségi törvényjavaslat-változatok Magyarországon, 1861–1868

Az európai államokat a nemzetállami ideál vonzása komoly feladat elé állította a 19–20. században, s nincs ez másképp a 21. században sem. A nemzetiségi szempontból többé-kevésbé vegyes lakosságú államoknak olyan államszervezeti modelleket kellett kialakítaniuk, melyek biztosították az állami szuverenitás egységének megőrzését, ugyanakkor eleget tettek bizonyos mértékig a modern nemzeti gondolat azon követelményének, hogy a nemzeti-etnikai csoportok önálló kulturális és politikai közösségekként is megjelenhessenek valamilyen formában az államszervezetben. A 19. század közepi Magyarország politikai elitjének is ezzel a feladattal kellett szembenéznie. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakának heves, a Délvidéken és Erdélyben polgárháborúig élesedő nemzetiségi küzdelmei tanulságát a magyar liberális és konzervatív politikai elitek igyekeztek levonni: alaptétellé vált, hogy a közjogi helyzet rendezése, Magyarországnak a Habsburg birodalmi kereten belüli jogállásának hosszabb távon is tartós rendezése csak akkor képzelhető el, ha azzal párhuzamosan nemzetiségi törvényjavaslat születik, mely biztosítja a Magyarországon élő nem magyar anyanyelvű állampolgárok anyanyelvhasználatához és kultúrájuk fejlesztéséhez fűződő jogait – miközben azt továbbra is határozottan elutasították, hogy az ország politikai, illetve közigazgatási egységét nemzetiségi közigazgatási kerületek vagy nemzetiségi elv alapján szervezett megyék létrehozásával lazítsák.

A neoabszolutizmus bukása, az 1860. október 20-i uralkodói diploma Magyarországon új helyzetet teremtett: az alkotmányos viszonyok részleges visszaállítása megnyitotta az utat a magyar és nem magyar politikai mozgalmak előtt programjaik újraformálására és propagálására. Az 1861. áprilisában összeült magyar országgyűlés augusztusi berekesztése után ugyan 1861. novemberől néhány évre újra rendeleti kormányzás, az alkotmányos viszonyok felfüggesztése következett a bécsi nagyhatalmú államminiszter, Anton Schmerling nevével fémjelzett Schmerling-provizórium idején, de azután 1865 nyarán újra megindultak a végül a kiegyezéshez

* Egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Modernkori Magyar Történeti Tanszék

vezető közjogi tárgyalások. Az újra összehívott magyar országgyűlés megkezdte az előmunkálatokat egy nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozására is, s végül 1868 decemberében sor került annak elfogadására és uralkodói szentesítésére. 1860 októbere és 1868 decembere között a magyar korona országaiban összesen öt nemzetiségi törvényjavaslat/törvény született: kettő (1861-ben és 1868-ban) a magyar liberális politikusok erőfeszítéseinek eredményeképpen, egy (az erdélyi országgyűlés által elfogadott törvényjavaslat) a nem magyar nemzeti mozgalmak törekvései nyomán, kettő (1863-ban és 1865-ben) pedig a magyar konzervatív tábornak a Schmerling-provizórium kormányzatában részt vállaló csoportjának tollából. Ezek összehasonlítására vállalkozik most írásom – mindenekelőtt a hivatali nyelvhasználatra vonatkozóan.¹

I.

Időrendi sorrendben haladva az első törvényjavaslat az 1861. évi országgyűlés időszakára esett. Amint az közismert, június 25-én Eötvös József báró javaslatára bizottságot választottak a törvényjavaslat kidolgozására, s a 27 tagú bizottságban 12 nem magyar nemzetiségű képviselőnek jutott hely. A bizottság többsége által támogatott törvényjavaslatot Eötvös dolgozta ki: elutasított bármiféle formális deklarációt a nemzeti csoportok egyenjogúsításáról, viszont egyéni és kollektív nyelvhasználati jogokat biztosított a nem magyar anyanyelvű állampolgárok számára: saját nyelvükön érintkezhessenek valamennyi hatósággal, a települések, valamint azon túlmenően a megyék közgyűlései is szabadon választhassák belső igazgatási nyelvüket (a közgyűlés jegyzőkönyveit kellett csak magyarul is vezetni), de a megyék egymás között magyarul levelezzenek (ám ha ugyanaz a belső ügykezelési nyelvük, választhassák azt a nyelvet is), a felső hatóságokkal a levelezés magyarul folyjon. Tartalmazta azt is a törvényjavaslat, hogy az államhatóságok biztosítsák, hogy a különböző hivatalokra – s külön kiemelte a megyei főispáni hivatalt – kellő számban alkalmazzanak egyéneket a nem magyar nemzetiségek köréből. Az országos szervek – beleértve az országgyűlést – nyelvének a magyart nyilvánította, de a törvényeket valamennyi nyelven publikálni kívánta. Biztosította to-

¹ Ezen szabályozások szisztematikus összehasonlítását lásd: *Csernus-Lukács Szilveszter*: A nemzetiségi és nyelvi kérdés szabályozása Magyarországon és Erdélyben az Októberi Diplomától a nemzetiségi törvényig. Függelék. In: *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Szerk. Nagy Noémi. Budapest 2020. 66–98.

vábbá a törvényjavaslat a kulturális autonómia intézményrendszerét: évenkénti nemzeti gyűlések tartását kulturális, felekezeti ügyeik tárgyalására, minden felekezet állíthat közép- és felsőfokú intézményeket, amelyekben a nyelvet az alapító határozza meg. A bizottság kisebbségben lévő, nem magyar nemzetiségű tagjai nevében Aloiziu Vlad és Sigismundu Popovici kisebbségi törvényjavaslatot nyújtott be, mely elvi deklarációt tartalmazott az országban lakó „nemzetek” egyenjogúságáról, a községek és a törvényhatóságok igazgatási nyelvét a lakosság többségének nyelvhasználatához igazította volna, s szavazást csak kétséges esetekben rendelt volna el, a megyék–járások határait nemzetiségi viszonyok szerint kívánta volna újra meghatározni, hogy lehetőség szerint nemzetiségi szempontból homogén közigazgatási területi egységek jöjjenek létre. A törvényjavaslatok parlamenti tárgyalására azonban az országgyűlés augusztus 22-i feloszlása miatt nem kerülhetett sor.²

II.

A Schmerling-kormányzat több alkalommal is elkötelezte magát a nemzeti egyenjogúság elve mellett – de csak a magyar korona országaiban; a nemzetiségi kérdés mindenekelőtt a politikai nyomásgyakorlás eszköze volt a bécsi politikusok számára, hogy a magyar politikai elitet a közjogi kompromisszumok útjára tereljék. S Magyarországon nem csitultak a nemzeti küzdelmek. 1861 decemberében szlovák vezetők az uralkodóhoz intézett memorandumban kérték a jász-kun és a hajdú kerület mintájára szlovák közigazgatási kerület létrehozását uralkodói rendelettel, 1863 elején újabb szlovák kérvény került a minisztertanács elé, tiltakoztak a magyar nyelv széleskörű használata ellen, főképp az oktatásban.³ 1861 őszén a ruszin görögkatolikus papok között aláírásgyűjtés folyt egy ruszin közigazgatási kerület felállításának érdekében. Az 1861-es karlócai nemzeti kongresszus memorandumára válaszként Schmerling államminiszter

² *Mikó Imre*: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika: tanulmányok a magyar közjog és politikai történet köréből. Kolozsvár 1944. 89–110.; *Arató Endre*: A magyar politikai nemzet fogalmának vitája az 1860-as évek országgyűlésein. Történelmi Szemle 13. (1970) 444–448.; *Szabad György*: Forradalom és kiegyezés válaszüttján (1860–61). Budapest 1967. 547–555.

³ *Milan Podrimavský*: Die nationale Identität der Slowaken und das Bestreben um ihre staatsrechtliche Realisierung in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts és *Stefan Malfèr*: Ein slowakischer Distrikt als Lösungsvorschlag zur slowakischen Sprachen- und Nationalitätenfrage in Ungarn in amtlichen Gutachten 1862 und 1864. In: Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867. Hrsg. Dušan Kováč – Arnold Suppan – Emilia Hrabovec. Bratislava 2001. 73–78., 133–144.

1861 decemberében kezdeményezte egy szerb közigazgatási kerület újra elkülönítését, de immáron nem külön koronatarományként, hanem a magyarországi közigazgatáson belül.⁴ A Schmerling-provizórium vezető magyar hivatalviselői törekedtek minden nemzetiség soraiból alkalmazni hivatalnokokat mind a helytartótanácsban, mind a kancellárián, a főispánok között is fel-feltűntek román, ruszin és szerb megyekormányzók, de a panaszok nem szűntek. Az oktatási nyelv kérdése inkább a szlovákok lakta vidéken keltett feszültségeket. Az októberi diploma kibocsátásakor az uralkodó előírta, hogy a helytartótanács konzultáljon az egyházi és közigazgatási hatóságokkal, valamint a tanári testületekkel a gimnáziumok oktatási nyelvéről, s annak nyomán tegyen javaslatot a szükséges módosításokra. A helytartótanács 1861 októberében a magyar nyelvet nyilvánította oktatási nyelvnek, de két kategóriát különítettek el: a kizárólagos magyar tannyelvű intézményeket (14 főgimnázium, 19 algimnázium) és a vegyes tannyelvűeket (13 főgimnázium, 6 algimnázium), amelyekben a tannyelv ugyan szintén a magyar volt, de a szükségletek szerint a tanári magyarázatok, a felelés más hazai nyelven is folyhatott. A belényesi főgimnázium nyelve maradt a román magyar segédnyelvvvel. A hangos tiltakozások nyomán módosították a rendelkezést: négy intézményt átsoroltak a vegyes tannyelvűek közé, de ekkortól már két tannyelvű intézményről szóltak. Egyes intézményekben részlegesen fennmaradhatott a német oktatási nyelv.⁵ A felvidéki területeken továbbá az 1859. szeptember 1-jén kibocsátott, majd 1860 tavaszán módosított Protestáns Pátens keltette mozgalom gerjesztette a nemzetiségi ellentétek tüztét, az ún. autonóm és a patentális egyház küzdelme a hívekért és egyházközségekért évekig mérgezte az együttélés légkörét.⁶

Mindenekelőtt azonban a hivatali nyelvhasználat kérdésében került sor újabb és újabb konfliktusokra. Az októberi diplomához csatolt, Vay Miklós báró magyar kancellárhoz intézett egyik uralkodói kabineti irat a magyar nyelvet nyilvánította újra hivatalos nyelvvé Magyarországon. Ugyanakkor előírta, hogy a városok és falvak belső igazgatásukban,

⁴ Deák Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Századvég 13. (2008) 4. sz. 69–70.

⁵ Deák Á.: Soknemzetiségű nemzetállam i. m. 64–67.; Uő: Kísérletek a többnyelvű középfokú oktatás bevezetésére Magyarországon, 1861–1862. Aetas 36. (2021) 1. sz. (előkészületben.)

⁶ Friedrich Gottas: Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. München 1965. 151–161.; Szatmári Judit: A református egyház a neoabszolutizmus éveiben 1849–1860. Budapest 2015. 197–269.

oktatási és egyházi intézményeikben saját helyi többségi nyelvüket használhatják. A járási hatóságok kötelesek a községekhez intézett hivatalos irataikban a község nyelvét használni.⁷ Egészen az 1868. decemberi nemzetiségi törvény születéséig ez az írat volt az irányadó nyelvhasználati kérdésekben Magyarországon. A dokumentumot azonban magyar nyelven pontatlanul tették közzé 1860 őszén, mivel abból úgy tűnhetett, mintha a községek csak iskolai és egyházi ügyeikben, igazgatásukban azonban nem használhatnák szabadon az általuk választott nyelvet. Ráadásul nem készült végrehajtási utasítás, a megyei, helyi hatóságoknak maguknak kellett értelmezni és gyakorlatba ültetni azt, s a magyar igazgatási nyelv visszaállításának hevében, de akár a helyi jegyzők nem megfelelő nyelvi ismereteinek következtében is háttérbe szorulhatott a többi nemzetiség anyanyelvhasználatának biztosítása. Forgách Antal gróf, az 1861 nyarán hivatalba lépő magyar kancellár egyértelműen a magyar államnyelv érvényesítésének híve volt, a helytartótanács élére az uralkodó által 1861 novemberében helytartói minőségben kinevezett Pálffy Móric gróf altábornagy nála nagyobb súlyt helyezett a nem magyar csoportok nyelvhasználati igényeinek kielégítésére. Mindezzel együtt egy 1862-es kimutatás szerint 5981 község belső ügykezelése folyt magyarul, miközben a nemzetiségi összetételt tekintve e forrás szerint 4395 község számított magyar többségűnek. Az igen gyakori tiltakozó akciók közül a legnagyobb visszhangot harminchárom Arad megyei román értelmiséginek az uralkodóhoz benyújtott memoranduma váltotta ki 1862-ben. Román nemzetiségű főispán kinevezését kérték, községi ügyekben nyelvhasználati jogaik biztosítását. Fellépésük sikerrel járt: az uralkodó 1862. július 27-én döntött arról, hogy a községek nyelvét a rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján a felettes hatóságoknak kell meghatározni. Ha a viszonyok kiegyenlítettek, a felettes közigazgatási vezetőnek kell közvetítenie. Ha ez sikertelen, a lakosok szavazzanak, ha ez sikertelen, az eredményt figyelembe véve a megyei vezető dönt. A megye élére pedig elrendelte román nemzetiségű főispán kinevezését.⁸

⁷ Szövegét lásd: *Eduard Bernatzik*: Die österreichischen Verfassungsgesetze. Leipzig 1906. 201–203.; magyarul: Deák Ferencz beszédei I–VI. 2. kiadás. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Budapest 1903. II. 501–502.

⁸ *Stefan Malfèr*: „Empfangen, nicht verstanden”. (Überlegungen zur Nationalitätenfrage und zu einem Nationalitätengesetz für Ungarn in der Zeit des Provisoriums). In: Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. Vergügelichung in Mitteleuropa. Festschrift für Péter Hanák zum 70. Geburtstag. Szerk. Somogyi Éva. Budapest 1991. 169–180.; *Deák Á.*: Soknemzetiségű nemzetállam i. m. 53–58.; vö. *Uő.*: Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei. Magyar Kisebbség 14. (2009) 1–2. sz. 17–37.

I. Ferenc József is rendkívül fontos politikai feladatnak tekintette, hogy a Magyarországon együtt élő nemzetiségek nemzetiségi jogait törvény szabályozza. Az Arad megyei román értelmiségiek panaszirata kapcsán utasította 1862. július végén Forgáchot egy nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozására a nem magyar anyanyelvű állampolgárok nyelvhasználati jogait és „nemzeti fejlődésüket” biztosítandó, amit majd a következő országgyűlés elé terjeszthetnek királyi javaslatként. (A birodalmi vezetés befolyásos köreiben akadtak ugyan azon véleménynek is szószólói, hogy a hivatali nyelvhasználat kérdésében nem szükséges országgyűlési vagy birodalmi parlamenti döntés, semmiféle nemzetiségi törvény, mivel az uralkodó felségjogai közé tartozik a hivatali nyelv rendeleti szabályozása, de ezt a véleményt az uralkodó nem akceptálta.) A magyar vezetők nem nagy lelkesedéssel fogtak hozzá a feladathoz, mégis a helytartótanácsban belül felállt egy bizottság, amely 1863 elejére kidolgozott egy törvényjavaslatot.⁹

A bizottságba elsősorban a helytartótanács kebeléből választott tagokat Pálffy a maga elnöklete alatt. Tagjai: Privitzer István, Péchy Ferenc (két helyettese), Danielik János címzetes püspök, Hueber Zsigmond, Korizmics László püspök, Jakab István, Palló Sándor, Abonyi István, a Délvidékről származó szerb Mandics Tivadar (Tódor), a máramarosi román Mihályi Gábor, valamint Dobránszky Adolf,¹⁰ a ruszin nemzeti mozgalom egyik irányítója, mindannyian helytartótanácsi tanácsosok. Ezenkívül az uralkodó a helytartó indítványára engedélyezte néhány külső tag meghívását is a nem magyar nemzeti csoportok tekintélyes személyiségei közül, Pópa Györgyöt¹¹ a románok, Francisci Jánost¹² a szlovákok, míg a huszti

⁹ *Malfër, S.*: „Empfangen, nicht verstanden” i. m. 57.; *Csernus-Lukács Szilveszter*: Utak a nemzetiségi törvényekig. In: Tavaszi szél. I–IV. Szerk. Keresztes Gábor. Budapest 2016. IV. 363–374.; *Deák Á.*: Soknemzetiségű nemzetállam i. m. 58.

¹⁰ A ruszin Dobránszky Adolf helytartótanácsosnak, majd udvari tanácsosnak már 1861 őszétől nézeteltérése támadt feletteseivel, amikor arra buzdította a görögkatolikus ruszin espereseket, hogy petícióban követeljék a ruszin területi autonómiát, illetve aláírásgyűjtés nyomán hatalmazzák fel őt a ruszin nemzet képviselőjére. *Deák Á.*: Soknemzetiségű nemzetállam i. m. 60.; *Molnár Ferenc*: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 25.

¹¹ Pópa György magyarországi román nemzetiségi politikus, 1861-ben országgyűlési képviselő, 1864–1867 között Arad vármegye főispánja.

¹² Francisci János szlovák nemzetiségi politikus. Az 1848–1849-es szlovák felkelésben való részvétele után megyei tisztviselő, 1861-től a Pešt’budinské Vedomosti című lap szerkesztője, az 1861-es turócsmártóni szlovák nemzetgyűlés elnöke. 1863-tól helytartósági tanácsos, a következő évtől Liptó vármegye főispánja. A kiegyezést követően a Matica Slovenska alelnöke. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952. I. 35.

ügyvéd Pásztélyi Jánost a ruszinok közül.¹³ A bizottmány munkájával kapcsolatosan szigorú titoktartást írt elő a Helytartótanács.¹⁴ Abonyi István 1862. október 25-re készítette el a bizottság előtt megvitatandó két (egy hosszabb, részletesebb és egy rövidebb, általánosabb) törvényjavaslatot, valamint az azokhoz kapcsolódó, a törvényjavaslatok motívumait, közjogi és egyéb alapelveit tartalmazó „felírási javaslat”-ot. A bizottmány három ülést tartott: 1862. december 1-jén, 1863. február 6-án és február 10-én – a részletenkénti vita itt megszakadt. Nem tudjuk, került-e sor újabb ülésre, jegyzőkönyv mindenesetre az esetleges folytatásról nem maradt fenn vagy eddig még nem került elő.

Igen lényeges nézetkülönbségek is voltak a bizottság tagjai között, Dobránszky például annak híve volt, hogy az uralkodói felségjogok körébe tartozik közigazgatási kerületek létrehozása a jász-kun kerület mintájára, ami teljes mértékben kielégítené a nem-magyar nemzeti mozgalmak igényeit, s szükségtelenné tenné nyelvhasználati törvényjavaslat kidolgozását – ezzel a véleményével azonban egyedül maradt. A szerb Mandics Tódor viszont azzal állt elő, hogy a bizottság munkálatai nem terjedhetnek ki a szerb „nemzetiség és nyelv” ügyére, mivel az 1861-es szerb kongresszus, amelynek maga a jegyzője volt, uralkodóhoz eljuttatott memorandumára még nem született uralkodói válasz, azaz még függőben levő kérdésnek minősíthető. A bizottság többsége viszont azzal érvelt, hogy az udvari rendelet egyértelműen generális szabályozást kíván, az országban élő minden nemzetiségre vonatkozóan, nem említve a szerbet kivételként. Vita folyt arról is, hogy a testület figyelembe vegye-e az 1861-es országgyűléshez beterjesztett nemzetiségi kérvényeket, végül Pálffy hozzájárulásával erre vonatkozóan pozitív döntés született, s a tanácskozáson felolvasták mind az 1861-es többségi, mind a kisebbségi nemzetiségi bizottsági javaslatot is.

Az elméleti deklarációkat tekintve a bizottmány munkálatai sajátos ellentmondást tartalmaztak, mert miközben a magyarázó és értelmező preambulum egy „magyar politikai nemzetiség”-ről szólt, a szabályozás végső szövege (többszöri módosítás után) egyaránt tartalmazta „a magyar állam historiai fogalmának s jogainak megfelelő egységes és oszthatatlan

¹³ Pálffy levélfogalmazványa Forgách kancellárhoz, 1862. aug. 19. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), D 191 Abszolutizmus kori levéltár, M. kir. helytartótanács, elnöki iratok, 16823. III. 1862.

¹⁴ Pálffy levélfogalmazványa a kancellárnak 1862. aug. 19. MNL OL D 191 16823. III. 1862.; magánlevél Pásztélyi Jánosnak, Buda, 1862. nov. 3. Uo. Pásztélyi például azonnal nagydobra verte felkérésének tényét, amire Pálffy gyorsan visszavonta azt. Vö. *Deák Á.*: Soknemzetiségű nemzetállam i. m. 58.

magyar politikai nemzetet”, valamint a „polgári s vallási tekintetben egyenjogú nemzetiségek” megjelölést (azaz nem csupán állampolgári jog-egyenlőségről szólt), ami a Vlad-Popovici-féle szöveghez közelített, bár került a nemzetiségi csoportok „nemzet”-ként való megnevezését.

Részletesen foglalkozott a javaslat az állampolgárok egyéni nyelvhasználati jogával, a következőket rögzítette: az állampolgárok saját közösségükhöz és helyhatóságukhoz (megyéjükhöz), illetve az országos hatóságokhoz beadványaikban saját anyanyelvüket használhatják (s a válaszokat is azon a nyelven kell kapniuk közvetlen felettes hatóságuktól), nem saját közösségük és helyhatóságok esetén pedig azok nyelvei közül választhatnak. A közösségek saját nyelvének használatát engedélyezte azok elemi iskolai, egyházi és beligazgatási ügyei tekintetében, illetve más hivatalokhoz intézett folyamodványaikban, jelentéseikben. Az utóbbi esetben azonban csak a közvetlen felső hatóság volt köteles a válaszában a beadvány nyelvét használni. De azt is rögzítette a javaslat, hogy a közösségi lakosok a közösségi ügykezelési nyelvtől függetlenül a közösség „kebelében divatozó” egyéb nyelvek bármelyikét használhatják a közösségi vezetéshez intézett beadványaikban, ahogy a közösségi gyűlések ülésein is, sőt „tekintélyes kisebbség” követelheti saját nyelvének második nyelvként való alkalmazását is a belső ügyvitelben, azaz a helyi nemzetiségi kisebbségi csoportok nyelvhasználati jogai tekintetében is igyekeztek garanciát nyújtani. A közigazgatás országos hatóságai és a törvényhatóságok ügyviteli, ügykezelési és az utóbbiak tanácskozási nyelve a javaslat szerint a magyar, ám a törvényhatóságok jegyzőkönyveinek többnyelvűsítését „kívánhatják” a törvényhatóságban lakó – tehát nem azok bizottságaiban ülő – más nemzetiségűek. Itt azonban a rendelkezés nem tartalmaz világos előírásokat arra nézve, hogy milyen feltételek mellett lehet/kell dönteni a többnyelvű jegyzőkönyvitelről. Azt azonban rögzítették, hogy a törvényhatóságok ülésein minden résztvevő használhatja anyanyelvét.

Az igazságszolgáltatásra nézve az országos törvénykezési hatóságok és a törvényszékek ügyviteli és ügykezelési nyelvül a tervezet szintén a magyart állapítja meg, ahogy a tárgyalások is ezen a nyelven folynak, de a vallomások felvétele, az érintkezés a felekkel azok nyelvén kell, hogy történjen, s a végzéseket az ügyfeleknek saját nyelvükön is ki kell adni.

Az országgyűlés tanácskozási és ügyviteli nyelve a magyar, ám a törvények többnyelvű kiadását előírta a rendelkezés. A lefordított törvények (a magyar melletti) ünnepélyes törvényhatósági kihirdetését is előírta, amennyiben „a bennök lakó nemzetiségek általa érdekelvék”.

Ezenkívül rögzítette a törvényjavaslat a felekezetek és nemzetiségi csoportok irodalmi egyesület- és iskolaalapítási – a kormány engedélyével gyakorolható – jogát, mely szervezetekben saját nyelvüket használhatják. Az oktatás nyelvére vonatkozóan Abonyi tanácsos eredeti javaslata három rendelkezést tartalmazott: a felsőbb állami tanodák tannyelvének meghatározása a kormány joga annak kikötésével, hogy az a „nemzetiségi viszonyokra kellő tekintettel” kell, hogy történjen, a pesti tudományegyetem tannyelvét a magyart határozta meg, illetve a nemzetiségek nyelveire nézve külön nyelvi és irodalmi tanszékek felállítását rendelte el. A végleges változatba azután csupán ez utóbbi került bele, mivel a bizottsági tagok nagy része úgy látta, hogy a „tanodai ügyet”, így ott a nyelvhasználatot is, majd egy későbbi oktatási törvénynek kell szabályoznia.

A törvényjavaslat azonban elkészülte után láthatólag hónapokig a hivatali íróasztalok fiókaiba zárva várt sorsára – a magyar kormányférfiak inkább „altatni” igyekeztek a további tárgyalásokat.

III.

A Schmerling-kormányzat politikájában kiemelt szerepet játszott az erdélyi románok és nyelvük egyenjogúsításának támogatása, mivel Schmerling számára életkérdés volt, hogy sikerüljön a bécsi birodalmi tanács kiegészítését elérni az Erdélyi Nagyfejedelemség országgyűlésének küldötteivel. 1863 nyarán ült össze az erdélyi országgyűlés, itt két törvényjavaslatot terjesztett elő a bécsi kormány. Az első elismerte a román nemzetet negyedik erdélyi nemzetként (a magyar, székely és szász mellett), illetve a görög-katolikus és az ortodox egyházat egyenjogúsította a korábbi négy bevett felekezettel (római katolikus, evangélikus, református, unitárius). A másik törvényjavaslat a magyar, német és román nyelvet egymással egyenjogú országos nyelvekké nyilvánította: az állampolgárok számára biztosította, hogy saját nyelvükön forduljanak valamennyi állami hivatalhoz, s a határozatot, választ beadványuk nyelvén kapják kézhez, a megyék, járások, a települések képviselőtestületei szabadon választhatták meg belső ügykezelési nyelvüket (s akkor bíróságaik ügykezelési nyelve is az lett), ahogy az iskolafenntartók is az oktatási nyelvet – ugyanakkor az országos hatóságok hivatali nyelvhasználatára vonatkozóan részletes nyelvhasználati rendelkezéseket a törvény nem tartalmazott, azok későbbi rendeleti úton történő szabályozását irányozta elő. A magyar képviselők nem vettek részt az országgyűlés munkájában, távollétükben az országgyűlés

mindkét törvényjavaslatot jóváhagyta, de míg az első szentesítésére már 1863 őszén sor került, addig a második esetében ez csak 1865 januárjában történt, tényleges érvényesítésére – az akkor már folyó kiegyezési tárgyalások árnyékában – már nem került sor.¹⁵

IV.

1864 tavaszán változás történt a magyar kancellári poszton, Forgách grófot Zichy Hermann (Ármin) gróf váltotta fel, aki a Schmerling által propagált alkotmányos birodalmi centralizáció programjának készséges támogatója volt, ennek jegyében új lendületet adott a nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozására irányuló folyamatnak is. Zichy kezdeményezésére, s további nemzetiségi panaszok nyomán, Ferenc József 1864. december 2-án elrendelte az októberi diplomához csatolt, nyelvhasználatra vonatkozó kabineti irat új, pontosabb fordításban való újrapiublikálását, annak minden egyes községhez való kiküldését magyarázó szöveggel s ehhez csatoltan a tervezett és rendeleti úton bevezetni szándékozott ideiglenes bírósági reform apropóján pontos nyelvhasználati szabályok kidolgozását. Ennek nyomán Zichy felszólította Pálffy helytartót, hogy a szükséges okmányokat a kancellária irányelvei szerint a helytartótanács dolgozza ki. Pálffy ennek eleget tett, de az uralkodóhoz intézett memorandum formájában is kifejtette: károsnak tartja az akciót, elegendőnek látná, ha hivatali belső utasításban újra felszólítanák a hivatalnokokat az 1860-as uralkodói utasítások pontos betartására, de a közvélemény teljes kizárásával, mivel az várhatóan újra felszítja a nemzetiségi konfliktusokat és feszültséget a vegyes lakosságú helységeken és vidékeken. Mivel azonban a Felvidéken, feltételezhetően a kancellária nem magyar nemzetiségű beosztottjai hivatali titokszegésének köszönhetően, időközben mind a szlovákok, mind a ruszinok, illetve ruszinok és románok által lakott vidékein magánlevelek formájában már elterjedt a december 2-i uralkodói döntés híre, azaz titokban tartásról nem lehetett szó, Pálffy csak annyit igyekezett elérni, hogy ne kelljen minden

¹⁵ Az 1863–1864. évi erdélyi országgyűlés bizottmányának törvényjavaslata. Lásd *Jakabffy Elemér*: Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt. 2. közlemény. Magyar Kisebbség 19. (1940) 97–100.; *Ürmösy Lajos*: Tizenhét év Erdély történetéből. 1849. július 19.–1866. április 17. I–II. Temesvár 1894. II. 142–143., 163.; *Mester Miklós*: Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863–64. évi nagyszebeni országgyűlésen. Budapest 1936. 139–141.; *Szász Zoltán*: Az abszolutizmus kora Erdélyben. In: Erdély története I–III. 1830-tól napjainkig. Főszerk. Köpeczi Béla. Budapest 1986. III. 1496–1502.

községhez eljuttatni a kidolgozott új fordítás szöveget a magyarázattal, hanem csak a járási hivatalok feladatává tegyék azok tartalmának ismertetését a községi, városi előjárókkal (feltételezhetően szóban). Ráadásul az uralkodó 1865 januárjában leállította a tervezett bírósági reformot, mivel döntött a magyar országgyűlés újra összehívásáról, s világos volt, hogy annak rendeleti bevezetése az országgyűlés előtt jelentősen rontotta volna egy közjogi megállapodás esélyeit, ha nem egyenesen lehetetlenné tette volna azt. Így tehát a sürgető szüksége egy pontos hivatali nyelvi szabályozásnak egyelőre megszűnt. Zichy ez utóbbi tekintetben egyetértett a helytartóval, s maga is ad acta tenni javasolta a pontos hivatali nyelvhasználatra vonatkozó javaslatot, ugyanakkor ragaszkodott a december 2-i döntés többi pontjának szigorú teljesítéséhez, s ebben támogatta őt az uralkodó tanácsadó testülete, az Államtanács is. Az uralkodó azonban egyszerűen függőben hagyta a kérdést, nem döntött, ennek nyomán Pálffy álláspontja érvényesült, s csak egy belső hivatali utasítást adott ki a hivatalnokoknak a korábbi rendelkezések szigorú végrehajtásáról, de a község értesítésére egyáltalán semmiféle formában nem került sor.

A helytartótanács által kidolgozott javaslatok azonban fennmaradtak, tehát rekonstruálni tudjuk, hogy ez alkalommal milyen javaslatokat készítettek a hivatali nyelvhasználatra vonatkozóan, s milyen pontokon alakult ki éles nézeteltérés a helytartó és a kancellár között.¹⁶

Az állampolgárokkal való érintkezésben, a hatóságok külső érintkezési nyelvét illetően a javaslat rögzítette, hogy az ügyfelek anyanyelve az irányadó. A felek mellett azok ügyvédjei is jogosultak minden, az adott törvényhatóság területén használatos nyelven készült beadványt beadni (ez utóbbival azonban Pálffy helytartó nem értett egyet, az ügyvédek a magyar nyelv használatára kötelezte volna), s az ügyet azon a nyelven kell intézni; a felekkel, tanúkkal stb. az érintkezés saját nyelvükön. Szükség esetén esküt letett tolmácsot kell igénybe venni, ha az adott fél az adott vidéken használatos nyelvek egyikét sem beszéli. Az ítéleteket, határozatokat, értesítéseket a beadvány nyelvén kell kiadni a feleknek – e ponton ismét csak élesen eltért a helytartó és a kancellár álláspontja, mivel Zichy

¹⁶ Pálffy Mór jelentése Zichyhez, Buda, 1865. márc. 3. Melléklet: „Provisorische Instruktion bezüglich des Gebrauches der Sprachen bei den Verwaltungs und Justizbehörden im Königreiche Ungarn”. MNL OL D 185 Abszolutizmus kori levéltár, M. kir. udvari kancellária, elnöki iratok 1865: 265. Magyar nyelvű változat: „Ideiglenes utasítás a nyelvek használata iránt Magyarország k. i. hatóságainál és bíróságainál”. MNL OL D 191 7976. III. 1864.; a törvényjavaslat tartalmáról és történetéről részletesen lásd: *Deák Ágnes*: Kísérlet a hivatali nyelvhasználat szabályozására Magyarországon 1865-ben. *Történelmi Szemle* 61. (2019) 681–701.

kancellár valamennyi hivatalra kiterjesztendőnek tartotta ezt a követelményt, míg Pálffy helytartó továbbra is csak az állampolgár közvetlen felettes közigazgatási hatóságának nyelvhasználatára korlátozta volna.

A közigazgatási hatóságok (azaz a szabad királyi városok, rendezett tanáccsal rendelkező városok, kerületek és a megyék) és a bírói hivatalok belső ügykezelési nyelveként a javaslat a magyar nyelvet rögzítette, de azzal a megszorítással, hogy a törvényhatóságok gyűléseinek szóbeli tanácskozásaiiban használható más nyelv is, sőt a kancellária egyedi engedélyt adhat továbbá a tanácskozás jegyzőkönyvének más nyelven is történő vezetésére (ahogy az 1861 tavaszán már történt Zaránd megye, továbbá Zólyom szabad királyi város, Krassó megye és Kővár vidéke esetén¹⁷). A szabad királyi városok, a rendezett tanáccsal rendelkező mezővárosok, valamint a szabad kerületek számára ugyanakkor lehetővé tette a javaslat, hogy szigorúan lokális gazdasági, egyházi és iskolai ügyeikben saját községi nyelvet használjanak az ügykezelésben, s azokat a törvényhatósági ügyektől elkülönített jegyzőkönyvben azon a nyelven jegyzőkönyvezhessék.

A hatóságok a magasabb hatóságokkal, illetve az egymás közötti levelezésben a magyar nyelvet kell, hogy használják, más koronataromány hivatalaival pedig németül érintkeznek. Pálffy helytartó igyekezett a magyar hivatali nyelv használati körét tágítani, amennyiben támogatta volna, hogy a pénzügyi, illetve a katonai hivatalok is kötelesek legyenek magyar nyelvű hatósági iratokat elfogadni, Zichy azonban ezt ellenezte arra hivatkozva, hogy az októberi diploma sem a pénzügyeket, sem a hadügyeket nem minősítette országos ügyeknek.

Abban azonban egyetértettek, hogy a hatóságok a községekhez (azaz minden olyan településhez, amely nem rendelkezik törvényhatósági jogkörrel) intézett irataikat minden esetben az adott község ügykezelési nyelvén kell megfogalmazniuk és kiküldeniük, s azok a felettes hatóságokhoz maguk is ügykezelési nyelvükön fordulhatnak.

A községek ügykezelési nyelvének „alapvetően azt a nyelvet kell tekinteni, amelyet a község lakói általában vagy nagyobb részben használnak”. Vegyes lakosságú községekben panasz esetén az uralkodó által 1862. július 27-én meghatározott, már ismertetett eljárás következett. Vitatott lehetett azonban, hogy az esetleges szavazásban kik vehetnek részt. E tekintetben a javaslat az 1836. évi 9. törvénycikk 1. §-át tekintették irányadónak,

¹⁷ Vö. Az Államtanács iratai a szabályozásról, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Jüngere Staatsrat, Gremial 46. 708/1864.

s nem vállalkoztak egységes szabályozásra. Eszerint azon községekben, ahol a községi előljárók megválasztásában szokásjogi alapon minden lakos részt vesz, minden lakos szavazhat; máshol csak a háztulajdonosok vagy a polgárjoggal rendelkezők, azon városokban pedig, ahol létezik választott képviselőtestület (választott község), csak annak tagjai. Ismét csak tartalmazott a javaslat a településeken belüli kisebbségek nyelvhasználati jogait biztosító kitételeket – az 1863-as javaslathoz hasonló formában, efféle jogbiztosítékot azonban Zichy kancellár feleslegesnek tartott.

V.

A magyar országgyűlés 1868. decemberben fogadta el azt a nemzetiségi törvényt, amelynek nemrég ünnepeltük a 150. évfordulóját. Tudjuk, a törvényjavaslat országgyűlési bizottsági, majd plenáris vitája során lényeges pontokon módosult, az összehasonlítás során mi most a végleges törvény-szöveget vizsgáljuk.¹⁸ A törvénybe mindenekelőtt belekerült az elméleti deklaráció az egységes politikai magyar nemzetről – amit az állampolgárok egyenjogúságának hangsúlyozásával igyekeztek ellenpontosítani, kikerülve a különféle nemzetiségi csoportoknak akár „egyenjogú nemzetiség”-ekként is kollektívumként való elismerését a törvény-szövegben.

A törvény a korábbi törvényjavaslatokhoz hasonlóan leszögezi az állampolgár jogát arra, hogy saját községéhez s valamennyi magasabb állami közigazgatási vagy bírói hatósághoz intézett beadványaiban saját nyelvét használja. Ilyen esetben a magasabb hatóságok végzéseiket az államnyelven hozzák, de ahhoz a beadvány nyelvén is kell hiteles fordítást csatolni.

A községek (azaz a törvényhatósági joggal nem rendelkező települések) ügykezelési és jegyzőkönyvvezetési nyelvét a községi vezető testületek határozzák meg (tehát nem maguk a lakosok valamilyen formában, nem is statisztikai adatok döntenek, de nem is a felügyeletet gyakorló járási vagy megyei közigazgatási vezető), ugyanakkor a községi vezető testület szóbeli tanácskozásain minden tag az anyanyelvét használhatja. Felsőbb hatóságokhoz intézett községi iratokban lehetőség van vagy az államnyelv, vagy a saját ügykezelési nyelv használatára (idegen törvényhatóságokhoz azonban csak az államnyelven vagy azon törvényhatóság ügykezelési nyelvén fordulhat a község) – a válasz ez esetben is magyarul

¹⁸ Lásd például: *Katus L.*: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. Regio 4. (1993) 4. sz. 99–128.

születik, de hiteles fordítás csatolásával. Belekerült a törvényszövegbe a helyi kisebbség védelme, miszerint a községi tisztviselők kötelesek a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét használni.

A törvényhatóságok (szabad királyi városok, kerületek, megyék) belső ügykezelési nyelve a magyar (ettől „kivételesen” egyes hivatalnokok áttérhetnek nem megfelelő magyar nyelvtudás miatt), a törvényhatósági gyűléseken azonban minden tag anyanyelvét is használhatja, s a törvényhatósági gyűlés a magyar mellett meghatározhat több jegyzőkönyvi nyelvet is. Az országos hatóságokkal magyarul vagy valamelyik jegyzőkönyvi nyelvükön érintkeznek, egymás között jegyzőkönyvi nyelvük valamelyikén. Saját fennhatóságuk alá tartozó állampolgárokkal, testületekkel, községekkel azonban csak „lehetőségig” kell azok nyelvét használniuk – ami lényeges eltérés az összes eddig tárgyalt szabályozási változattól.

Az elsőfokú bíróságok vonatkozásában az ügyfelekkel való érintkezésben az azok nyelvének használata mint általános kötelezettség csak az ügyvédek közbejötté nélküli perekre volt érvényes; viszont a jegyzőkönyvvezetésben nem volt kötelező az államnyelv használata, hanem az adott törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei közül – közös megegyezéssel – az érdekelt felek választhattak.

Összegzés

Első ránézésre is megállapítható, hogy a vizsgált öt dokumentum közül az erdélyi országgyűlés törvényjavaslata biztosította volna a kollektív nyelvhasználati jogokat illetően a legszélesebb jogokat, mivel a települések mellett a megyék és járások szintjén is tartalmazta (volna) a belső ügykezelési nyelv szabad választását, illetve országos hatóságok esetében is három egyenjogú országos nyelvről szólt. Ugyanakkor feltehetőleg nem véletlen, hogy tudomásunk szerint egyáltalán nem készült pontos részlet-szabályozás a megvalósításra vonatkozóan – pedig amint ez a rövid áttekintés is demonstrálhatta, az „ördög” a részletekben bújt meg. Így azután az erdélyi törvényt összehasonlítani a többi négygel csak óvatosan lehet.

Az állami hatóságok külső ügykezelési nyelvét mindegyik törvényjavaslat/törvény minden szinten az ügyfelek anyanyelvéhez igazította, minden hatóság szóbeli tanácskozásaira is kiterjesztve az anyanyelv használatának jogát. Az egyetlen kivételt az országgyűlés képezte, ahol mind az 1861-es, illetve 1868-as liberális törvényjavaslat/törvény, mind pedig az 1863-as konzervatív törvényjavaslati szöveg a magyar nyelv kötelező használatához ragaszkodott – a törvények több nyelven való közzété-

tele mellett. (Az 1865-ös konzervatív javaslat az országgyűlés nyelvével egyáltalán nem foglalkozott.) E tekintetben azonban az 1868-as törvény lazított a követelményen, amennyiben a törvényhatóságokat csak „lehetőségig” kötelezte a lakosokkal és községekkel az azok nyelvén való érintkezésre. (E törvény többi korlátozása inkább praktikus megfontolásokból eredt: minden törvényhatóságot csak saját kebelében lakó népesség nyelvénének használatára lehet kötelezni, s azzal a hivatali működés racionális működését biztosítani.) Az 1865-ös konzervatív javaslat viszont szigorította volna az idevonatkozó szabályokat, külön hangsúlyozva, hogy az ilyen egyéni beadványokra születő ügyintézésnek az államélet akár országos szintjein is a beadvány nyelvén kell történnie (ahogy a válaszádnak is), ami a belső ügykezelésbe bevonta volna a nem magyar nyelveket.

A különbségek továbbá a hatóságok belső ügykezelési nyelvénének meghatározási módjában is megfigyelhetők: a magyar liberálisok inspirálta szabályozás mindkét esetben (1861, 1868) az illetékes vezető testület (községi gyűlés, törvényhatósági gyűlés) döntésétől tette azt függővé, míg a konzervatív tervezetek a községeknél vagy statisztikai adatokra kívántak támaszkodni, vagy a lakosság állásfoglalását kívánták, vagy a felsőbb közigazgatási hivatalnok döntését irányozták elő. Az országos hatóságok belső ügykezelési nyelveként minden dokumentum a magyar nyelvet jelölte meg, de mint láttuk, az 1865-ös konzervatív szabályozási javaslat ezt fellazította volna. A törvényhatóságok ügykezelési nyelvét illetően az 1861-es liberális szabályozás volt a leginkább megengedő: a törvényhatósági gyűlés döntésére bízta volna annak meghatározását, lehetővé téve, hogy a kisebbség is kérje a gyűlési jegyzőkönyvek saját nyelven való vitelét is. A konzervatív szabályozási kísérletek viszont abból indultak ki, hogy a törvényhatóságok belső ügykezelési nyelve a magyar államnyelv, igaz, az 1865-ös szabályozás tartalmazta, mint láttuk, hogy a helytartótanács egyedi felmentést adhat ezalól.

A községi nyelvhasználatot illetően míg a liberális törvényjavaslat, illetve törvény (1861, 1868), valamint az 1863-as és 1865-ös helytartótanácsi törvényjavaslat is tartalmazott a helyi kisebbségek nyelvhasználatát biztosítani kívánó rendelkezéseket, 1865-ben a Zichy kancellár által az uralkodó elé terjesztett változatból ez teljes egészében kimaradt.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Az Államtanács iratai a szabályozásról, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Jüngere Staatsrat, Gremial 46. 708/1864.

Magánlevél Pásztélyi Jánosnak, Buda, 1862. nov. 3. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) D 191 16823. III. 1862.

Pálffy levélfogalmazványa Forgách kancellárhoz, 1862. aug. 19. MNL OL D 191 Abszolutizmus kori levéltár, M. kir. helytartótanács, elnöki iratok, 16823. III. 1862.

Pálffy Mór jelentése Zichyhez, Buda, 1865. márc. 3. Melléklet: „Provisorische Instruktion bezüglich des Gebrauches der Sprachen bei den Verwaltungs und Justizbehörden im Königreiche Ungarn”. MNL OL D 185 Abszolutizmus kori levéltár, M. kir. udvari kancellária, elnöki iratok 1865: 265. Magyar nyelvű változat: „Ideiglenes utasítás a nyelvek használata iránt Magyarország k. i. hatóságainál és bíróságainál”. MNL OL D 191 7976. III. 1864.

Szakirodalom

Arató Endre: A magyar politikai nemzet fogalmának vitája az 1860-as évek országgyűlésin. Történelmi Szemle 13. (1970) 444–448.

Bernatzik, Eduard: Die österreichischen Verfassungsgesetze. Leipzig 1906.

Csernus-Lukács Szilveszter: Utak a nemzetiségi törvénycikkig. In: Tavaszi szél. I–IV. Szerk. Keresztes Gábor. Budapest 2016. IV. 363–374.

Csernus-Lukács Szilveszter: A nemzetiségi és nyelvi kérdés szabályozása Magyarországon és Erdélyben az Októberi Diplomától a nemzetiségi törvényig. Függelék. In: Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században. Szerk. Nagy Noémi. Budapest 2020. 66–98.

Deák Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Századvég 13. (2008) 4. sz. 51–77.

Deák Ágnes: Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei. Magyar Kisebbség 14. (2009) 1–2. sz. 17–37.

Deák Ágnes: Kísérlet a hivatali nyelvhasználat szabályozására Magyarországon 1865-ben. Történelmi Szemle 61. (2019) 681–701.

Deák Ágnes: Kísérletek a többnyelvű középfokú oktatás bevezetésére Magyarországon, 1861–1862. Aetas 36. (2021) 1. sz. (előkészületben.)

Deák Ferencz beszédei I–VI. 2. kiadás. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Budapest 1903.

Gottas, Friedrich: Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859. München 1965.

Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952.

Jakabffy Elemér: Kérelmek, határozatok, tervek, javaslatok és törvényes intézkedések az erdélyi nemzetiségi kérdések megoldására másfél évszázad alatt. 2. közlemény. Magyar Kisebbség 19. (1940) 96–108.

Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. Regio 4. (1993) 4. sz. 99–128.

Malfër, Stefan: „Empfangen, nicht verstanden”. (Überlegungen zur Nationalitätenfrage und zu einem Nationalitätengesetz für Ungarn in der Zeit des Provisoriums). In: Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. Vergügelichung in Mitteleuropa. Festschrift für Péter Hanák zum 70. Geburtstag. Szerk. Somogyi Éva. Budapest 1991. 169–180.

Malfèr, Stefan: Ein slowakischer Distrikt als Lösungsvorschlag zur slowakischen Sprachen- und Nationalitätenfrage in Ungarn in amtlichen Gutachten 1862 und 1864. In: Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867. Hrsg. Dušan Kováč – Arnold Suppan – Emilia Hrabovec. Bratislava 2001. 133–144.

Mester Miklós: Az autonóm Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863–64. évi nagyszebeni országgyűlésen. Budapest 1936.

Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika: tanulmányok a magyar közjog és politikai történet köréből. Kolozsvár 1944.

Molnár Ferenc: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 22–36.

Podrimavský, Milan: Die nationale Identität der Slowaken und das Bestreben um ihre staatsrechtliche Realisierung in den sechziger Jahren des 19. Jahrhunderts. In: Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867. Hrsg. Dušan Kováč – Arnold Suppan – Emilia Hrabovec. Bratislava 2001. 73–78.

Szabad György: Forradalom és kiegyezés választútján (1860–61). Budapest 1967.

Szász Zoltán: Az abszolutizmus kora Erdélyben. In: Erdély története I–III. 1830-tól napjainkig. Főszerk. Köpeczi Béla. Budapest 1986.

Szattmári Judit: A református egyház a neoabszolutizmus éveiben 1849–1860. Budapest 2015.

Ürmösy Lajos: Tizenhét év Erdély történetéből. 1849. július 19.–1866. április 17. I–II. Temesvár 1894.

Az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam problémája

Az 1868. évi magyar nemzetiségi törvény, magyar és egyes külföldi történészek egybehangzó megítélése szerint, progresszív intézkedés volt a korabeli Európában. Nem biztosított ugyan területi autonómiát a nemzetiségeknek, de széles körű anyanyelvhasználati joggal látta el őket. Ez így a megengedő kisebbségpolitika fogalmának felelt meg. A területi autonómia megadása paradox helyzeteket teremtett volna, mivel a többségi nemzet egyes területi csoportjai maguk is kisebbségi helyzetbe kerültek volna, és szintúgy területi autonómiára tarthattak volna igényt. Az iskolai nyelvpolitika is ellentmondásosan alakult, mert az elvek és a gyakorlat olykor keresztezték egymást.

Másfél évszázada fogadta el a magyar országgyűlés a nemzetiségi törvényt. A törvény mérvadó, és a magyar nacionalizmus eszményét kritikával illető hazai történészek szerint is a magyar és a közép-kelet-európai liberalizmus figyelmet érdemlő alkotása volt. Katus László ezt írta 1993-ban: „A nemzetiségi törvény [...] még [...] kompromisszumos formájában is kiemelkedő alkotása a magyar és a közép-kelet-európai liberalizmusnak.”¹ Bár a törvény nem biztosított területi autonómiát, s nem adott kollektív nemzeti politikai jogokat a kisebbségeknek, ugyanakkor lehetővé tette (volna), hogy az állampolgárok szabadon használhassák az anyanyelvüket a közélet fórumain, egyúttal az iskolalapítási és egyesületalapítási jogaikat is kodifikálta. Amikor Diószegi István a korabeli európai nemzetiségi politikákat típusokba rendezte, arra a következtetésre jutott, hogy a magyar megoldás a *koncesszív*, vagyis a megengedő, az elismert nemzetiségi politika kategóriájába sorolható. Ez pedig szemben áll a *diszkriminatív* és a *restriktív* politikákkal. „Az engedékenység nemcsak a nyelvhasználat területén jelentkezik, hanem [...] bizonyos eltérésekkel a nemzetiségek kulturális és politikai szervezkedési jogának az elismerésére is kiterjedt.”² Diószegi ugyanakkor elismeri, hogy az 1868-as törvény nyomán foganatosított magyar nemzetiségi politika kevesebbet nyújtott

* Az MTA rendes tagja, kutatóprofesszor, MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Központ

¹ Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. In: *Uő: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Szerk. Nagy Mariann – Vértesi Lázár. Pécs 2008. 251.

² Diószegi István: *Üllő és kalapács*. Budapest 1991. 34–35.

a birodalom Lajtán túli felében megszokotthoz képest vagy annál, amit a korabeli belga nemzetiségpolitika biztosított a kisebbségnek. S természetesen jócskán elmaradt a *disztributív* megoldásban foglalt kisebbségpolitikától.

A törvény hasonlóan méltányló értékelésével szolgál Robert J. W. Evans brit történész is, aki szerint a magyar rendelkezés – az 1867. decemberi birodalmi alaptörvénytől eltérően – a nyelvi kérdésre korlátozza a nemzetiségek alkotmányos helyzetének a rendezését, elkülönítve ezáltal egymástól a nyelvi és a többi nemzetiségi önrendelkezési alapjogot. Amikor azonban a törvény a magyart deklarálja államnyelvnek, nem zárja ki, hogy a nemzetiségek által helyben, a megfelelő számarányban beszélt anyanyelvet köznyelvként lehessen használni – helyi szinten. A törvény e tekintetben „a maga korában nagylelkűnek és papíron haladónak tűnik, ténylegesen ez volt a legelőremutatóbb ilyen intézkedés, amit Európában valaha foganatosítottak”.³ A törvény ennél kritikusabb értékelését nyújtja Gerhard Seewann német historikus, kijelentvén: „a magyar politikai nemzet Deák Ferenc által meghatározott kategóriája eleve kizárta a közösségi és területi értelemben vett autonómiajogokat”.⁴ Majd hozzáteszi: a kiegyezést tető alá hozó magyar politikai elitnek erős meggyőződése volt, hogy amennyiben a magyar politikai nemzet e konstrukciója kellőképpen vonzó lesz a nemzetiségek számára, akkor nem kérdőjelezi meg többé az állam magyar jellegét.⁵ Seewann implicite azt állítja tehát, hogy a nemzetiségi kérdésnek ekként való rendezése egy alapján francia jellegű nemzetállam keretei között olyan szándékok jegyében történt, hogy maguk a nemzetiségek is kibékülhessenek az így előállt helyzettel. Kérdéses ugyanakkor, hogy nem minősült-e illúciónak a liberális elit említett meggyőződése. Ezt a kérdést eldöntendő vegyük közelebbről is szemügyre a korban oly erős politikai meggyőződés racionális mozgatórugóit!

Hosszú és kanyargós út vezetett 1868-ig a hazai nemzetiségi politika területén is. A reformkori magyar rendi politikusok elsőként a nyelvtörvények formájában tudatosították a nemzetiségi-kisebbségi kérdést.⁶

³ Robert John Weston Evans: *Language and State Building: The Case of the Habsburg Monarchy*. *Austrian History Yearbook* 35. (2004) 17.

⁴ Gerhard Seewann: *Centralizmus és föderalizmus Bécs és a magyar politikai elit nemzetiségi politikájában (1848–1867)*. In: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 131.

⁵ Uo. 136.

⁶ Az áttekintéshez vö. *Katus László: Magyar nemzetiségi politika 1790–1848*. In: *Uő: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Szerk. Nagy Mariann – Véteszi Lázár. Pécs 2008. 177–190.

Így lett magyar az állam nyelve az addig használatos latin helyett. A magyarosítás folyamata 1790-ben kezdődött, amikor az országgyűlés alsó táblája áttért a magyarra mint tanácskozási nyelvre; ezt tovább nyomatékosította az 1840. évi 6. törvénycikk *A magyar nyelvről*, amely a magyar nyelv általánosan kötelező használatáról intézkedett az állami élet egészére nézve. Erre a tendenciára erősített rá azután az 1844. évi 2. törvénycikk *A magyar nyelv- és nemzetiségről*, amelynek az utolsó paragrafusa kimondta: „az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen”.⁷ Megjegyzem: az erdélyi országgyűlés 1847-ben úgy döntött, hogy Erdély hivatalos nyelve ezentúl szintén a magyar legyen.⁸ Ezek nyomán születtek meg az 1848-as áprilisi törvények, amelyek nem foglalkoztak ugyan külön a nemzetiségek jogaival, de fenntartották a magyar mint államnyelv addigi kivételezett státuszát. A magyar állam és az egyes nemzetiségek között 1848/49-ben kirobbant polgárháború tapasztalatai érlelték meg végül az 1849. évi 8. törvényt, valójában országgyűlési határozatot *A nemzetiségekről*. A rendelkezés a magyar mint diplomáciai nyelv kötelező volta mellett megengedte volna a helyi közigazgatási és iskolai nyelvhasználatot is, hogy teret adjon ezáltal a helyben domináns népcsoport nyelvhasználatának. A rendelkezés azért érdekes csupán, mert rávilágít, hogy meddig jutott el a magyar politikai elit a nyelvpolitikai engedmények addig követett útján.

Az alkotmányossághoz való első visszatérés során, 1860 őszén a korábbiaknál őszintébben nézett szembe a liberális magyar politikai elit az ország soknemzetiségű voltával. Ez leszámolást jelentett azzal a korábban táplált illúzióval, miszerint a polgári alkotmányozás önmagában is elegendő lehet az országban élő nemzetiségek lojalitásának a megnyeréséhez. A liberális politikusok ugyanakkor olyan, újonnan felépítendő államrendszerben gondolkodtak, amely biztosítaná valamennyi itt élő nép szabad nemzeti fejlődését. Ebbe azonban akkor sem értették bele a területi autonómia elvét, noha a megyék területének a nemzetiségi eloszláshoz igazított átalakítását Deák és Eötvös egyaránt a magáévá tette ez időben.⁹ Az 1861 tavaszán összeült országgyűlés külön nemzetiségi törvényt, és nem egyszerűen csak nyelvtörvényt megalkotását tűzte célul maga elé, amely azonban továbbra

⁷ Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk. Pajkossy Gábor. Budapest 2003. 170.

⁸ Uo. 215.

⁹ *Katus L.*: Deák és a nemzetiségi kérdés. In *Uő*: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek. Szerk. Nagy Mariann – Vértési Lázár. Pécs 2008. 195.; *Katus L.*: Egy kisebbségi törvény születése i. m. 234–238.

sem ismerte volna el a területi autonómia létesítésének nemzetiségi igényét, viszont széles körű nyelvhasználati jogokat adott volna a nemzetiségeknek az állami életben, a közigazgatásban és az iskolákban. Az országgyűlés ezt követő feloszlása miatt azonban semmi sem lett a tervekben és javaslatokból.¹⁰

Így következett el végül a kiegyezés és vele együtt a nemzetiségi törvény kidolgozása. Nyilvánvalóvá lett ekkorra, hogy ildomos lesz szakítani a reformkori (és az 1848-as) restriktív nyelvtörvényi szemlélettel; az azonban nem volt eleve eldöntve, hogy mennyire tág határok között történjen meg a nemzetiségi jogok akceptálása. A végső cél, a birodalmon belüli nemzetállam létesítése kizárta a tisztán vagy akár csak mérsékelten föderális berendezkedés választását.¹¹ Ezért sem követhették tehát Deákék az olmützi oktrojált alkotmány óta érvényben lévő, az 1867. decemberi birodalmi alkotmány által megújított politikai megoldást, amely a népfajok (*Völkstämme*) közötti egyenjogúság, a *Gleichberechtigung* 1867-től immár alkotmányos elvében csúcsosodott ki.¹²

Kérdés: miért ágazhattak szét ennyire az utak az Osztrák–Magyar Monarchia két felében a nemzetiségpolitikát tekintve? A Lajtán túli területeken érvényesülő *Gleichberechtigung* sajátosan birodalmi politikai intézmény volt, amely a centralizált, egyszersmind belső föderatív elemekkel is dúsított birodalmi kormányzásnak felelt meg. A Lajtán túli birodalomrész tehát nem a francia típusú nemzetállammá válás útján haladt tovább, ott ezért nem is merülhetett fel a homogenizáló nemzetiségi politika gyakorlati választása. Másként alakultak ezek a dolgok a Magyar Királyságban, amely – a Habsburg államtól eltérően – nem a folytonos területi hódítások, hanem az időközben beköltözések (a telepítések) miatt vált idővel soknemzetiségű országgá. Következésképpen az államhatalom itt mindig „magyar” politikai uralmat is jelentett egyúttal, ez okból a nemzetiségi területi autonómia vagy autonómiák elképzelése a középkorig visszanyúló dinasztikus magyar királyság területi sérthetetlenségét veszélyeztette (volna). Az ilyen értelmű aggodalmakat fejezi ki egy, a nemzetiségi törvény tervezetét bíráló 1867-ben kelt megyei felirat is: „Oly törvény, amely e nagy politikai testületeket magyar nemzeti jellegükből kivetköztetné, egy oly polyglott államot teremtené, mely lehetne ugyan egy ideig szabad, talán virágzó is, de magyar semmi esetre sem – később pedig polyglott természeténél fogva szükségképpen felbomlanék.”¹³

¹⁰ Uo. 239.

¹¹ *Diószei I.*: Hazánk és Európa. Budapest 1970. 151.

¹² *Gerald Stourzh*: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs, 1848–1918. Wien 1985.

¹³ Idézi *Katus L.*: Egy kisebbségi törvény születése i. m. 243.

A német kisebbségi arány a birodalom Lajtán túli felében és a magyar kisebbségi arány a Magyar Királyságban ugyanakkor eleve kizárta a nemzetiségpolitika *eliminációs* opcióját, ami pedig egyáltalán nem volt idegen a francia típusú homogenizáló nemzetállam-építés korabeli európai gyakorlatától. Nyitva maradt viszont a kapu a *marginalizálási* politika követése előtt, amely esetenként *intézményi pluralizmus*ba is átalakulhatott, mint történt a Monarchia Lajtán túli felében.¹⁴ Ez először akkor esett meg, amikor a Habsburg uralkodó 1867-ben kiegyezett a magyarokkal, majd pedig akkor, amikor 1900-tól sor került a morvaországi, a galíciai és a bukovinai kiegyezések megkötésére. Magyar viszonylatban a horvát–magyar kiegyezés járt ehhez hasonló úton.

A birodalom magyar felében az *elimináció* egyáltalán nem jöhetett szóba a homogénnek elképzelt (óhajtott) magyar nemzetállam megszilárdításának sajátos eszközeként, de az intézményi pluralizmus maga sem szolgálhatta maradéktalanul az 1867-ben kitűzött célokat. A *marginalizációval* járó nemzetiségpolitika viszont kétségtelen előnyökkel kecsegtetett. Az államhatalom ez esetben nem tiltja az adott nemzetiségi kisebbség vagy kisebbségek kulturális és politikai önérvényesítését, még ha számos módon akadályozza is, hogy a nemzeti kisebbségek közvetlenül és az általuk kívánt mértékben befolyásolhassák a közügyeket, a nyilvános életet. Pontosan ezt fejezi ki az 1868-as törvény nevezetes alaptétele, miszerint: „Magyarország összes honpolgárai [...] politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet”.¹⁵

A nemzetiségi törvény egy adott pillanat eredménye volt, a végrehajtása viszont időben elhúzódott. A Magyar Királyság nemzetiségpolitikáját már a kortársak is, az utókor pedig kivált sokat kárhoztatta végrehajtásának a visszásságai miatt. Mi lehetett vajon az a racionális ok, amely egy, a törvény szelleméhez és intenciójához képest elégtelen hazai nemzetiségpolitikát állandósított?

A kérdésre válaszolva érdemes közelebbről is megvizsgálni egy különösen beszédes példát. Mi indokolta például a szlovák tanítási nyelvű gimnáziumok betiltását 1874-ben, és annak szüntelen akadályozását, hogy ilyeneket újonnan alapítsanak? Minden bizonnyal az, hogy a likvidálásukkal lehetőleg elejét vegyék a szlovák nemzeti öntudatosodást serkentő, azt majdan megszervező értelmiségi és politikai nemzetiségi elit pusztá-

¹⁴ A fogalmak jelentéséhez lásd Hans van Amersfoort: Institutional Plurality: Problem or Solution for the Multiethnic State? In: Notions of Nationalism. Ed. Sukumar Periwal. Budapest 1995. 168–170.

¹⁵ Magyarország története a 19. században i. m. 525.

létrejöttének. Ez az értelmiség ugyanis – önnön nemzetiségi mibenlétében – könnyen a magyar politikai elit riválisává válhatott volna.¹⁶ Ennek a ténynek – magyar és szlovák oldalon egyaránt – mélyen tudatában is voltak a kortársak.¹⁷ Az ilyen és hasonló marginalizáló törekvések minden esetben arra irányultak, hogy a nemzetiségek számára csak addig a határig váljanak hozzáférhetővé az őket egyénekként megillető szabadságjogok, ameddig nem veszélyeztetik vele a magyar állam nemzeti intaktságát.

Az országon belüli hatalommegosztás gyakorlati kérdései is ennek a marginalizálási politikának kedvező módon alakultak. Gondoljunk bele: milyen *gyakorlati* nehézségekkel járhatott (volna) a területi autonómia nemzetiségek által bejelentett igényének a kielégítése. Vegyük példaként a Felvidék esetét! Az 1900-as és az 1910-es népszámlálások szerint a 16 felvidéki vármegye és három város népességének valamivel több mint a fele szlovák ajkú volt (55,3%, ill. 51,4%), és csupán egyharmad körüli aránnyal (32%, majd 35,7%) képviseltették bennük magukat a magyar ajkúak. A szlovákok a szóban forgó megyék és városok felében ugyanakkor számbeli kisebbséget alkottak, a magyar ajkúak ezzel szemben hat törvényhatóságban számbeli többségben voltak.¹⁸ S noha az ezt megelőző három évtized (a magyarok javára) némi etnikai arányeltolódással járt együtt, mindez nem érinti azt a kérdést, hogy a nem magyar nemzetiségek esetleges területi autonómiája egy valamekkora *magyar* kisebbségi szigetet, enklávét és diaszpórát teremtett volna az érintett térségben. Ami persze teljességgel elfogadhatatlan megoldásnak tűnt mind a helybeli magyarok, mind a központi államhatalom, mind pedig a magyar politikai közvélemény számára. Mi következik abból, ha a nemzetiségi területi autonómia biztosításával magyar ajkúak kerülnek kisebbségi sorba a saját országukban, a nemzetállamként működő Magyar Királyságban? Ha a szembenálló felek következetesen tartják magukat ahhoz az elvhez, hogy mindenkit egyaránt megillet a nemzetiségi területi autonómia joga, akkor a diaszpóra (vagy kisebbségi) magyarság is joggal igényt formálhatott volna a külön nemzetiségi területi autonómiára, holott – etnikai téren – egyébként a többségi nemzet tagja volt. Könnyen kialakulhatott (volna) ekkortájt ilyen

¹⁶ Vö. *Ifj. Bertényi Iván*: „Haza és haladás” – liberális nacionalizmus a reformkortól a 20. századig. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés*. Szerk. Csibi Norbert – Schwarczwölder Ádám. Pécs 2018. 30.

¹⁷ *Ábrahám Barna*: Iskola és nemzetépítés. A szlovák anyanyelvi oktatás problémái a hosszú 19. század második felében. *Korall* 15. (2014) 56. sz. 69–95.

¹⁸ *Szarka László*: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918. Pozsony 1995. 245.

és hasonló paradox helyzet; hadd utaljak ez alkalommal a 20. század eleji Galíciára. Csakhogy ott nem állt egy (lengyel) nemzetállam a háttérben.¹⁹

Így került (kerülhetett) 1867 után a nyelvpolitika megint csak a nemzetiségpolitika központjába, amelynek az iskolaügy, az iskolai tanítás nyelve talán a legérzékenyebb pontja. Az általános és kötelező népoktatásról egy szintén 1868-ban elfogadott törvény rendelkezett. A két törvény egymással egybehangzó módon arról intézkedett, hogy a mindenkire kiterjedő jogegyenlőség körülményei között minden egyes magyar állampolgár a saját anyanyelvén részesülhet elemi iskolai oktatásban. De persze csak akkor, ha az általa beszélt nyelv a községben divatozó nyelvek egyike (8. §).²⁰ Az itt tárgyalt törvények nem írták ugyanakkor elő a magyar nyelv kötelező tanítását az elemi iskolákban, következésképpen az iskolák közel felében (46%-ában) nem is tanították, s egyáltalán nem használták a magyart. 1879-től kezdett a helyzet némileg megváltozni, amikor törvény tette immár kötelezővé a magyar nyelv elemi iskolai tanítását. Ez a rendelkezés azonban többnyire papíron maradt, többek közt azért, mert nem állt kellő számban rendelkezésre magyarul tudó tanító az egyes nemzetiségi vidékeken. Ha elterjedt egyáltalán ezeken a helyeken a magyar nyelv legalább beszéd szintű használata, az főként „a magyar vidékek népével való érintkezés” révén történt – fogalmazott az 1891-es népszámlálás.²¹ Az 1879-es törvény fiaskója is hozzájárult tehát az 1907-es *Lex Apponyi* megszületéséhez, amely viszont *expressis verbis* kimondta: a cél az, hogy „a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni” (19. §).²² Alig több mint egy évtizeddel később a Magyar Királyság felbomlott, a *Lex Apponyi* magyarosító hatása így vajmi keveset tett, tehetett hozzá a nyelvi asszimiláció addigi folyamatához. Meg kell azonban jegyezni, hogy az 1868-as magyar rendelkezés később is irányadó maradt az utódállamokban, s ennek megfelelően Kárpátalján egészen 2017-ig annak a szellemében szabályozták az általános iskolai nyelvhasználatot.²³

¹⁹ Pieter Judson: *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Mass. 2016.

²⁰ Magyarország története a 19. században i. m. 513.

²¹ Idézi *Ambrusné Kéri Katalin*: Az 1879: XVIII. törvényekről a „Lex Apponyi”-ig. Adalékok a kötelező magyar nyelvtanítás történetéhez. In: *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. Szerk. Nagy Mariann. Pécs 1997. 274.

²² Magyarország története a 19. században i. m. 805.

²³ *Beregszászi Anikó – Csernicskó István*: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: *Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában*. Szerk. Nádor Orsolya – Szarka László. Budapest 2003. 110–122.; *Fedinec Csilla – Csernicskó István*: A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25. (2017) 3. sz. 278–300.

Mindamellett ennél azért valamivel több is történt ekkor az oly mértékben szorgalmazott nyelvi-kulturális homogenizáció terén.

A magyar állam – a nyelvi-kulturális egyneműsítés elősegítése érdekében – az 1880-as évektől ritkítani kezdte a vegyes tannyelvű elemi iskolákat az egyes nemzetiségi vidékeken. A magyarul is tanuló kétnyelvű nemzeti-kisebbségi leszármazottai ez okból többnyire csak a magyar tannyelvű iskolákat látogathatták.²⁴ Az a fajta magyar nyelvi készség, amelyet a gyerekek részben vagy egészben az iskolától nyertek, másmilyen volt, mint amelyiknek a családon, a rokonságon és a szomszédságon belüli „otthoni”, a privát nyelvhasználat az egyedüli alapja. Tény viszont, hogy a magyar nyelvtudás egyúttal utat biztosított a külvilág felé, megnyitva a társadalmi mobilitás lehetőségét; a kizárólagos kisebbségi nyelvtudás viszont blokkolta a kitörést a helyi szűkös társadalmi közegekből. Kivált ott, ahol a pilléresezés (az etnikai tömbösödés) folyamatával sem lehetett komolyan számolni, melynek jótékony hatása úgy teremtetett kifutási lehetőséget a mobilitás számára, hogy az érintettek eközben még disszimilációra sem kényszerültek. Ez történt például az erdélyi románokkal és a székelyföldi szászokkal.²⁵

A mondottak mellett számos további fék is hatott még az iskolán keresztül asszimiláló politikai hevílet ellenében. Ahol a helyi faluközösség tisztán egynyelvű volt, és ennek valamely nem magyar kisebbségi nyelv felelt meg, nem feltétlenül eredményezett tényleges nyelvváltást, akkulturációt – hosszabb távon – a fentről rájuk erőltetett magyar tannyelvű oktatás. Tekintve, hogy itt a magyarnak mint a nyilvános érintkezés nyelvének nem volt semmilyen kézzelfogható haszna és tényleges funkciója.²⁶ Jól érzékelteti ezt a helyzetet Braun Róbert 1913-as maroscsicséri kérdőíves szociológiai felvétele; most ebből idézek: „– Mi haszna van a magyar iskolának? Míg a tanító az osztályban van, a gyerekek hallgatnak, amint pedig a tanító kiteszi a lábát az osztályból, a gyerekek románul beszélnek. De ha tanulnak is valamit [magyarul], egy pár évre elfelejtik. Olyan jól kellene megtanulniok, hogy sohase felejtsek el.”²⁷ Könnyen lelhetett táptalajra ilyen körülmények között a nemzeti közömbösség (national indifference) attitűdje, amelynek tényleges létezéséről egy magyarországi román falu kontextu-

²⁴ Kovács I. Gábor: *Eliték és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest 2011. 365–373.

²⁵ Gyáni Gábor: *Az urbanizáció társadalomtörténete*. Kolozsvár 2012. 138–158.

²⁶ Berecz Ágoston: *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the Primary Schools of the Late Dual Monarchy*. Budapest 2013. 198.

²⁷ Braun Róbert: *A falu lélektana*. In: *A szociológia első magyar műhelye I–II. A Huszadik Század köre*. Szerk. Litván György – Szűcs László. Budapest 1973. II. 336.

sában már részletesebb elemzés is készült.²⁸ S hadd mondjak még valamit ezzel kapcsolatban: a magyar nyelvnek a kisebbségek közötti terjedését a magyar nyelv tanításának az a korabeli gyakorlata is közvetlenül befolyásolta, amely a nem nyelvtani alapú, tehát nem a *grammatizálást* központba helyező, hanem a beszédközpontú nyelvtanítást részesítette előnyben.²⁹

Összegzés

A multietnikus nemzetállam 19. századi külső adottságai mellett szinte szóba sem jöhetett a nemzetiségi kérdés oly értelmű megoldása, amely képes lett volna távlatosan kiküszöbölni a később felélénkülő szeparatizmust. Egyes-egyedül birodalmi keretben nyílt valamennyi kis lehetőség az egymással szembenálló feleket egyaránt kielégítő állami berendezkedés kialakítására. Bár még azok részbeni kiaknázása sem mentette meg végül az Osztrák–Magyar Monarchiát a centrifugális erők 20. század eleji romboló hatásától.

Irodalomjegyzék

Ábrahám Barna: Iskola és nemzetépítés. A szlovák anyanyelvi oktatás problémái a hosszú 19. század második felében. Korall 15. (2014) 56. sz. 69–95.

Ambrusné Kéri Katalin: Az 1879: XVIII. törvénycikktől a „Lex Apponyi”-ig. Adalékok a kötelező magyar nyelvvoktatás történetéhez. In: Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Szerk. Nagy Mariann. Pécs 1997. 269–280.

Berecz Ágoston: The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the Primary Schools of the Late Dual Monarchy. Budapest 2013.

Beregszászi Anikó – Csernicskó István: A magyar nyelv használatának lehetőségei Kárpátalján de jure és de facto. In: Nyelvi jogok, kisebbségek, nyelvpolitika Kelet-Közép-Európában. Szerk. Nádor Orsolya – Szarka László. Budapest 2003. 110–122.

Braun Róbert: A falu lélektana. In: A szociológia első magyar műhelye I–II. A Huszadik Század köre. Szerk. Litván György – Szűcs László. Budapest 1973.

Diószegi István: Hazánk és Európa. Budapest 1970.

Diószegi István: Üllő és kalapács. Budapest 1991.

Evans, Robert John Weston: Language and State Building: The Case of the Habsburg Monarchy. Austrian History Yearbook 35. (2004) 1–24.

²⁸ *Robert Nemes*: Obstacles to Nationalization on the Hungarian-Romanian Language Frontier. Austrian History Yearbook 43. (2012) Nr. 1. 28–44. Az „indifference to nationhood” fogalmáról vö. *Tara Zahra*: Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. Slavic Review 69. (2010) Nr. 1. 93–119.

²⁹ *Berecz Ágoston*: The Politics of Early Language Teaching i. m. 164–165.

Fedinec Csilla – Csernicskó István: A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25. (2017) 3. sz. 278–300.

Gyáni Gábor: Az urbanizáció társadalomtörténete. Kolozsvár 2012.

Ifj. Bertényi Iván: „Haza és haladás” – liberális nacionalizmus a reformkortól a 20. századig. In: *Modernizáció és nemzetállam-építés*. Szerk. Csibi Norbert – Schwarczwölder Ádám. Pécs 2018. 15–33.

Judson, Pieter: The Habsburg Empire. A New History. Cambridge, Mass. 2016.

Katus László: Deák és a nemzetiségi kérdés. In *Uő: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Szerk. Nagy Mariann – Vértesi Lázár. Pécs 2008. 191–203.

Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. In: *Uő: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Szerk. Nagy Mariann – Vértesi Lázár. Pécs 2008. 225–254.

Katus László: Magyar nemzetiségi politika 1790–1848. In *Uő: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek*. Szerk. Nagy Mariann – Vértesi Lázár. Pécs 2008. 177–190.

Kovács I. Gábor: Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok. Társadalom- és kultúrtörténeti tanulmányok. Budapest 2011.

Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény. Szerk. Pajkossy Gábor. Budapest 2003.

Nemes, Robert: Obstacles to Nationalization on the Hungarian-Romanian Language Frontier. *Austrian History Yearbook* 43. (2012) Nr. 1. 28–44.

Seewann, Gerhard: Centralizmus és föderalizmus Bécs és a magyar politikai elit nemzetiségi politikájában (1848–1867). In: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 115–136.

Stourzh, Gerald: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs, 1848–1918. Wien 1985.

Szarka László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918. Pozsony 1995.

Van Amersfoort, Hans: Institutional Plurality: Problem or Solution for the Multiethnic State? In: *Notions of Nationalism*. Ed. Sukumar Periwal. Budapest 1995. 162–181.

Zahra, Tara: Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. *Slavic Review* 69. (2010) Nr. 1. 93–119.

A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény vitája a magyar országgyűlésben és a nemzetkonceptiók összecsapása

Amint arról gróf Andrássy Gyula miniszterelnök a magyar országgyűlés képviselőházát 1868. december 7-én értesítette, az uralkodó az előző napon, több másikkal együtt „A nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” címet viselő 1868. évi XLIV. törvénycikket is szentesítette, így annak aznapki képviselőházi és főrendiházi kihirdetésével immár visszavonhatatlanul törvényerőre emelkedett a 29 paragrafusból álló részletes jogszabály. Hosszú és rögzös út vezetett eddig a pillanatig. Annál is inkább, mert a végül szentesítést nyert törvénynek az előkészítése is évekig húzódott, sőt majdhogynem végleg ad acta került. Magával a nemzetiségi törvénnyel, előzményeivel, előkészítésének folyamatával, jelentőségével és utóéletével sokan és sokféle beállítódásból foglalkoztak,¹ értékelésével kapcsolatban pedig alapvetően konszenzus uralja – legalábbis az 1920 utáni – magyar történetírást. Az alábbiakban ezért nem magában a törvényben foglaltak tartalmát, hanem elsősorban a megszületését megelőző országgyűlési vitát kívánom elemezni egyetlen, jól körülhatárolt szempont, nevezetesen a résztvevők képviselte nemzetfogalmak szemszögéből, különös tekintettel a vitázó felek használta terminológia esetenként paradigmatisz különbözöségére. Fontos leszögezni, hogy nem tekinthetem feladatomnak a vitában elhangzottak² teljességre törekvő rekonstruálását, hiszen annak jegyzőkönyve

* Tudományos munkatárs, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, Dualizmus-kori Kutatócsoport; Nemzeti Köszolgáltatási Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont, Molnár Tamás Kutatóintézet

¹ Nagy Iván: A nemzetiségi törvény a magyar parlament előtt 1861–1868. Pécs 1929.; *Uő*: A nemzetiségi törvény – 1868: XLIV. t.-c. létrejötte. Pécs 1943.; Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből. Kolozsvár 1944. 89–243.; Kemény G. Gábor: A magyar nemzetiségi kérdés története. 1. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918. Budapest 1946. 51–112.; Arató Endre: A magyar politikai nemzet fogalmának vitája az 1860-as évek országgyűlésein. Történelmi Szemle 13. (1970) 444–448.; Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. Regio 4. (1993) 4. sz. 99–128.; Péter László: Az 1868: XLIV. tc. „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” és a törvényhatóságok hivatalos nyelve. In: Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből. Szerk. *Uő*. Budapest 1998. 264–274.; Schlett István: Bevezetés. In: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868. Szerk. *Uő*. Budapest 2002. 5–23.; Demeter M. Attila: Az 1868-as nemzetiségi törvény országgyűlési vitája. Székelyföld 17. (2013) 12. sz. 83–110.; Demeter M. Attila: Politikai nemzet versus nemzetiség – 1848, 1861, 1868. In: Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában. Szerk. Hörcher Ferenc – Lajtai Máttyás – Mester Béla. Budapest 2016. 238–259.

² Ennek anyaga – jóllehet rövidített formában, a teljes szövegtörzset nagyjából felét közölve – modern kiadásban is hozzáférhető. Vö.: Schlett I.: Bevezetés i. m. 25–190.

százhetven sűrűn szedett kéthasábos oldalt tesz ki a korabeli hivatalos országgyűlési naplókban.³ Ellenben szólnom kell röviden a törvény létrejöttéhez vezető út főbb állomásairól, amelyek felvillantása nélkül nehezen értelmezhető az 1868-as parlamenti vita fogalmi összetettsége és az egymásnak feszülő érvek tétje.

A jogalkotási folyamatok szempontjából vizsgálva a kérdést megállapítható, hogy a magyar országgyűlés 1848 előtt kizárólag a magyar nyelv pozícióját erősítendő foglalkozott a „nemzetiség” kérdésével. Olyannyira, hogy a közelet, a közigazgatás, a bíróságok és az iskolák korábbi (teljes vagy részleges) latin nyelvhasználatát a „hazai”, azaz magyar nyelv használatával helyettesítő legutolsó nyelvtörvény, az 1844. évi II. törvénycikk maga is a „magyar nyelv és nemzetiségről” címet viselte. A rendből népképviselőivé lett első három, azaz az 1848–49-es, az 1861-es és az 1865–68-as országgyűlések azonban már nem a magyar nyelv minél szélesebb körű hazai intézményesítésének, hanem az ország területén tömegesen beszélt egyéb nyelvek és a magyar, illetve az ország nyelvei által fémjelzett közösségek elvi és gyakorlati egyenjogúsításának a kérdésével szembesültek. Ez utóbbi problematika törvényhozási szintre emelkedése azonban természetesen nem pusztán a demokratizálódási folyamatok, azaz a népképviselő bevezetésének logikus következménye volt, hanem bonyolult és több síkon megnyilvánuló hatalmi konstellációk eredőjeként jelentkezett egyszersmind. 1848-ban ugyanis Magyarország nem magyar ajkú értelmiségi csoportjai különböző mélységű és részletességű kulturális és/vagy területi autonómiának hangot adó kollektív *politikai* követelésekkel léptek föl, a kérések megfogalmazóinak pedig közös jellemzője volt, hogy saját közösségeiket vagy már eleve kulturális és politikai értelemben vett, azaz modern nemzetként definiálták⁴, vagy követeléseiket akként történő elismerésükre építették alapfeltételként.⁵ Ezekre a közösségi önazonosság hivatalos elismerésére vonatkozó igénybejelentésekre természetesen befolyással voltak a magyar nemzetépítés 1830-as és 1840-es évekbeli sikereinek ösztönző példája

³ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1868. (a továbbiakban: Képviselőházi napló) 5–96., 98–171., 175–185.; Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés főrendi házáának naplója. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1869. (a továbbiakban: Főrendiházi napló) 583–593.

⁴ Anthony D. Smith: *National Identity*. London 1991.

⁵ Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Budapest 1980. 141–179., 183–186., 189–190., 206–211.

mellett⁶ a Habsburg Birodalom többi részében végbemenő viharos történesek is, amelyek eleinte az alkotmányos föderalizáció szándékával, majd mindinkább a centralizáció felülkerekedésével, de legalábbis egy ideig a „nemzeti egyenjogúsítás” (*Gleichberechtigung*) politikai jelszavával⁷ fedték el a megszűnés szélére sodródott birodalom politikai és katonai reorganizációs erőfeszítéseit. Ahogy a Lajtán túli területeket,⁸ úgy a forradalmi Magyarországot is elárasztották a kollektív nyelvi-kulturális törekvéseken általában messze túlmutató területi autonómiát, sőt közjogi különállást igénylő politikai követelések és tervezetek, amelyek végeredményben azonban nem találtak valódi méltánylásra. Noha a felelős magyar kormány ellen katonai fellépést választó birodalmi központ a levert forradalmat követően a magyar korona országaiban egyes csoportok (horvátok, szerbek) számára – legalábbis átmeneti megoldásként – igyekezett területi vonatkozásban is engedményeket tenni, a birodalom Magyarországon kívüli régióiban azonban egyáltalán nem pártolta az etnikai bázisú föderalizációt, sőt 1867 előtt lényegében a hivatali nyelv kérdésének összbirodalmi szintű kodifikálását sem tartotta a pusztá jogelv deklarációjának szintjén túlmenően szükségesnek.⁹ Magyarországon mindazonáltal ennél tovább ment már a Szemere Bertalan vezette második felelős kormány is, jóllehet erre a véres és helyenként immár egy éve tartó – Erdélyben és Dél-Magyarország vidékein itt-ott népiirtással is párosuló – polgárháború, valamint az intenzív katonai intervenció szorítása egyaránt rákényszerítette. Ilyen előzmények után született meg 1849. július 28-án az olykor „első nemzetiségi törvény”-ként is emlegetni szokott szegedi

⁶ Szekfü Gyula: Bevezetés. In: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez. Szerk. Uő. Budapest 1926. 105–208.

⁷ Az ausztrioszlávizmus vezéralakja, a cseh romantikus történész František Palacký által a frankfurti Vorparlament számára 1848. április 11-én kifejtett gondolatok (*Franz Palacky: Oesterreichs Staatsidee*. Prag 1866. 79–86.) jegyében az összes osztrák alkotmányszöveg, így az 1848. április 25-i Pillersdorf-féle, az 1849. március 4-i kremsieri és az uralkodó által ugyanaznap oktrojált olmützi szövegében is elvi szinten deklarálták a birodalom „néptörzsei”-nek (*Volksstämme*) egyenjogúságát „nyelvük és nemzetiségük” ápolására. Ennek intézményesítését azonban majd csak a kiegyezés után immár ténylegesen hatályba is lépő 1867-es ciszlajtán alkotmány az osztrák állampolgárok alapjogairól szóló részének a 19. paragrafusával helyezte tartós alapokra. Az elv gyakorlati alkalmazásának, pontosabban alkalmazhatatlanságának magyarországi történetéről lásd: *Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*. Budapest 2000.

⁸ *Deák Ágnes: A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom átalakítására (1848–49)*. Aetas 12. (1997) 4. sz. 5–44.

⁹ *Deák Á.*: Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei. Magyar Kisebbség 14. (2009) 1–2. sz. 17–37.; *Uő.*: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Századvég 13. (2008) 4. sz. 51–77.

képviselőházi határozat, amely lényegében a néhány nappal korábbi, Kossuth Lajos és Nicolae Bălcescu-féle megegyezéshez kapcsolódó magyar–román békeegyezményben foglaltaknak általánossá tétele, az ország teljes lakosságára vonatkozó kiterjesztése volt.¹⁰

Ezen a ponton kell rátérnem a nemzetfogalom magyarországi használatában bekövetkező változások áttekintésére. Szó- és jelentéstörténeti szempontból vizsgálva a kérdést az 1848 előtt íródott magyar nyelvű szövegek egyrészt jelentős átfedést tételeztek hazai vonatkozásban a legmagasabb szintű politikai és kulturális közösségfogalomként értett nemzet és a 18. század végén megjelenő neologizmus, a *nemzetiség* jelentésvonzatai között. Másképp fogalmazva a kortárs magyar gondolkodók – kevés kivétellel¹¹ – nem tartották elképzelhetőnek, hogy Magyarország területén a magyaron kívül más nemzet/nemzetiség is létezik vagy jöhetne létre a belátható jövőben. Ennek magyarázatául számukra nemcsak az ország addigi történelme és jogrendje szolgált, de a jövőre vonatkozó várakozásaik is ezzel biztatták őket. Ahogy azt a reformkori közvélemény legjelentősebb orgánumának számító, Kossuth Lajos szerkesztette Pesti Hírlap névtelen publicistája az 1840-es évek elején, a magyar nyelv hivatalossá tétele kapcsán felerősödő „nyelvharc” kontextusában klasszikusan megfogalmazta: „a nemzetiség egy historiai factum, mellynek a nyelv nem egyetlen tényezője; mert arra, hogy valamely népnek nemzetisége legyen, szükséges még az is, hogy közös alkotmány, közös érzelmek, közös érdekek, a haladásnak és kifejlődésnek közös szüksége, egy együtt átélt nagy kor közös emlékezései kapcsoljanak össze bennünket. [...] Magyarországon egy a magyar nemzettől idegen, semmi historiai előzményekkel, semmi pozitívítással nem bíró, a lett dolgok sorából nem létezett nemzetiséget kifejezni annyit tesz, mint tetteleg fölforgatni a historiai rendet”.¹² Figyelemre méltó, hogy noha a szegedi határozat képviselőházi vitájában már elhangzik a

¹⁰ Spira Gy.: A nemzetiségi kérdés i. m. 225–228.

¹¹ A legfontosabb természetesen Széchenyi Hunniája, amely azonban évtizedekkel a születése után jelent csak meg nyomtatásban. „Nekik is mosolygott a nemzetiség anyyala, ők is meg vannak hívva tökéletesülhetésük által az emberiségnek tán egy láncolatját alkotni, s házi köreikben mentebbek a vén latán bilincseitől, mint mi, és mentebbek a külön karzatok azon gyűlöletes hasonlításától, melyek minket magyarokat gyengitenek, mai napig szinte szűzebben tartá a közös érdek bennünk fenemzeti sajátságukat s nyelvüket, mint az egykori uraság mi sajátságunkat s nyelvünket tartá fen. Mily leczke a most még annyira el-ágazó érdekeinknek mindinkább egyesítésére.” *Széchenyi István: Hunnia. Töredékek gróf Széchenyi István fennmaradt kézírataiból. Közli Török János. Pest [1835] 1858. 54–55.*

¹² A. B.: Visszapillantás a' szláv mozgalmakra. Pesti Hírlap, 155. sz. 1842. június 26.

„belső”, illetve „fellázadt népfajok” vonatkozásában is,¹³ magában a törvényhozási dokumentumban azonban terminus technikusként nem szerepel a „nemzetiség” kifejezés,¹⁴ ahogy az azt kihirdető, 1849. augusztus 8-án Aradon kelt kormányzói rendeletben sem kap még helyet. Mindkét esetben *népiségekről*, valamint *népfajokról* történik említés az ország nem magyar nyelvű lakossága vonatkozásában, amelyek minden bizonnyal a kortárs német *Volkstum* és *Volksstamm* tükörfordításainak tekintendők.

Az 1849-et követő politikai közbeszédben azonban hamarosan evidenciává kezd válni, hogy Magyarországot *több* nemzetiség, tehát (potenciálisan legalábbis) az etnikai csoportnál magasabb szervezettségi szinten álló közösség lakja, amely megállapítás az emigrációban születő politikai röpiratokról ugyanúgy elmondható, mint a hazai földön születettekről. E folyamat kezdetén például Kemény Zsigmond következetesen a *politikai* jelzővel pontosítja a nemzetiség szó reformkorban predomináns jelentéskörét, miközben magyarországi vonatkozásban jellemző módon az 1850-es évek elején még csak a délszlávok kapcsán használja.¹⁵ Kossuth pedig nevezetes törökországi alkotmánytervezetében érzékelhetően némileg rezignáltan, de szintén ráveszi magát arra, hogy a nemzetiség jelentéstartalmanak¹⁶ leszűkített etnokulturális értelmet is adjon,¹⁷ noha szívesebben alkalmazta a szűken vett Magyarországon kívüli, de a magyar koronához

¹³ Közlöny, 156. sz. 1849. július 22. 579.; Közlöny, 162. sz. 1849. július 29. 602–603.

¹⁴ Megjelenik viszont a fentebb említett 1849. július 14-i magyar–román békeegyezmény hivatalos francia fordításában, ahol a magyar verzióban szereplő „népiségek”-et „nationalités”-ként adják vissza. Reprodukcióban közölve lásd *Rózsa György – Spira György*: Negyvennyolc a kortársak szemével. Képek, nyomtatványok és iratok. Budapest 1973. 435–437.

¹⁵ „A déli szláv midőn a magyar államtól különválasztá nemzetiségét, midőn a politikai nemzetiiségről lemondott a nyelv kedvéért, már szellemében e nemzetiséget az ethnographiai határokig terjesztette ki. [...] Mert ha vegyesajku országokban valahol, bizonyosan nálunk volt kifejlődve a politikai nemzetiség és azon közszellem, mely a különböző nyelvű, de egy érdekű és egy politikai jövővel bíró népiségeket állandólag össze kötötte.” *Kemény Zsigmond*: Még egy szó a forradalom után. Pest 1851. 102., 135.

¹⁶ Kossuth 1847. december 11-én az utolsó rendi országgyűlés alsótáblájának pozsonyi kerületi ülésén a honosítási törvényjavaslat vitájában elmondott felszólalásában is azt hangoztatta még, hogy „a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, akik más nyelvet beszélnek, de egy nemzetnél több itten nincs”. Kossuth Lajos összes munkái I–XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben I–V. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. Barta István. Budapest 1951. XI/I. 382.

¹⁷ „Vannak országok, hol a lakosok különféle nyelvet beszélnek s annál fogva különféle fajhoz vagy – ha úgy tetszik nevezni – nemzetiséghez tartoznak, de vagy vegyesen laknak más fajokkal, vagy ha kisebb nagyobb tömegekben bár, de az államnak természetileg s historaiilag delimitált földterületén laknak.” Kossuth Lajos utólagos kiegészítésekkel ellátott fordítása alkotmánytervezetének francia nyelvű eredetijéből [1851–1859]. In: *Spira György*: Kossuth és alkotmányterve. Debrecen 1989. 54.

tartozó területek, tehát Horvátország és Erdély vonatkozásában.¹⁸ A kérdésben teoretikus igénnyel megnyilvánuló legfontosabb hazai kortárs gondolkodó, Eötvös József írásaiban viszont egymás szinonimájaként szerepel már nemzet és nemzetiség.¹⁹ Eötvös természetesen nagyon is tudatában volt annak, hogy a nemzet/nemzetiség történelmi-politikai meghatározása mellett létjogosult annak nyelvi-kulturális dimenziója is,²⁰ ő ez utóbbit azonban az előbbi elé és lényegében alá sorolta.²¹ A rivális politikai-etnikai közösségfogalmak markáns terminológiai-koncepcionális elhatárolását és hierarchiájuk élesebb kiemelését láthatjuk viszont annak a szerzőnek a röpiratában, akinek eredetileg cikksorozatként publikált írásműve kimondva is a *nemzetiség* szó használatában az 1860-as évekre eluralkodó fogalmi bizonytalanságot igyekezett eloszlatni. A didaktikus hangvételű pamflet nagyfokú következetességgel választja szét *nemzet* és *nemzetiség* szemantikai körét. Egyrészt nyilvánvalóvá teszi, hogy „a nemzetiség a nemzetnek egy alárendelt kiegészítő részét képezi és a *nép faj* ha nem is oly szépen hangzó, de igazabb kifejezés volna”.²² Másrészt nagyon határozottan különbséget tesz világos közjogi értelemben vett nemzet és neki adott esetben alárendelt ’etnokulturális közösségek’ értelmű nemzetiségek között: „Midőn nemzetről szólunk, legyen az törvényes vagy politikai értelemben, mindig az *egy* nemzetet értjük, azt t. i.: mely a magyar haza nemzetiségeinek összességéből áll: a *magyar nemzetet*; – de midőn nemzetiségről szólunk, hozzá kell tennünk, ha nyelvi nemzetiség kérdése forog fenn: magyar, szláv, szerb, német nemzetiség;

¹⁸ Uo. 76., 79.

¹⁹ „[...] e szó ’nemzet’, a minden napi életben hol ollyas népeket jelent, mellyek egy állodalomban egyesülvék, hol ollyasokat, mellyek közös nyelvvel és származással bírnak; s mert a nemzetiség neve alatt, hol előbb különvált néprészek együvéolvasztása, hol idegen elemek kiküszöbölése vagy átidomitása vétetik célba, hol csak egyenjogúság, hol uralkodás követeltetik.” *Eötvös József*: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs 1851. 49.

²⁰ Eötvös nemzetfelfogásában az 1850-es években bekövetkező alapvető fordulatról lásd *Deák Ágnes*: „A magyar nemzet jövője cultura kérdése”. Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója (1850–1868). *Aetas* 5. (1990) 1–2. sz. 7–28.; *Uő*: Útkeresés és hagyományörzés. Vita a nemzeti eszméről az 1850-es évek második felében. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 114. (2002) 37–57.

²¹ „[...] a történelmi s politikai nemzet érdekeit csak úgy biztosíthatjuk, ha minden egyes nyelvbéli nemzetiség igényei kielégíttetnek; s hogy ellenben a különböző nyelvbéli nemzetiségek igényei csak úgy elégíthetnek ki ha az ország egységes állami léte biztosított.” *Eötvös József*: A nemzetiségi kérdés. Pest 1865. 42.

²² *Peláthy István*: Hazafiság és nemzetiség. Pest 1865. 30. Természetesen ő is tudatában van a nemzetiség kétféle, „nyelvi” és „politikai” értelmezésének, ezeket azonban világosan elkülöníti egymástól és jobbnak tartaná, ha a politikai válfajának megnevezését inkább a *hazafiság* terminusával helyettesítenék: „A politikai nemzetiséghez ragaszkodás vagy hazafiság egy fogalom.” Uo. 45.

s ha Magyarországon – a szorosan vett Magyarországon – szerb, oláh, német nemzetekről szólnak, azon nemzetet kell értenünk, mely Szerbiában, Oláh- és Moldavországban, és fölaprózva Németországban lakik. [...] A nemzetet [...] nem úgy tekintjük, mint a melyet egyedül a magyar nemzetiség és faj képvisel: Magyarország *nemzetét* a haza minden külön faju és nyelvü nemzetiségeinek az egy alkotmány, törvény által összefortt egysége képviseli.”²³ Hogy terminológiailag minden esetleges félreértést eloszlasson azt is siet leszögezni, hogy: „A *nemzet* fogalmából minden országban csak a *politikai nemzetiség* származik, ez pedig egy *országban* csak egy lehet.”²⁴

E lényegében ismeretlen pesti ügyvéd gondolatmenetét azért tartottam fontosnak hosszabban idézni, hogy világosabbá váljék az a nemzet- és nemzetiségfogalom körül immár valós *kodifikációs* tétellel kibontakozó ádáz terminológiai vita, amely az 1861-es országgyűlésen veszi kezdetét, legteljesebb kibontakozást pedig majd az 1865–1868-as országgyűlésen nyer, különösen is a nemzetiségi törvény általános képviselőházi vitáján. Az évtizednyi neoabszolutizmus után összehívott 1861-es országgyűlésen egybegyűlt és az uralkodóhoz való közjogi viszonyulás szempontjából felirati és határozati pártra oszló hazai képviselők mindkét vezérszónokának javaslatában hangsúlyos helyet kapott a „nemzetiségi kérdés”. Deák Ferenc felirati javaslata leszögezte, hogy „teszünk, mit az ország szétdarabolása és önállóságának fölálldozása nélkül tehetünk, hogy a honnak minden nemzetiségű polgárai érdekében s érzelemben összeforrijanak”.²⁵ Tisza Kálmán határozati javaslata pedig még markánsabban fogalmazva deklarálta, hogy „megadni szándékozunk minden nemzetiségnek a teljes jog-egyenlőség alapján mindent, mi a közös haza integritásával nem ellenkezik; azt akarjuk, hogy valamint nincs hazánkban kiváltságos osztály, úgy ne legyen kiváltságos nemzet, legyen mindenik egyenlő, hogy egyenlően szerethesse a hazát mindenik, a mi tehát törvényeink közöl ezen egyenlőséggel ellenkeznék, azt eltörölni kívánjuk”.²⁶

Mint ismeretes, a képviselőház szűk többsége végül a felirati javaslatot fogadta el, amelynek részletes vitája során a 4. pont tárgyalásakor rövidebb vita keletkezett az összegyűlt „magyar nemzet képviselői” önmegszólításának

²³ Uo. 30–31.

²⁴ Uo. 66.

²⁵ Képviselőházi napló. 1861. I. 108.

²⁶ Az 1861-ik év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának irományai I. Pest, 1861. 20. sz. (a továbbiakban: Képviselőházi irományok) 6.

formulája kapcsán.²⁷ Ennek során egyesek mellett érveltek, hogy Magyarországon több nemzet lévén helyesebb a „Magyarország népképviselői” formula alkalmazása, míg mások mellett szálltak síkra, hogy „nem lehet politikai fogalom szerint egy statusban több nemzetről szó, mint egyről”, valamint „a »nemzet« szó alatt [...] t. indítványozó status fogalmat akart érteni, és nem külön nemzetiségeket”. A többség végül az eredeti megfogalmazás mellett szavazott, de a felirati részletes vita későbbi szakaszában a kérdés újra előkerült, amikor a Krassó megyei román Wlád Alajos²⁸ egyfelől különbséget tett „természeti vagy genetikusan és politikai nemzetiség között”,²⁹ másfelől abbéli aggodalmának adott hangot, hogy az addig elhangzottak fényében „az ez országban lakó nem magyar népiségek nemzeti léte kétségbe vonatván fajokká süllyesztettek le”. Ezután jelentkező szólásra Eötvös József a nemzetiségi kérdés pozitív rendszabályokkal rendezését javasolva avégett, hogy „ne tárgyaljuk ezen legfontosabb kérdést [...] incidentalis uton, legyenek megnyugodva mind azok, akik másajkuak, nem mondom más nemzetiségek, mert ha a hazában különböző ajku lakosok vannak, de én itt mást mint egyenjogú polgártársakat, mást mint magyart nem ismerek, én a fajnak említésében nem látok semmi sértést, mert van magyar faj, s van más faj, de egyenlő polgárok vagyunk mindnyájan”.³⁰ Azt indítványozta tehát az 1848-as és majdani vallás- és közoktatási miniszter, hogy egy 27 tagból álló választmány foglalkozzék a nemzetiségi kérdéssel addig is, amíg a képviselet nélküli országrészek (azaz Erdély és Horvátország) távollevő követeivel ki nem egészül az országgyűlés.³¹ A 27 tagú bizottságba 12 nem magyar etnikumú képviselőt³² is beválasztottak, akik szűk egy hónapon belül jelentésnek nevezett törvényjavaslatot nyújtottak be a képviselőháznak, két román tagjuk kivételével, akik már másfél héttel korábban kidolgozták a saját törvényjavaslatukat. E két potenciális normaszöveg koncepciójánál eltérő nemzetfelfogást képviselt, amennyiben az egyik lényegében az államnemzeti modellt, a másik

²⁷ Képviselőházi napló. 1861. II. 78–82.

²⁸ A nem magyar etnikumú személyek család- és keresztnévét a hivatkozott forrásokban előforduló helyesírás szerint közlöm. – L. L.

²⁹ „[...] s mivel a politikai nemzetiség nem egyéb, mint egy polyglott országban különféle népiségek politikai és történeti multjának, életének, s közös működésének s érdekének diplomatikai kifejezése; részemről nem találnék benne semmi megütközni valót [...]” Képviselőházi napló. 1861. II. 89.

³⁰ Uo. 90.

³¹ Uo. 106–107.; Képviselőházi irományok. 1861. I. 24. sz.

³² Szabad György: Forradalom és kiegyezés választútján (1860–61). Budapest 1967. 552–553.; Kémény G. G.: A magyar nemzetiségi kérdés i. m. 53.

pedig az etnikai alapú föderatív átalakítás irányába mutatott. A többségi javaslat egy, politikai értelemben vett *nemzet* és egymással egyenjogú, immár *nemzetiségeknek* nevezett és név szerint is felsorolt „népek”-ről beszélt,³³ Wlád Alajos és az Arad megyei Popovics Zsigmond javaslata viszont a szintén név szerint felsorolt³⁴ „külön nyelvű népek”-ként felfogott és a magyarral egyenrangú „nemzetek” összességét értette Magyarország politikai nemzete alatt. Az országgyűlés hamarosan bekövetkező feloszlása miatt azonban nem kerülhetett már sor a javaslatok tárgyalására, így a törvény végleges megalkotása az 1865 decemberében megnyíló, a kiegyezést törvényesítő országgyűlésre maradt. A két javaslat közötti koncepcionális különbség kapcsán mindenestre érdemes már ezen a ponton aláhúzni, hogy a többségi javaslatban az egységes *magyar* politikai nemzetet alkotó *állampolgárok* összességén, a Wlád–Popovics-féle javaslatban pedig a *magyarországi* politikai nemzetet alkotó *nemzetek* egyenjogúságán volt a hangsúly, miközben az előbbi is deklarálta az országban honos nemzetiségek egyenjogúságát (közöttük a szintén annak számító magyarét).

Részben eltérő megközelítés, de az alapelveket tekintve hasonló *ket-tősség* figyelhető meg azokban a törvényjavaslat-variánsokban is, amelyeket az országgyűlés feloszlása után magának az uralkodónak a felkérésére fogalmazott meg 1862. október 25-én a magyar kancellár utasítására Pálffy Mór királyi helytartó által a Helytartótanács kebelében felállított tizennégy fős bizottság, amelynek szintén volt hat magyarországi, de nem magyar ajkú tagja is. Mivel a bizottság működéséről nem maradt fenn további forrás, és mindkét, az uralkodónak felirat formájában benyújtott törvényjavaslatot ugyanúgy Abonyi István bizottsági tag és helytartótanácsi tanácsos írta alá azonos keltezéssel, ezért nem tudni, hogy e törvényjavaslat-változatok pontosan kinek vagy kiknek az álláspontját tükrözik.³⁵

³³ „[...] két fő elvet véltünk mindenekelőtt megállapítandóknak: a) Hogy Magyarországnak minden ajkú polgárai politikai tekintetben csak is egy nemzetet, a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzetet képezik; és b) hogy az országban lakó minden népek, névszerint: a magyar, szláv [értsd: szlovák], román, német, szerb, orosz [értsd: ruszin] sat. – egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők, melyek külön nemzetiségi igényeiket az ország politikai egységének korlátain belül az egyéni és egyesülési szabadság alapján, minden további megszorítás nélkül szabadon érvényesíthetik.” Képviselőházi irományok. 1861. I. 48. sz. 2.

³⁴ A Wlád–Popovics-féle javaslat vonatkozó (1. §-a) ugyan szintén ugyanazt az öt népnevet sorolja fel (más sorrendben), kihagyja viszont a többségi javaslat preambulumában szereplő stb.-t, sőt explicitté is teszi, hogy a „nagyobb számmal tömegesen lakó külön népek”-re vonatkoznak csak a rendelkezései, a hozzájuk képest kisebb népcsoportok helyzetével tehát nem foglalkozik. Uo. 5.

³⁵ *Csernus-Lukács Szilveszter*: Felírási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. Századok 151. (2017) 200. Vö. továbbá Uő: Utak a nemzetiségi törvénycikkig. In: Tavasz szél. I–IV. Szerk. Keresztes Gábor. Budapest 2016. IV. 363–374.

Annyi mindenesetre világosan kiolvasható belőlük, hogy a hosszabb, 23 paragrafust tartalmazó verzió egyfelől szintén deklarálta az egységes magyar politikai nemzet létezését, akárcsak az 1861-es országgyűlés többségi javaslata, annak alanyaiként viszont nem az állampolgárok összességét nevezte meg, hanem azokat részint mint az országban lakó és név szerint is felsorolt „külön nyelvvel bíró népfajokból kiálló nemzetiségek” tagjait, részint pedig magukat a „polgári és vallási tekintetben egyenjogú nemzetiségeket” nevesíti.³⁶ A rövidebb, 7 paragrafusos változat viszont sem politikai nemzetről nem tesz említést, sem pedig arról, hogy az ország (fel nem sorolt) nemzetiségei önálló jogalanyt képeznének.³⁷ Hatályos jogszabály a későbbiekben mindenesetre egyik tervezetből sem lett.

A háromesztendőre nyúlt kiegyezési országgyűlésen sok szempontból hasonló jelenetek játszódtak le, mint az évtized elején üléselőn, a korábbi hangsúlyok azonban érzékelhetően kiéleződtek, az álláspontok markánsabbá váltak. Egyrészt már az uralkodói trónbeszédre adandó válaszfelirat 16. szakaszához az 1848–49-es magyarországi szerb felkelés legfontosabb katonai és részben politikai vezetője, az ekkor Nagybecskerek városát képviselő Sztratiurovics György módosítást terjesztett elő, amelyben azt javasolta, hogy a „mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel” szöveghelyet a „mint önálló szabad nemzetek más önálló szabad nemzetekkel” megfogalmazásra cseréljék. Kérését ekképp indokolta: „ugy rémlik előttem, mintha a kérdéses egyes számban egész egy programja foglaltatnék a jövő politikájának: a centralisatio programja a magyar birodalom területén s a német centralisatio a Lajtán túl”.³⁸ Sztratiurovics álláspontja szerint Magyarországon *több politikai* nemzet létezik, amelyet azonban nemcsak Deák Ferenc tartott fontosnak cáfolni („azt tartom, hogy Magyarországon politikai nemzetiség csak egy van”), de a román Gozdsu Manó, a szepesi Jendrassik Miksa, valamint a román Papp Zsigmond is. Ez utóbbi fogalmi tisztázást is szükségesnek tartott, melynek során kifejtette, hogy 1848 előtt „a nemesi rend és a főrend [...] volt [...]

³⁶ „2. §. [...] mindezen külön ajkú, de egy jogú népek politikai tekintetben csak egy nemzetet, a magyar állam történelmi fogalmának s jogainak megfelelő egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzetet képezik, azonban külön népiségi igényeiket az ország poli[ti]cai egységünk korlátain belől, az egyéni és egyesülési szabadság alapján minden további megszorítások nélkül érvényesíthetik.” *Csernus-Lukács Sz.: Felírási javaslat i. m.* 195.

³⁷ „1. §. Magyarország minden lakosa különbség nélkül, bármelyikhez a benne élő nemzetiségekhez és törvényesen bevett vallásokhoz tartozik, minden polgári jogokra nézve teljesen egyenjogú [...]” Uo. 199.

³⁸ Képviselőházi napló. 1866. I. 262.

a politikai nemzet”, a népképviselő bevezetése óta viszont „politikai nemzetet képez nem egyes osztály, nem egyes nemzetiség, hanem a nemzetiségek complexuma”. Magára vonatkoztatva pedig leszögezte, hogy „én is, bár román nemzetiségű vagyok, nem vagyok itt mint csak román ajkú képviselő, hanem vagyok az országnak képviselője is”.³⁹ A felirat pontjainak továbbtárgyalásakor a nemzetdefiníciós vita újraindult a szerb Miletics Szvetozár óbcesei képviselő indítványára, aki „a magyar nemzet” helyett „az ország nemzetei” megfogalmazás mellett érvelt kijelentve, hogy Magyarországon politikai értelemben is több nemzet létezik (Horvátországban, Erdélyben és a szerbek).⁴⁰ Nézetét európai példákkal támasztotta alá, mondván, hogy nincs rá másutt példa, hogy több nemzet- és nemzetiségből álló állam a „többi nemzeteket az egyik genetikai nevén nevezné”.⁴¹

A feliratot későbbi, a nemzetiségek érdekeire, az erdélyi unióra, valamint az erdélyi, a horvátországi követeket és Fiumét érintő kérdésekre vonatkozó pontjainak tárgyalása kapcsán kibontakozó kisebb viták után végül elfogadták, majd az uralkodói válaszfelirat nyomán 1866 áprilisában egy harminctagú bizottmány felállításáról határoztak, miután azt „a különajkú nemzetiségek érdekeinek biztosítására”, illetve „a magyarországi nemzetiségi kérdés megoldása iránti törvényjavaslat kidolgozása” érdekében két javaslat is kérte.⁴² A bizottság felállításakor új szempontként vetődött fel és komolyabb vitát váltott ki a tagok „nemzetiségek szerinti” arányos képviseletének felvetése, amelyet azonban a nem magyar ajkú hozzászólók többsége is elvetett, majd megalakult a 30 tagból álló bizottság, amely a későbbiekben 40 főre bővült. A bizottság a javaslat elkészítésére albizottságot választott magából, amely 1867 júniusára állt elő a maga törvényjavaslatával „a nemzetiségek egyenjoguságáról”.⁴³ Ezzel párhuzamosan azonban ismét készült egy kisebbségi javaslat, sőt meg is előzte a többségi albizottsági javaslat elkészültét. A román Mocsonyi Antal

³⁹ Uo. 266.

⁴⁰ Miletics az uralkodó 1861. július 21-én kelt leiratára utal, amelyben szó van az Erdély és Magyarország közötti unió, a Horvátország és Magyarország közötti közjogi viszony, valamint a Szerb Vajdaság Magyarországhoz való visszacsatolása kérdéseiről, és egyúttal a szerbek ősi kiváltságainak, jogainak és nemzeti érdekeinek biztosítását is kéri. Képviselőházi irományok. 1861. I. 44. sz. 6–8.

⁴¹ Képviselőházi napló. 1866. I. 303.

⁴² Képviselőházi irományok. 1866. I. 23–24. sz.

⁴³ Ennek kidolgozása során figyelembe vették az 1861-es országgyűlési bizottság munkáját és a Wlad-Popovics-féle kisebbségi javaslatot, továbbá az 1861. június 7-i túrócszentmártoni szláv [értsd: szlovák] nemzetgyűlés, az 1861. április 2-i karlócai szerb nemzeti kongresszus határozatát, továbbá Bukovszky György esperes felterjesztését a ruszinok ügyében. A szövegek újraközlését lásd: Mikó I.: Nemzetiségi jog i. m. 126–154.

Arad megyei, valamint a szerb Miletics Szvetožár és Branovácsky István újvidéki képviselők ugyanis még 1867. február elején elkészültek a saját tervezetükkel, amelynek a „Törvényjavaslat az országos nemzetiségeknek és nyelveknek Magyarországon leendő szabályozására és biztosítására” címet adták, és amelyet a ruszin Dobrzánszky Adolf mellett velük együtt 26 szerb és román képviselő írt alá. A bizottság egyes tagjainak lecserelődése, másoknak pedig a kiegyezés megkötése nyomán keletkező új hivatali elfoglaltságaik miatt végül csak 1868. október végén terjesztette a képviselőház elé az albizottság javaslatát némileg átfogalmazó saját javaslatát, amelyet a központi törvényelőkészítő bizottság néhány ponton ismét átszövegezett, így a képviselőház 1868. november 24-én kezdődő általános vitáján eredetileg e két törvényjavaslat, a központi bizottságé és a (Mocsonyi–Branovácsky–Miletics-féle) kisebbségi javaslaté került volna megvitatásra. A vita első felszólalója, Pest belváros képviselője és a kiegyezés magyar szellemi atyja, Deák Ferenc azonban saját törvényjavaslatot nyújtott be a „nemzetiségi egyenjogúság tárgyában”,⁴⁴ így az érdemi vita lényegében három törvénysszöveg-tervezetről folyt tovább. Deák a központi bizottság javaslatát tartalmilag nem, szerkezetileg viszont lényegesen átalakította (a nyelvhasználati jogok sorrendjét megfordítva az állami-országos szinttől kezdve haladt az egyénekéig) és kiegészítette a *politikai nemzet* fogalmát deklaráló preambulummal,⁴⁵ amelyet a bizottság által kidolgozott törvényjavaslat-variánsok egyáltalán nem tartalmaztak. Fontos kiemelni, hogy ez utóbbival Deák, ahogy a fentiekből világosan kiderült, alapjában véve az 1861-es többségi törvényjavaslathoz nyúlt vissza, sőt, ahogy szintén volt szó róla, a nyilvánosságot nem kapó 1862-es helytartótanácsi törvényjavaslat hosszabb verziója is tartalmazta „a politikai tekintetben egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzet” formulát. Mivel az öt teljes ülésnapon át folyó általános vita végén a központi bizottság javaslatának *spiritus rectora*, Eötvös József is Deák pótvajaslata mellett tette le a voksát, végül ez utóbbi és a kisebbségi javaslat között dőlt el a szavazás. Ennek során az igazolt 405 képviselőből jelen lévők közül 24-en szavaztak az utóbbira, míg a többiek (267-en) egyhangúlag Deák javaslatát bocsátották részletes tárgyalásra, amelyet a rákövetkező napon (a

⁴⁴ Képviselőházi irományok. 1868. VII. 392. sz.

⁴⁵ „Mint hogy Magyarország összes honpolgárai, az alkotmány alapelvei szerint is, politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja [...]” Uo. 11.

24 kisebbségben maradt képviselő tüntető kivonulása után) néhány apróbb módosítással el is fogadtak, majd a főrendiház rövid általános vitát követő változtatás nélküli megszavazása és az uralkodói szentesítés után a két ház az 1868. évi XLIV. törvénycikként hirdetett ki.

A törvényjavaslat tárgyalásához a képviselőházi általános vitán 57, a részletes vitán pedig újabb 17 képviselő szólott hozzá, miközben 17 másik szintén felszólalni kívánó állt el idő híján álláspontja kifejtésétől, a főrendiházban pedig további tíz megszólaló fejtette ki róla a véleményét. Írásom terjedelmi korlátai ugyan nem teszik lehetővé a vitán elhangzottak részletes bemutatását, a nemzet- és nemzetiségkonceptiók kapcsán elhangzott legfontosabb megállapításokat azonban megkísérlem összefoglalni. A kisebbségi javaslat megszavazói közül⁴⁶ öt fő kivételével valamennyien felszólaltak, így az általános képviselőházi vitán szót kapó megszólalók pontosan egyharmada közülük került ki (miközben számuk az igazolt képviselők kevesebb mint öt, a szavazáson jelenlevőknek pedig szűk 8 százalékát fedte le). Mindegyikük az alábbi premisszákra építette érvelését, melyeket többen explicitte is tettek felszólalásukban: 1) a nemzet fogalma nem szűkíthető *politikai* kritériumokra lévén – napjaink terminológiájával élve – alapvetően primordiális⁴⁷ és esszenciális, tehát politika *előtti* és *feletti* jelenség; 2) a *saját* nemzethez tartozás joga és érzése következőképp senkitől el nem idegeníthető; 3) Magyarországon politikai értelemben is több nemzet létezik, sőt létezett *mindig* is. A Deák által törvényi preambulummá emelt politikai nemzetfogalomtól való világos terminológiai elhatárolás érdekében a 19 „kisebbségi” (a törvényjavaslatot benyújtók és a szavazáson alulmaradók értelmében) felszólaló közül hatan is alkalmazták a – fentebb már szóba került – *genetikus/genetikai* jelzőt az általuk preferált, illetve kizárólagosnak tekintett nemzetfelfogás nyomatékosítására.⁴⁸ A két legjelentősebb szónokuk azt is nyilvánvalóvá tette, hogy alapvetően „nincs másféle nemzet, csak genetikai” (Miletics Szvetozár), hiszen „ez

⁴⁶ A törvényjavaslatot 1867. február 11-én eredetileg aláíró 26 képviselő közül négyen azonban végül meg sem jelentek a szavazáson (köztük a javaslatot két ízben is ellenjegyző Branovácsky István, Mocsonyi András, Csemovics Péter és Sztratirovič György), ketten (Wlád Alajos és Hodosi József) pedig ellene szavaztak (míg hárman nem voltak már képviselők a törvény megszavazása idején). Vö. Képviselőházi irományok. 1867. II. 133. sz. 264.; Képviselőházi napló. 1868. XI. 169–170.; Az 1865-ik évi december 10-dikére összehívott, 1868-dik évi március hó 9-én folytatlag egybegyűlt országgyűlés képviselőház tagjainak [...] név- és lakjegyzéke. Összeáll. Bojthor Endre. Pest 1868.

⁴⁷ Edward Shils: Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. The British Journal of Sociology 8. (1957) Nr. 2. 130–145.

⁴⁸ Képviselőházi napló. 1868. XI. 12., 28., 29., 38., 48., 78., 79., 124., 140.

valódi értelme a nemzet fogalmának” (Mocsonyi Sándor).⁴⁹ Definiálásának mindenekelőtt a vezérszónok, Mocsonyi Sándor szentelt hosszabb gondolatmenetet, amelyben a nemzet természetességét és jogi-erkölcsi alapelvi mibenlétét hangsúlyozta.⁵⁰ A kisebbségi tábor másik legjelentősebb megszólalója, Miletics Szvetozár a nemzet és szinonimájaként értett nemzeti-ség létét már nemcsak az államhoz, hanem az egyénhez és annak akaratahoz viszonyítva is eredendőbbnek és ezért előbbre valónak tekintette.⁵¹ Felfogásukban a nemzet lényegében az emberi társadalmak létrejötte óta létező, abban azonban megoszlott a véleményük, hogy a reflektált megragadása új jelenség-e⁵², avagy az is egyidejű a nemzetek kialakulásával.⁵³ Tekintettel erkölcsi alaptermészetére a nemzethez tartozás egyénileg sem, még kevésbé változható meg kollektíve,⁵⁴ kívülálló részéről pedig nem megkérdőjelezhető,⁵⁵ törvényhozási vagy egyéb úton felül nem írható.⁵⁶ Mindebből logikusan következett, hogy a genetikus nemzet fölé helyezni bármilyen magasabb rendűnek tételezett jogi konstrukciót nem tudtak elfogadni, így a politikai nemzet koncepcióját is csak többes számban tartották elgondolhatónak Magyarországon, egyéb értelmezését kereken visszautasították,⁵⁷

⁴⁹ Uo. 12., 79.

⁵⁰ „A nemzet [...] oly embereknek összessége, kiket származás-, földrajzi, történeti és ennél fogva nyelvi kötelek is szorosan fűznek egymáshoz, miután erkölcsi fejlődés magvát foglalja magában, s miután öntudattal bír: ezért személyiség, vagyis jogi személy. [...] a nemzet, mint az örök természettörvények produktuma [...] létének alapját nem az állami hatalomban, hanem a dolgok magasabb rendjének uralkodó hatalmában találja. A nemzet [...] öncél, s azért eredeti vagyis alapjogok alanya [...]” Uo. 10., 12.

⁵¹ „Igy állunk a nemzetiséggel [...], mint a nemzet moralis személyiségével. Az egyéni személyiség és akarat felett áll [...] a nemzet és a nemzetiség közös existenciája, és a nemzeti öntudatban kifejezett közakarat, mely öntudatban a nemzet érzülete, értelme és akarata összefoly.” Uo. 81.

⁵² „A nemzetiségi érzület oly régi, mint a nemzetiségek, és ezek alkalmasint oly régiek, mint az emberi nem maga; új csak a nemzetiségi eszme.” (Mocsonyi Sándor) Uo. 10.

⁵³ „[...] a nemzetiségi eszme [...] nem új [...], hanem oly régi, mint a nemzetek történelme [...]” (Dimitrievics Milos) Uo. 20.

⁵⁴ „[...] egyik néptörzs sem ruházhatja át saját genetikus nemzetiségét másra az államegység ürügye alatt [...]” (Trifunác Pál) Uo. 28.

⁵⁵ „[...] természetes és elidegeníthetetlen jogokat [...] kíválság a nemzeti érzületet [...] kérdés alá vonni nem lehet [...]” (Dimitrievics Milos) Uo. 20.

⁵⁶ „[...] nekem ne definiálja senki, mi vagyok [...], mert létemet, nemzeti existenciámat semmi definiálástól függővé nem akarom tenni [...]” (Papp Zsigmond) Uo. 135. „[...] el nem decretálható geneticus nemzetek ok nélküli tagadása és egy collectiv nevezet rögtönzött becikkelyezése által, mely majd 1000 éven át szükségtelennek ismertetett, egyébként pedig kétségbe ugy sem vonatott [...]” (Manojlovics Emil) Uo. 140.

⁵⁷ „[...] azon sértő elvre van építve, mely szerint a nem-magyar nemzetek a magyar nemzet kiegészítő részeit képezik [...]” (Macellariu Illés) Uo. 157. „[...] azon elv, hogy Magyarországon csak egy nemzet van, ki nem mondható [...]” (Medán Endre) Uo. 150.

sőt elnemzetietlenítésként⁵⁸ értékelték. Nemzetfelfogásukból következően, amely lényegében a nyelvközösséggel azonosította a nemzetet,⁵⁹ nem tudták elfogadni, hogy ne az ekként értett saját nemzetük politikai képviselőjének tekintsék magukat, amellyel a legtöbb kritikát vonták magukra az ellentábor képviselői részéről.⁶⁰ A természetjogi érveléstől elszakadva egyesek közülük azt is igazolni törekedtek, hogy nem tekinthető precedens nélkülinek Magyarországon a politikai értelemben vett, tehát jogilag is kodifikált nemzetek létezése. Ebben persze segítségükre volt egyrészt Horvátországnak immár törvényben is garantált politikai nemzetként való elismerése,⁶¹ valamint a hagyományos erdélyi rendi *natiók* genetikus nemzetekként való (át)értelmezése. De általános érvényű történeti argumentációhoz is folyamodtak, különösen a Sáros megyei Zboró kerületét képviselő Dobrzánszky Adolf, aki a (feltehetően 12–13. századi) Anonymus-gesta akkoriban általánosan elfogadott ilyen szempontú értelmezésén túl⁶² nem kevés találékonysággal igyekezett Werbőczy *Tripartitum*-ára támaszkodva kimutatni politikai nemzetek létezését a 16. század eleji Magyarországon. Mások a reflektált nemzettudat felbukkanásának nem-magyarok közötti elsőbbségével érveltek kollektív igényeik megalapozottságának érvényre juttatása érdekében.⁶³

Az általános vita végén a kisebbségben maradtakat leszavazó hozzászólók kevesebb hangsúlyt fektettek a nemzet fogalmi meghatározására. Deák maga nyomatékosan amellet érvelt, hogy megközelítése nem elméleti, hanem egy már eleve létező *tényt* rögzít: „nem azt mondom ki, hogy most határozzuk el, hogy Magyarország összes lakosai egy politikai

⁵⁸ „[...] mesterséges nemzetlenítésekről nem volt szó a mult korban; holott most ez épen a politikai mesterség [...]”. (Babes Vince) Uo. 119. „[...] egy politikai nemzet [...] tételben én a nem magyar nemzetiségek ellen irányzott elnemzetietlenítési politikát látok [...]”. (Medán Endre) Uo. 150.

⁵⁹ „[...] nyelv nélkül nincsen nemzetiség, s nemzetiség nélkül nincs szabadság [...] mi a víz a halnak [...] az a nyelv a nemzetiségnek s a nemzetiség minden népnek” (Macellariu Illés) Uo. 157.

⁶⁰ „[...] egy nem-magyar nemzetiségű képviselő magát nemzeti képviselőnek nem is nevezheti [...] engem nem az ország, hanem a román nemzetiségű nép választott és küldött ide.” (Babes Vince) Uo. 119.

⁶¹ 1868. évi XXX. törvénycikk a Magyarország, s Horvát-, Szlavon és Dalmátországek közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről.

⁶² „[...] az ország nem-magyar nemzetei nagobbára, mint ilyenek már léteztek e hazában a magyarok bejövele előtt. [...] a tót és a román nemzet már a magyarok bejövele előtt önálló állami életet éltek e hazában”. (Dobrzánszky Adolf) Képviselőházi napló. 1868. XI. 45., 46. Vö. *Molnár Ferenc*: A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In: Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon. Szerk. Kovács Kálmán Árpád. Budapest 2019. 209.

⁶³ „Erdélyben [...] román vérrokonaimnál előbb született a nemzetiségi vágy, mint Magyarországon a magyarok között [...]”. (Boheteliu Sándor) Képviselőházi napló. 1868. XI. 124.

nemzetet képeznek, hanem hivatkozom rá [...] mint valóságos tényre. [...] nem úgy mondom ki, mint újat, hanem hivatkozom rá mint meglévőre” – teszi hozzá az államnyelvről szólva.⁶⁴ Természetesen a majdan a többségi javaslat mellett szavazók is tisztában voltak a nemzet „genetikai” koncepciójával, ők azonban a genetikai jelző helyett a *nyelv*faj vagy *nép*faj kifejezéseket használták a megnevezésére és világosan elkülönítették a nemzet általuk képviselt koncepciójától nyilvánvalóvá téve, hogy minden esetben a nemzet *alatti* kategóriát értenek alatta.⁶⁵ Ebből következően számukra a nemzet kizárólag saját államterülettel bíró politikai kategóriaként értelmezhető.⁶⁶ Magyarország területén eszerint tehát szintén nem létezik⁶⁷ és a jövőben sem létezhet egynél több nemzet.⁶⁸ Ezt az álláspontot a legvilágosabban Tisza Kálmán fejtette ki történelmi szempontból, a jelenre és a jövőre vonatkozólag egyaránt. Nála a nemzet helyett azonban már az *állam* a kulcsfogalom,⁶⁹ a rivális állásponton lévők megközelítésében pedig éppen a nemzetnek az állam fogalma *fölé* helyezését⁷⁰ tartotta a legproblematisabbnak. Ez utóbbi potenciális veszélyként érzékelésében egyébként nem-magyar ajkú képviselők is osztoztak.⁷¹ A vitában a többségi álláspont mellett felszólalók közül a nemzetek *jövőjét* tekintve Eötvös, sőt Tisza is amellet érvelt, hogy bármely nemzet jogainak törvényi védelem

⁶⁴ Uo. 7.

⁶⁵ „[...] tót, szerb vagy bár mely más nemzetiség alatt a magyar nemzetnek egyik nyelváját értem [...]” (Stefanidesz Henrik) Uo. 95. „Vannak e hazában kisebb és nagyobb nemzetiségek, melyek [...] valamint multjok dicsőségét, úgy jövőjük boldogságát egyes-egyedül a magyar államban keresik és találják [...]. Ilyen nemzetiség többek közt az alvidéki dalmaták, másképp bunyevácok. [...] tiltakoznának ünnepélyesen az ellen, ha őket más egyéneknek akarnák tekinteni, mint népfajul dalmatáknak, nemzetül magyarnak [...]” (Czorda Bódog) Uo. 120.

⁶⁶ „[...] nemzetet [...] állami egyéniség és terület nélkül felfogni képtelenség.” (Justh József) Uo. 100. „[...] nemzetet politikai jogok nélkül képzelni nem tudok [...] midőn szerb nemzetről beszélek, akkor ez alatt csak Szerbországot érthetek [...]” (Stefanidesz Henrik) Uo. 95.

⁶⁷ „[...] egy politikai nemzetnél többet e hazában el nem ismerhetek” (Czorda Bódog) Uo. 120. „[...] nem léteztek hazánkban többféle nemzeti individualitások, mint politikai önállással bíró nemzetek.” (Madocsányi Pál) Uo. 106.

⁶⁸ „Oláhországban [...] fejlődjék az oláh [...] nemzeté; de itt azt nem fogjuk megengedni” (Justh József) Uo. 100.

⁶⁹ „[...] létezik egy állam, mely magyar államnak neveztetik ezredév óta, s hogy ezen állam összes lakói diplomatikailag és politikailag, a külfölddel szemben, mint egységes magyar nemzet ismeretesek; a másik, hogy e hazában különböző nemzetiségi polgárok laknak [...]” (Tisza Kálmán) Uo. 136.

⁷⁰ „[...] nekik nemzet kell, melynek jogai föllebb állnak az állam jogánál, s melynek szabad az állam java ellen törni [...]” (Tisza Kálmán) Uo. 138.

⁷¹ „[...] hiányzik még azon követelés, miszerint minden magyarhoni nemzetiségek részére külön-külön koronák is követeltessenek [...]”; „azon nemzetiség, mely ma nemzetiségi különzésre törekszik, holnap végeleszakadásra fog törekedni [...]” (Papp Simon) Uo. 127., 130.

alá helyezése önmagában nem képes annak fennmaradását hosszú távon is garantálni: „amely nemzetiségre nézve [...] az elhalás veszélye fönnforog, az el fog halni [...], mert nincs benne meg a szükséges életerő”.⁷² Eötvös, híven 1850-es évek eleji történetbölcséleti kiindulópontjához, a civilizáció előrehaladását ráadásul potenciálisan *bármely* nemzetre nézve reális veszélyként prognosztizálta,⁷³ amelynek egyedüli ellenszerét a modernizációs alkalmazkodásban látta.⁷⁴ A nemzet fogalmát a politikai közösséggel azonosítók a múlt vonatkozásában is ekképpen tudták csak elfogadni annak használatát mind az országterület külső reprezentálása,⁷⁵ mind pedig a hatalomgyakorlás aktorainak⁷⁶ tekintetében.

A kétféle törvényjavaslat mellett, illetve ellen szavazók csoportját mindazonáltal nem lehet két, koncepcionális tekintetben is egyértelműen elkülönülő részre osztani. A kisebbségi javaslat helyett egyébként a Deák-féle törvénytervezetre szavazó és népképviselőként a magyar kormány mellett a szabadságharc leveréséig kitartó Wlád Alajos például arra a közkeletű vádra, miszerint 1848-ban a nem magyar ajkú lakosságot az osztrák reakció a saját céljai érdekében instrumentalizálta, azzal replikázott, hogy az előbbiek viszont a birodalmi támogatást használták fel saját nemzeti érdekeik érvényesítésére.⁷⁷ Amíg a kisebbségi csoport tagjain előszeretettel kérték számon, hogy ők is az egész nemzet, azaz az ország választópolgárainak összességét tartoznak képviselni, Wlád joggal fordította

⁷² (Tisza Kálmán) Uo. 137.

⁷³ „[...] a civilisatio haladása kétségkívül fenyegető a nemzetiségekre nézve. E veszélynek ki vagyunk téve mi magyarok, ki vannak téve horvát testvéreink, ki vannak téve a hazában lakó más nemzetiségek, szóval ki vannak téve minden kisebb nemzetiségek. [...] Századunkban a mi nem él, annak nincs jövője.” (Eötvös József) Uo. 33.

⁷⁴ Némely kisebbségi javaslatot támogató felszólaló viszont ugyanezen gondolatmenettel, de Eötvös történetfilozófiai horizontú szavait időben és térben aktualizálva, épp ellenkezőleg, saját nemzeti közössége kibontakozásának *okát* látta a civilizálódásban: „Azt mondják, hogy a civilisatio ellensége a nemzetiségnek. Tagadom, uraim! [...] minél inkább halad a civilisatio az *én* nemzetiségem fiai között, annál inkább ébred a nemzeti szellem, [...] annál erélyesebb a nemzeti törekvés; a civilisatio tehát nem ellensége a nemzetiségnek, hanem éltetője.” (Popovics-Desseánu János) Uo. 147.

⁷⁵ „[...] midőn bejöttek a magyarok elődei, az akkor itt létezett államokkal háborúba keveredvén azokat legyőzték, s megalakították a magyar államot, s azóta együtt élnek ezen magyar államban az itt talált népekkel és azokkal, kik azóta a hazába bejöttek, de kik ettől kezdve kifelé politikai és diplomatiailag a magyar nemzet neve alatt értetnek.” (Tisza Kálmán) Uo. 136.

⁷⁶ „Verbőczy soha semmi különbséget nem említ a nemzetiségek jogai közt. Verbőczy populusa is a nemességet, natiói pedig a jobbágyságot jelentik” – válaszolta Hunfalvy Pál Dobránszky fentebb említett Werbőczy-átértelmezésére (Tripartitum. III. Könyv 25. cikk. 1–2. §.). Uo. 71.

⁷⁷ „[...] valamint a reactio céljának kivitelére a nemzetiségeket használta föl, a nemzetiségek is fölhasználónak vélték a reactiót nemzetiségi céljok elérése tekintetéből [...]” (Wlád Alajos) Uo. 92.

ugyanezen érvet azok ellen, akik jellemzően a felső-magyarországi, túlnyomórészt vagy zömmel szlovák lakosságú megyék választóinak egyöntetű államhűségére apelláltak.⁷⁸ Az egységes politikai nemzethez vagy a saját etnonemzeti közösséghez való *lojalitás* elsőbbségének kérdése mindenestre vízválasztónak bizonyult, ami legélesebben a részletes vita megkezdésekor tört felszínre, mihelyst az általános szavazáson alulmaradt és a részletes vitáról kivonulók nevében megszólaló Miletics álláspontjukat az „egész szerb és román nemzet”-ével azonosította,⁷⁹ ami ellen több magát érintettnek érző honatya is élénken tiltakozott.⁸⁰ A Temes megyei Ivacsokovics György egyenesen a mandátumuk visszaadását javasolta azon képviselőknek, akik „kizárólag csak egy-egy nemzetiséget akarnak képviselni”,⁸¹ a máramarosi román Papp Simon pedig még az általános vita idején odáig elment, hogy a megyei lakosság többségének nyelvhasználatát hivatalos nyelvvé tenni akaró kisebbségi javaslat elleni tiltakozásul kijelentse: „inkább megmagyarosodni kívánunk [...] mert e földet [...] magyar földnek ismerjük”.⁸²

A törvényjavaslat főrendiházi vitáján három főpap, négy arisztokrata és három főispán emelkedett szólásra. A *nemzet* szó alkalmazását valamennyien kizárólag az ország egész lakossága értelemben tartották csak elfogadhatónak⁸³ – a szerb nemzet történelmi privilégiumaira hivatkozó

⁷⁸ „[...] ő [Dapsy Vilmos] sem volt felhatalmazva beszélni tótajku választói nevében, ha ezen jogot tőlünk, tökéletesen független képviselőktől el akarja vitatni.” (Wlád Alajos) Uo. 92. A gömöri Dapsy mellett a Turóc megyei Justh József, a Liptó megyei Madocsányi Pál, valamint az Árva megyei Stefanidesz Henrik és Zmeskál Mór beszédei is bővelkedtek hasonló állampatrióta megnyilatkozásokban.

⁷⁹ „[...] az öt napi vita megmutatta, hogy az nem csak két-három, hanem minden román és szerb programja (*Fölkiáltások: Összesen csak 24!*) a menynyien vagyunk (*Fölkiáltások: 24-é!*) egy és más kivételével, valamennyi szerb s román nemzetiségű tag programja. Meg vagyok győződve, hogy ez az egész román és szerb nép programja volt és lesz.” (Miletics Szvetozár) Uo. 175.

⁸⁰ „[...] nem mulaszthatom el kinyilatkoztatni, hogy itt mi nem nemzetiségi, hanem országos képviselők vagyunk.” (Ivacsokovics György) Uo. 176. „Tiltakozom ezennel a román nemzetiségű képviselők nevében tett nyilatkozat ellen: mert én a haza érdekét mindenkor a nemzetiségek igényeinek föléje helyezem.” (Papp Simon) Uo. 176.

⁸¹ Uo.

⁸² Uo. 128.

⁸³ „Én a nemzet attribútumainak tekintem azt, hogy a nemzetnek legyen saját területe, hogy a nemzetnek legyen saját kormánya, és hogy ha azon nemzet alkotmányos is akar lenni, legyen saját alkotmánya. [...] Annálfogva én sem szerb, sem román nemzetet nem ismerek. (Helyeslés.) Elismerem, hogy román nemzet van Rumániában és szerb nemzet van Szerbiában [...]” (Tomcsányi József békési főispán) Főrendiházi napló. 1869. II. 590.

szerb pátriárka kivételével, aki azonnali főispáni kritikában is részesült⁸⁴ – sőt olyan megszólaló is akadt, aki az 1848 előtti közmegegyezéshez hasonlóan a *nemzetiség* terminust sem tudta hazai földön a kizárólagosan hungarocentrikus jelentésspecifikumától elvonatkoztatva, azaz többes számban elfogadni.⁸⁵ Hogy az országban más ajkú polgárok, népek, népfajok, sőt – többek szóhasználatában – nemzetiségek is lennének, akiknek igényeit a lehetőségek függvényében ki kell elégíteni, azt azonban egyikük sem vonta kétségbe. Mégis, ezeknek a magyarokhoz viszonyított hierarchiája a főrendiházban egyetlen pillanatra sem vált kétségessé. A legplasztikusabban e vonatkozásban egyébként Pap-Szilágyi József nagyváradi görögkatolikus román püspök fogalmazott: „Megvallom ünnepélyesen, hogy Magyarországból egyszersmind Romániát, Szerbiát, Germaniát, Szláviát nem lehet csinálni. (*Helyeslés.*) Bevallom, hogy Magyarország kiválólaga a magyarok hazája, (*Helyeslés.*) és hogy ezt a földet az Isten a magyaroknak adta.”⁸⁶ A megszólaló főrendek véleménye ráadásul megoszlott abban, hogy szükség van-e egyáltalán a nemzetiségi kérdés önálló törvény általi szabályozására,⁸⁷ ám végül módosítás nélkül adták áldásukat a képviselőház által megszavazott törvényjavaslatra.

A „nemzetiségi egyenjogúság”-ról rendelkező, valójában „az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatát” részletesen szabályozó törvény elfogadásához vezető út végével, történetében először kodifikációs definíciót kapott a magyar nemzetfogalom. Ennek részeként az 1848 előtt évtizedekig lényegében szinonimaként használt *nemzet* és *nemzetiség* terminusok szemantikai mezeje végérvényesen szétvált, és az utóbbi nyilvánvalóan az előbbinek rendelődött alá. Ez a jelentéstani átalakulás az Erdély státusára vonatkozó törvényszövegek változásában szintén világosan tetten érhető. A Magyarország és Erdély egyesülését kimondó magyarországi 1848. évi VII. és erdélyi 1848. évi I. törvénycikkek még kizárólag a *nemzet* kifejezéssel élnek mind a két „testvérhon” egyesülése révén megvalósuló „nemzetegység”, mind pedig az erdélyi lakosság

⁸⁴ Uo. 585. „Azt kérдем: hát a magyar nemességnek hol van azon privilégiuma, melyet 1848-ban önként feláldozott a közszabadságért? (*Helyeslés.*) Tehát csak a szerb nemzet az egyedüli az, mely privilégiumát megtartsa, a többi lakosság mind föláldozza?” (Tomcsányi József) Uo. 590.

⁸⁵ „Magyarországban más nemzetiséget a magyarnál el nem ismerek [...]” (báró Wenckheim László). Uo. 588.

⁸⁶ Uo. 585.

⁸⁷ A szerb és a román preláttal ellentétben Simor János esztergomi érsek jóval szkeptikusabb volt, ahogy Tomcsányi József is, Wenckheim László pedig kifejezetten ellenezte, gróf Szápáry Gyula, gróf Ráday Gedeon, Szögyény László fejei főispán és Ujfalussy Miklós kővárvidéki főkapitány ugyanakkor mellette nyilatkoztak.

jogegyenlőségének teljes körű biztosítása⁸⁸ vonatkozásában. A Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról hozott 1868. évi XLIII. törvény-cikk preambuluma viszont már akképp fogalmaz, hogy mivel 1848-ban „Erdély minden lakosa *nemzetiségi*, nyelvi és vallási különbség nélkül, egyenjogúnak nyilvánított”, ezért „az eddig létezett *politikai nemzetek* szerinti területi felosztások, elnevezések, s az ezekkel összekötött előjogok és kiváltságok, a mennyiben valamely *nemzetiséget* mások kizárásával illettek volna, megszüntetnek”.

1868 végére a modern magyar állampolgári nemzetfogalom érvényre juttatása tehát területi értelemben is révbe ért.⁸⁹ A nem magyar ajkú lakosság pedig az 1844-es utolsó magyar nyelvtörvényhez képest széleskörű jogokat nyert nyelvi, oktatásügyi és vallásfelekezeti sajátosságainak egyéni és egyesületi ápolására (melyeket a népoktatásról és a görögkeleti vallás ügyében szintén 1868-ban elfogadott törvények is erősítettek, jóllehet a felekezeti megoszlás miatt nemzetiségenként eltérő intézményes garanciákat biztosítva), anélkül azonban, hogy mai kifejezéssel ’etnikulturális közösség’-ként való hallgatólagos elismerésük kollektív politikai jogalanyként is számon tartotta volna őket. A törvény maga ugyan a *nemzetiség* fogalmát nem definiálta, szemben a *nemzetével*, amelynek azonban lényegében nem adott több értelmet a ’magyar állam polgárainak összességé’-nél, a két terminus szemantikai különválását viszont jól érzékelhetően felgyorsította. Ennek következtében a modern magyar nemzetfogalom logikájában a hagyományos, rendi jelentéstartamú, azaz ’etnikailag semleges, politikailag domináns’ értelemstruktúrát örököltette tovább – legalábbis elvileg –, miáltal a társadalmi mobilitáshoz kapcsolódó nyelvi asszimilációnak is az egyik előmozdítója maradt. A nemzetiség fogalma viszont, épp ellenkezőleg, a továbbiakban mindinkább az ’etnikailag nem magyarok’ gyűjtőfogalmára szűkült le.⁹⁰

A nemzetiségi törvény ötnapos vitája ugyanakkor legalább két lé-

⁸⁸ „Magyarhon Erdély mindazon külön törvényeit, és szabadságait, melyek a mellett, hogy a teljes egyesülést nem akadályozzák, a nemzeti szabadságnak, és jogegyenlőségnek kedvezők, elfogadni s fentartani kész.” (1848. évi VII. tc. 5. §. Magyarország és Erdély egyesítéséről); „valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe lépve van, ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve, nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatlan elvül elismertetik, és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníthatnak.” (1848. évi erdélyi I. tc. Magyarország és Erdély egygyé alakulásáról. Preambulum).

⁸⁹ Természetesen a szintén a magyar koronához tartozó Horvátország kivételével, amellyel kapcsolatban a nemzetiségi törvény utolsó szakasza (29. §.) külön is megállapította, hogy „rendeletei a külön területtel bíró s politikai tekintetben is külön nemzetet képező Horvát-, Szlavon- és Dalmátországokra ki nem terjednek”.

⁹⁰ E jelentésváltozást rövidesen a magyar szótáirodalom is rögzítette: „Nemzetiség. fn. 1) vmely nemzet tulajdonsága, sajátága; a *Bach-uralom a magyart meg akará fosztani nemzetiségétől*; 2) vmely országban különfajú néptöredék; *Magyarországon több nemzetiség van.*” Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára I–II. Pest 1873. II. 328.

nyeges momentumra is ráirányította a figyelmet. Egyrészt, hogy a magyar politikai nemzet többségi koncepciójával szemben tartós, számottevő és intellektuálisan is jelentős *belföldi* opposíció kristályosodott ki, amelynek létezésétől és szervezett politikai artikulálódásától többé immár nem lehetett eltekinteni. Mindez akkor is így volt, ha a nemzetiségi törvény elfogadása, majd lényeges pontjainak be nem tartása miatt a nemzetiséginek nevezett politikai elitek tagjai évtizedekre passzivitásba vonultak. Másrészt, a fentebb elemzett országgyűlési vita arra is rámutatott, hogy az egységes politikai nemzet koncepciója nem pusztán az ország magyar nyelvű és etnikumú lakosságát tudhatta maga mögött, hanem nem magyar ajkúak tömegeit képviselők soraiból is jelentős számban tették le voksukat akár egyénileg, akár egész népcsoportok képviselőiben *mellette*, ami a jövőre nézve legalábbis bizakodással tölthette el a magyar nemzetállam kiépítésében érdekelt, az idő múltával aztán egyre magabiztosabbá és türelmetlenebbé váló döntéshozókat. A nevezetes vita és annak tágabb előtörténete mindenesetre lényegesen árnyaltabb és bonyolultabb korabeli erőviszonyokkal ismerteti meg kutatóit, mintsem hogy az a magyar és nem magyar nacionalizmusok egyműsítő antagonizmusával summázható volna. Következésképp magának a törvénynek a küzdelmes világra jöttét, majd hosszú utóéletét, beleértve részleges végrehajthatlanságát, egyúttal azonban tartósan hatályban maradását⁹¹ is, a korabeli szempontok és érvrendszerek figyelembe vételével látszik célszerűnek tanulmányozni és mérlegre tenni, amelyekből írásomban csak a hazai nemzetfogalom végletes átpolitizálódása és a nemzetiségkonceptió vele párhuzamosan végbemenő átértékelődése közötti összefüggésekre igyekeztem rámutatni.

Forrás- és irodalomjegyzék

Sajtóforrások

Közlöny, 156. sz. 1849. július 22. 579.

Közlöny, 162. sz. 1849. július 29. 602–603.

Pesti Hírlap, 155. sz. 1842. június 26.

⁹¹ A kérdéskör legalaposabb kutatója még 1944-ben is azt írhatta a magyar nemzetiségi jogról és nemzetiségi politikáról írott alapvető monográfiájában, hogy az 1868-as törvény „élettartama tekintetében is egyedülálló, mert háromnegyed század elmúltával még mindig rajta épül fel a nemzetiségeknek a magyar államhoz való viszonya”. Mikó I.: Nemzetiségi jog i. m. 3.

Országgyűlési naplók, irományok

Az 1861-ik év ápril 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának irományai I. Pest 1861.

Az 1861-ik év ápril 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója I–II. Szerk. Hajnik Károly. Pest 1861.

Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai I–VII. 1866–1868.

Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1866–1868.

Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés főrendi házában naplója. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1869.

Az 1865-ik évi december 10-dikére összehívott, 1868-dik évi március hó 9-én folytatólag egybegyűlt országgyűlés képviselőház tagjainak [...] név- és lakjegyzéke. Összeáll. Bojthor Endre. Pest 1868.

Szakirodalom

Arató Endre: A magyar politikai nemzet fogalmának vitája az 1860-as évek országgyűlésein. *Történelmi Szemle* 13. (1970) 444–448.

Ballagi Mór: A magyar nyelv teljes szótára I–II. Pest 1873.

Csernus-Lukács Szilveszter: Utak a nemzetiségi törvénycikkig. In: *Tavaszi szél*. I–IV. Szerk. Keresztes Gábor. Budapest 2016. IV. 363–374.

Csernus-Lukács Szilveszter: Felírási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. *Századok* 151. (2017) 189–200.

Deák Ágnes: „A magyar nemzet jövője cultura kérdése”. Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója (1850–1868). *Aetas* 5. (1990) 1–2. sz. 7–28.

Deák Ágnes: A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom átalakítására (1848–49). *Aetas* 12. (1997) 4. sz. 5–44.

Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Budapest 2000.

Deák Ágnes: Útkeresés és hagyományörzés. Vita a nemzeti eszméről az 1850-es évek második felében. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica* 114. (2002) 37–57.

Deák Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. *Századvég* 13. (2008) 4. sz. 51–77.

Deák Ágnes: Az 1868-as nemzetiségi törvény ausztriai előzményei. *Magyar Kisebbség* 14. (2009) 1–2. sz. 17–37.

Demeter M. Attila: Az 1868-as nemzetiségi törvény országgyűlési vitája. *Székelyföld* 17. (2013) 12. sz. 83–110.

Demeter M. Attila: Politikai nemzet versus nemzetiség – 1848, 1861, 1868. In: *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Szerk. Hörcher Ferenc – Lajtai Mátyás – Mester Béla. Budapest 2016. 238–259.

Eötvös József: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs 1851.

Eötvös József: A nemzetiségi kérdés. Pest 1865.

Katus László: Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. *Regio* 4. (1993) 4. sz. 99–128.

- Kemény G. Gábor*: A magyar nemzetiségi kérdés története. 1. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918. Budapest 1946.
- Kemény Zsigmond*: Még egy szó a' forradalom után. Pest 1851.
- Kossuth Lajos összes munkái I–XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben I–V. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. Barta István. Budapest 1951. XI/I. 382.
- Kossuth Lajos utólagos kiegészítésekkel ellátott fordítása alkotmánytervezetének francia nyelvű eredetijéből [1851–1859]. In: *Spira György*: Kossuth és alkotmányterve. Debrecen 1989.
- Mikó Imre*: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika. Tanulmány a magyar közjog és politikai történet köréből. Kolozsvár 1944.
- Molnár Ferenc*: A kiegyezés hatása a ruszin mozgalomra. In: *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Szerk. Kovács Kálmán Árpád. Budapest 2019. 199–222.
- Nagy Iván*: A nemzetiségi törvény a magyar parlament előtt 1861–1868. Pécs 1929.
- Nagy Iván*: A nemzetiségi törvény – 1868: XLIV. t.-c. létrejötte. Pécs 1943.
- Peláthy István*: Hazafiság és nemzetiség. Pest 1865.
- Péter László*: Az 1868: XLIV. tc. „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” és a törvényhatóságok hivatalos nyelve. In: *Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből*. Szerk. Uő. Budapest 1998. 264–274.
- Rózsa György – Spira György*: Negyvennyolc a kortársak szemével. Képek, nyomtatványok és iratok. Budapest 1973.
- Schlett István*: Bevezetés. In: *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. Szerk. Uő. Budapest 2002. 5–23.
- Shils, Edward*: Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties. The British Journal of Sociology 8. (1957) Nr. 2. 130–145.
- Smith, Anthony D.*: National Identity. London 1991.
- Spira György*: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországn. Budapest 1980.
- Szabad György*: Forradalom és kiegyezés válaszfútján (1860–61). Budapest 1967.
- Széchenyi István*: Hunnia. Töredékek gróf Széchenyi István fennmaradt kézírataiból. Közli Török János. Pest [1835] 1858.
- Szekfü Gyula*: Bevezetés. In: *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez*. Szerk. Uő. Budapest 1926. 105–208.

Fejezetek az északkelet-magyarországi ruszinok neoabszolutizmus kori történetéből¹

1849 elején a harcok még javában folytak Magyarországon, amikor az osztrák kormányzat hozzáfogott az új katonai-polgári közigazgatás létrehozásához. Az új adminisztratív rendszer körvonalait az olmützi alkotmány tartalmazta. A dokumentum a koronatarományok felsorolásában, önállóként, azaz Magyarországtól elválasztva, tüntette fel Erdélyt a Partiummal, Horvát-Szlavónországot Fiumével és a Tengeremellékkel, illetve létre kívánta hozni az ún. Szerb Vajdaságot.²

A megmaradt magyarországi területek ideiglenes közigazgatási szervezetét Julius Haynau császári-királyi (továbbiakban: cs. kir.) tábornagy 1849 októberében–novemberében kiadott rendeletei alapján hozták létre. Ennek kiindulópontját a katonai kerületek felállítása jelentette, melyeket a székhelyükül szolgáló városokról neveztek el.³ A magyarországi törzsterületet öt katonai kerületre osztották. Ezek között szerepelt a Kassai Katonai Kerület, amely a Kassai, a Lőcsei és az Ungvári Polgári Kerület felett gyakorolt joghatóságot. Az Ungvári Polgári Kerület négy északkelet-magyarországi megyét foglalt magába: Ungot, Bereget, Ugocsát és Máramarost. A megyék élén az ún. „megyefőnökök”, más néven megyei elnökök álltak. Ungban Piller Gedeon, Beregben Fejérváry István, Ugocsában Jelenek István, míg Máramarosban Markovics Antal látta el a megyefőnöki feladatokat. Az Ungvári Kerület joghatósága tehát nagyjából a mai értelemben vett Kárpátalja területére terjedt ki. E négy megyét felölelő északkelet-magyarországi közigazgatási egység élén Villecz Ignác cs. kir. főispán állt, aki október 26-i eskütételét követően indult el ungvári székhelyére. Villecz mellett fontos szerepet töltött be a főbiztossági hivatal előadója és irodaigazgatója, Adolf Dobránszky is, akit az osztrákbarát ruszin mozgalom vezetőjeként október 15-én neveztek ki hivatalába.⁴

* Tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ A jelen tanulmány elkészítését segítő kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Domus Szülőföldi Ösztöndíjprogramja támogatta.

² *Deák Ágnes*: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Budapest 2000. 41–44.

³ Uo. 103.

⁴ *Sashegyi Oszkár*: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest 1965. 33., 265–266.; *Molnár Ferenc*: Az olmützi alkotmány kihirdetése az Ungvári Kerületben (1849. november–december). *Limes* 3 (2016) 252.

Dobránszky a Zemplén vármegyei Rudlón született görögkatolikus papcsaládban. A bányamérnök végzettségű ruszin vezetőt Csehországban érte az 1848-as változások híre. Ekkora már jó kapcsolatokat épített ki a szlovák és a cseh nemzeti vezetőkkel. Eleinte támogatta az 1848-as magyar forradalmat, de csakhamar szembefordult vele. A galíciai és kárpátaljai ruszin lakosságot egy tartományban szeretne egyesíteni, ezért Bécs szolgálatába állt. 1849 nyarán cs. kir. kormánybiztosként működött a Habsburgok segítségére siető cári hadsereg mellett. Dobránszky úgy vélte, hogy az Ungvári Kerület bázisán véghezviheti a ruszin autonómiára vonatkozó programját. Ez a törekvés csakhamar nyilvánvalóvá vált a ruszin lakosság és a görögkatolikus papság számára is, hiszen az osztrák kormányzat nemzetiségpártoló rendelkezései nyomán ők kezdték el „Orosz” (Ruszin) Kerületnek nevezni a közigazgatási egységet. Nem véletlen, hogy az Ungvári Kerület megszüntetését és közvetlenül a Kassai Katonai Kerület alá rendelését (1850. március vége) a helyi ruszinság „ungvári katasztrófaként” emlegette.⁵

A kérészéleltű Ungvári Kerület aktivizálta a görögkatolikus egyházat is. Popovics Bazil munkácsi püspök ugyan 1850 őszeig rendőri őrizetben maradt,⁶ viszont helynöke, Csurgovics János kész volt együttműködni a Dobránszky vezette ruszin körrel. A kooperáció több síkon is megnyilvánult: Dobránszky görögkatolikus seminaristákat kívánt alkalmazni tisztviselőként, emellett sikra szállt a ruszin nyelv és nemzet egyenjogúságáért.⁷

A munkácsi egyházmegye és Dobránszky között nézetkülönbségek is adódtak. Dobránszky oroszbarát köre egyre inkább a nagyorosz nyelv kizárólagos hivatali használatát követelte, míg a görögkatolikus papság ezzel két ok miatt nem értett egyet. Egyrészt az ószlávra alapozott ruszin nyelvet preferálták, másrészt attól féltek, hogy a ruszin nyelv használatának kizárólagossá tétele elriaszthatja a magyar és román híveket. A cári seregek északkelet-magyarországi átvonulása, a régióból Oroszországba távozott értelmiségiek fényes karrierjének híre, valamint a cári propaganda

⁵ Степан Добош: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956. 42., 52.; Міхал Данилак: Галицькі, буковинські, закарпатські українці в революції 1848–1849 рр. Братіслава–Пряшів 1972. 183–184.; Oskar Sashegyi: Ungarns politische Verwaltung in der Ara Bach 1849–1860. Graz 1979. 32–34.

⁶ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 10., od. zb. 3., f. 141–142.; F. 151., op. 10., od. zb. 2., f. 105.; Zakar Péter: Katolikus papok és protestáns lelkészek a kassai cs. kir. hadbíróság előtt 1849–1854. Hadtörténelmi Közlemények 132. (2019) 1. sz. 181.

⁷ Botlik József: Hármassal kereszttel. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Budapest 1997. 63–64., 75–77.; Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977. 31–32.

felkeltette az orosz nyelv és kultúra iránti érdeklődést a helyi ruszinság körében. A ruszofil eszme alapján élénk kapcsolat bontakozott ki a galíciai ukránok és a magyarországi ruszinok között. Így a 19. század közepén kezdetét vette a ruszin és nagyorosz nyelvi irányzat vetélkedése.⁸

1. ábra. Magyarország közigazgatása 1850-ben

Forrás: Wikimedia Commons. <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Hungary1850.png>.
(Letöltés ideje: 2020. november 11.)

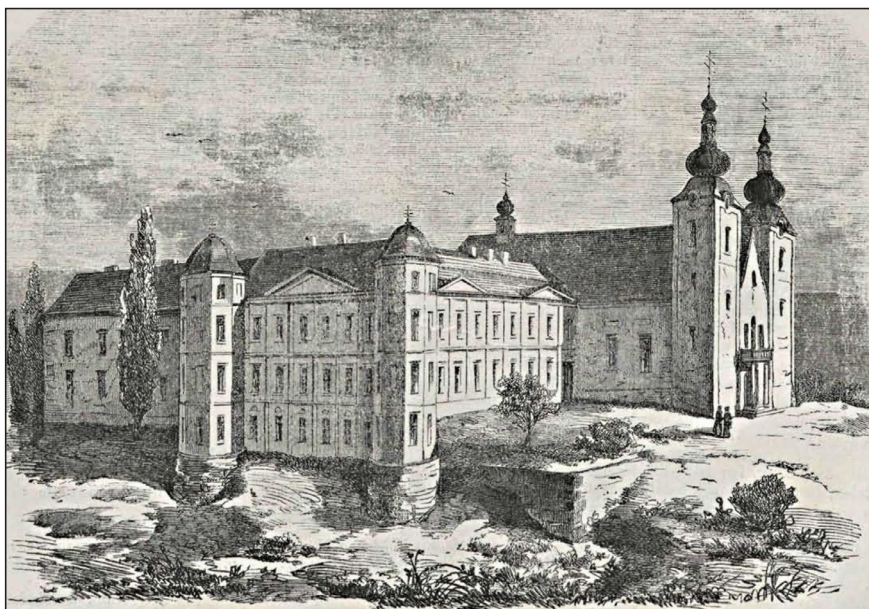
A nemzeti egyenjogúságot hirdető olmützi alkotmányt Magyarországon 1849. március 11-én hirdették ki először, életbe léptetését a „rend” helyreállítása utánra halasztották. Az uralkodói rendelet formájában kiadott jogforrást november 1-jén ugyan újra kihírdették Magyarországon, de az ostromállapot miatt ekkor sem léptették életbe. Maga I. Ferenc József császár hatalmának korlátozását látta az olmützi alkotmányban, ezért az uralkodó azt 1851 augusztusában felfüggesztette, majd ez év december 31-én hatályon kívül helyezte. Az Ungvári Kerület négy megyéjének történetébe meghatározó eseményként vonult be az olmützi alkotmány nyilvános kihirdetése, amire az adott megye vezetőjének jelenlétében, a megye székhelyén vagy jelentősebb városában rendezett gyűlésen került sor. Az összejevetelt

⁸ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 9., 15.; Paul Robert Magocsi: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948. Cambridge–London 1978. 46–47.

követően a jelenlévők rendszerint a helyi római vagy görögkatolikus templomba vonultak, ahol hálaadó misén vettek részt.

A birodalmi alaptörvényt legkorábban (1849. november 28.) az ugoicsai Nagyszőlősen ismerhette meg a megye közönsége, ahol Jelenek István megyei elnök mondott nyitóbeszédet. A rendezvényt megtisztelte jelenlétével Vilecz kerületi főispán is. A gyűlést követően a résztvevők a helyi római katolikus templomban foglaltak helyet, ahol az uralkodóért és a békés rendezésért imádkoztak. A Figyelmező című lap jelentése szerint ekkor a „nép hangulata igen jó; mert a béke legfőbb óhajta.” Ennek némileg ellentmond a Magyar Hirlap levelezőjének későbbi tudósítása, mely a törvényes rendet veszélyeztető önkényes földfoglalásokról adott hírt. A lap szerint a megyefőnök az alkotmány kihirdetésének napján szót emelt e törvénytelen gyakorlat ellen, s kiállt a birtoktulajdon szentsége mellett. Ennek köszönhetően csakhamar abbamaradtak a földfoglalások. December 30-án a megyei tisztikar felesküdt a császárra. A reformátusok pedig nyilatkozatban fogadtak hűséget az uralkodónak.⁹

2. ábra. Az ungvári görögkatolikus püspöki rezidencia és a székesegyház

Forrás: Vasárnapi Újság, 1863. május 17. 173.

⁹ Figyelmező, 1849. december 13. 510.; Magyar Hirlap, 1850. január 18. 226.

A kerületi és megyei székhelyül szolgáló Ungváron november 29-én hirdették ki a birodalmi alaptörvényt, „a hatóságok jelenlétében, a cs. k[ir]. katonaság tisztelgése mellett s a megyeház udvarára gyűlt nagy néptömeg előtt”. Ezt követően a görögkatolikus székesegyházban tartottak hálaadó misét. A császárért mondott imádságot a cs. kir. tüzérség díszlövésekkel üdvözölte. A nap zárásaként 100 főre terítettek ebedét a megyeháza ünnepélyesen feldíszített nagytermében, ahol Ferenc József arcképét is elhelyezték. A tudósítás szerint az „ünnepély igen ragyogó volt, s a jó kedv élénkíté az egész társaságot”.¹⁰

November végén a Bereg megyei Munkácson is közhírré tették az olmützi alkotmányt, amit a helyiek vegyes érzelmekkel fogadtak: „Megyénkben a birodalmi alkotmány kihirdetése óta csend és béke uralkodik, a lakosság egy része az új alkotmányt a legnagyobb örömmel fogadta, míg más része avval nem tud megbarátkozni.” A gyűlést Fejérváry István megyei elnök vezette. Az alaptörvényt három nyelven: magyarul, németül és ruszinul is kihirdették. Az istentiszteletet a római katolikus templomban tartották meg. A napot díszebéd zárta, ahol VILLECZ kerületi főispán is jelen volt.¹¹

Máramarosban a birodalmi alkotmány kihirdetését egy másik nyilvános esemény előzte meg. December 2-án Máramaros öt koronavárosa (Máramarossziget, Hosszúmező, Técső, Huszt és Visk) Markovics Antal megyei elnök intézkedése nyomán megünnepelte Ferenc József uralkodásának első évfordulóját. Ennek tiszteletére Máramarosszigeten lakomát és táncmulatságot is rendeztek. Az alkotmányt december 16-án ismerhette meg a város lakossága. A kihirdetést a megyeháza melletti téren végezték ruszin, román és magyar nyelven. Ez alkalommal Anderkó Péter görögkatolikus püspöki helynök örömeinek adott hangot. Markovics megyei elnök felszólítására a tömeg a görögkatolikus templomba vonult, ahol hálaadó misét celebráltak a császár hosszú és békés uralkodásáért.¹²

Mint láthattuk, a korabeli sajtóközlemények a birodalmi alkotmány nyilvános kihirdetéséről mint békés és jó hangulatú eseményről számoltak be. Azonban ne feledjük, hogy elevenen élt még a helyi magyarság és a magyar szabadságért harcoló jelentős számú nemzetiségek emlékezetében az október 6-i aradi kivégzések friss élménye, ezért az osztrák kormány félhivatalos lapjának számító Magyar Hirlap nem ad(hat)ott hiteles tudósítást az Ungvári Kerületben uralkodó közhangulatról. A cenzúra szigorúságáról

¹⁰ Magyar Hirlap, 1849. december 13. 100.

¹¹ Magyar Hirlap, 1850. január 5. 180.; uo., 1850. február 24.

¹² Magyar Hirlap, 1849. december 16. 111.; uo., 1850. január 10. 196.

még két év múlva is így nyilatkozott a Hölgyfutár egyik ungvári levelezője: „A tudósítandó tárgyoknak jelenleg olly nagy a halmaza, hogy alig tudnék kigázolni, ha véletlenül eszembe nem jutna önnek tapasztalt censoredi tolla, melly visszatilt az időszak sorompói közé.”¹³

3. ábra. Ungvár a Bach-korszakban

Forrás: Vasárnapi Újság, 1858. november 28. 569.

A közállapotok szempontjából igen tanulságos Villecz kerületi főispán 1849. december 20-i jelentése, melyben azt írta Karl Geringer magyarországi polgári biztosnak, hogy a kerülete területén élő műveltebb nemesek, ügyvédek, illetve általában a honoráciorok¹⁴ nincsenek megelégedve a jelenlegi viszonyokkal, veszélyeztetik a békét, s a legelső alkalommal lázítani fognak. Villecz ugyan elismerte, hogy az Ungvári Kerület szlovák, ruszin és román nemzetiségű lakosai boldogak és császárhűek a nemzeti egyenjogúsításnak köszönhetően, viszont a „helyzetre való tekintettel az ostromállapot hosszabb ideig való fenntartását javasolja, valamint azt, hogy a kormány még néhány évig ne hívjon össze országgyűlést. A szenvedélyek ugyanis még túlságosan fel vannak kavarva, az országgyűlés pedig csak növelné az izgatottságot, az egymással szembenálló pártok elkeseredését [...] s általában a fennálló viszonyok teljes felforgatását eredményezné”.¹⁵

¹³ Hölgyfutár, 1851. július 19. 655.

¹⁴ Rendszerint nem nemesi származású, vagyontalan, nagyrészt protestáns vallású magyarok, akik értelmiségi foglalkozást űztek (ügyvédek, orvosok, mérnökök stb.).

¹⁵ Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. Okmánytár I–II. Budapest 1937. II. 663–666. Írásunkban a jelentés Sashegyi Oszkár által készített magyar nyelvű kivonatából idéztünk. Lásd Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867. Iratok. Budapest 1959. 20–21.

A politikai és nemzetiségi élet megélénkülése az 1860-as évek elején

Az olmützi alkotmány hatályon kívül helyezésétől 1860 októberéig Magyarország államformája nyílt uralkodói abszolútizmus volt, ahol a törvényhozást I. Ferenc József császár saját kezében tartotta. Ezen a helyzeten az uralkodó által 1860. október 20-án kiadott októberi diploma változtatott, amely meghirdette az alkotmányos elvekhez való visszatérést. Az októberi diploma rendelkezéseinek pontosítása céljából bocsátotta ki az uralkodó az 1861. évi februári pátenst, amely valójában az alkotmányos keretek közötti központosító szándékokat kívánta érvényre juttatni. Az oktrojált jellegű októberi diploma és a februári pátenst súlyos abszolutisztikus elemeket hordoztak magukban. Ennek ellenére a dokumentumok Magyarország számára is korlátozott teret nyitottak az alkotmányosság bizonyos formái előtt. Ez utóbbiak között említhetjük az országgyűlés összehívását, illetve az ország igazgatásában megnyilvánuló részleges önállóságot. Ez az állapot 1861. november 5-vel ért véget, amikor is egy császári rendelet értelmében újra bevezették a rendeleti kormányzást (provizórium). Az októberi diploma kihirdetését követő meghatározó eseménynek tekinthető a törvényhatóságok, azaz a megyék újjászervezése (1860. november). Ezek élére Ferenc József főispánokat nevezett ki. 1848-as alapon megyei bizottmányok és választott megyei tisztviselői karok alakultak. Elrendelték továbbá, hogy a közigazgatási hatóságok és törvényszékek ismét a magyart tekintsék hivatalos ügykezelési nyelvnek, de egyben kinyilvánították, hogy a községek belső ügyeiket a maguk választotta nyelven vihetik. Visszaálltak a régi megyehatárok és a szolgabírók által igazgatott hagyományos járások.¹⁶

Az uralkodói pátensek megnyitották az utat a magyar országgyűlés összehívása előtt. A törvényhozó testület 1861. április 2-án kezdte el munkáját. A választásokat 1861 márciusában tartották meg az 1848. évi V. törvénycikk alapján, azzal a különbséggel, hogy a választhatóságot immár nem kötötték a magyar nyelv tudásához. Mivel a pesti országgyűlés nem volt hajlandó törvénybe iktatni az októberi diplomát és a februári pátenst, ezért Ferenc József 1861. augusztus 22-én feloszlatta azt.¹⁷

Az októberi diploma és a benne foglalt föderalista irányelvek az északkelet-magyarországi megyékben is felpozícionálták a politikai életet.

¹⁶ Szabad György: Forradalom és kiegyezés válaszfútján (1860–61). Budapest 1967. 78., 158–160., 259–262, 604–605.

¹⁷ Csorba László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Budapest 2005. 316–319.

Nagy várakozások előzték meg a közelgő országgyűlési választásokat. A helyi magyar nemesség régi politikai befolyását szeretne volna visszaszerezni. A neoabszolutizmus időszakában jelentékeny sikereket elért ruszin vezetők pedig képviselőket kívántak delegálni a magyar törvényhozásba.

Bereg vármegye állandó választmánya 1861. január 21-én az 1848. évi V. törvénycikk alapján választotta meg a központi választmányt. A megye négy képviselőt adott az országgyűlésnek. A helyi nemesség Buday Sándor első alispán vezetésével készült a választásokra. Nemzetiségi vonatkozással a munkácsi és a nagyberegí mandátumok bírtak. Munkácson Eötvös Tamás vásárosnaményi földbirtokost, egykori 1848–49-es Ung és Bereg megyei kormánybiztost választották meg képviselőnek. Sikeréhez hozzájárultak azok a görögkatolikus papok is, akik Eötvös politikai programját közvetítették a ruszin népnek.¹⁸

4. ábra. Eötvös Tamás

Forrás: *Az Ország Tükré*, 1862. szeptember 20. 300.

Ruszin–magyar ellentétek kísérték viszont a nagyberegí választást (felvidéki kerület). E kerületben indult Ung megye törvényszéki ülnöke, ismert magyar író és publicista, Mészáros Károly is, aki görögkatolikus vallá-

¹⁸ Szabad Gy.: Forradalom és kiegyezés i. m. 207.; Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helytartósági levéltári források alapján. Budapest 1999. 251.

sának köszönhetően kapott tisztviselői állást a neoabszolutizmus időszakában.¹⁹ Mészáros elsősorban a kerület hegyvidéki ruszin választóinak érdekeit kívánta érvényesíteni. Vele szemben indult a helyi magyar nemesség jelöltje, Buday Lőrinc, akit alispán fivére (Buday Sándor) és a megye legtekintélyesebb famíliája, a Schönborn család támogatott. Az ungi törvényszéki ülnököt és híveit felbérelt verőlegények segítségével gátolták meg abban, hogy eljussanak a választás helyszínére. Mészárosék ezért óvást tettek Buday megválasztása ellen. Az igazoló vizsgálatot a ruszinul is értő Szaplanczay József és Jura György máramarosi képviselők vezették. „Az országgyűlés végül is szavazattöbbséggel igazolta Buday mandátumát; a jegyzőkönyv szűkszavú megfogalmazása szerint a választása ellen felhozott panaszok nem voltak okadatoltak. Ez jelen esetben az írásos bizonyítékok hiányát jelentette.”²⁰

Ung megye állandó bizottmányát szintén az 1848. évi törvények előírása szerint szervezték újjá. Az első közgyűlést 1860. december 20-ra hívta össze Waldstein János gróf ungi főispán, aki az 1830-as években Széchenyi István gróf baráti köréhez tartozott.²¹ A választásra jogosultak összeírása a választókerületi székhelyeken (Ungvár, Nagyberezna, Nagykapos és Szobránc) zajlottak le. Nemzetiségi szempontból a nagybereznai kerületet lehetne kiemelni, melynek lakossága szinte teljesen ruszin nemzetiségű volt. A március 18-i választáson Markos György ügyvéd közfelkiáltással nyert mandátumot.²² A korszak kiváló ismerője, Mayer Mária szerint Markos „tipikus képviselője annak a ruszin értelmiségnek, aki az általános demokratikus jogok alapján óhajtott a ruszin nemzetiség bizonyos polgári igényeinek az elismerését és méltánylását”.²³

A máramarosi állandó bizottmány 1861. január 29-én határozatot fogadott el arról, hogy a választásokat az 1848. évi kerületek alapján fogja lebonyolítani. Ennek alapján Máramarossziget, Ökörmező, Sugatag, Huszt, Técső és Felsővisó szolgáltak a választókerületek központjául. Máramarosban a ruszinok mellett a román nemzetiség is jelentős arányban volt jelen, így befolyásolni tudta a voksolások kimenetelét. Felsővisón például a román nemzetiségű Mihályi Gábort, egykori 1848-as főispánt és

¹⁹ Mészáros Károly Önéletrajza. S. a. r. Csorba Csaba. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 22. (1974) 61.

²⁰ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 252–254.

²¹ KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2259. f. 1.

²² *Szabad Gy.*: Forradalom és kiegyezés i. m. 169–170.; *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 283.

²³ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 54.

kormánybiztost választották meg. Támogatói között találjuk Mihálka Vazul görögkatolikus esperest. Máramarossziget képviselője a magyar nemzetiségű Várady Gábor lett, akit többek között Anderkó Péter görögkatolikus püspöki helyettes (vikárius) is ajánlott. Várady táborában egyformán találunk magyar, román és ruszin nemzetiségűeket. Ifj. Jura György megyei főjegyző Sugatagon nyert, ahol a járás ruszin és román főszolgabírói is felsorakoztak mögé. Ökörmezőnek Seregélyi Sándor bocskói görögkatolikus esperes személyében ruszin képviselője lett. Fontos megjegyeznünk, hogy e nemzetiségi szempontból meglehetősen tarka törvényhatóság választásai a legnagyobb rendben zajlottak. Végül az északkelet-magyarországi régió legkisebb megyéjéről ejtünk néhány szót. Az 1861. január 21–22-én, Nagyszőlősen ülésző Ugocsa megyei állandó választmány határozatot hozott, hogy az 1848 előtti gyakorlatot, azaz a követutasítási jog visszaállítását fogja szorgalmazni. Végül két kerületet alakítottak ki: a Nagyszőlős központú tiszáninnenit és a tiszántúlit, Halmi székhellyel. Előbbiben Ilosvay Bertalan, utóbbiban Ráthonyi Lajos nyert mandátumot. A választásokat nem kísérték nemzetiségi súrlódások.²⁴

1861 folyamán számos ruszin értelmiségi fogalmazta meg népe nyelvi és nemzeti követeléseit. A ruszin igények skálája a mérsékelttől a radikális állásfoglalásokig terjedt. Közös pontjuk abban érhető tetten, hogy a görögkatolikus egyház biztosította történeti különállásából vezették le a nemzeti egyenjogúságra való igényüket. Az ungi, beregi, ugocsai és máramarosi görögkatolikus papok elsősorban az anyanyelv védelme, ruszin tisztviselők alkalmazása, ruszin szolgabírói járások, választókerületek és görögkatolikus érsekség létrehozása mellett érveltek a magyarországi sajtó hasábjain.²⁵

A ruszin mozgalom nem jelentkezett olyan politikailag szervezett formában, mint a szerbeknél, románoknál, vagy akár a szlovákoknál. Az ungvári gimnáziumban orosz nyelvet és irodalmat oktató ifjú ruszofil, Szabó Cyrill például így mutatott rá népe elmaradottságára: „A fiatal ember hevével tettem fel [...] magamban, hogy mivel népünk jobb állapotát csak művelődésében láttam, életemet és tehetségemet e célra fogom fordítani, mert zokon esett önérzetes létemre azon néphez tartoznom, melyet szomszédai a 'buta' jelzővel gúnyoltak és be kellett ösmernem, hogy nem méltatlanul.”

²⁴ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 349–350., 374–375.

²⁵ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 10., 16., 27–31.; *Ruszoly József*: Mészáros Károly és a ruszón nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 137.; *Botlik J.*: Hármaskereszt alatt i. m. 83–84.

5. ábra. Adolf Ivanovics Dobránszky

Forrás: Фёдор Фёдорович Аристов: Карпато-русские писатели. Изъльдованіе по неизданнымъ источникамъ I–III. Москва 1916. I. 174.

A ruszinok közül egyedül a helytartósági tanácsosi méltóságba emelkedett Adolf Dobránszky képviselt radikális nemzetiségi politikát. Politikai programját előbb Bécsben jelentette meg német nyelven, majd egy közérthetőbb szövegezésben oroszul is közreadta. Dobránszky síkra szállt egy északkelet-magyarországi megyékből álló ruszin autonóm kerület (District) kialakításáért. Tervei szerint a Magyar Királyság maradék területéből egy német–magyar, egy szerb, egy román és egy szlovák kerületet kellene felállítani.²⁶ 1861. október végén egy körlevelet bocsájtott ki. Ebben arra szólította fel a görögkatolikus espereseket és a ruszin világi vezetőket, hogy a magyar országgyűlést megkerülve vezessenek delegációt Ferenc Józsefhez, s kérjék tőle a ruszin autonómia megvalósítását. Dobránszky az egyházi és világi személyek aláírásával szeretne volna nyomatékossítani mozgalmata társadalmi beágyazottságát.²⁷ Elképzeléseihez

²⁶ Perényi József: A ruszinok történetének vázlata 1800–1918. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest 1954. 179–182.; *Каука Марія*: Етнополітичний розвиток русинів–українців Закарпаття (середина XVIII ст. – 1867 р.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, рукопис. Ужгород 2008. 169–170.

²⁷ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 33.; *Deák Ágnes*: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. Századvég 13. (2008) 4. sz. 60., 68.

azonban nem tudta megnyerni Popovics munkácsi püspök és főpapsága támogatását. Az ungvári konzisztórium ugyanis elvetette Dobránszky nemzeti elkülönülésre és egy ruszin delegáció Bécsbe küldésére irányuló terveit.²⁸

6. ábra. Adolf Dobránszky német nyelvű politikai programja

Dobránszkyt az 1860–61-es tevékenysége miatt a Helytartótanács „legszigorúbb dorgálásban részesítette” és korlátozta hatáskörét. Viszont a ruszin vezetőt 1865-ben képviselővé választották, s egyik vezéralakjává emelkedett az akkor fellendülő ruszin mozgalomnak. A kiegyezést követően azonban Dobránszky elvesztette állami hivatalát és országgyűlési mandátumot sem sikerült szereznie.²⁹ Az 1867 májusában beiktatott Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) a dualizmus és a mindenkori magyar kormányok feltétlen hívének számított. A köré csoportosuló magyarbarát, ruszin származású egyházi és világi vezetőkkel szövetkezve sikerült elérnie a Dobránszky által vezetett ruszofilek háttérbe szorítását.³⁰

²⁸ Mészáros Károly Önéletrajza i. m. 74.; *Ruszoly J.*: Mészáros Károly i. m. 141–142.

²⁹ *Ludovít Haraksim*: K. sociálnim a kultúrrnim dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava 1961. 190–191.; *Adalbert Toth*: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892. München 1973. 240.; *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 31–35.; *Magocsi, P. R.*: The Shaping of a National Identity i. m. 52–53.; *Каука, М.*: Етнополітичний розвиток i. m. 172–173.

³⁰ Vö. *Molnár Ferenc*: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter”. „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 22–36.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 10., od. zb. 2., f. 105.

KTÁL, F. 151, op. 10., od. zb. 3., f. 141–142.;

KTÁL, F. 151, op. 10, od. zb. 2259. f. 1.

Folyóiratok, lapok

Az Ország Tükre, 1862. szeptember 20. 300.

Figyelmező, 1849. december 13. 510.

Hölgyfutár, 1851. július 19. 655.

Magyar Hirlap, 1849. december 13. 100.

Magyar Hirlap, 1849. december 16. 111.

Magyar Hirlap, 1850. január 5. 180.

Magyar Hirlap, 1850. január 10. 196.

Magyar Hirlap, 1850. január 18. 226.

Magyar Hirlap, 1850. február 24.

Vasárnapi Újság, 1858. november 28. 569.

Vasárnapi Újság, 1863. május 17. 173.

Szakirodalom

Botlik József: Hármaskereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Budapest 1997.

Csorba László: Az önkényuralom kora (1849–1867). In: Magyarország története a 19. században. Szerk. Gergely András. Budapest 2005. 316–319.

Deák Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860. Budapest 2000.

Deák Ágnes: Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt. Századvég 13. (2008) 4. sz. 51–77.

Haraksim, Ludovít: K sociálnim a kultúrnim dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867. Bratislava 1961.

Magocsi, Paul Robert: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948. Cambridge–London 1978.

Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977.

Mészáros Károly Önéletrajza. S. a. r. Csorba Csaba. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 22. Debrecen 1974.

Molnár Ferenc: Az olmützi alkotmány kihirdetése az Ungvári Kerületben (1849. november–december). Limes 3 (2016) 251–259.

Molnár Ferenc: A kiegyezés és a ruszin mozgalom. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter”. „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 22–36.

Perényi József: A ruszinok történetének vázlata 1800–1918. Kandidátusi értekezés, kézirat. Budapest 1954.

Ruszoly József: Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 129–154.

Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Az 1848. évi pozsonyi V. és kolozsvári II. törvénycikkek gyakorlata kormányhatósági és hazai helytartósági levéltári források alapján. Budapest 1999.

Sashegyi Oszkár: Munkások és parasztok mozgalmi Magyarországon 1849–1867. Iratok. Budapest 1959.

Sashegyi Oszkár: Az abszolutizmus kori levéltár. Budapest 1965.

Sashegyi, Oskar: Ungarns politische Verwaltung in der Ära Bach 1849–1860. Graz 1979.

Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. Okmánytár I–II. Budapest 1937.

Szabad György: Forradalom és kiegyezés választútján (1860–61). Budapest 1967.

Toth, Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892. München 1973.

Zakar Péter: Katolikus papok és protestáns lelkészek a kassai cs. kir. hadbírótság előtt 1849–1854. Hadtörténelmi Közlemények 132. (2019) 1. sz. 179–204.

Аристов, Фёдор Фёдорович: Карпато-русские писатели. Изследование по неизданным источникам I–III. Москва 1916.

Данилак, Михал: Галицькі, буковинські, закарпатські українці в революції 1848–1849 рр. Братіслава–Пряшів 1972.

Добош, Степан: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956.

Каука Марія: Етнополітичний розвиток русинів–українців *Закарпаття* (середина XVIII ст. – 1867 р.). Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, рукопис. Ужгород 2008.

Ruszin önmeghatározási kísérletek az 1860-as években

A nyelvi, kulturális és felekezeti tekintetben is sokszínű Magyar Királyságban a 19. század első feléig a latin volt az oktatás és a hivatalok nyelve. Mintegy fél évszázados küzdelem után az 1844. évi II. tc. rendelte el a magyar nyelv teljes körű használatát, hat év türelmi időt szabva Horvátország számára. Ugyanakkor az országban használatos többi nyelvről nem esett szó. Nem utaltak semmilyen módon a nemzetiségekre az 1848-as törvények sem. Az országgyűlésben a nemzetiségi kérdés 1861-től válik kiemeltté, a szerb és a szlovák mozgolódás hatására, illetve azután, hogy az 1860. évi októberi diplomával az uralkodó egyértelművé tette, Magyarországon is szükséges a nemzetiségi egyenjogúság intézményesítése.¹ Az októberi diploma kísértő iratainak egyikében az uralkodó a magyarországi hivatalok nyelveként a magyart írta elő, de kinyilvánította azt is, hogy a községek a belső ügyeiket, az iskolákban az oktatás nyelvét maguk határozhatják meg, az állampolgárok a saját nyelvükön fordulhatnak az állami hivatalokhoz.²

A kisebbségek számára a magyar politikum területi önállóságot, területi (politikai) autonómiát nem, hanem csakis nyelvi-kulturális alapjogok biztosítását tartotta elképzelhetőnek „a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzet” keretében.³ Az országgyűlés nemzetiségi képviselői „az országban lakó minden népek” nevesített felsorolását, s azok „egyenjogú nemzetiségként” való meghatározását javasolták. Ezzel szemben az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában az „oszthatatlan, egységes magyar nemzetet” kodifikálta, a nemzetiségek számára a kollektív jogok helyett egyéni jogokra hagyatkozott.⁴

A törvénycikk címében a nemzetiségi egyenjogúság szerepel, azonban a jogszabály szinte kizárólag a nyelvhasználatról foglalkozik: megállapítja, hogy az egyetlen hivatalos nyelv a magyar, illetve szabályozza „az országban divatozó különféle nyelvek hivatalos használatát”, azaz az egyes

* Tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest

¹ Vö. Nagy Mariann: Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 139–157.

² Deák Ágnes: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus: 1849–1867. Budapest 2009. 77–78.

³ Vasas Géza: Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában. 1. rész. Magyar Szemle 10. (2001) 1–2. sz. 99–128.

⁴ Szarka László: Elmaradt nemzetiségi kiegyezés(ek). Magyar Tudomány 178. (2017) 1575.

nemzetiségeket elsősorban nyelvükkel definiálta, így tulajdonképpen nyelvtörvényről van szó.⁵ Evans is arra a következtetésre jutott, hogy a jogszabály a nemzetiségi kérdést kifejezetten a nyelv problémájára szűkítette, ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a bevezető, amely a sokféle nézetet próbálta összeegyeztetni, végeredményben egy „grammatikai dzsungel” lett, ami hozzájárult ahhoz, hogy később széles körben félreértették.⁶ Idézzük a szóban forgó törvényhelyet: „Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja; minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve, és csak annyiban eshetik külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik; a honpolgárok teljes egyenjogúsága minden egyéb viszonyokat illetőleg épségben maradván, a különféle nyelvek hivatalos használatára nézve következő szabályok fognak zsinórmértékül szolgálni [...]”⁷ Az egységesnek tekintett magyarországi politikai nemzeten belül többnyire a magyar nyelvi-kulturális elem kerekedett felül,⁸ köszönhetően a magyarosítás politikai gyakorlatának.

Az időszak magyar nemzetiségi politikájával, az egyes etnikumok törekvéseivel gazdag szakirodalom foglalkozik, szerényebb módon, de ide értve a ruszinokat is. Alább egy problémakatalógust kísérünk meg felállítani a ruszin nemzetiségi mozgalomhoz köthetően megfogalmazott igényekről a kiegyezés körüli időszakban.

Hivatali nyelv

A nyelvhasználat jogi szabályozása az újkor óta van szokásban Európában. Ennek ellenére mind a mai napig nem létezik egységes definíciója

⁵ Lásd többek között: *Andrássy György*: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? *Jogtörténeti Szemle* 19. (2017) 3. sz. 4.; *Uő*: A magyar nyelv és a magyar nyelv-közösség jogi helyzete. In: *A magyar nyelv jelene és jövője*. Szerk. Tolcsvai Nagy Gábor. Budapest 2017. 69–70.; *Nagy Noémi*: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmus kori magyar nyelvjoghoz. *Jogtörténeti Szemle* 19. (2017) 3. sz. 71.

⁶ *Robert J. W. Evans*: Nyelv és államépítés: a Habsburg Monarchia esete (Robert A. Kann-émlékelőadás). *Aetas* 21. (2006) 4. sz. 195.

⁷ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>. (Letöltve: 2020. okt. 11.)

⁸ *Robert Evans*: Közép-Európa nyelvi és kulturális diverzitása: valóság és konstrukció. In: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 32.

a nemzeti, a hivatalos vagy az államnyelv kifejezéseknél, az egyes államok jogszabályai határozzák meg azok tartalmát. Hagyományosan Richelieu francia bíborost tartják az első politikusnak, aki tudatos nyelvpolitikát folytatott, mégpedig az állam és a nemzet létét tudatosan összekötötte az egységes nemzeti nyelvvel.⁹

A Habsburg Birodalomban a nyelvkérdés a 18. század végétől kezdett átpolitizálódni, korábban a nyelvi sokféleség nem jelentett politikai nehézséget. A dinasztia tagjai számos nyelvet tanultak és beszéltek, Szent István intelme, hogy az egy *nyelvű* és egy szokású *ország* gyenge és esendő, toposz, amit az osztrákok is ismertek.¹⁰ Egy élő nyelvnek a többi fölé kerekedése a 18. században zajlott le. A különböző német nyelvi normák vetélkedése során kiemelkedett a „helyes” német nyelv, amelyre az uralkodók közül először II. Józsefet tanították. Ez a „helyes” nyelv azonban nem volt teljesen azonos a „német nemzeti nyelvvel”. II. József a németet 1784-ben tette hivatalossá, hangsúlyozva, hogy nem saját kényelme érdekében, minthogy latinul is elég jól kifejezi magát. A magyart viszont fejletlennek tartotta, s úgy vélte, csak egy kisebbség beszéli.¹¹ A magyar nemesi nemzet válaszul megkezdte fél évszázados, sikerrel záródó küzdelmét a magyar nyelv hivatalossá tételéért. Ugyanakkor, ahogy Szekfü Gyula fogalmazott, a felvilágosodás eszméitől áthatott nyelvművelőknek is rá kellett ébredniük, hogy a nyelv és állam határai még nem esnek egybe.¹² Szekfü példaként hozta fel Zólyom vármegyét, amely a magyar nyelv fejlesztésére vonatkozó felhívásra válaszolva panaszkodott, hogy nemzetiségek hátráltatják „az ország nagyobb részének hazafiúi kívánságát”.¹³

A hivatali nyelvhasználat az 1848–49 utáni időszakban is az egyik legvitatottabb kérdés a magyarországi kormányzati rendszert illetően. A kezdeti időszakban törekedtek arra, hogy a helyi hivatalok alkalmazzák a helyi lakosság anyanyelvét is. Azonban az utasítás és a szándék ehhez nem mindig volt elegendő: a hivatalnok sokszor saját beszélt nyelvét tartotta elsődlegesnek; bizonyos nyelvek esetében nem létezett egységes nyelvi norma („hivatali nyelv”) – ilyen volt a ruszin mellett ekkor még a szlovák és a román is. Ezzel együtt problémát jelentett az analfabetizmus a lakosság

⁹ Szalayné Sándor Erzsébet: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. Magyar Tudomány 170. (2009) 1343.

¹⁰ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 183.

¹¹ Uo. 185–187.

¹² Szekfü Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848. Budapest 1926. 23.

¹³ Uo. 34.

körében, de a cirill betűk használata is. A hivatalok nyelve 1850-től kezdve – a magyar helyett – ismét a német lett.¹⁴ Ez volt az utolsó próbálkozás, amikor egy nyelven próbálták meg kormányozni a birodalmat. Azonban rövidesen megmutatkozott a rendszer kivételesen konfrontatív jellege.¹⁵

Az 1860. október 20-i diploma újrendezte az állami hivatalok nyelvhasználatát, visszaállítva a magyar hivatali nyelvet. Az uralkodó utasította Forgách Antal magyar kancellárt a nem magyar anyanyelvű állampolgárok nyelvhasználatára vonatkozó törvény kidolgozására, a kancellár azonban úgy vélte, hogy ahol nincs panasz, nem kell intézkedni, nincs szükség egyetemes szabályozásra.¹⁶ A mainstream megközelítésen az 1868-as törvény sem változtatott. Bánffy Dezső miniszterelnök így foglalta össze a kérdést: „Ha az országban, mint az a törvény értelmében mindenkinek kötelessége, mindenki fog tudni magyarul, nem lesz szükséges, méltányossági tekintetből sem, a szóban forgó törvény nyelvhasználatra vonatkozó, a nemzetiségeknek biztosított kedvezményekről beszélni [...]”.¹⁷

Ettől az Osztrák Császárság gyakorlata tért el. Az 1867-es decemberi alkotmány, többek között, hivatali nyelvvé tette a ruszint – a lengyelrel együtt – Galíciában, és – a románnal együtt – Bukovinában. A szabályozás jogilag rögzítette a létező többnyelvű közigazgatási gyakorlatot. Igazi újdonsága a jogérvényesítési garancia beépítése volt: nemzetiségi-nyelvi jogsérelem esetén bírósághoz lehetett fordulni. Az 1861-es pátenssel a birodalmi tanácsban a képviselők saját anyanyelvükön szólalhattak fel, bár 1917-ig¹⁸ a jegyzőkönyvekbe csak a német nyelvű felszólalások kerültek be. 1866-tól Galíciában az országos törvényeket németül, ruszinul és lengyelül is kiadták.¹⁹

Az Osztrák Császárság történelmileg kialakult tartományokra tagolódott. Ezek közül a legnagyobb önállóságot a legnagyobb és legnépesebb, döntően lengyel és ruszin-ukrán lakossággal bíró Galícia érte el, amely 1867-től gyakorlatilag autonóm tartományként működött. A századforduló után Galícia lakossága meghaladta a nyolcmillió, a központ, Lemberg lakossága pedig a kétszázezer főt. Az császársághoz tartozó Galíciában és Bukovinában a 19. század elején a ruszofil és ukranofil irányzat vetélkedett egymással. Az 1800-as évek derekától Bécs az egymással vetélkedő

¹⁴ Deák Á.: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus i. m. 37.

¹⁵ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 192.

¹⁶ Uo. 86–87.

¹⁷ Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest 1903. 33.

¹⁸ Evans, R. J. W.: Nyelv és államépítés i. m. 194.

¹⁹ Nagy Noémi: A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Budapest 2019. 143–144.

nyelvi és nemzeti irányzatok közül egyértelműen az ukrán irányzatot támogatta az oroszsal szemben.

A később Kárpátaljának elnevezett régió lényegesen kisebb terület, lényegesebb kevesebb lakossággal, csupa falu és néhány kisváros. A leggyengébb érdekérvényesítést a ruszinok részéről lehetett tapasztalni, noha a modern historiográfia a 19. század második felét a ruszin „ébredés”, a „nemzeti újjászületés”, a „nemzetépítés” időszakának nevezi. A „nép” a helyi regionális dialektust beszélte, az értelmiség azonban három nyelvű volt: az orosz, az ukrán és a ruszin öntudat küzdött egymással. Az a bizonyos helyi nyelv sem volt egységes, az egyes nyelvjárásai között viszonylag jelentős különbségek vannak, s így egyetlen nyelvjárás kiválasztása révén nem lehetett megoldani a sztenderd változat hiányának problémáját. Bár a korszakban Európa és a Monarchia számos szláv népe dolgozott saját sztenderd nyelvváltozata kodifikálásán, a magyarországi ruszinokra ezek a példák sem gyakoroltak meghatározó hatást.²⁰

A dualizmus korában többször felmerült, hogy a cirill írás helyett a ruszin nyelvet latin betűssé tegyék.²¹ Ezek a próbálkozások nem vezettek eredményre, s a korszakon túl a cirill betűs írást, szlovákiai elszigetelt próbálkozásoktól eltekintve, többet nem kérdőjelezték meg.²² Hiába lelkesedett az elismert szlavista Bonkáló Sándor 1915-ben, hogy megjelent egy újfajta tankönyv, amelyet személyesen bírált el és a minisztérium is jóváhagyott, miután Novák István eperjesi görögkatolikus püspök elrendelte, hogy egyházmegyéjében a rutén anyanyelvi oktatás „kizárólag a latin ábécé és a magyar fonetika alapján készült” tankönyvekből történjen, a latinositás gondolata az elszigetelt kísérletek sorát gyarapította csupán.²³

Parlamenti képviselet

1848 és 1867 között Magyarországon három, a dualizmus korában pedig tizenhárom általános országgyűlési választást tartottak. A választási rendszert az 1848. évi V. törvénycikk „az országgyűlési követeknek népképviselet

²⁰ Vö. *Csernicskó István – Fedinec Csilla*: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvár 2018. 141–182.

²¹ *Csernicskó István*: Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013. 102–103.

²² *Sven Gustavsson*: Sociolinguistic Typology of Slavic Minority Languages. Slovo: Journal of Slavic Languages and Literatures (1998) Nr. 46. 75–98.

²³ *Bonkáló Sándor*: Ruténeink írásreformja. Magyar Figyelő 6. (1916) 333.

alapján választásáról” – és a 1848. évi erdélyi II. törvénycikk a legközelebbi közös hongyülésre küldendő követek népképviselői alapján választásáról –, az 1874. évi XXXIII. törvénycikk „az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről”, valamint az 1913. évi XIV. törvénycikk „az országgyűlési képviselők választásáról” határozta meg. Az 1848-as jogszabály az azt megelőző követküldési jog helyett területiális alapú választási rendszert vezetett be, a közvetlen képviselő-választásra a választókerület központjában került sor. A választásokat nem egy napon, hanem lépcsőzetesen tartották. A kiegyezés utáni választások sajátossága a pártok részvétele. A pártok a kiegyezéshez való viszonyuk alapján szerveződtek, s e kérdés körül folytatták a legélesebb vitákat. Egészen 1919-ig a magyarországi lakosok kevesebb mint 10%-a rendelkezett választójoggal.

A választások célja a képviselőház testületének kialakítása volt. Az 1848-as jogszabály előírása szerint választókerületeket alakítottak, mégpedig úgy, hogy az országnak „követküldés végett választó kerületekre felosztása, a megyék, kerületek és szabad kir. városok törvényhatósági területére és önállóságára nézve semmi változtatást” ne okozzon (4.§), azaz a fenti közigazgatási egységek határait a választókerületek nem lépték át. A képviselőház, Erdély nélkül, 377 követből állt, ebből Máramaros²⁴ megye 6, Ung²⁵ és Bereg²⁶ megyék 4–4, Ugocsa²⁷ megye 2 képviselőt választhatott. A kiegyezés után a választókerületeket módosította az 1868. évi XLIII. törvénycikk „Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról”, ezek a változások azonban az Északkeleti-Felvidéket nem érintették. Az új választójogi törvény előkészítése során felmerült a „nemzeti kérdés” is, azonban az 1874. évi XXXIII. törvénycikk a választókerületeket gyakorlatilag érintetlenül hagyta, két kivétellel (Budapest és a Határőrvidék), a későbbi változtatások is csak a közigazgatási változásokra reagáltak. Az Északkeleti-Felvidéket az 1881. évi LXIII. „néhány törvényhatóságok határának egyes községek és puszták átcsatolása által való kiigazításáról, s az ezzel kapcsolatos intézkedésekről” szóló törvénycikk érintette, amikor egy-egy települést Ung megyétől Zemplén megyéhez, Bereg megyétől pedig Ung megyéhez csatoltak. A következő választójogi törvény, az 1913. évi XIV. törvénycikk választókerületek szabályozá-

²⁴ Sugatagi, visói, ökörmezői, máramarosszigeti, huszti, técsői kerületek.

²⁵ Nagykaposi, ungvári, nagybereznai, szobránci kerületek.

²⁶ Felvidéki, kaszonyi, munkácsi, beregszászi kerületek.

²⁷ Nagyszőlősi, halmi kerületek.

sára új jogszabály megalkotását írta elő, melynek elfogadására azonban már nem került sor.²⁸ A jogszabály így fogalmaz: „20.§ Az országgyűlési képviselők választása választókerületenkint történik. Minden választókerület egy képviselőt választ. 21.§ A választókerületek és székhelyük megállapításáról külön törvény rendelkezik.” A törvény indoklása leszögezi: „Határozottan tévedésnek tartom, ha nem magyar anyanyelvű polgártársainkat ellenfelekként állítják szembe a magyarsággal. Ellentmond ennek az élet, a tapasztalat. Sok választókerület van ma is, ahol a képviselőválasztók között alig akad néhány magyar anyanyelvű, mégis minden nemzetiségi ellenzés nélkül a magyar nemzeti politika határozott hívei nyernek mandátumot. De viszont magam kívánom hangsúlyozni, hogy minden oly választójogi reform, amely a magyar elem háttérbe szorítását vonná maga után, megbocsáthatatlan politikai tévedés volna.”²⁹

A választókerületek határaitól a vármegyei közgyűlés döntött. Érdekes esetet dolgoz fel Ruszoly József 1861-ből. Bereg megyei választókerületek határait a vármegyei közgyűlés úgy határozta meg, hogy azok központjai a Tiszaháton, a magyar lakossággal bíró mezővárosokban legyenek, keresztezve az etnikai határokat.³⁰ A korabeli tudósítások szerint Bereg megye felvidéki kerületében, melynek központja Nagyberég volt, a magyarok és a „magyar-oroszok” [értsd: *ruszinok* – F. Cs.] együttes erővel választották meg képviselőnek Buday Lőrincet. A választás után „magyar-oroszok” egy csoportja panasszal élt az országgyűlés irányába, amiért magyar képviselőt választottak egy többségében nemzetiségek által lakott körzetben. A vizsgálat során a panaszt a képviselőház illetékes osztálya elutasította. Az indoklás szerint nincs bizonyíték arra, hogy a végeredmény ne egyezne a tényleges választói akarrattal, illetve el kell kerülni a látszatát is annak, hogy a képviselőválasztásnak bármilyen körülmény nemzetiségi pártharc színezetet adjon.³¹

Az 1861. április 30-i képviselőházi ülésnapon lezajlott vita során Demjén István (Bereg vármegye kaszonyi kerülete) úgy vélte: „[...] a panaszlók olyan színben állítják a dolgot elő, hogy világosságba tűnjék annak valószínűsége, mintha Bereghmegyének sok ezerre menő ruthén ajkú

²⁸ Szabó Pál Csaba: Országgyűlési választókerületek a dualizmuskori Magyarországon. *Acta Universitatis Szegediensis: acta historica* 114. (2002) 59–82.

²⁹ 1913. évi XIV. törvénycikk indoklása az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300014.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D46>. (letöltés ideje: 2020. november 10.)

³⁰ Ruszoly József: Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 131.

³¹ Vö. Uo. 131–133.

lakosainál átalános lett volna azon óhajtság, hogy egyik kerületéből orosz képviselő választassék, és mintha ezen átalános óhajtástól ők ármánynyal, ijesztgetéssel és erőszakoskodással üttettek volna el. Azonban, – a nemzetiségi súrlódást illetőleg, mi kik az ottani körülményekkel közelebbről ismerősek vagyunk, jól tudjuk, hogy Bereghmegyében – Istennek hála! – nemzetiségi súrlódás ekkoráig nincsen.”³² Tisza László (Bihar vármegye tenkei kerülete) szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy „itt nem a ruthén nemzetiség lépett föl más nemzetiség ellen; hanem a nyers tömeg lépett szembe vezetőivel, az intelligentiával”.³³ Ugyanakkor Seregély Sándor (Máramaros vármegye ökörmezői kerülete) megpendítette a választókerületi határok problémáját: „véleményem szerint a bűn, a baj oka onnan ered, hogy tek. Bereghvármegye a választó kerületeket nem kellő méltányossággal rendezte és alakította.” Az ilyen és ehhez hasonló okok, „melyek egyes nemzetiségekben felkeltik a külön territórium, a külön autonómia eléggé nem kárhoztatható vágyait”.³⁴

Bánó József (Sáros vármegye héthársi kerülete) a panasszal kapcsolatban „köztetszés” közepette jegyezte meg az 1861. április 30-i ülésnapon: „Ami azon nemzetiségi súrlódásokat illeti, melyek a kérvényben is felhozatnak, a szláv és ruthén mozgalomra nézve, – a melyről mindeddig csak névleg, de fájdalom, már itt tetteleg is hallottam, – kénytelen vagyok kinyilatkoztatni, hogy mi, a felsőbb megyék képviselői, kik szintén részint ruthén, részint szláv ajkúakat képviselünk, ezen egy esetet kivéve mindeddig semmi ilyen mozgalomról nem tudunk; és miután a hírlapokban szláv és ruthén programokról olvastam, egyenesen ki kell itt nyilatkoztatom, miszerint senki más e hazában nincs följogosítva programmal előállani, mint egyedül a szláv és ruthének azon képviselői, kik ezen teremben vannak.”³⁵

A fenti megszólalás előrevetített egy újabb problémát. Ki képviselheti a nemzetiségeket? Az idézett képviselőházi vita alapján a megválasztott képviselők, akiknek nem szükséges az adott nemzetiséghez tartozniuk. Pedig az igény erre is megvolt. Ruszoly József és Mayer Mária is utal a máramarosi rutének által 1861-ben megfogalmazott programra, mely szerint az 1848. évi népképviselési törvényt úgy kellene kipótolni, hogy „a választókerületek nemzetiségek szerint legyenek szerkesztve”,

³² Az 1861-ik év ápril 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója I–II. Szerk. Hajnik Károly. Pest 1861. (a továbbiakban: Képviselőházi napló) I. 70.

³³ Uo. 78.

³⁴ Uo. 70.

³⁵ Uo. 71.

és hogy „a rutén választók legalább fele számához képest rutén képviselők legyenek választva”.³⁶

1865-ben Bereg vármegyében hivatalosan is napirendre tűzték, hogy a választókerületek tekintetében legalább annyi változás történjen, hogy a székhelyeket megváltoztassák. Rutén papok és községi bírák, valamint több rutén község is kérelmezte ezt, azonban a Buday Sándor főispáni helytartó elnökletével tartott október 5-i bizottmányi ülés ezt elutasította. Az indoklás szerint: „A többség azért is választókerületek és főhelyek megalakítását az akkor [1848-ban] felosztatott és többé össze nem hívhatott közgyűlés jogai közé számítaná, az a teendőjét e tekintetben bevégezvén, azt megváltoztatni a bizottmánynak mint arra nem hivatottnak joga nincs.”³⁷

Területi autonómia

Dobránszky Adolf az egyik legismertebb ruszin politikus az időszaknak. A Dobránszkyval kapcsolatos szakirodalomból két kérdést emelünk ki. Az egyik, hogy az 1850–60-as években több lista is kerengett a magyar fővárosban a besűgőkről. Egy 1867-ből származó listán az ő neve is szerepelt. A későbbi kutatások bizonyították, hogy a ruszin mozgalom ismert személyisége az 1850-es években a kassai rendőrigazgató fizetés nélküli levelezője volt.³⁸ A másik, hogy 1861-ben, amikor Buday Lőrinc ügyét tárgyalta a képviselőház, panaszosok kifogással éltek Dobránszky mandátuma ellen is, s neki nem sikerült megtartania azt. A Buday-ügyhöz hasonlóan április 30-án lefolytatott vita során felszólaló képviselők azt hangsúlyozták, hogy „Dobránszky úr bejött 1848-ban az oroszokkal, és azok mellett mint biztos működött”, „tudjuk hogy a muszkákat nyakunkra hozta”, „látjuk a választás alkalmávali tendenciáját is, hogy t. i. a ruthéneket a magyarok ellen föllázítani akarta”.³⁹ Tulajdonképpen ennek volt köszönhető, hogy az 1861-ben megnyert mandátumát elvesztette, az igazoló bizottság nem ismerte el a megválasztását. A magyar szabadságharcot leverő cári hadsereg támogatása nemcsak Dobránszkyra igaz, hanem a ruszin nemzeti ébredés másik emblematikus alakjára, a ruszin himnusz szerzőjére, Alekszandr Duchnovicsra is,

³⁶ *Ruszoly J.*: Mészáros Károly i. m. 136.; *Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977. 28–29.

³⁷ Idézi: *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Budapest 1999. 255.

³⁸ *Deák Á.*: Besűgőlisták a neoabszolutizmus korából. *Aetas* 21. (2006) 4. sz. 37.

³⁹ Képviselőházi napló. 1861. I. 76. Lásd még: *Serhy Yekelchik*: Ukraine: birth of a modern nation. New York 2007. 48.

aki önéletrajzában úgy fogalmazott: „Egy dolog valóban örömet nyújtott nekem az életben, és ez 1849-ben történt, amikor először láttam a dicsőséges orosz hadsereget. Nem tudom leírni az öröm érzetét, amikor az első kozákokot Eperjes utcáin láttam. Táncoltam és sírtam örömben [...].”⁴⁰ Magocsi hangsúlyozza, hogy mindketten eperjesiek voltak, nem a későbbi Kárpátalján volt a bázisuk.⁴¹

Az 1861-ben elmaradt képviselői beszédet Dobránszky több nyelven is kiadta. A megfogalmazott követelések összefoglalását több helyen is megtaláljuk, Mayer például így idézi: „1. Azokon a vidékeken, ahol az orosz nép lakik, akár egyedül, akár a szlovákokkal vegyesen, orosz vagy szlovák-orosz fővárosok létesíttessenek, s ott minden ügyet oroszul intézzenek. 2. Ezekben a fővárosokban az alispán, a szolgabíró és a tisztviselői kar az orosz-szlovák nép soraiból kerüljön ki s független legyen a magyar uraktól. Az orosz avagy orosz-szlovák fővárosok saját distriktust alakítsanak, s abban orosz bíróság legyen, valamint orosz felsőfokú tanintézetek (jogi akadémia, gimnázium). Az orosz nép előtt nyitassék meg a művelődés útja. 3. A magyar-orosz nép minden évben tarthasson nemzetgyűlést, ahol a nép dolgaikat megvitathatják s egyházi és világi képviselőiket megválaszthatják. Célul tűzi ki orosz metropolis és egy máramarosi orosz püspökség létrehozását. 4. Az orosz népnek legyenek képviselői a császári udvarban, a Curiánál, a Helytartótanácsnál, a királyi kamaránál. Budán nemcsak a hadsereg, de a civil lakosság részére is legyen orosz templom. 5. Az orosz népnek legyen szabad az egész világhoz segítségért fordulni, s az adott királyságból szabadon áttelepülni, amennyiben ezen a földön ismét a magyar urak uralmára kerülne a sor, amitől Isten mentsen meg bennünket.”⁴²

Bár, ahogy fent említettük, Forgách kancellár a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó törvény kidolgozását nem vitte végig, azonban létrehozott a kérdésben egy bizottságot, amelynek Dobránszky is tagja volt.⁴³ Dobránszky számos akciót kezdeményezett, hogy támogatókat nyerjen autonómia-tervéhez, azonban lényegében egyedül maradt.⁴⁴ Berzeviczy Albert,

⁴⁰ Олександр Духнович: Твори в 4-х томах. Т. 2. Пряшів 1967. 106–107.; Paul Robert Magocsi: The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia. Slavic Review 34. (1975) Nr. 2. 362.

⁴¹ Paul Robert Magocsi: The Fourth Rus’: A New Reality in a New Europe. Journal of Ukrainian Studies 35–36. (2010–2011) 169.

⁴² Idézi: Mayer Mária: A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok 108. (1974) 1146–1147.

⁴³ Csernus-Lukács Szilveszter: Felirási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. Századok 151. (2017) 189–200.

⁴⁴ Deák Á.: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen hivatali visszaélés ügyében. Századok 152. (2018) 174–175.

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke Horthy korabeli történeti összefoglaló munkájában úgy fogalmazott, hogy a lojális ruszinsággal szemben ő volt az a politikus, „kinek képviselői mandátumát féktelen nemzetiségi izgatása miatt meg kellett semmisíteni, egyszerre mint a budai helytartóság egyik tanácsosa kezdett szerepelni s ezt a hivatalos állását arra használta föl, hogy hírlapilag közzétett körlevélben buzdítsa a felvidéki ruténséget a maga nemzeti különállásának érvényesítésére”.⁴⁵ A megfogalmazás igen pontos abból a szempontból, hogy a magyar politikai elit még a századforduló táján sem volt hajlandó a ruténeket elismerni különálló nemzetiségnek.⁴⁶

Dobránszky ugyanezzel a programmal elindult az 1865-ös választáson is, ugyancsak Sáros vármegyében. A makovikai körzetben megnyert mandátuma ellen ismét kifogást emeltek. A tiltakozók felhozták ellene a fenti dokumentumot is, mint hazafiatlant. Az igazoló bizottság azonban úgy vélte, hogy ezúttal a felhozott vádak nem súlyosak, mandátumát megtarthatta,⁴⁷ így ő is tagja volt a nemzetiségi törvényt megszavazó országgyűlésnek, részt vett annak vitájában, illetve egyik aláírója volt a román képviselők által benyújtott javaslatnak. 1868-ban az országgyűlés nemzetiségi képviselői saját javaslatot terjesztettek elő a nemzetiségi törvény vitájában, amely területi autonómiára vonatkozó igényt, nyelvi és oktatási elvárásokat fogalmazott meg. A javaslatot tizenhat román, hét szerb, és Dobránszky személyében egy „orosz” képviselő írta alá.⁴⁸

Az általános vitában több mint ötvenen felszólaltak, számosan viszont elálltak a felszólalás lehetőségétől, engedve a „magyar párti” zöm nyomásának, amelyik úgy vélte, hogy „az egész vitatkozásnak remélt sikerre nincs”.⁴⁹ Dobránszky – „az országgyűlés legnépszerűlenebb képviselője”, akinek „még nem felejtették el az osztrák részről a cári intervenciós csapatok mellé történt kirendelését”⁵⁰ – hosszú beszédében hangsúlyozta, hogy a magyar mellett a nemzetiségek is „politikai nemzeteket” alkotnak, és hogy a nemzetiségi törvény szövege tulajdonképpen a nyelvhasználatra szorítkozik: „Eltekintve ugyanis a részletektől, melyek a részletes

⁴⁵ *Berzeviczy Albert*: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1865 I–IV. Budapest 1933. III. 409.

⁴⁶ *Dedk A.*: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen i. m. 175. 9. jegyzet.

⁴⁷ *Mayer M.*: A ruszinok (kárpátukránok) i. m. 1149.

⁴⁸ Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952. I. 5–9.

⁴⁹ *Schlett István*: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868-ban. Magyar Szemle 11. (2002) 1–2. sz. 60.

⁵⁰ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Ism.: *Kemény G. Gábor*. Századok 115 (1981) 1341.

tárgyalás alkalmával módosíthatók, a többségi javaslat nem abban tér el a kisebbségi javaslatról, hogy a törvényhatósági területek kikerekítését, a nyelvek bizonyos területhez kötött uralmát, és a hivatalok, méltóságok, a nemzetek közötti aránylagos megosztását el nem fogadván, az egyéni szabadság alapján kívánja megoldani a nemzetiségi kérdést, hanem abban tér el elvileg a kisebbségi javaslatról, miként hallgatással mellőzve az ország nemzeteinek tényleges s törvényes létét, az egyéni szabadságnak a nyelv használata körüli lényeges korlátozására szorítkozik, s ez által alapját veti meg azon a legújabb időben mindinkább elharapózó törekvésnek, mely egyenesen tagadásba vévén a nem-magyar nemzetek létét, egyedül a magyar nemzetet ismeri el nem csak, hanem azt mint állítólagos politikai nemzetet igyekszik az ország népének, tehát az állam politikai tényezőjének, helyébe állítani. Én ezen eljárást a tisztelt ház és a törvényhozás eddigi eljárásával ellenkezőnek, az államra nézve nem csak veszélyesnek, egyébiránt méltatlannak, a pozitív joggal, sőt magával ezredéves alkotmányunkkal is megférhetlennak tartom.”⁵¹

A beszéd további részében történelmi eszmefuttatás keretében magyarázza el, hogy „a hazánkban tömegesen együtt élő” hat nemzet (magyar, román, szerb, szlovák, ruszin, német) „résztint már a magyarok bejövetele előtt képeztek a mai Magyarország területén önálló államokat, résztint később telepedtek le itt bizonyos feltételek alatt, résztint a magyar nemzettel közösen szerezték, mindnyájan pedig közösen védték közel egy évezreden át verőkkel, vagyonukkal közös hazánkat; kiderül, hogy e nemzetek mint egyenjogú jogi személyek eredetileg külön nemzeti önkormányzattal, sőt külön területekkel birtak, s általában nemzetiségökre nézve oly intézmények, illetőleg szabadalmi okmányok által lettek biztosítva, melyek a szerződések jellegével bírván, egyoldalulag vagy a majorizálás útján meg nem másíthatók, még kevésbbé megszüntethetők; és hogy ezen állapot nem csak nem elleneztetett pozitív hazai törvényeink által, hanem alkotmányunk [a Hármaskönyv] egyik irányelvéből kifolyónak tekintetett”.⁵² Mivel a többségi javaslat mindezeket nem veszi figyelembe, „azért a nem-magyar nemzetek szellemi halálát foglalja magában”.⁵³ A legnagyobb veszélye a központi javaslatban foglaltaknak, hogy a közös haza iránti szeretetet apasztja. Dobránszky így summáz: „A mi pedig a

⁵¹ Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1868. XI. 45.

⁵² Uo. 50.

⁵³ Uo.

nem-magyar nemzetek jövőendő megmagyarosodását illeti, ennek kivihe-tőségét én azon töredékekre nézve, melyek elszórva a magyar nemzet által tömegesen lakott vidékeken találatnak, nem tagadom, kivált ha a magyar nemzet, mint azt mi kívánjuk, a többi nemzetnek nem elnyomója, hanem vezéréként szerepelne, s így a béke, az egyetértés áldásait élvezhetnők; a nem-magyar nemzetek milliónyi és milliónyi tömegeinek megmagyarosít-hatását azonban, tekintettel nem csak azon lényeges körülményre, misze-rint e nemzetek teszik az állam lakosságának többségét, hanem tekintettel geographiai helyzetünkre is, teljes lehetlennék tartom [...]”.⁵⁴

Összegzés

A nemzetiségek legfőbb kifogása az 1868-as törvény ellen az volt, hogy túlságosan keveset nyújtott az elképzeléseikhez képest, bevezetése után azonban a legfőbb törekvéssé annak betartatásán való örökös vált, miután az idő múlásával a politika egyre kevésbé volt rá tekintettel. A fentiekből kitűnik, hogy bár a ruszin nemzeti ébredést hagyományosan a szakiroda-lom későiként és kevésbé fajsúlyosként tartja számon, a tényt magát nem vitatva, érdemes a kérdést szélesebb kitekintéssel szemlélni. A megkésett-ség és kisebb láthatóság összefüggésben volt azzal, hogy a többi érintett nemzetiségnél jóval szerényebb létszámú közösségről volt szó, jóval szű-kebb értelmiséggel. A korabeli képviselőházi naplóból kiderül, hogy a ru-szinokkal (ruténekkal/oroszokkal) kapcsolatban vallásról és nyelvről, nem pedig etnikumról beszélnek a megszólalók. A nemzetiségi hovatartozás politikai realizálása könnyen kiváltotta a pánszláv izgatás vádját.

Ha számba vesszük a ruszin közösségben megfogalmazódó követ-eleéseket az időszakban, akkor a következő problémaköröket azonosíthat-juk: nyelvhasználat (a hivatalokban, az oktatásban), parlamenti képviselet (bárki, vagy a nemzetiség képviselője jogosult-e az adott nemzetiség kép-viseletére), és a parlamentbe jutás feltételeinek biztosítása (nemzetiségi választási körzet kialakítása, illetve a körzeten belül a nemzetiségek képvi-selői számára a szavazati joggal való élés reális lehetőségének biztosítása), valamint a területi autonómia gondolata is felmerül. Ebben a tekintetben semmivel sem maradtak el a jóval számosabb, és előtérben levő romá-noktól, szlovákoktól, szerbektől és horvátoktól. A korszak végén Ruszka Krajnát létrehozó 1918. évi X. néptörvény a jogalkotó szándéka szerint az

⁵⁴ Uo. 53.

ott élő ruszinokat bizonyos területeken „teljes önrendelkezési jog” illetve volna meg. Valójában azonban ez nem jelentett „teljes” önrendelkezési jogot – még olyan körülmények között sem ment tovább a törvényalkotó, hogy a törvénynek szinte csak elméleti jelentősége volt –, hanem autonóm jogokat bizonyos kérdésekben.⁵⁵

Forrás- és irodalomjegyzék

Törvények

1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28>. (Letöltve: 2020. október 11.)

1913. évi XIV. törvénycikk indokolása az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300014.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D46>. (Letöltve: 2020. november 10.)

Országgyűlési naplók, irományok

Az 1861-ik év april 2-án Pesten egybegyült országgyűlés képviselőházának naplója I–II. Szerk. Hajnik Károly. Pest 1861.

Az 1865-dik évi deczember 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója I–XI. Szerk. Greguss Ágost. Pest 1866–1868.

Szakirodalom

Andrássy György: A magyar nyelv és a magyar nyelvközösség jogi helyzete. In: A magyar nyelv jelene és jövője. Szerk. Tolcsvai Nagy Gábor. Budapest 2017. 64–90.

Andrássy György: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? Jogtörténeti Szemle 19. (2017) 3. sz. 4–12.

Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Budapest 1903.

Berzeviczy Albert: Az absolutismus kora Magyarországon 1849–1865 I–IV. Budapest 1933.

Bonkáló Sándor: Ruténeink írásreformja. Magyar Figyelő 6. (1916) 333–346.

Csernicskó István: Államok, nyelvek, államnyelvek: nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest 2013.

Csernicskó István – *Fedinec Csilla*: A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára. In: „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. Szerk. Szakál Imre. Beregszász–Ungvárv 2018. 141–182.

⁵⁵ *Tóth Norbert*: A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata. Nemzetközi jogi és összehasonlító jogi analízis. Budapest 2014. 56. Vö. *Tóth Norbert*: A népek önrendelkezési joga. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. <https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga>. (letöltve: 2020. nov. 11.)

- Csernus-Lukács Szilveszter*: Felírási javaslat a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában, 1862. Századok 151. (2017) 189–200.
- Deák Ágnes*: Beszúgólisták a neoabszolutizmus korából. Aetas 21. (2006) 4. sz. 21–44.
- Deák Ágnes*: Polgári átalakulás és neoabszolutizmus: 1849–1867. Budapest 2009.
- Deák Ágnes*: Vizsgálat egy megyei királyi biztos ellen hivatali visszaélés ügyében. Századok 152. (2018) 171–214.
- Evans, Robert J. W.*: Nyelv és államépítés: a Habsburg Monarchia esete (Robert A. Kann-emlékelőadás). Aetas 21. (2006) 4. sz. 181–202.
- Evans, Robert*: Közép-Európa nyelvi és kulturális diverzitása: valóság és konstrukció. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 19–36.
- Gustavsson, Sven*: Sociolinguistic Typology of Slavic Minority Languages. Slovo: Journal of Slavic Languages and Literatures (1998) Nr. 46. 75–98.
- Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában I–VII. 1867–1892. Összegyűjtötte és jegyzetekkel ellátta Kemény G. Gábor. Budapest 1952.
- Magocsi, Paul Robert*: The Ruthenian Decision to Unite with Czechoslovakia. Slavic Review 34. (1975) Nr. 2. 360–381.
- Magocsi, Paul Robert*: The Fourth Rus': A New Reality in a New Europe. Journal of Ukrainian Studies 35–36. (2010–2011) 167–177.
- Mayer Mária*: A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok 108. (1974) 1142–1175.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Budapest 1977.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910. Ism.: Kemény G. Gábor. Századok 115 (1981) 1340–1343.
- Nagy Mariann*: Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai. In: Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938). Szerk. Szarka László. Budapest 2017. 139–157.
- Nagy Noémi*: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmuskori magyar nyelvjoghoz. Jogtörténeti Szemle 19. (2017) 3. sz. 70–74.
- Nagy Noémi*: A hatalom nyelve – a nyelv hatalma: Nyelvi jog és nyelvpolitika Európa történetében. Budapest 2019.
- Ruszoly József*: Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben. In: Hajdúsági Múzeum Évkönyve 5. Szerk. Nyakas Miklós. Hajdúböszörmény 1983. 129–154.
- Ruszoly József*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Budapest 1999.
- Schlett István*: A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868-ban. Magyar Szemle 11. (2002) 1–2. sz. 40–62.
- Szabó Pál Csaba*: Országgyűlési választókerületek a dualizmuskori Magyarországon. Acta Universitatis Szegediensis: acta historica 114. (2002) 59–82.
- Szalayné Sándor Erzsébet*: A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága. Magyar Tudomány 170. (2009) 1343–1351.
- Szarka László*: Elmaradt nemzetiségi kiegyezés(ek). Magyar Tudomány 178. (2017) 1564–1577.

Szekfű Gyula: Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez 1790–1848. Budapest 1926.

Tóth Norbert: A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata. Nemzetközi jogi és összehasonlító jogi analízis. Budapest 2014.

Tóth Norbert: A népek önrendelkezési joga. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia. <https://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga>. (letöltve: 2020. nov. 11.)

Vasas Géza: Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában. 1. rész. Magyar Szemle 10. (2001) 1–2. sz. 99–128.

Yekelchuk, Serhy: Ukraine: birth of a modern nation. New York 2007.

Духнович, Олександр: Твори в 4-х томах. Т. 2. Пряшів 1967.

Pankovics István munkácsi püspök és a ruszin mozgalom¹

Az 1864 őszén elhunyt Popovics Bazil helyébe lépő Pankovics István püspök (1866–1874) beiktatásakor szinte ismeretlen személynek számított a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye ruszin papsága körében.² Az idős és sokat betegeskedő Popovics püspök, aki 1863-tól a császár valóságos titkos tanácsosa is volt, megpróbált egyensúlyozni Bécs és a magyar politikai elit között.³ A főpásztornak azonban nem maradt elég ereje és ideje ahhoz, hogy aktív szereplőjévé váljon a kiegyezés előtti események forratakának. További kihívást jelentett az is, hogy a román és magyar hívek egyre többször emeltek szót a munkácsi egyházmegye ruszin dominanciája ellen.⁴ A feltornyosuló problémák megoldása a következő püspökre, Pankovics István körtvélyesi apátra hárult. Pankovics 1821. október 27-én vagy 29-én született az Andrassy gróf birtokához tartozó Zemplén megyei Velejtén. Édesapja, Pankovics Péter a község görögkatolikus parókusa volt. A gimnáziumi osztályokat Sátoraljaújhelyen és Szatmáron, a hittudományt az ungvári szemináriumban végezte. Ezt követően báró Vécsy Ágoston özvegye fogadta fel házitanítónak.⁵

Pankovicsot 1850-ben a kassai akadémián a bányajog és a statisztika tanárává nevezték ki. 1851. augusztus 27-én Popovics püspök papá szentelte és kinevezte édesapja parókiájára. Az ambíciózus fiatal pap egyházmegyei jegyzőként vagy titkárként kívánt elhelyezkedni. Miután egyházi karrierjéhez fűződő elvárásai nem teljesültek, úgy döntött, hogy szakít a papi hivatással. Ezt követően mintegy 14 évig a Nákó család alkalmazásába lépett. Gróf Nákó Kálmán házitanítójaként alkalma nyílt beutazni Európát, Egyiptomot és Nyugat-Afrikát.⁶ Jól beilleszkedett a magyar

* Tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449–450.

³ Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története I–II. Nyíregyháza 1990. II. 64.

⁴ Robert Paul Magocsi: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948. Cambridge, Mass.–London 1978. 46–47.

⁵ Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.; Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 73.; Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

⁶ Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 73–74.; Uo., 1873. augusztus 28. 35. sz. 350.

nemesség körébe. Ahogy a nagyorosz nyelven író Ivan Szilvay fogalmazott: a házitánító „minden jellemzője olyan volt, hogy csak hosszú papi talárja s borotvált arca különböztette meg őt a nagyvilági személyektől”.⁷

Kapcsolatainak köszönhetően az 1860-as években hivatali karrierje felgyorsult. 1865-ben elnyerte a körtvélyesi apáti címet, ugyanekkor a helytartótanácsnál tanulmányi előadónak nevezték ki. Kinevezésével befolyást szerzett az egyházi ügyek kezelésébe.⁸ 1865-ben kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. I. Ferenc József június 26-án Mailáth Györgyöt nevezte ki magyar kancellárnak. A császár december 10-re pedig újra összehívta a magyar országgyűlést, amely 1867-ben jóváhagyta az osztrák–magyar kiegyezést. Ennek köszönhetően Magyarország széleskörű önigazgatást kapott a Habsburg Birodalomban, a magyar nemesség pedig visszanyerte vezető szerepét az országon belül.⁹

Popovics püspök 1864. október 19-én bekövetkezett halálát követően mintegy két évig Csopey Antal vikárius irányította a munkácsi egyházmegyét. Az osztrák–magyar kiegyezés előtti években a Mailáth György kancellár vezette konzervatív magyar vezetők egy olyan személyt szerettek volna látni az egyházmegye élén, akit a bécsi és a magyar politikai körök is egyaránt elfogadnak.¹⁰ Így esett a választás a fiatal és tehetséges körtvélyesi apátra, akit szoros kapcsolatok fűztek a magyar főnemességhez. Ferenc József még 1866. szeptember 14-én munkácsi püspökké nevezte ki Pankovicsot. A pápai megerősítés 1867. február 22-én történt.¹¹ Püspöki kinevezésében az is közrejátszott, hogy a magyar ajkú görögkatolikus hívek 1866. május 6-án tartott hajdúdorogi gyűlésükön azt kérték a császártól, a magyarországi katolikus egyházat irányító Scitovszky János esztergomi érsektől, Mailáth főkancellártól és az országgyűléstől, hogy munkácsi püspököknek „egy magyar hazafit” nevezzenek ki.¹²

⁷ Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések: 1860–1910. Budapest 1977. 139.

⁸ Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 74.; Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.

⁹ Vö. Szabad György: A kiegyezés (1865–1867). In: Magyarország története 1848–1890 I–II. Szerk. Kovács Endre – Katus László. Budapest 1979. I. 739–748.

¹⁰ Володимир Фенич – Віктор Кічера – Діана Штерр: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії In: Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Віктор Кічера – Володимир Фенич – Діана Штерр. Ужгород 2018. 96.

¹¹ Фенич, В.–Кічера, В.–Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 96.; Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

¹² Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.; Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1–4. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Aron. Nyíregyháza 2014. 1. 82–84.

1. ábra. Pankovics István munkácsi püspök

Forrás: Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449.

Pankovics hivatalos beiktatása előtt a munkácsi egyházmegye konzisztórium 1867. március 23-án üdvözlőlevélben köszöntötte Andrássy Gyula grófit, Magyarország miniszterelnökévé történő kinevezése alkalmából.¹³ A sajtóközlemény formájában közzétett levélben a főpapság hitet tett az osztrák–magyar kiegyezés és a magyar kormány mellett. A konzisztórium reményét fejezte ki, hogy az Andrássy-kabinet támogatást ad a munkácsi egyházmegyét sújtó mélyszegénység leküzdésére, illetve segítséget nyújt abban, hogy a nemzetiségi kérdésből származó „bonyodalmakra” minden fél számára kielégítő megoldást találjanak.¹⁴

Pankovics felszentelésére május 5-én került sor Eperjesen.¹⁵ Ezt követően már csak a hivatalos beiktatása maradt hátra. A püspök 1867. május 15-én vonult be a kormánypárti Pesti Napló által „a görögkatolikusok Mekájaként” említett ungvári székhelyére, ahol a népes közönség magyarul és ruszinul köszöntötte. A lap szerint a közvélemény azt az elvárást támasztotta az új főpásztorral szemben, hogy politikai szerepvállalásában határozottan jelenjenek meg az Andrássy-kormány érdekei. A dolgok ebbe az irányba

¹³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 12., od. zb. 1316., f. 48.

¹⁴ Budapesti Közlöny, 1867. április 16. 30. sz. 318.

¹⁵ *Athanasius B. Pekar: The History of the Church in Carpathian Rus'. New York 1992. 190.; Фенич, В.–Кічера, В.–Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 90.*

kezdték alakulni. A püspök ünnepélyes beiktatását május 16-án tartották meg. Székfoglalóját magyarul mondta el, de a beszédet a magyar mellett ruszin, latin és német nyelvű fordításban is kiosztották a megjelentek között. Pankovics székfoglalójában kiemelte a magyar hazához és a királyhoz való hűségét.¹⁶ Az új püspök sokszor hangoztatott jelmondata volt: „Isten, Király, Haza!”¹⁷

Pankovics beiktatását követően egy közel 400 ezer fős egyházmegye vezetője lett, amelynek joghatósága Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs és Szatmár vármegyék területére terjedt ki. A hívek túlnyomó része ruszin volt, de a magyarok és a románok száma is jelentős volt. A püspökség 376 parókiát (egyházközséget) számlált.¹⁸

A Pesti Napló egyik névtelen tudósítója 1867. októberben elégedetten nyugtázta, hogy Pankovics „igazi reformátorként” vette kezébe a munkácsi egyházmegye irányítását. Két hónap alatt öt személy főesperesi kinevezésére tett felterjesztést az időközben magyar királlyá is megkoronázott Ferenc Józsefnek. A lap dicsérte a munkácsi püspököt, amiért olyan hazafias szellemű egyházi személyek kinevezését segítette elő, akik maguk mögött tudhatták az északkelet-magyarországi vármegyei elit és a helyi ruszin klérus támogatását.¹⁹ Pankovicsnak szüksége volt arra, hogy általa megbízhatónak vélt személyekkel vegye körül magát, hiszen püspöki kinevezése előtt szinte ismeretlennek számított a papság körében. Az egyházmegye főbb pozícióit ekkor még azok birtokolták, akik kinevezésüket Popovics püspöknek köszönhették.²⁰

A püspök meglehetősen energikusan látott munkájához, amit az is bizonyít, hogy beiktatását követően kánoni látogatást tett egyházmegyéje több főesperesi kerületében. Ezeken az alkalmakon egyrészt módja nyílt személyes meggyőző erejével élni, illetve elmagyarázni klérusának és a többségében írástudatlan ruszin parasztnak a kiegyezés teremtette új politikai helyzetet. Másrészt helyben tájékozódhatott az egyházközségek égető problémáiról (anyagi források, iskolák, tankönyvek hiánya stb.), amelyek megoldásához gyakran kérte a kultuszminisztérium segítségét. A főpásztor még 1867 folyamán meglátogatta Munkácsot.²¹ A következő év szeptemberében a Hajdúkerület és Máramaros megye egyházközségei következtek, ahol több száz ma-

¹⁶ Pesti Napló, 1867. június 20. 142. sz.

¹⁷ *Pirigyi I.*: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

¹⁸ Vö. Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis Pro Anno Domini 1865. Ungvarini 1865.

¹⁹ Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.

²⁰ Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 450.

²¹ Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.

gyar és ruszin nyelvű olvasókönyvet, Bibliát és katekizmust osztott szét.²²

Hajdúdorogi vizitációja alkalmával nyíltan a helyiek tudomására hozta, hogy támogatja egy önálló magyar ajkú egyházmegye felállítását. Pankovics „az ünnepi pillanatokban [...] még azt is kijelentette, hogy élete legszebb feladatának tartja, hogy ő legyen az első magyar görögkatolikus püspök.”²³ Az úgynevezett hajdúdorogi mozgalom támogatóinak fő célja az volt, hogy a munkácsi egyházmegye magyar nyelvű parókiából egy önálló egyházmegyét kívántak létrehozni. Ezzel együtt követelték a magyar liturgikus nyelv engedélyeztetését. Ennek fényében nagy csalódást keltett az uralkodó azon döntése, hogy önálló egyházmegye helyett 1873. szeptember 17-én megalapította a Pankovics püspök fennhatósága alá tartozó Hajdúdorogi Vikariátust. Igaz, a 33 parókiát számláló vikariátus lett az alapja az 1912-ben felállított Hajdúdorogi Egyházmegyének.²⁴

Pankovics 1868. szeptember 6-án abba a Máramaros megyébe látogatott, ahol 91 éve óta nem járt munkácsi püspök.²⁵ Az itteni helyzet is összetett volt. A megye- és helynöki központként szolgáló Máramarossziget görögkatolikus hívei között egyaránt találunk ruszinokat és románokat. A város papja, a román származású Anderkó Péter vikárius támogatta azt a kezdeményezést, amely a máramarosszigeti parókiát el kívánta szakítani a munkácsi egyházmegyétől, s azt az 1853-ban alapított szamosújvári püspökséghez akarta csatolni. A román görögkatolikus egyházhoz való csatlakozással a máramarosszigeti hívek közvetlenül Róma fennhatósága alá kerültek volna. Ez a terv megszüntette volna függésüket a magyar katolikus egyház vezetőjétől, az esztergomi érsektől. Nem meglepő, hogy a magyar kormány tiltakozott az elképzelés ellen. 1865. augusztus 29-én a helytartótanács ruszin parókiává nyilvánította Máramarosszigetet, s meghagyta azt a munkácsi egyházmegye joghatósága alatt. Pankovics püspöki beiktatását követően már 1867-ben unokaöccsét, Pásztélyi Kovács Jánost nevezte ki máramarosi főesperessé.²⁶

A püspök az 1868. évi látogatása alkalmával sem tudta lebeszélni

²² KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 11.

²³ *Véghseő Tamás*: A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig. In: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1–4. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Aron. Nyíregyháza 2014. 1. 40.*

²⁴ *Pirigyi I.*: A magyarországi görög katolikusok i. m. 91., 109.; *Paul Robert Magocsi*: *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest; New York 2015. 138.

²⁵ Máramaros, 1868. szeptember 16. 38. sz.

²⁶ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2135., f. 1–19.; *Balogh Mihály*: A máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme. Ungvár 1909. 32–33.; *Pekar, A. B.*: *The History of the Church* i. m. 71., 190.

a román híveket eredeti tervükről. Pankovics 1869. május 24-i bizalmas levelében arra utasította Suba Mihály máramarosszigeti helyettes papot, hogy abban az esetben, ha felettese, az idős és betegeskedő Anderkó meghalna, azt távirati úton a lehető leghamarabb tudassa vele. A vikárius temetését csak a munkácsi egyházmegye joghatósága alá tartozó pap végezheti.²⁷ Június 2-án Anderkó elhunyt.²⁸ A Máramaros című lap azt írta róla, hogy „halálával megszakadt az utolsó kapocs is, amely a máramarosszigeti románokat a munkácsi egyházmegyéhez kötötte.”²⁹ Ezt követően a helyi román hívek azzal az indokkal kérték Pankovics, majd Simor János esztergomi érsek engedélyét a szamosújvári püspökséghez való csatlakozáshoz, hogy meg tudják őrizni anyanyelvüket és nemzetiségüket a ruszin egyház befolyásától.³⁰ (Hasonló okokat a hajdúdorogi mozgalom hívei is felhoztak.) Pankovics azonban elfogadhatatlannak tartotta az elszakadást. Nézetét az uralkodó is osztotta. I. Ferenc József 1871. március 1-jén Pásztélyit nevezte ki vikáriussá.³¹ Az új vikárius, aki 1869 és 1872 között a magyar kormánypart színeiben Huszt országgyűlési képviselőjeként is tevékenkedett, köztes megoldást hozott. 1871. július 8-án kettéválasztotta a máramarosszigeti ruszin és román egyházközségeket, viszont mindkét gyülekezet Ungvár joghatósága alatt maradt.³²

A munkácsi püspök 1869 szeptemberében Ung megye hegyvidéki egyházközségeit látogatta meg. Az egyik tudósításból kiderül, hogy útjára az ungvári uradalom, valamint a helyi közigazgatás és hatóságok képviselői is elkísérték. Tíz települést keresett fel, ahol mintegy ötven községből képviseltették magukat az egyházi és világi polgárok. A vizitáció mind egyházi, mind politikai szempontból nagy jelentőségű volt, „mert a látogató püspök minden alkalmat felhasznált arra, hogy a vidék harmincezernyi lakosságát megerősítse az uralkodóház iránti hűségben, a hazaszereteten és a fennálló kormányhoz való ragaszkodásban.”³³ A püspök az ungvári hívei kérésére engedélyezte a magyar nyelvű liturgiát a városban. Az ungvári főszékesegyházban Danilovics János kanonok 1872. május 5-én celebrálta az első magyar nyelvű misét.³⁴

²⁷ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2187., f. 1–2.

²⁸ Máramaros, 1869. június 16. 24. sz.

²⁹ Máramaros, 1869. június 30. 26. sz.

³⁰ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2079. és 2162., f. 1–5. és 1–3.

³¹ Pekar, A. B.: The History of the Church i. m. 190; Pirigy I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 66.

³² Фенич, В.–Кичера, В.–Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 103–104; Balogh M.: A máramarosi görög szertartású orosz egyház i. m. 33.

³³ Pesti Napló, 1869. szeptember 19. 215. sz.

³⁴ Budapesti Közlöny, 1872. május 22. 115. sz. 919.; Fővárosi Lapok, 1872. május 25. 118. sz. 512.

A munkácsi püspök magyar kormányhoz fűződő kiváló kapcsolatainak köszönhetően jelentős összegeket szerzett egyházmegyéje számára. Eötvös József miniszter szerint Pankovics „az utolsó garast” is elkérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezelése alatt álló Vallásalap kasszájából.³⁵ Ez az összeg meghaladta a 100 ezer forintot. Ebből a püspök befejezte az ungvári püspöki palota építését, átalakította a papfiúk árvaházát és épületet vásárolt a leánynevelő intézet számára. Közbenjárására a Vallásalap felemelte a kanonokok fizetését. Számos parókia számára jelentős segítyt eszközölt ki.³⁶ Pankovics kérésére az uralkodó és felesége, Erzsébet 1870 karácsonyán értékes, arannyal hímzett selyem miseruhákkal ajándékozta meg az ungvári székesegyházat.³⁷

A püspök rendelkezései az ungvári szeminárium életét is érintették. 1870-ben elrendelte a házi jog és a statisztika előadását, hogy szükség esetén a papok jogi tanácsokkal tudják ellátni híveiket.³⁸ Nem támogatta viszont a ruszin nyelvű oktatást. Az ungvári szeminárium a 19. század közepéig a ruszin identitás és kultúra bástyája volt, amely az elit újratermelését végezte. Annak a ruszin fiatalnak, aki népe elitjéhez akart csatlakozni, felvételiznie kellett az ungvári szemináriumba.³⁹ Az 1867. évi kiegyezést követően a karrierépítés a magyar kultúrával való azonosuláson át vezetett. Pankovics püspök idején az oktatási intézmény segítségével jött létre az az első magyar szellemű görögkatolikus nemzedék, amely magát „magyar görögkatolikusnak” vagy „magyar oroszoknak” nevezte.⁴⁰

A Hon című ellenzéki lap egyik cikke azt állította, hogy az ungvári szemináriumban a legnagyobb szigorú és a legkonzervatívabb katolikus (ultramontán) nézeteket erőltetik az ott tanuló ifjúságra.⁴¹ Pankovics a magyar kormány kérésre 1873-ban hazarendelte a munkácsi egyházmegye bécsi Barbareumban tanuló négy szeminaristáját, akik a magyarországi Pesten vagy Esztergomban folytathatták tanulmányaikat. A püspök meg akarta akadályozni, hogy a ruszin hallgatók „pánszláv” kapcsolatokat építsenek ki

³⁵ Budapesti Hirlap, 1883. december 22. 351. sz. 2.

³⁶ Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

³⁷ F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 25–26.

³⁸ Borhalmi Gábor [Bendász István]: Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6. (1994) 3–4. sz. 197–198.

³⁹ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 17–20; Uő: With Their Backs to the Mountains i. m. 136–137; Elaine Rusinko: Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. Toronto–Buffalo–London 2003. 216.

⁴⁰ Фенуц, В. – Кичера, В. – Шмепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 97.; Rusinko, E.: Straddling Borders i. m. 215–216.

⁴¹ A Hon, 1871. április 9. 83. sz. (reggeli kiadás).

az Osztrák–Magyar Monarchia szláv vidékeiről származó fiataljaival.⁴² Egy 1874. évi újságcikkből viszont elismerően számolt be arról, hogy az ungvári seminaristák Magyar Irodalmi Önképzőkört alapítottak.⁴³ Ebben az évben az intézménynek 79 ruszin és mindössze 4 román hallgatója volt.⁴⁴

Nem mindenki kívánta azonban követni Pankovics asszimilációt támogató politikáját. A magyar kormány a ruszofil Dobránszky és követőinek megfékezésében számított a munkácsi püspökre. Dobránszky lett az első elnöke a Szent Bazil Társulatnak, melynek célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.⁴⁵ A ruszin társulat fő kezdeményezői Gaganecz József eperjesi és Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspökök voltak. A társulatban egyaránt helyet kaptak a ruszinság egyházi és világi képviselői. Dobránszky tevékenységének köszönhetően az egyesület tagságának jelentős része a ruszofil irányvonalat követte, közülük többen az ortodoxiával is szimpatizáltak. Az elnökségében túlnyomórészt görögkatolikus szemináriumot vagy teológiát végzett papok kaptak helyet. Ezek között említhető, Ivan Rakovszky másodelnök is, aki 1859-től a máramarosi Iza parókusaként szolgált.⁴⁶ Az újságszerkesztés terén jártas Rakovszky kezdeményezésére adták ki 1867. július 13-án, Ungváron az északkelet-magyarországi ruszinság első ruszin lapját, a Szvetet («Свѣтъ»), amely magyarul Világot, vagy Világosságot jelent.⁴⁷

Rakovszky a lap nyelveként a nagyoroszt jelölte ki, amelyet fegyvernek tartott a Pankovics által támogatott asszimilációval szemben.⁴⁸ A ruszin papság számára a nagyorosz nyelv érthetetlennek és népszerűtlennek bizonyult. Nem meglepő, hogy a Szvet olvasótábora fél év alatt 400-ról 200-ra csökkent. Az egyre népszerűtlenebbé váló lap iránti érdeklődésen az sem segített, hogy Gaganecz eperjesi püspök 1869. december 16-án a görögkatolikus klérus és tanítók nemzeti kötelességeként szabta meg a Szvet támogatását és terjesztését.⁴⁹

⁴² Феніч, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 100.; Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 57.

⁴³ Máramaros, 1874. november 11. 89. sz.

⁴⁴ Pesti Napló, 1875. július 23. 166. sz. (reggeli kiadás).

⁴⁵ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 53–54.; Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 15–27.

⁴⁶ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 207–212.

⁴⁷ Böör György: A magyarországi ruszin időszakai sajtó a XIX. században. Kolozsvár 1943. 24–26.

⁴⁸ Rusinko, E.: Straddling Borders i. m. 214.

⁴⁹ Böör Gy.: A magyarországi ruszin időszakai sajtó i. m. 25–26.

A minden téren erélyesen fellépő Pankovics püspök csakhamar szembekerült a Szent Bazil Társulat ruszofil vezetőségével. 1869. szeptember utolsó napján az egyesület tisztújító ülését tartották Ungváron. Pankovics a közgyűlés előtt számos ponton kritizálta Dobránszky tevékenységét. A püspök sérelmezte, hogy az egyesület elhanyagolja a népnevelés és a magyar nyelvű könyvek kiadását, holott ezek a tevékenységek is a társulat eredeti célkitűzései közé tartoznak. Ennek nyomán kilátásba helyezte védnöki támogatásának megszüntetését. A püspöknek azonban nem sikerült meggyőznie a közgyűlést. A tagság Dobránszkyt 77 szavazattal választotta újra elnökké Pankovics jelöltje (Ruby Antal belügyminiszteri osztálytanácsos) ellenében; aki mindössze 27 voksot kapott.⁵⁰

A ruszofil és a hungarofil ruszin irányzat közötti ellentétek az első magyarországi katolikus autonómia-kongresszus (1870–1871) idején éleződtek ki. Ekkor Dobránszky világi küldötként arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyarországi katolikus egyházon belül támogatni kell a görögkatolikusok önrendelkezését. Vélekedése szerint a görögkatolikusoknak külön kongresszust kellene összehívniuk. Történeti okokkal igyekezett alátámasztani azt a követelését, miszerint a püspökválasztás joga a görögkatolikus klérust, nem pedig az uralkodót illeti meg. Pankovics püspök és hívei nem támogatták Dobránszky egyházi autonómia terén megfogalmazott elképzeléseit, mivel úgy vélték, hogy e követelések veszélyeztetik a munkácsi egyházmegye és a káptalan állami szubvencióját.⁵¹

Dobránszky népszerűségét az 1871. január 8–10. között lezajlott ungvári események ingatták meg. Ez idő tájt mintegy 200 görögkatolikus egyházi és világi hívő érkezett a munkácsi egyházmegye székhelyére, hogy névnapja alkalmából felköszöntse Pankovics püspököt. Az ide sereglett ruszin értelmiség tagjai nyilatkozatot kívántak tenni a Dobránszky-féle egyházi autonómia-program ellen, s kifejezték ragaszkodásukat az Esztergom központú magyarországi katolikus egyház mellett. Az alkalmat kihasználva felkérték a munkácsi püspököt, hogy hívjanak össze egy „konferenciát”. Markos György ungvári kincstári igazgató kijelentette, hogy a görögkatolikusok ragaszkodnak egyházi szertartásukhoz és hitükhöz, viszont az egyházigazgatás terén nem kérnek többet, mint ami a római katolikusokat megilleti. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy nem támogatja a görögkatolikus egyház autonómiáját, amely teljes mértékben megfelelt a

⁵⁰ Pesti Napló, 1869. október 5. 228. sz.

⁵¹ Фенич, В. – Кічера, В. – Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 98.; Бодор Гү.: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 28.

magyarországi politikai elit akaratának. Hangsúlyozta, hogy a ruszinságnak el kell határolódnia Dobránszkyék pánszláv és oroszbarát törekvéseitől. Az ungvári gyűlésen elfogadták Markos javaslatait, ezzel határozottan kiálltak a püspök mellett.⁵²

Pankovics munkácsi püspök éberén őrködött afelett, hogy az irodalomban és nyelvi téren jelentkező ruszofilizmus ne csapjon át politikai térre.⁵³ Egy 1870. december 31-én kelt püspöki rendelet arra szólította fel a klérust, hogy a „veszélyes tendenciái” miatt szakítsa meg kapcsolatát a Szvettel és hivatalos közleményeit az Ung című magyar nyelvű lapban tegye közzé. A püspök azokat a papokat, akik személyét kritizálni merésztették, áthelyezéssel büntette. Közülük többen a Cári Birodalomba emigráltak (Emmanuel Hrabar/Hrabár Manó, Mihajlo Molcsan, Vladimir Terleckij).⁵⁴

Nagy visszhangot keltett, amikor 1871. január 21-én a társulat intézőbizottsága 21:6 arányban – titkos szavazással – menesztette a Szvet oroszbarát főszerkesztőjét, Viktor Kimakot. Ezzel egyidejűleg döntöttek arról, hogy a lap új szellemben fog megjelenni, Novij Szvet («Новый Свет»[Új Világ(osság)]) néven. Az új főszerkesztő, Gebé Viktor szerint erre azért volt szükség, mert a Szvet sem valláserkölcsei, sem pedig állampolgári szempontból nem felelt meg. A Novij Szvet a nagyorosz helyett népnyelven kívánt írásokat megjelentetni.⁵⁵ Az új lap terjesztése nem járt sikerrel a ruszin olvasóközönség körében. A főszerkesztő kísérletet tett az orgánum politikai lapká váló nyilvánítására, de ez a terv a szükséges kaució hiányában kudarcba fulladt. Így a Novij Szvet utolsó száma 1872 decemberében jelent meg. Ebben Gebé bejelentette lemondását a főszerkesztői tisztségéről.⁵⁶

A Szvet volt szerkesztője, Kimak 1871. június 20-án Szova (Сова [Bagoly]) címmel szatirikus lapot indított. Kimak lapjában nem merészkedett közvetlenül a magyar kormányhoz fűződő kapcsolata miatt támadni a munkácsi püspököt. Ehelyett a Pankovicsról készült karikatúrák azt sugallták, hogy a főpásztor olyan engedményeket tesz a latin szertartású egyház irányába, amelyek már a görögkatolikusok önfeladásával fenyegetnek. A lap a püspökkel szemben, rendszerint a görögkatolikus egyház és a ru-

⁵² Ung, 1871. január 14. 2. sz. 6.; Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 93.

⁵³ Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22.

⁵⁴ Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 97.; Böör Gy.: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 28.; Magocsi, P. R.: With Their Backs to the Mountains i. m. 139.; Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22–23.

⁵⁵ Уріуль Метеоръ [Іван Антонович Сильвай]: Автобіографія. Ужгород 1938. 92.; Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22–23.

⁵⁶ Böör Gy.: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 30–31.

szinság védelmezőjeként jeleníti meg Dobránszkyt.⁵⁷ Mindezek után nem meglepő, hogy a Szova mindössze öt alkalommal jelenhetett meg. Az első három számot Ungváron, az utolsó kettőt Pesten, a Minerva Nyomdában adták ki.⁵⁸ A püspök Kimakot Pécsre helyezte át, aki ehelyett az emigrációt és az odesszai gimnázium igazgatói székét választotta.⁵⁹

1871 szeptemberében őrségváltás következett a Szent Bazil Társulat élén. Az ungvári tisztújító közgyűlésen mintegy hat év után véget ért a Dobránszky és hívei által képviselt kurzus, amelyet a magyar sajtó rendszerint „pánszláv” és „moszkofil” jelzőkkel illetett. Az egyesület elnökévé Nehrebeczky Sándor honatyát, másodelnökévé Markos György uradalmi igazgatót választották.⁶⁰ A tisztújítással a magyar kormányhoz lojálisabb ruszin vezetők kerültek a társulat élére, akik a munkácsi püspök feltétlen híveinek számítottak. A közgyűlés felfokozott hangulatban zajlott. Ezt követően Dobránszky csertészi birtokára (Čertižné, ma Szlovákia) vonult vissza.⁶¹

Pankovics püspök tevékenysége tompította a ruszin mozgalom radikális irányzatának életét, de a Szent Bazil Társulat vezetőségben egy ideig továbbra is jelentős befolyással rendelkeztek az olyan ismert orosz értelmű írók és publicisták, mint Ivan Szilvay, Anatolij Kralickij munkácsi hegumen, vagy Jevhenij Fencik. Igaz, ez a ruszofil szárny egyre inkább szétforgácsolódott. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne akadtak volna olyanok, akik ellenérzéseket tápláltak a főpásztorral szemben.⁶²

Pankovicsnak több olyan terve volt, amelyek az egyházmegye ruszin főpapságát is megosztották. Egyházmegyéjében a görögkatolikusok Julianus-naptára helyett a latin szertartásúak által használt Gergely-naptárat vezette volna be.⁶³ Ez a tervzetet a máramarosi papság heves tiltakozását váltotta ki. A Máramaros című helyi lap azonban a püspök mellett állt ki: „Lehetséges, hogy a naptáregyesítéssel egy lépéssel közelebb jutunk Rómához, de egyidejűleg egy lépéssel eltávolodunk Szentpétervártól. Nekünk nem nehéz a választás.”⁶⁴

⁵⁷ Uo. 35–37.

⁵⁸ Fővárosi Lapok, 1871. szeptember 17. 213. sz. 979.

⁵⁹ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 57.; Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 23.

⁶⁰ Фенич, В. – Кичера, В. – Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 97.; Budapesti Közlöny, 1871. október 11. 233. sz. 5153.

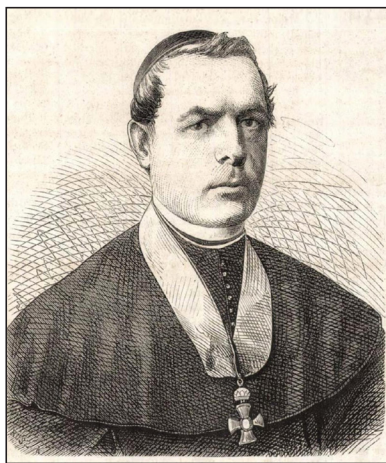
⁶¹ Степан Добош: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956. 110; Milan Jasik: Adolf Dobriansky, významný predstaviteľ Rusínov 19. storočia. Svidník 2017. 37.

⁶² Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 24.

⁶³ Uo. 101.; Pekar, A. B.: The History of the Church i. m. 190.

⁶⁴ Máramaros, 1873. november 5. 45. sz.

2. ábra. Csopey Antal vikárius

Forrás: *Vasárnapi Ujság*, 1864. október 30. 44. sz. 461.

A főpásztor másik, hasonlóan vitatott kezdeményezése a cirill ábécé latin betűkre való felcserélése lett volna. Ez utóbbi törekvését saját konzisztóriumra és Gaganecz eperjesi püspök is ellenezte. A naptár- és ábécéreform felvetése túlmutatott a püspökség határain, mivel ezek a ruszin identitás fontos elemeit érintették. Egyedül Zemplén megye papjai és hívei támogatták a naptáregyesítést. Végül Pankovicsnak sem a Gergely-naptárra való áttérést, sem pedig a latin ábécé egyházmegyei használatát nem sikerült elfogadtatnia klérusával.⁶⁵ A kormánypárti Pesti Napló szerint a püspök helyett, a mérsékelt Csopey Antal vikárius volt az a személy a főpapok között, aki ellensúlyozta Pankovics „nemzetellenességét” (értsd: ruszinellenességét – *M. F.*) és a „kalendáriummániját”, azaz a latin szerztársúak naptárának bevezetésére irányuló szándékait.⁶⁶

Pankovics 1874. szeptember 1-re egyházmegyei zsinatot hirdetett, ahol valószínűleg nagy horderejű kérdéseket akart papsága elé tárni. A zsinaton megjelent 150 pap azonban már csak a ravatalon láthatta püspökét, mivel Pankovics augusztus 29-én hosszas gyomorbetegség következtében meghalt. Így a Csopey vikárius által vezetett tanácskozás nem tudott lényeges kérdésekben dönteni. Pankovics halála egy időre befagyasztotta a Gergely-naptár és a latin ábécé bevezetésével kapcsolatos vitákat.⁶⁷

⁶⁵ Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 99.; Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 66.

⁶⁶ Pesti Napló, 1874. december 12. 285. sz. (esti kiadás).

⁶⁷ Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 93–95.; A Hon, 1875. április 22. 91. sz. (esti kiadás); Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 3. 200. sz. 1612.

A munkácsi püspök temetését szeptember 2-án tartották. A gyászmisén Hadzsega Gyula nagyprépost és Csopey celebrált. A temetésen számos világi és egyházi főméltóság megjelent. Pankovics holttestét az ungvári székesegyház sírboltjában helyezték végső nyugalomra.⁶⁸ A püspök tevékenységét a magyar kormányzat és Ferenc József a legmagasabb szinten elismerték és jutalmazták. 1869-től az uralkodó valóságos belső titkos tanácsosa volt, ugyanebben az évben a Szent István-rend középkeresztjével tüntették ki.⁶⁹ Két évvel később I. Ferenc József a Vaskorona-rend első osztályát adományozta számára.⁷⁰

A püspök halálhírére különböző módon reflektáltak. A ruszofil író, Alekszander Pavlovics a ruszinok ősellenségének nevezte Pankovicst.⁷¹ Pavloviccsal szemben a magyar politikai elit úgy vélekedett, hogy nehéz lesz olyan utódot találni, aki továbbra is erélyesen fellép a magyarországi ruszofilek pánszláv törekvéseivel szemben.⁷² Ennek tükrében nem meglepő, hogy a következő püspök Pankovics közeli rokona, Pásztélyi Kovács János lett.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 12., od. zb. 1316., f. 48.

KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 11., 25–26.

F. 151., op. 12., od. zb. 2079., f. 1–5.

F. 151., op. 12., od. zb. 2162., f. 1–3.

F. 151., op. 12., od. zb. 2135., f. 1–19.

F. 151., op. 12., od. zb. 2187., f. 1–2.

Folyóiratok, lapok

A Hon, 1871. április 9. 83. sz. (reggeli kiadás)

A Hon, 1875. április 22. 91. sz. (esti kiadás)

Budapesti Hírlap, 1883. december 22. 351. sz. 2.

Budapesti Közlöny, 1867. április 16. 30. sz. 318.

⁶⁸ Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 10. 205. sz. 1651–1652.

⁶⁹ Budapesti Közlöny, 1869. május 27. 119. sz. 1623.; Fővárosi Lapok, 1869. november 10. 257. sz. 1029.

⁷⁰ Budapesti Közlöny, 1871. március 29. 72. sz. 1641.

⁷¹ *Rusinko, E.*: Straddling Borders i. m. 217.

⁷² Fővárosi Lapok, 1874. szeptember 3. 200. sz. 873.

Budapesti Közlöny, 1869. május 27. 119. sz. 1623.
 Budapesti Közlöny, 1871. március 29. 72. sz. 1641.
 Budapesti Közlöny, 1871. október 11. 233. sz. 5153.
 Budapesti Közlöny, 1872. május 22. 115. sz. 919.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 3. 200. sz. 1612.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 10. 205. sz. 1651–1652.
 Fővárosi Lapok, 1869. november 10. 257. sz. 1029.
 Fővárosi Lapok, 1871. szeptember 17. 213. sz. 979.
 Fővárosi Lapok, 1872. május 25. 118. sz. 512.
 Fővárosi Lapok, 1874. szeptember 3. 200. sz. 873.
 Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 73–74.
 Katholikus Néplap, 1873. augusztus 28. 35. sz. 350.
 Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449–450.
 Máramaros, 1868. szeptember 16. 38. sz.
 Máramaros, 1869. június 16. 24. sz.
 Máramaros, 1869. június 30. 26. sz.
 Máramaros, 1873. november 5. 45. sz.
 Máramaros, 1874. november 11. 89. sz.
 Pesti Napló, 1867. június 20. 142. sz.
 Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.
 Pesti Napló, 1869. szeptember 19. 215. sz.
 Pesti Napló, 1869. október 5. 228. sz.
 Pesti Napló, 1874. december 12. 285. sz. (esti kiadás)
 Pesti Napló, 1875. július 23. 166. sz. (reggeli kiadás)
 Ung, 1871. január 14. 2. sz. 6.
 Vasárnapi Ujság, 1864. október 30. 44. sz. 461.

Szakirodalom

Balogh Mihály: A máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme. Ungvár 1909.
Borhalmi Gábor [Bendász István]: Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6. (1994) 3–4. sz. 195–202.
Böör György: A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században. Kolozsvár 1943.
 Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. Nyíregyháza 2014.
Jasik, Milan: Adolf Dobriansky, významný predstaviteľ Rusínov 19. storočia. Svidník 2017.
Magocsi, Robert Paul: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948. Cambridge, Mass.–London 1978.
Magocsi, Paul Robert: With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns. Budapest–New York 2015.
Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések: 1860–1910. Budapest 1977.

- Pekar, Athanasius B.*: The History of the Church in Carpathian Rus'. New York 1992.
- Pirigyi István*: A magyarországi görög katolikusok története I–II. Nyíregyháza 1990.
- Rusinko, Elaine*: Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. Toronto–Buffalo–London 2003.
- Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis Pro Anno Domini 1865. Unghvarini 1865.
- Szabad György*: A kiegyezés (1865–1867). In: Magyarország története 1848–1890 I. Szerk. Kovács Endre – Katus László. Budapest 1979. 731–768.
- Véghseő Tamás*: A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig. In: Források a magyar görögkatolikusok történetéhez I. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. Nyíregyháza 2014.
- Добош, Степан*: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956.
- Метеоръ, Уріилъ [Иван Антонович Сильвай]*: Автобіографія. Ужгород 1938.
- Фенич, Володимир – Кічера, Віктор – Штерр, Діана*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії In: Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Кічера, Віктор – Фенич, Володимир – Штерр, Діана. Ужгород 2018.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNYOK

Az első kolerajárvány elleni védekezés szereplői Magyarországon

A történelem során járványok többször megjelentek Magyarországon, amelyeknek a Kárpát-medence vizekben gazdag területe mindig jó táptalajként szolgált. 1830 végén egy teljesen ismeretlen betegség érte el az ország határát. A kolera a gyomor és a bélrendszer *vibrio cholerae* nevű baktérium okozta fertőzése, amelyet Robert Koch csak 1884-ben fedezett fel. A kórokozó fertőzött ivóvízzel juthat a leginkább a szervezetbe. Bár a betegség lefolyásáról voltak leírások, de gyógymódját tekintve nem voltak ismeretek annak leküzdésére.

Az országot érintő járvány elleni védekezés alapját a korábbi, elsősorban a pestis idején kialakult rendszerek alapján határozták meg, amelyeket az 1770-ben, Mária Terézia idején kiadott *Generale Normativum in re Sanitatis* című egészségügyi alaprendelet tartalmazott. A pestisjárvány elleni védekezés legfontosabb motívuma az emberi kontaktusok csökkentése, a mozgásuk korlátozása volt. A rendelkezést többször is kiegészítették a későbbi években, de mindvégig a legfontosabb elemei a fizikai kordonok, zárvonalak létrehozása, a megbetegedettek izolálása az egészségesektől, illetve a közlekedő személyek feltartóztatása (veszteglő intézetek létrehozása) volt. Az egészségügyi alaprendelet előrevetítette – az országot érintő veszély elhárítása miatt – a központi rendelkezéseknek a helyi, vármegyei irányítás feletti elsőbbségét. Ennek sikerességét nem csupán a központi döntések határozták meg, hanem az is, hogy helyben milyen módon sikerült betartani és megvalósítani azokat. A járvány elleni küzdelemben számos tisztség és szerepkör jött létre. A pozíciókat betöltő személyeknek különleges és kulcsfontosságú jelentőségük volt a védekezésben, a legfontosabb döntések meghozatalában, a betegek ápolásában, esetleg a helybeli eljárások kivitelezésében, vagy a járvány okozta egyéb nehézségek leküzdésében.

A védekezés szervezeti struktúrája és személyi háttere

A kolera elleni küzdelem irányítója, mint az ország legmagasabb kormányzati szerve, a Magyar Királyi Helytartótanács volt. Magyarországon igencsak

* Doktorjelölt, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola; tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

hamar, 1830. november 3-án kelt királyi rendelet értelmében a Helytartótanács, a Királyi Kamara és a Főhadserég-parancsnokság küldötteiből alakított vegyes bizottság lett megbízva a helyzet kezelésére, melynek tagja volt József nádor elnöklete mellett Pálffy Károly királyi kincstárnok, gróf Zichy Károly kamarai elnök, Végh koronaőr, Stipsits kamarai tanácsos, báró Splényi lovassági generális, Jüngling hadi tanácsos, Jelzer ezredes, Lechner sebészfőnök és az udvarral való kapcsolattartás végett Revitzky Ádám kancellár is. A testület fő tanácsadójaként az orvosi kérdésekben döntő szerepe Lenhossék Mihály országos főorvosnak volt.¹ A Helytartótanács adta ki elsősorban azokat a rendeleteket, utasításokat, amelyek a járvány elleni küzdelmet alapjaiban meghatározták. Gyakorlatilag a Helytartótanács vezérletével a létrehozott bizottság irányelvei alapján szervezték meg a kolera elleni védekezés első lépéseit. A „tájékoztató-utasító” lapokat elküldték az „egészségre ügyelő” hivataloknak. Egy 1830. december 22-én kiadott rendelet értelmében felállították az egészségre ügyelő küldöttséget. Részletesebb leírást csak 1831. június 21-én, a járvány Magyarországon történő jelentkezését követően adtak közre a törvényhatóságoknak, a községi előjáróknak, a politikai biztosoknak és orvosoknak, melyben leírták a teendőket részben a megelőzésre és védekezésre, másrészt a betegség gyógyítására és a járvány leküzdésére.² Az 14151/1831 számú rendelet (*„Előadása a napkeleti Cholera vagy más valamely pestises nyavalya közjelgésekor; avagy már divatban létekor az Ország Törvényhatósága által megrendelendő közrendszabásoknak*) első része taglalta, hogy a község előjáróinak mihez kell tartaniuk magukat, ha a betegség felüti a fejét. Másodsorban a polgári biztosok (politicus comissarius) kötelességei voltak felsorolva, hogy mit kell tenniük ezekben az esetekben. Harmadsorban pedig az orvosoknak szóló utasítások voltak leírva, hogy milyen gyógyítási eljárásokat javasolnak számukra.³ A hétköznapi ügyek intézésével a nádor foglalkozott,⁴ aki a létrehozott vegyes bizottságban elnökölt. A királyi biztosok is a Helytartótanáctól kapták meg a kinevezésüket, akiknek a legfőbb feladata a központi kormányzat és a helyi irányítás közötti kap-

¹ *Havasdi József*: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola. Pécs 2011.

² *Gecsei Lajos*: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. Békéscsaba 1985. 12.

³ *Valló István*: Az 1831. évi kolera története Győrött. Győri Szemle Társaság 1. (1930) 4–6. sz. 4.

⁴ *Havasdi József*: Megyei járványügyi intézményrendszerek az 1831. évi kolerajárvány idején Baranya és Tolna példáján. Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat 2. évf. (2011). 3. szám. 37.

csolattartás volt. Kezdetben csak két biztos volt kinevezve a galíciai határ-szélre, majd a járvány terjedése következtében az egész ország területét húsz körzetre osztották, és azok élére egy-egy királyi biztost neveztek ki. A helyi irányító szerv, a vármegyei Centrális Deputatio, vagyis a Központi Választmány volt,⁵ amelyet különböző területeken neveztek Koleraválasztmánynak, Egészségre Ügyelő Állandó Bizottságnak, Központi Kiküldöttségnek is. A testület funkciója a gyakorlati megvalósítás, a királyi biztosok utasításainak betartatása és minden a térség életét meghatározó feladat ellenőrzése és koordinálása volt ebben a rendkívüli helyzetben.

A Galícia felől, később bármely veszélyeztetett, a betegség által már regisztráltan fertőzött területről érkezőket veszteglő (vagy zárlati) házakba vitték. Azokat a személyeket, akiken tapasztalták a kór megjelenését, elkülönítették és megtiltották a másokkal való érintkezésüket.⁶ E célra a legtöbb esetben a kocsmák és az iskolák épületei szolgáltak, vagy ahol erre nem volt lehetőség, újonnan összeállított ideiglenes fából készült épületekben helyezték el őket.⁷ Az utazókat tíz vagy húsz napra zárták el, attól függően, hogy milyen helyről érkeztek, örök vigyázták őket, és szigorúan tilos volt megszegni az elrendelt várakozási időt.⁸ Ezeket a pontokat igyekeztek a fontosabb útvonalak mentén kialakítani. A veszteglő házak elrendezését mindenhol meghatározott struktúra szerint alakították ki. A jelentős számú kolerás megbetegedéssel, illetve gyanús esettel rendelkező településeken külön kórházat jelöltek ki, illetve erre a célra külön épületet alakítottak ki, azokat az eseteket csak ide szállították. Az ideiglenesen kialakított kórházakra, ispotályokra rendkívül rossz higiéniai körülmények voltak jellemzőek. Ezeket az épületeket is örök felügyelték, és addig, míg a megfelelő várakozási időt nem töltötték el a gyanús személyek, nem hagyhatták el az intézményt. A vesztegzár alatt lévők között amennyiben a betegség látványos tünetei jelentkeztek, olyan rémisztő hatást keltett, hogy a többiek rendszeresen a szökést választották, ezt azonban szigorúan büntették. Volt több hely is, ahol rögtönítélő bíróságokat hoztak létre a rendeletekkel szembeszegülők megregulázására. Nádori rendelet született arról, hogy az idegenből jövő utazókat tilos volt a házaknál befogadni, és mindenkinek útlevelet kellett bemutatnia. Az iratoknak tartalmaznia kellett a személy

⁵ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), F. 674, op. 7, od. zb. 85. lap 1.

⁶ Kiss Ákos: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében. Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 35. Budapest 1965. 26.

⁷ Haug Antal: Kolerajárvány Siófokon 1831-ben. Siófok 1981. 14.

⁸ KTÁL, F. 674, op. 7, od. zb. 85. lap 3.

leírását, a kiindulási helyet, illetve azokat a területeket, amelyeken keresztül utazott. Ezeket az okmányokat a határzáraknál ellenőrizték. Az útlevelek hitelesítésével megbízott tisztviselőknél előfordult, hogy néha hamis igazolásokat állítottak ki. Egy-egy fontosabb személy mindent elkövetett, hogy ne rekedjen meg valahol, és azt a problémás helyzetet is igyekeztek rendre elkerülni, ha nem sikerült hivatalos úton, akár a szabályok áthágásával is, hogy egy település lakosságát ellátó szállítmány ne ragadjon le és ne veszteljen.⁹ Az elkerített területek határszéleinél problémát jelentett a fontos levélküldemények átadása is. Mivel nem lehetett egyik területről a másikra egyszerűen átmenni, ezért a határoknál külön levélvivők álltak, akik átvették a leveleket és továbbították azokat. A leveleket tisztítási eljárásnak vetették alá, fogóval vették át, kilyukasztották és erre a célra kialakított füstölőkbe tették, hogy a kórokozóktól mentesítsék. Azért is volt ez fontos, mivel a polgári biztosok, orvosok így tettek jelentéseket a lezárt területek helyzetéről. Ha ez nem működött zökkenőmentesen, nem reagálhattak az eseményekre megfelelőképpen, és a veszély még nagyobbá válhatott.¹⁰

A helyzet kezelésére és a hétköznapi problémák megoldására helyi szinten számos olyan személyt kellett felkérni, akik korábban nem voltak a vármegye vagy a település alkalmazásában. Felmerültek olyan feladatok, amelyeket bár a közösség saját erejéből megoldott, de ebben a kialakult új helyzetben a szokásos eljárásnál intenzívebb és több munkát igényeltek. A Központi Választmánynak sokszor különleges feladatok végrehajtására kellett embereket találnia és felbérelnie. Ilyenek voltak többek között azok a személyek, akik a megbetegedettek házait tisztították, amiért 30–40 krajcárt kaptak naponként.¹¹

Királyi biztosok

1831. január 3-án a Trencséntől Brassóig terjedő határszakaszra a Helytartótanács két királyi biztost nevezett ki, akiknek feladata a központi rendelkezések foganatosítása és ellenőrzése volt. A Trencséntől Ung vármegyéig terjedő határszélre gróf Majláth Antal, a Bereg megyétől Krassó vármegyéig terjedő részre pedig báró Perényi Zsigmond került

⁹ *Gecsei L.*: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban i. m. 12.

¹⁰ KTÁL, F. 60, op. 2., od. zb. 549. lap 27.

¹¹ KTÁL, F. 60, op. 2, od. zb. 698. lap 1.

királyi biztosként 1831. január 3-án. A két királyi biztos kapcsolatot tartott a Galíciai Kormánysszékkal és egyeztették a járvány elleni fontosabb intézkedéseket. Az epidémia kezdeti szakaszában elmondhatjuk, hogy sikerült a betegség áttejedését megakadályozni Galícia irányából Magyarország felé. 1831 tavaszára a járványveszély elülni látszott. Perényi Zsigmond királyi biztos már február 18-án megírt levelében arról tájékoztatta Ugocsa vármegye alispánját, hogy a járvány Galíciában már enyhült. Ennek ellenére meglepő volt, hogy a kirendelt királyi biztosokat 1831. március 16-án az udvar visszahívatta, majd március végére a határzár is feloldásra került. Perényiről tudjuk, hogy feladatainak végzésével a visszarendelést követően sem hagyott fel, egész 1831 májusáig intézkedéseket hajtott végre; csak május 5-én tájékoztatta a vármegyéket, hogy a királyi biztosi szolgálatát befejezettnek tekinti. Közben Oroszországban is eltörölték a vesztegzárat és a házi karanténokat. A bécsi udvar ekkor olyan utasítást közölt, hogy semmilyen további intézkedést nem kell tenni, ha pedig a betegség jelentkezne, csak az ekkor szokásos rendelkezések lépnek életbe. A Galíciával való kereskedést is teljes mértékben helyreállították. A vármegyék számára a helyzetről szóló jelentési kötelezettséget továbbra is fenntartották.¹²

1831 májusában újra megbetegedésekről szóló jelentések érkeztek Galícia felől, ezért a határzárát május 29-én ismét visszaállították.¹³ 1831. június 3-án újra kiküldik a királyi biztosokat. Beregszászban már június 2-án vészbizottságot hívnak össze a helyzet kezelésére. Az ugocsa Tisza-újhelyen június 25-én ült össze az Állandó Kiküldöttség, amelyen már az újból kiküldött királyi biztos is jelen volt, június 26-án pedig elrendelték a helység lezárását. A járvány oly mértékben felerősödött Galícia területén, hogy 1831. június 28-án már több mint tizennyolcezer megbetegedést, ebből pedig közel hétezer kolerában elhunytat jelentettek. 1831. július 8-ra a betegség rohamosan terjedt, ekkor már közel harminchétezer beteget és több mint tizenháromezer halálos áldozatot jegyeztek fel. A védekezést ekkor még nagyobb intenzitással indították újra. 1831. július 12-én az egész ország területét körzetekre osztották, és élükre a Helytartótanács királyi biztosokat küldött ki.¹⁴

¹² KTÁL, F. 674, op. 12, od. zb. 280. lap 2–3.

¹³ Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Budapest 1955. 43.

¹⁴ Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae. Tomus III. Sectio IV. Buda 1861. 64–65.

1. táblázat. Királyi biztosok és körzeteik 1831-ben

Körzetszám	Körzethez tartozó vármegye, kerület	Királyi biztos
1	Pozsony, Nyitra	Zichy Ferenc
2	Trencsén, Árva, Liptó, Turóc	Pongrácz József
3	Bars, Hont, Zólyom	Révay János
4	Pest, Nógrád, valamint Jászság, Kiskunság	Szentkirályi László
5	Bács	Győry Ferenc
6	Moson, Győr, Komárom	Zichy Ferenc
7	Esztergom, Fejér, Veszprém	Ürményi Maximilián
8	Sopron, Vas és Zala	Bezerédy György
9	Tolna, Baranya és Somogy	Somsich Pongrácz
10	Verőce, Szerém és Pozsega	Szegedy Ferenc
11	Kőrös, Varasd, Zágráb	Bedekovich Lajos
12	Borsod, Heves, Gömör	Vay Miklós
13	Abaúj, Torna	Eötvös Ignác
14	Szepes, Sáros, Zemplén	Majláth Antal
15	Ung, Bereg	Szerencsy István
16	Ugocsa, Szatmár	Perényi Zsigmond
17	Szabolcs vármegye, Nagykunság	Teleky József
18	Bihar, Békés	Lányi Imre
19	Arad, Csanád, Csongrád	Orczy Lőrinc
20	Temes, Torontál, Krassó	Gyürky Pál

Forrás: Linzbauer X. F.: *Codex Sanitario Medicinalis Hungariae* i. m. 64–65.

A királyi biztosok közül többnek nemcsak a járvány okozta nehéz helyzettel kellett szembenéznie, hanem azoknak társadalmi következményeivel is. Számos településen zavargások kezdődtek. 1831 júliusában az első pesti megbetegedéseket követően a Budát és Pestet összekötő hidat elkezdték lebontani, ami alapot szolgáltatott a rémhírek terjesztésének. Az egyetemi vizsgákat előrehozták, az iskolákat bezárták, viszont a vidéken élő tanulók hazatérését a kordonok akadályozták. A diákokat nem engedték hazautazni, a várost senki sem hagyhatta el. A járványhelyzetben a város bezárt gyárainak munkásai összefogva a pénz és élelem nélkül maradt diákság tömegeivel szembekerültek a hatósági rendelkezések betartására kirendelt katonasággal. A dühöngő városlakók vállukra vették a kocsijából kihúzott Stáhlly Ignác orvosprofesszort és arra kényszerítették, hogy hangosan kiáltson: „*Nincs kolera, nincs kolera!*” Július 17-én gyakorlatilag vérbe fojtották a lázongást. Sáros, Zemplén, Gömör, Szepes vármegyékben a jobbágyság körében is zendülés tört ki. A kiadott rendelkezéseket a járvány terjedésének megakadályozására a jobbágyság – a megfelelő

felvilágosítás hiányában – az alakuló felszabadítási törekvései szándékos akadályozásának tartotta. A kutak vizének fertőtlenítése egyes helyeken halálos megbetegedést okozott, amiben szintén szándékosságot véltek felfedezni. A kordonok meggátolták a felvidéki lakosságot abban, hogy az alföldi területekre menjenek és részt vegyenek az aratási munkálatokban, ami a megélhetésüket és az egész téli gabonaszükségletüket biztosította. A kastélyokat, kúriákat sorra feldúlták, több vármegyei közigazgatási tisztviselőt megvertek. Július 25-én kitört a koleralázadás, elsőként a Zemplén megyei Szécskeresztúron. Kaszákkal, kapákkal, vasvillákkal megtámadták és lerombolták a nemesi kúriákat. Családokat, földbirtokosokat, hivatalos személyeket öltek meg, halálra keresték az orvosokat is. Eötvös Ignác királyi biztos vérbe fojtotta a felkelést, a résztvevők közül száztizenkilenc halálos ítéletet hajtottak végre.

Katonaság, polgári biztosok és örök

A kolera 1830 szeptemberében elérte Moszkvát, ahol egészen 1831 márciusáig dúlt a járvány. Ennek hírére a szomszédos államok, így a Habsburg Birodalom is határzárlatot rendelt el. A lengyel területeken oroszellenes felkelés bontakozott ki. A felkelés leverésére érkező cári csapatok között számos olyan területről is érkeztek katonák, amelyeken akkorra már megjelent a betegség. Vannak olyan következtetések, amelyek szerint oroszországi tatárok hozták be Galícia területére a kórt. A lengyel felkelés idején is számos esetben arról számoltak be, hogy a katonák között jelentős számú megbetegedést észleltek. Több helységben is arról számoltak be, hogy a katonaság hurcolta be betegséget. Jelenlétük így, azoknak ellátásán felül ilyen tekintetben is nehézséget jelenthetett.

A védekezés megszervezésének egyik kezdeti lépéseként a Helytartótanács már 1830 végén fontos intézkedéseket tett a járvány kitörésének megakadályozására. Elrendelték Galícia felől a határzárlatot, amely 1830. december 28-án következett be.¹⁵ A fizikai határzár a katonaság bevonásával történt. Bereg megyében 1831. február 12-én Piringen hadnagy parancsnoksága alatt harmincegy gyalogos katona lett kiküldve a galíciai határszélre, akik közül egy káplár tizenöt legénnyel Verbiáson, egy másik pedig öt legénnyel a Beszkiden, ugyanennyi Timsoron és Bilaszovicán tartózkodott. A feladatuk a rend fenntartása, a határzárak felügyelete volt.¹⁶

¹⁵ *Tilkovszky L.*: Az 1831. évi parasztfelkelés. i. m. 43.

¹⁶ *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye monographiája II. Ungvár 1881. 169.

A főkordonokat az államhatalom biztosította, a fontosabb átkelőkhöz katonai őrseget rendelt, de az összekötő vonalak mentén az őrök kiállítása az érintett község, illetve a vármegye feladata volt. A határzárak kialakítása anyagi terheit így részben az államkincstár helyett az érintett vármegyéknek kellett viselni. A zárvonalak kialakításánál mérnököket rendeltek ki, akik az egyes szakaszoknál ölben megadott távolság alapján kiszámolták, hogy pontosan hány őrre van szükség. Erről jelentést tettek a vármegyei Centrális Deputációnak, amely intézkedett a kordon felállításáról.¹⁷ A katonai őrseg mellett polgári őrökre is szükség volt, akik a határzárak, személyek ellenőrzésével, az utazók feltartóztatásával lettek megbízva. A helységekben jelentkező betegség esetén a települést körülfalták, amelynek őrizetét katonasággal, vagy szükség esetén a környékbeli helységek lakosaival látták el.¹⁸ A járvány terjedésével a lezárt helységeket, a legfontosabb kordonok kivételével, leginkább polgári őrseggel védték. Legalább addig kellett ellátni ezt a civil lakosság segítségével, míg azt a katonaság át nem vette. A helyi szolgabírók feladatkörébe helyezték, hogy a kijelölt helyeken keresztül húzódó kordonvonalak polgári őrökkel történő ellátása biztosítva legyen.¹⁹ Az ő bérüket is a vármegyéknek kellett biztosítaniuk. A nemeseket és az adózókat egyaránt büntetés terhe alatt kényszerítették ennek teljesítésére. A nemesek és honoráciorok maguk helyett saját költségükre más őr is fogadhattak.²⁰ Az őröknek fel kellett esküdniük, hogy a rendelésnek megfelelően járnak el. Őrhelyüket semmiképp nem hagyhatták el, még akkor sem, ha a váltás nem érkezett meg.²¹ Ha az őrök megszegették a rendszabást, akkor 24 botütésre ítélték őket.²²

1831. március végéig a Galícia felőli zárlatot fenntartották, március 29-én került sor a bécsi kormány által annak feloldására.²³ A döntés hátterében nemcsak az állhatott, hogy a kolera terjedése megtorpanni látszott, hanem az is, hogy a Habsburg Birodalomhoz tartozó itáliai területeken ki-robbanó felkelések leveréséhez minden nélkülözhető ezredre szükség volt.

A járvány ellen június elején következik be ismét a királyi bizto-

¹⁷ *Bálint Nagy István*: Kolerajárványok Csanád vármegyében. Makó 1928. 8.

¹⁸ KTÁL, F. 10, op. 2. od. zb. 1316., lap 41.

¹⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, IV. 501. 132. kötet. lap 3.

²⁰ *Kiss Á.*: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében i. m. 27.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 538, 18. csomó, 42. tétel, lap 1.

²² KTÁL, F. 674, op. 7. od. zb. 85., lap 5.

²³ *Tilkovszky L.*: Az 1831. évi parasztfelkelés i. m. 43.

sok kiküldése és a határzárak elrendelése, lezárják Máramaros, Bereg és Ugocsa vármegyéket. A Helytartótanács június 30-án a második kordon nyugat felé helyezéséről értesíti Heves, Borsod, Gömör, Torna, Abaúj, Sáros, Szabolcs és Szatmár vármegyéket, illetve a Jász, Kun és Hajdú kapitányságokat.²⁴ Pest megyében is lezárták a Galícia és Moldva felől vezető útvonalakat. A Tiszán az állatok átjárását is megtiltották. A leginkább öröszött út a Bag–Hatvan közötti útszakasz volt, amely Galícia irányából vezetett Pest felé. A katonaság a kordon céljaira továbbra is rendelkezésre állt. 1831. július elején újabb zárvonat felállításáról kellett gondoskodni, a Berettyó–Zagyva–Hernád mentén. A kór terjedése miatt az ország belső területein újabb és újabb kordonokat hoztak létre. A zárvonat elután Hatvan–Vác–Esztergom irányába kiegészítették.²⁵ A kolera a zárvonatok ellenére rohamosan terjedt, július közepén elérte az ország belső területeit. Július 14-től Pesten is jelentkeztek a járványos megbetegedések. A hírré Bécs, Ausztria és Magyarország között július 15-én állították fel a katonai kordonvonalat.²⁶ Pesten a lázongó tömeg a záróvonalakat védő katonaság ellen támadt, akik használták fegyvereiket, s ez sok halálos áldozatot követelt. A Felvidéken a lázongást szintén csak katonai közbelépéssel tudták meggátolni.

Rendszeresen elzárás alá került egy-egy terület, illetve település a járvány terjedése során, ezért fontos volt, hogy az utasítások, rendeletek megvalósítására helyben is legyen megfelelő személy. A polgári biztosok voltak azok a megbízott személyek, akik az elzárásokat biztosították. A nemesek soraiból kerültek ki elsősorban, bérük napi 1 forint és 30 krajcár volt.²⁷ Sokszor bizonyos orvoslási módokat is elsajátítottak, mivel az orvosok száma nagyon kevés volt, ezért nem tudtak mindenkinek eljutni, így a polgári biztosok lettek azok, akik ezeket a feladatokat is elláthatták. Volt olyan polgári biztos, aki a helységben végezte a feladatát, volt olyan, akit az egyes intézményekbe (pl. veszteglő intézetek) helyeztek ki, és az ott felmerülő helyzeteket, központi utasítások végrehajtását, jelentések megírását volt hivatott végrehajtani.

²⁴ *Angelovics Helga*: Vay Miklós királyi biztosi működése a koleralázadás idején (1831). *Opustula Historica, Történeti tanulmányok a XIV. és XV. Eötvös Konferenciáról*. Szerk. Ternovác Bálint. Budapest 2015. 80.

²⁵ *Gergely András*: A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása (1830–1840). In: Magyarország története 1790–1848. Főszerk.: Mérei Gyula. Budapest 1980. 674.

²⁶ *Tilkovszky L.*: Az 1831. évi parasztfelkelés i. m. 43.

²⁷ *Kiss Á.*: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében i. m. 26.

Orvoslással, gyógyítással, betegek kezelésével foglalkozó személyek

A betegség leküzdésében nyilvánvalóan a gyógyítással, a betegek kezelésével foglalkozóknak volt a legmeghatározóbb szerepe. A 19. századi közegészségügyet, az orvoslást, valamint az első kolerajárvány elleni felkészültséget, az ellene folytatott eljárásokat a korabeli és későbbi időszakban is sok kritika érte. A Helytartótanács keretein belül működő Egészségügyi Osztály (Departamentum Sanitatis) egyik fő feladata az egészségügyben dolgozók rendszerezése volt. A vizsgát tett sebészeket, vagyis az igazi gyógyítókat ekkor kezdik el megkülönböztetni a borbélyoktól. 1784-ben a Helytartótanácsához beérkezett adatok alapján 340 első és 359 másodosztályba tartozó sebész dolgozott. Országos szinten elég nagy eltérések figyelhetők meg: Ung vármegyében csak egy másodosztályú seborvost tartanak számon, míg Sopronban 28 első és 18 másodosztályú sebészt.²⁸ A bevezetett összeírások a vármegyékben és a szabad királyi városokban rendszeressé váltak 1848-ig. Az országos főorvosi hivatalt 1786-ban hozták létre, amelyet az 1831-es kolerajárvány idején Lenhossék Mihály töltött be. 1788-tól elrendelték a halottkémlélést a kérdéses esetekben, 1799-től pedig a vármegyei sebészek házipatikáját a vármegyéknek kellett fölszerelni. 1799-től Ausztriában, 1804-től Magyarországon is elrendelték a himlőoltást. 1835-től ezeket az oltásokat már csak képzett orvosdoktorok és sebészek végezheték.

Moszkvában 1830. október végére a megbetegedtek száma 3029 fő, közülük 1483 fő a betegségben meghalt, 1259 fő akkor aktív betegként orvosi ellátásban részesült, 287 fő pedig már meggyógyult a betegségből.²⁹ A kór tüneteiről, lefolyásáról ugyan voltak ismereteik, de a betegség okozójáról, gyógykezeléséről nem. Oroszországban huszonötezer rubel jutalmat ajánlottak fel annak az orvosnak, aki megfelelő leírással szolgál a terjedés módjáról, a megfelelő preventív intézkedésekről, illetve a használható gyógyítási módokról és gyógyszerekről. A felhívás szerint erre orosz, német, magyar, angol, francia, svéd, dán és olasz orvosokat is felszólítottak. Az orvosok értekezéseket orosz, latin, német, angol, francia vagy olasz nyelven is benyújthatták. Bécsből igyekeztek reagálni már 1830 végén az oroszországi és a galíciai eseményekre és orvos

²⁸ Simon Katalin: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848*. Budapest 2013. 171.

²⁹ Magyar Kurír, 1830. november 19., 44. évf., 41. sz. 328.

szakértőket küldtek a területre. Az orvosok jelentéseket küldtek az ottani helyzetről, a járvány terjedéséről, a betegség természetéről. 1830 novemberében kiküldték Oroszországba Spausta Ferenc törvényszéki orvost, Zhuber Antal és Olexik Pál kórházi orvosokat, akik a boncolásokon és a helyszíneken folytatott megfigyeléseik alapján jelentéseket készítettek. Verzár Emánuel és Cziegler József a Helytartótanács intézkedései miatt azonban csak 1831 tavaszán utazhattak Galíciába a kolera tanulmányozására.³⁰ Zágoni Ajtay Barra István orvos *Epekórság (cholera morbus)* címmel Pesten jelentette meg munkáját, majd Lenhossék Mihály országos főorvos is *Rövid észrevételek a keletindiai Choleráról* címmel írt értekezést a témában.³¹ Sokáig ismeretlen volt a betegség az orvosok számára, ugyanis nem találkozhattak vele korábban. Emiatt valószínűleg sok megbetegedést más kórnak tulajdoníthattak.³² Az Orvosi Tár 1831-ben kiadott számaiból Havasdi József megvizsgálta és összevetette, hogyan vélekedtek a legnagyobb orvosok (négy magyar és egy francia) a betegségről. A legáltalánosabb elmélet a miazma elmélet volt, mely szerint a levegőbe kerülő bomló anyagok okozzák a betegség terjedését. Shuster János leginkább az angol professzorok véleményére adott (Sydenham, Tytler, Godd). Ő megkülönböztetett „epés cholerát” és „keletindiai cholerát”, amelyet ragályosnak tartott. A vélekedése szerint a kolera terjedésének és pusztításának hasonló íve volt, mint a korábbi nagy járványoknak: kitörés után a fertőzöttek száma emelkedik, a tetőpontot elérve csökken, majd megszűnik, a téli enyhülés után feléledhet. Schordann Zsigmond szerint a kolera járványos, de nem ragályos. Okai között felsorolhatók külső és belső hatások is egyaránt. Külső ok a rossz levegő, eredete a földben végbemennő kártékony folyamatok. Belső ok a félelem, heves indulatok, meghűlés, mértéktelen evés és ivás, éjszakázás, megerőltetés. Eckstein Friderik véleménye szintén nem ragályos betegség, hanem a külső és belső tényezők szerencsétlen együttléte okozza. Külső ok nála is a rossz levegő, mely a poshadt mocsarak és folyók körül fordul elő. A kór tehát véleménye szerint nem a szomszédos területekről jön be, hanem helyben alakul ki. Ezt bizonyítja véleménye szerint a vesztegzárak kudarca és az orvosok közül való kevés megbetegedés. Egyetért Bugát Pállal, aki nem látott a galíciái és a magyarországi megbetegedések között ok-okozati összefüggést.

³⁰ Bálint Nagy István: Az első cholerajárvány története és gyógymódja. Orvosi Hetilap 75. (1931) 52.sz. 1233.

³¹ Hazai s Külföldi Tudósítások, 1831. február 5., 1. félév, 11. sz. 81.

³² Havasdi J.: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején i. m. 6.

A belső okok nála az idegrendszeri problémák, „rossz életmód”, evés-ivás mértéktelensége, meghűlés, alultápláltság, a betegségtől való félelem. Bugát Pál a Bécs által Oroszországba küldött Spausta Ferenc udvari kancelláriának Kijevből küldött jelentésének fordítását közölte az Orvosi Társban. Eszerint a kolera nem ragályos, hanem „magától látszék kifejlődni”. A kór forrása itt is a „levegőnek valamely járványos alkotmánya”. Pinel francia orvos Varsóból írta fő megállapításait 1831. július 6-án. Szerinte ez nem is cholera morbus, hanem egy idegrendszeri betegség, amelyet magyar fordítás szerint „együttérzidegkórnak” nevezett el.³³ A kór szerint sem ragályos, magát is beoltotta egy betegtől vett vérrel és beleiből vett nyálkával. A friss levegőt tartja a legfontosabbnak a betegség megelőzésében.

Az orvosi intézkedéseket tekintve már 1831. január 14-én arról döntöttek, hogy a Bereg vármegyei orvosok és seborvosok, amennyire csak lehet, járják körül a vidéket, és minden nyolcadik napon jelentést tegyenek. A hegyvidéki terület jelentős orvoshiánnyal küzdött, ezért ide további erősítést kértek. A jelentéseiket a megyei főorvosoknak küldték, akik azt a királyi biztos mellé kirendelt orvosnak, vagy magának a királyi biztosnak, illetve a vármegyei Állandó Kiküldöttség elöljárójának voltak kötelesek megküldeni.³⁴ A Helytartótanács 182-es számú rendelkezésének leírása szerint a betegség szempontjából gyanús halottakat azonnal jelenteni kellett, addig, míg orvos nem vizsgálta, eltemetni sem volt szabad. Azokat a helységeket, ahol ilyen esetek történtek, azonnal elzárás alá kellett venni, amely a betegség, illetve halálesetek vizsgálatának lefolyásáig fennállt.³⁵

A betegség átterjedéséért az ország belső területe felé a Máramaros vármegyéből sót szállító tiszai hajósokat okolták, akik rövid időn belül jelentős területre terjeszthették el a betegséget. A nádor 1831. július 3-án Békés vármegyéhez küldött értesítő levelében ezt írja: „...a napkeleti epe-kórsághoz hasonló nyavalya Máramaros vármegyéből Szolnokra sót szállítók által a Tisza mellett fekvő helységekre, u:m: Tiszalakon [Tiszaújlak], Vár [Vári], Czetfalu [Csetfalva], Tokaj és több Szabolts vármegyei Tisza mentén fekvő helységekre elterjesztett legyen...”. Tehát már a járvány kitörését követő kezdeti időszakban is elterjedt volt az a nézet, mely szerint a betegség Galíciából jut át Máramarosba. Az első hivatalosan kolerában meghalt beteget Ugocsa vármegyében jegyezték fel. Bugát Pál a Máramarosszigetre Perényi Zsigmond királyi biztos mellé kinevezett medicus

³³ Uo. 16.

³⁴ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1390. lap 9–10.

³⁵ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1391. lap 18.

dirigens volt, aki 1831. június 13-án Tiszaújlakon egy bizonyos Rakovszki Konstantin máramarosi tutajos holttestét vizsgálta meg, és a halál okának a kolera betegséget nevezte meg. Ezt tekinthetjük a járvány magyarországi terjedése kezdetének. A hivatalos álláspontot a betegség természetét illetően a központi vezetés részéről Majláth Antal országos királyi biztos július 5-én tette közzé: „*Cholera non pro epidemica sed contagiosa tenenda*”,³⁶ tehát pontot tettek annak a vitának a végére, amely a betegség ragályosságát megkérdőjelezte.

Lenhossék Mihály központi utasításokat, tanácsokat és figyelmeztetéseket küldött a járványveszély kiújulásakor 1831. július 10-én a vármegyékbe *Rövid oktatás* címmel.³⁷ Mindezt a lakosoknak szánták, hogy miként őrizhetik meg magukat a „napkeleti cholerától”, és mit kell tenniük a betegség első jelentkezésekor, míg a kirendelt orvos oda megérkezik. A betegség elkerülését a közzolt rendszabályok megtartásával megvalósíthatónak vélték. Az óvintézkedések között kiemelt helyen szerepelt a levegő tisztán tartása. A fontosabb módok közé tartozott a ruházat, a fehér- és ágynemű tisztasága. Javasolták a test gyakori mosását langyos vízzel, melybe egy kevés ecetet kellett keverni, ahol pedig megengedi az elzárás, langyos fürdőt használhattak. Tisztán kellett tartani a házi bútorokat, lakószobákat, a házakat és az utcákat is. Külön figyelmet fordítottak az életmódra, tanácsokat és utasításokat adtak a lakosságnak, hogyan védhetik meg magukat a betegségtől. Mindenkit óvva intettek, hogy őrizze magát a meghűléstől, a forró nyári időben sem, hűvös éjszakán és nedves földön, szabad ég alatt nem volt szabad aludni. Az életmódra utaló tanácsok és előírások a táplálkozásra is kiterjedtek. Könnyen emészthető ételek fogyasztását javasolták.

Tiszta friss vízről rendszeresen gondoskodni kellett, azt sem nagyon hidegen, sem nagyon melegen nem ajánlották fogyasztani. A folyóból tilos volt ivási célra vizet használni. Borral és egyéb szeszes italokkal való mértékletességre is törekedni kellett. Kevésbé ajánlották a sör fogyasztását, főleg, ha az forralatlan volt. Mint azt leírták, számtalan példa bizonyítja, hogy semmi sem mozdítja jobban elő a betegség „pestises” (ragályos) tulajdonságát, és semmi sem teszi annyira halálos kimenetelűvé a kolerát, mint az itasság és a lerészegedés. Ezért tehát a korai lefekvést, az éjjeli dorobékolásoktól, kicsapongástól való tartózkodást javasolták, melyek a testet gyengíthették. A nagy lelki vagy testi megerőltetéstől is tartózkodni kellett,

³⁶ Linzbauer X. F.: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae i. m. 27.

³⁷ KTÁL, F. 674, op. 12, od. zb. 249. lap 50.

megfelelő időt hagyva a szükséges pihenésre. A szabad tiszta levegőn való mozgást különösen ajánlatosnak vélték. A betegségek megelőzésére alkalmasnak tartották a lelki csendességet, amelyre szintén felhívták a lakosok figyelmét. A harag, bosszúság, a betegségtől való félelem is elkerülendő volt.

A „napkeleti” kolera ellen a már kiszabott rendelkezéseken, tanácsokon kívül egyéb kifejezett óvó szerek nem álltak rendelkezésre. A hivataluknál és kötelességüknél fogva kolera által fertőzöttek mellett tartózkodó személyeknek azt tanácsolták, tartsanak a szájukban és néha rágiának egy darab gyömbért vagy orvosi kálmot (amely kitűnő étvágygerjesztő, idegerősítő, vértisztító, gyomorerősítő), fahéjat, narancshéjat vagy babért, fehér borsot, zsályát, borókamagot, köménymagot, ánizst. Reggel és este egy csésze tea elfogyasztását javasolták, mely citromfűből, fodormentából, gyökönkegyökérből (Baldrianwurzel), kisebb orvosi székfűből (Chamil-len) készülhetett. Használtra javasolták az ásványi gőzöket is. Tanácsolták, hogy hordjanak maguknál egy darabka kámfort vagy klórmészt, vagy egy kis palack ecetet, és ezeket gyakran szagolják.

Egy helységben vagy annak szomszédságában, ha a kolera kitört, minden betegség és minden eset gyanússá vált, az előjáróknak ezeket azonnal jelenteni kellett, egyúttal az orvosnak is oda kellett mennie és segíteni. Külön óvintézkedéseket foganatosítottak arra az esetre is, mielőtt a betegség jelenléte beigazolódott. Ezekre utaló jelek a következőek lehetnek: nyomottság érzése, szorító fájdalom a szívgyödörben, szédülés, fejfájás, hirtelen elgyengülés, émelygés, testi fájdalmak, vizenyős hasmenés, gyakori hányás, égető szomjúság, megnehezedett lélegzet, végtagok elhidegülése, görcsök, az arc és a szemek beesése, alig érezhető pulzus. Ha ezek közül némely tünetek, vagy többek is jelentkeznek, a beteget azonnal el kellett választani a család többi tagjától, és csak azok a személyek érintkezhetek vele, akik a beteg ápolására voltak szükségesek. Megtiltották a ház lakóinak a lakhely elhagyását, más helység lakosai közé sem mehettek, ameddig erre engedélyt nem kaptak. Emellett tilos volt más házhoz tartozóknak a beengedése is. Az orvos megjelenéséig gyors segítségnyújtást kellett foganatosítani, amely a test gyors felmelegítése, a bőrfelszín verejtékezésének visszaállítása, a gyomor megkönnyítése, az erek működésének elősegítése, a görcsök elhárítása volt.

Az orvosi intézkedések elleni fellépés és az utasítások be nem tartása gyakran előfordult. A lakosság körében meglévő babonás gondolkodás is nagymértékben befolyásolta az orvosi segítségnyújtás szerepét. Az orvosok rendszeresen arra panaszkodtak, hogy a betegek nem hajlandók elfogadni

az orvosi segítséget, és az elrendelt gyógymódokat és gyógyszereket sem alkalmazzák. A népi hiedelmek, kuruzslási módszerek továbbra is fontosabbak voltak a hivatalos orvoslással szemben. A gyógyítással foglalkozó személyek között az orvosok, seborvosok mellett meg kell említeni a borbélyok, bábák, lelkészek szerepét is, akik kiegészítették a helységben tevékenykedő orvosok tevékenységét, illetve azok hiányában egyenesen pótolniuk kellett azt. Előfordult olyan eset is, hogy a kijelölt orvosok között volt, aki nem látta el a feladatát, mert félt a betegségtől.³⁸

A megfelelő védelemnek és ellátásnak anyagi feltételei voltak, melyeket a vármegyének kellett biztosítania. A vármegyékben elrendelték a közpénztár felállítását, melyből az öröket, az orvosokat, a betegápolókat, a betegházakban ápoltak költségeit fizették. A városokban elrendelték az ispotályok szükséges felszerelését, betegápolóról, halottaskocsiról való gondoskodást, temető kijelölését a betegség áldozatainak. Felszólították a földesurakat, hogy járuljanak hozzá a betegek eltartásához, a világi és egyházi földesurak területenként változóan, de ezt megtették. Megszervezték a községházán gyógyfüvek szedését, az ágyak melegítéséhez használt téglát gyűjtötték. A betegek ápolására és gyámolítására ezért további alkalmas személyeket is igyekeztek felfogadni.³⁹ Számukra a Helytartótanáctól kiküldött tudósítások (december 21-én a pestisjárványra alapozott utasítások, majd december 28-án a Lenhossék Mihály és tanácsosai által átdolgozott „Tudósítás”) adtak támaszt a feladatok elvégzéséhez.⁴⁰

Az 1831-es kolerajárványt követően szigorították az orvosok és a sebészek teendőit járványveszély idején. A közegészségügyi helyzet a központi rendelkezéseknek köszönhetően folyamatosan javult. 1840-ben Bugát Pál és Flór Ferenc szerkesztésében megjelent a Magyarországi Orvosrend névsora 1840-re, amely szerint az országban 562 orvosdoktor és 1055 sebész működött. A patikák száma is jelentősen emelkedett, 1840-re már 329 volt az országban.⁴¹

Egyházi szervezetek előljárói, lelkipásztorok a járvány idején

A 19. század első felében az egyház nem csupán a hitélet fölött örködött, hanem fontos társadalmi szereplőként feladatának tartotta az erkölcsi,

³⁸ *Ferenczy Károly*: Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról. Debreceni Szemle 15. (1941) 12. sz. 284.

³⁹ *Kiss Á.*: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében i. m. 29.

⁴⁰ *Bálint Nagy I.*: Kolerajárványok Csanád vármegyében i. m. 8.

⁴¹ *Simon Katalin*: Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848 i. m. 175.

gazdasági és kulturális élet szervezését is. Az egyházak előjáróinak, a választott egyháztanácsnak fontos szerepét mutatja, hogy a községek előjárói megválasztásukat követően kötelesek voltak előttük esküt tenni, hogy nemcsak a világi, hanem az egyházi törvényeket is betartják.

A lakossághoz jutott információk a járványveszély ideje alatt közel sem voltak megfelelőek, erről sok forrás tanúskodik. A lelkipásztorok, mint a közösségek tagjaival leggyakrabban kapcsolatba kerülő személy az egyházi előjárók utasításain keresztül és közvetlenül is rendelkezésre álltak a kormányzati és vármegyei intézkedések közlésére. Az 1831-es kolerajárvány idején az egyházközségek, illetve azok előjárói a járvány elleni küzdelem idején a hatósági intézkedések, a lakosság tájékoztatásának egyik, és talán a legfontosabb szócsove volt. A lelkészek számára számos esetben kötelezően előírták, hogy a megküldött rendelkezéseket a szószékről több alkalommal is hirdessék ki. Voltak olyan egyházi szolgálattevők, akik hivatali kötelességüket teljesítve tevékenykedtek a járvány elleni küzdelemben, de számos eset volt arra is, amikor ezen túllépve végeztek valami fontos tevékenységet.

1831. július 3-án gróf Nádasdy Paulai Ferenc váci püspök körlevelet bocsátott papságához: *„Midőn a politikai hatóságok a legsúlyosabb betegségek elhárítására, mely először Tisza-Ujlakon észleltetett és a keleti kolerához hasonló, a tiszai részeken csodálatos gyorsasággal terjed, és a hivatalos értesítések szerint, Miskolczra és Mező-Kövesdre behurczoltnak lenni mondatik, megfelelő időszerinti eszközöket használnak Föntisztelt uraságaitokat megbízom, hogy a sz. misékben a derűs idő- és a halandóság elkerüléséért collectát⁴² vegyenek, és az Istent esengő imákban kérni megemlékezzenek.”*⁴³ A püspök az érintkezés megszüntetésével inti a lelkipásztorokat, hogy Vácra sem hozzá, sem egyéb más ügyekben ne menjenek, hacsak bizonyítani nem tudják, hogy egészségesek. Július 26-án a helyzet súlyosbodása következtében utasításokat adott, melyek között kiemelendő az utolsó kenetre szóló rendelkezés, mely szerint azt csak a homlokra egy pálcikával, azt valamilyen pamutba vagy gyapotba tekerve, azt pedig olajba mártva kell végrehajtani. Az 1831. augusztus 2-án kelt köriratban felhívta a lelkipásztorok figyelmét, hogy a különféle előítéletekkel telített, gonosz szándékból tévútra vezetett népet, hamis híresztelések ellenében és a király, illetve a kormány gondoskodásáról igyekezzenek fel-

⁴² Collecta – könyörgés.

⁴³ *Karcsú Antal Arzén*: Vác város története. Vác 1885. 68.

világosítani és meggyőzni a lakosságot. Az 1831. augusztus 5-i körlevelében a veszélyhelyzet miatt minden egyházi ünnepélyt, templombúcsút betiltott.⁴⁴ 1831. szeptember 5-i körlevelében a Helytartótanács rendelkezését közölte, hogy a lekipásztorok a kolera gyógyító szereit, melyek az ország főorvosa által javasoltak, és amelyeket Morvay János tiszababolnai plébánostól vettek át és akkorra már jobbára elfogadottá váltak, a községek területén minél előbb használatba hozzák. Morvay már akkoriiban igen nagy hírnévre tett szert, négyoldalas gyógymódjának leírását a Helytartótanács nemcsak a hivatalos személyekkel, a falvak jegyzőivel, de a papokkal is közölte, megkérve őket, hogy azt a szószerkről hirdessék. Módszereit átvették az orvosok is, bár a szerző maga is megjegyezte, hogy valójában egy német orvos Oroszországból hazájába írt levele szolgált annak alapjául.⁴⁵

Az 1831-es kolerajárvány következményeként a demográfiai katasztrófa mellett nemcsak egyfajta antifeudális mozgalom jelentkezett, hanem a nemzetiségek és vallási különbségek terén is voltak konfliktusok, melyek gyakran összemosódtak.⁴⁶ Az északi (Sáros, Zemplén, Gömör, Szepes) vármegyéken kívül a Tiszántúlon és Erdélyben is voltak különböző lázongások. Az északi vármegyék megmozdulásainak hátterében ott rejtett egyfajta orosz-várás, amelynek eredményeként a jobbágyság felszabadulását remélte. Erdélyben a jelentős számú ortodox román lakosság pedig a cárban mint a keleti egyház legfőbb védelmezőjében látta az elnyomás alóli felszabadulás lehetőségét. Az 1831-es év elején Erdélyben elindult nagyarányú újoncozást összekapcsolták az ortodox román lakosság üldözésének képzetével. Ennek a koncepciónak melegágyául szolgált a görögkatolikus román klérus nagyfokú ortodoxellenessége, az unió kikényszerítése. A septéri görögkatolikus pap kijelentése szerint

⁴⁴ *Karcsú A. A.*: Vác város története i. m. 69.

⁴⁵ *Bálint Nagy István*: Az első cholerajárvány története és gyógymódja. Orvosi Hetilap 75. (1931) 52. sz. 1233.

⁴⁶ A korabeli események egy évtized múlva táptalajként szolgáltak a liberális nemesség szláv mozgalmaktól való féltelmeihez. A *Regélő* egyik, 1841-ben megjelent cikke például arról tudósított, hogy a görögkatolikus klérus imáját „nem a magyar király, hanem az orosz cár életéért mondja”. 1842 tavaszán pedig a Bereg megyei közgyűlés azért rendelt el statáriumot, hogy megakadályozzon egy lehetséges parasztfelkelést. A ruszin lakosság pánszlávizmusával kapcsolatban megfogalmazott vádak mögött azonban az 1840-es évek elején nem a cárizmussal való szimpátia, hanem az állt, hogy a görögkatolikus egyház néhány ruszin népiskola felállítására tett erőtlén kísérlete kiváltotta a közélet magyarosítására törekvő liberális nacionalisták ellenérzését. Vö. *Molnár Ferenc*: A Bereg vármegyei görögkatolikus papság az 1848. évi forradalom sajtójában. In: *Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében. Határhelyzetek VI.* Szerk. Fedinec Csilla – Szoták Szilvia. Budapest 2013. 15–39.

„mindenkinek egy vallást kell már követni, akik vonakodnának, azt katonának kell vinni”.⁴⁷ Az orosz sereg galíciai tartózkodásakor az ortodox pópák lelkesen terjesztették az oroszok bejöveteléről szóló híreket. Az erdélyi román jobbágyság megmozdulásai Háromszék, Brassó, Torda környékéről is rendre kapcsolatba hozhatók az óhitű papok lázító ténykedéseivel. A kormányzatnak 1831 nyarára azonban sikerült a kedélyeket lecsillapítania.

Debreceni Pap István a járvány idején a kenderesi református egyház lelkipásztora volt. Minden évben feljegyezte a nevezetes dolgokat, az időjárást, a termékenységet vagy terméketlenséget. Írásai nem öncélúak voltak, mint ahogy bevezette és indokolta feljegyzéseit *„a következők szeretik tudni az elmúltakat és az szép is, hasznos is, tehát azon jegyzéseket rövidesen emlékezetnek okáért ide is kiírom”*.⁴⁸

A járvány megjelenésének kezdeti időszakában, az állami hatósági intézkedések és az egyházi közösségek között már nagyon korán megjelent egyfajta tájékoztatás a helyzetről. A betegség 1831 januárjában még nem volt jelen Magyarországon, de a lakosság körében elterjedt különböző vészjósló híresztelések megakadályozására, a hívek megnyugtatóására a lelkipásztorok ténykedése különös jelentőséggel bírt. Német György prédikátor Prügyön a templomi szószekről a következőket olvasta fel 1831 januárjában: *„A cholera név alatt ismeretes, dögletes és Pestises Nyavalya édes Hazánk határait is fenyegetvén, felséges Uralkodó Királyunk Atyáskodó gondossággal kívánnya ezen édes hazánkat is pusztulással fenyegető veszélyt meggátolni. Köteleztetnek Lelki pásztoraink Pásztorságok alatt levő Híveket a fenyegető veszedelemből származó félelmekben vigasztalni, az Ostornak édes Hazánktól való elfordításáért a közönséges Isteni tiszteletben is könyörgeni, edjszer-smind a Híveket arra serkenteni, hogy ezért magányos Könyörgéseikben is, s Házi Isteni tiszteletekben is a Kegyelmes Istennek esedezzenek...”*⁴⁹

Pap István lelkipásztor leírása szerint az Alföldön rossz minőségű, penészes búzát adtak, és az abból készült kenyeret voltak kénytelenek fogyasztani. A vármegye vezetését is kritizálta, hogy akkor kezdtek el a szegényekről gondoskodni, amikor az újkenyeret már elérték. Nem kapott megfelelő rendeltést az egyházi előljáróktól, hogy ebben a helyzetben mihez tartsák a lelkipásztorok magukat.⁵⁰

⁴⁷ Tilkovszky Lóránt: Román jobbágyok mozgalmi Erdélyben és a Tiszántúlon 1831-ben. Századok 91. (1957) 773.

⁴⁸ Ferenczy K.: Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról i. m. 281.

⁴⁹ Tassonyi András: A kolera Prügyön 1831-ben. In: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 4. Szerk. Kovács Dániel. Miskolc 1992. 245.

⁵⁰ Ferenczy K.: Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról i. m. 284.

Felsőbb utasítás hiányában előfordult, hogy a helyben lévő egyházi közösségek közös megállapodást kötöttek a járványt érintő helyi közösségi ügyekben. Ez történt Kenderesen is, ahol a református lelkipásztor és a katolikus plébános a következő rendelkezéseket adták ki közösen:

„1. Az iskolás gyermekek hazaeresztődnek, s addig tanítás nem lesz, míg a cholera el nem múlik.

2. Az istentisztelet mindenkor rendesen fog tartódni, hétköznap bent a templomban, vasárnap pedig kívül a szabad ég alatt. Kívül tartódnak a halotti prédikációk is.

3. A halottak rendesen, valamint eddig, el fognak temetődni úgy, amint kiki akarja. A harangozás is meg lesz.

⁵¹

A hatósági rendelkezéseket a lelkipásztorok kihirdették a lakosok között. Intették a népet, hogy a magisterium bismuthit, vagyis a klórmészit nehegy bevegység, mert az mérgező. Segítségükről, támogatásukról biztosítottak a helység lakóit, akiknek szüntelenül a rendelkezésére álltak. Megjegyzi azt is, hogy vannak olyan helységek, ahol a lelkipásztorok elvonultak a lakosság elől és ki sem jönnek a házukból. Heves megyében Radics Pál szolgabíró levele szerint a nép nem használja az orvosságot, mert az a hit uralkodott közöttük, hogy az urak ezzel mérgezik meg őket. Az érseket a lakosság bizalmának megnyerésére megkérték, hogy a szószékről hirdessék e tévhit káros következményeit.⁵²

Az egyházak közötti kapcsolatok a reformkorban valamelyest oldódni látszottak. A társadalmi életben különleges példa erre Kazinczy Ferenc és Török Sophie házassága. Két különböző vallású fél, mégis vallásos életük egymással békében való megférése rendkívül tanulságos. Török Sophie még egészségét, sőt életét is kockára tette, hogy a betegeknek segíthessen. 1831. augusztus elején már Széphalmon, Kazinczyék lakóhelyén is megjelent a betegség. Kazinczy jó barátságot ápolt Guzmics Izidor főapáttal, akinek ezt az üzenetet küldte: „Élek, édes barátom, én és az enyéim, de harmadnap óta a mirigy Széphalmon is pusztít. Az ő, mely a mirigy Új-helyből senkit bé nem ereszte eddig, most már innen el van véve és hátrább van állítva... Feleségem pedig látogatja a betegeket, gyógyítja, gyámolítja, táplálja. Azt teszi, amit egy angyal. De az angyal nem gondolkodik arról, hogy mit fog maga is enni, s gyermekei nincsenek, mint nekem. Ha elkap a halál, gyermekeim földönfutó koldusok lesznek...”⁵³ 1831. augusztus 18-án

⁵¹ Uo.

⁵² Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. IV. kötet. Eger 1893. 368.

⁵³ Ágoston István György: Kazinczy és Török Sophie családetikai nézetei. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Szerk. Kováts Dániel. Sárospatak 2005. 27.

még Kazinczy levélben tájékoztatta Kiss Jánost, a dunántúli vármegyéék ágostai evangélikus egyháza szuperintendensét a koleráról, Sátoraljaúj-hely bezárásáról és a parasztlázadásról. A levél írása után öt nappal, augusztus 23-án ő is a kolera áldozata lett.

A helyzet jelentősebb társadalmi összefogást igényelt. Az egyházak igyekeztek szervezői, segítő intézkedésekkel támogatni a hatósági rendelkezéseket. Erre jó példa az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegye vezetője, Tarkovics Gergely püspök levele, amelyet 1831. július 16-án 936. számmal küldött Zubriczky Mihály zdobai plébánosnak, a kassai főesperesség főesperesének, valamint a szántói főesperesség adminisztrátorának és az eperjesi szentszéknek. A levél utasítást és lelkipásztori instrukciót nyújtott a kolera idejére.⁵⁴

A gyülekezés korlátozása a társadalmi élet minden szegmensét érintette. A vásárok megtartása mellett, az egyházi közösségi alkalmak is korlátozásra kerültek. Az istentiszteletek megtartásának rendjét megszüntették a lelkészek, papok számára. A legfontosabb eleme az volt, hogy nem lehettek bent a templomban, a gyülekezetnek és a lelkésznek egymástól távol kellett elhelyezkedni. A helyzet súlyosabbra fordulásakor pedig szinte mindenhol be is tiltották az istentiszteleti alkalmak megtartását. A Helytartótanács az egyházat is felszólította a segítségnyújtásra. A lelkészek is kaptak utasításokat a helyzet kezelésére, gyakran patikai szereket is beszereztek.

1831. július 8-án Szolyváról Lónyay János első alispán Beregszász város egyházi előjáróinak kiadott rendelkezésében felhívja a figyelmet, hogy felső utasítás következtében minden olyan helységben, amely a „pestises nyavalya” miatt bezárásra került, a lakosság mindennemű összegyűlése megtiltott. Hivatalosan felszólította Beregszász városa minden felekezetének egyházi előjáróit, hogy az istentiszteletek tartásakor a templomba a lakosokat ne engedjék be, azok csak kültéren, szétszórva, nem pedig összcsoportosulva lehettek az áhítat ideje alatt.⁵⁵

A járvány nemcsak a szokásos alkalmak megvalósítását tette lehetetlenné, hanem nagyobb ünnepek, megemlékezések is rendre elmaradtak, mint ahogy történt ez a Sárospataki Főiskola fennállásának 300 éves évfordulója megünneplésével kapcsolatban is.⁵⁶

⁵⁴ Kamody Miklós: Emlékezés Kazinczy Ferenc nyomán az 1831. évi kolerajárványra. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Szerk. Kovács Dániel. Sátoraljaújhely 1999. 624.

⁵⁵ KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1391. lap 14.

⁵⁶ Gulyás József: Sárospatak. In: Magyar városok monográfiája XII. – Sárospatak és vidéke. Szerk. Gulyás József – Kántor Mihály. Budapest 1933. 87.

Azokon a településeken, ahol magas volt a halálozás, külön temetőt jelöltek ki a kolera betegségben elhunytak számára.⁵⁷ Sok helyen tömegsírokba temették az embereket, nem egyházi szertartások kíséretében. Nem tartottak temetési szertartásokat, harangozást és istentiszteletet sem.⁵⁸ A betegségben meghaltakat haladéktalanul el kellett temetni, erre a korábbi módon nem volt lehetőség. A sírásóknak naponta több sírt is ásniuk kellett, és temetést is le kellett bonyolítani, így erre a feladatra is meg kellett bízniuk embereket.

Összegzés

Az első kolerajárvány elleni védekezés szervezeti hátterét központilag a Magyar Királyi Helytartótanács adta, a gyakorlati megvalósítás azonban leginkább a vármegyei tevékenységen alapult. Ez azonban közel sem kiforrott, jól működő rendszerben zajlott, és szinte minden esetben a helyi és a központi rendelkezések összehangoltságán, illetve azokon is túlmutató, embert próbáló kivitelezésén múlt. A rendelkezések és a helybeli védekezés harmonizálására a királyi biztosok lettek kijelölve. A kezdeti időszakban csak két biztos személyében, majd számukat növelték, végül az egész országot húsz körzetre osztva mindegyik élére kijelöltek királyi biztosokat. Tevékenységüket közel sem lehet egyöntetűen megítélni, míg a kezdeti védekezési időszak sikeres volt, az 1831 júniusától jelentkező megbetegedési hullám a teljes összeomláshoz vezetett. Némely királyi biztos minden intézkedést szigorúan megkövetelt és ellenőrzött, míg mások nem is tartózkodtak a rájuk bízott régióban. Több esetben a felbőszült lakossággal szemben fegyveres intervenció alkalmazására is sor került. A közegészségügyi helyzet az orvosi és az intézményes ellátás tekintetében sem állt jól a járvány ideje alatt, de helyzetet nagymértékben meghatározta, hogy egy kórtani szempontból nem ismert betegséggel kellett szembenézniük. A betegség leküzdésében az orvosoknak, betegápolóknak volt a legfontosabb szerepe, azonban a legtöbb esetben tevékenységük kimerült a betegek tüneteinek enyhítésében. A járvány elleni küzdelem közvetett problémái is súlyos mértékben okoztak nehézséget gazdasági, kereskedelmi szempontból. A Felvidék lakosságának egy jelentős része elesett megélhetési jövedelmi forrásaitól, amiért az urakat, az azokkal összejátszó orvosokat okolta, s elégtételt is követelt, a felkelést azonban vérbe fojtották.

⁵⁷ Tassonyi A.: A kolera Prügyön 1831-ben i. m. 250.

⁵⁸ Ferenczy K.: Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról i. m. 284.

A közösségek vezetőinek, így az egyházak vezetőinek, a lelkipásztoroknak rendkívül fontos szerep jutott. Kormányzati szempontból tőlük a társadalmi feszültség csillapítását, az utasítások betartásának támogatását, míg a népesség szempontjából elsősorban a szociális kérdések iránti érzékenységet, a helyzetük romlásának meggátolását követelték meg.

1831–1832 folyamán több mint félmillió kolerás megbetegedés történt, illetve közel negyedmillióan haltak bele a betegségbe. Az első kolerajárvány elleni védekezés során jelentős fejetlenséget lehetett tapasztalni, már a korabeli vezető személyiségek is számos kritikát megfogalmaztak. Nehezen lehetett értelmezni, pontosan ki, milyen szerepkörben és milyen felhatalmazással intézkedik a kór terjedésének megakadályozásában. A járvány elleni védekezésben azonban minden személynek, aki akár hivatalból, akár egyéni megbízásból vagy önkéntesen vett részt, jelentős szerepe volt, hogy gátat szabjon a járvány terjedésének és annak leküzdésében, és rendkívül sokan hősies munkát végeztek.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. 10, op. 2, od. zb. 1316.
KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1390.
KTÁL, F. 10, op. 2, od. zb. 1391.
KTÁL, F. 60, op. 2, od. zb. 698.
KTÁL, F. 60, op. 2, od. zb. 549.
KTÁL, F. 674, op. 12, od. zb. 249.
KTÁL, F. 674, op. 12, od. zb. 280.
KTÁL, F. 674, op. 7, od. zb. 85.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 538, 18. csomó, 42. tétel.
Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, IV. 501., 132. kötet.

Folyóiratok

Hazai s Külföldi Tudósítások, 1831. február 5., 1. félév, 11. sz.
Magyar Kurir, 1830. november 19., 44. évf., 41. sz.

Szakirodalom

Ágoston István György: Kazinczy és Török Sophie családetikai nézetei. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerk. Kováts Dániel. Sárospatak 2005. 33–38.
Angelovics Helga: Vay Miklós királyi biztosi működése a koleralázadás idején (1831).

Opustula Historica, Történeti tanulmányok a XIV. és XV. Eötvös Konferenciáról. Szerkesztette: Ternovác Bálint, Budapest, 2015. 75–96.

Bálint Nagy István: Kolerajárványok Csanád vármegyében. Makó 1928.

Bálint Nagy István: Az első cholerajárvány története és gyógy módja. Orvosi Hetilap 75. (1931) 52. sz. 1931.

Ferenczy Károly: Egykorú feljegyzések az 1831-i koleráról. Debreceni Szemle 15. (1941) 12. sz. 281–286.

Gecsei Lajos: Cholera morbus. Az 1831. évi kolerajárvány eseményei Gyulán és Váriban. Békéscsaba 1985.

Gergely András: A magyar reformellenzék kialakulása és megszilárdulása (1830–1840). In: Magyarország története 1790–1848. Főszerk. Mérei Gyula. Budapest 1980. 669–787.

Gulyás József: Sárospatak. In: Magyar városok monografiája XII. – Sárospatak és vidéke. Szerk. Gulyás József – Kántor Mihály. Budapest 1933. 9–143.

Haug Antal: Kolerajárvány Siófokon 1831-ben. Siófok 1981.

Havasdi József: Duna menti zárvonalak az 1831. évi kolerajárvány idején. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Interdiszciplináris Doktori Iskola. Pécs 2011.

Havasdi József: Megyei járványügyi intézményrendszerek az 1831. évi kolerajárvány idején Baranya és Tolna példáján. Kaleidoscope Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat. 2. évf. (2011). 34–45.

Kamody Miklós: Emlékezés Kazinczy Ferenc nyomán az 1831. évi kolerajárványra. In: Széphalom. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, Szerk. Kováts Dániel. Sátoraljaújhely 1999. 623–632.

Karcsú Antal Arzén: Vác város története. Vác 1885.

Kiss Ákos: Az 1831. évi kolerajárvány Pest megyében. Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei 35. Budapest 1965. 25–47.

Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája II. Ungvár 1881.

Linzbauer Xavér Ferenc: Codex Sanitario Medicinalis Hungariae. Tomus III. Sectio IV. Buda 1861.

Molnár Ferenc: A Bereg vármegyei görögkatolikus papság az 1848. évi forradalom sajtójában. In: Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében. Határhelyzetek VI. Szerk. Fedinec Csilla – Szoták Szilvia. Budapest 2013. 15–39.

Simon Katalin: Sebészet és sebészek Magyarországon 1686–1848. Budapest 2013.

Szederkényi Nándor: Heves vármegye története. IV. kötet. Eger 1893. 368.

Tassonyi András: A kolera Prügyön 1831-ben. In: Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve 4. Szerk. Kováts Dániel. Miskolc 1992.

Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Budapest 1955.

Tilkovszky Lóránt: Román jobbágyság mozgalmái Erdélyben és a Tiszántúlon 1831-ben. Századok 91. (1957) 773–784.

Valló István: Az 1831. évi kolera története Győrött. Győri Szemle Társaság 1. (1930) 4–6. sz. 33–54.

A Brascsajkó-levéltár iratai (1919–1952)

A Brascsajkó-levéltárat a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén őrzik. Az alábbiakban publikált levéltári egységek tartalmi kivonatai Brascsajkó Gyula (1875–1955) és Brascsajkó Mihály (1883–1969) ügyvédek politikai és közéleti tevékenységét mutatják be. A sajátos levéltári segédlet egyrészt megkönnyíti az iratok kutatását, másrészt új adatokat tár elénk, például kéziratokat, periratokat, a Kárpátalja Bank, a Proszvita ukrán kultúregyesület anyagait, valamint a helyi sajtó múltjára és a XX. századi rendszerváltások történetére vonatkozó forrásokat. A két Brascsajkó testvér életútja több szempontból is tanulságos, mivel vidékünkön a politikai sorsfordulók ellenére megőrizhették hivatásukat, politikai identitásukat és tehettek az ukrán nemzeti érdekekért. Életüket, mint ezen a vidéken sok emberét, a szovjethatalom gyökeresen megváltoztatta.

A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) beregszászi részlegén számos magánlevéltár iratanyagát őrzik. Ez annak köszönhető, hogy a szovjet rendszer kialakulásának kezdetén a jelentősebb magánlevéltárakat is államosították. Rendszerint az elkobzott és az állami levéltárakba bekerült iratanyag a főnemesi családoktól, részben pedig a korabeli értelmiség jeles képviselőitől származott. Ezen gyűjtemények egyike a Brascsajkó ügyvédekhez kötődő iratanyag, amely egyaránt tartalmazza a két Brascsajkó testvér – Mihály és Gyula – által vezetett ügyvédi iroda iratait, valamint a család magánjellegű dokumentumait. A Brascsajkó testvérek tanítócsaládból származtak és politikai szempontból a ruszinok ukrán orientációjához tartoztak. Ennek az irányzatnak a legmarkánsabb vezetője Kárpátalján az 1920–1930-as években Volosin Ágoston¹ gör. kat. kanonok volt, aki az Ungvári Tanítóképző Szeminárium igazgatójaként és a Nemzeti Keresztény Párt vezéréként is működött, 1939 márciusában kikiáltotta a Karpatszka Ukrajina államot. Brascsajkó Mihály és Gyula is a Volosin-pártban tevékenykedett. Ez a párt az 1920-ban alakult autonomista

* Tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ Életét és tevékenységét lásd: *Веґеш Микола*: Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів–Хуст 2004. 413., *Енциклопедія українознавства*. Т. 1., Париж 1955–2003. 315., *Німчук Василь Васильович*: Волошин Августин Іванович. Українська мова: енциклопедія. Київ 2000.

Orosz Földműves Pártból szerveződött, 1925-ben mint keresztény-klerikális, ukrán irányvonulú, az autonómiával egyetértő párt. Csekély támogatással bírt, de a Csehszlovák Néppárttal kötött szövetségének köszönhetően Volosin 1925-ben és 1929-ben is mandátumhoz jutott. Ezek a kelet-galíciai, szovjet befolyástól mentes, nacionalista ukránok mozgalma felé orientálódtak és tartották velük a kapcsolatot, de támogatásban részesültek a cseh egyházi köröktől is. A párt fő célkitűzései közé tartozott a ruszin nyelv szerepének erősítése, a ruszin nemzeti jelképek használata, valamint az autonómia kivívása.²

Brascsajkó Gyula 1875. április 19-én született Mélyúton (Glubokoje, Ungvári járás). Gimnáziumait Máramarosszigeten és Ungváron végezte, jogot Budapesten tanult. A diploma megszerzése után ügyvédként dolgozott Huszton és Ungváron. 1918–1919-ben szervezte a Huszti Néptanácsot, ahol Kárpátalja Ukrajnához való csatolásáért munkálkodott, ellezte Budapest szándékát – Ruszka Krajna autonómiatervét. Tervei megghiúsulván a csehszlovák orientációt választotta. A Központi Orosz Néptanács elnökhelyetteseként támogatta Kárpátalja Csehszlovákiához való csatlakozását. 1920-ban ukránofilként részt vett az Orosz Földműves Párt szervezésében, 1923-tól a Keresztény Néppárt vezetőségének tagja, a Proszvita ukrán kultúregyesület első elnöke. Szerkesztője lett ezen egyesület szócsovének, az Ukrajinszke Szlovo című lapnak. Aktív politikai tevékenysége során létrehozta a Podkarpatsza Bankot, a Nagyija (Remény) egyesületet és az ügyvédek kárpátaljai szervezetét. 1938 októbere és 1939 márciusa között a Karpatszka Ukrajina parlamentjének (szojm) tagja, itt ipari-kereskedelmi és pénzügyminiszter. Az 1939. márciusi magyar bevonulás után Budapestre küldték tárgyalni a ruszin autonómia ügyében, Magyarország fennhatósága alatt. Mivel javaslatát nem támogatták, a későbbiekben ügyvédként dolgozott. 1944 végén a szovjet hadsereg belügyi szervei kényszermunkára számúzták a donbászi szénbányákba. Hazatérése után az 50-es években még ügyvédként praktizál, de hamarosan elbocsátják állásából. 1955. október 9-én hunyt el Ungváron.³

Brascsajkó Mihály 1883. október 14-én született tanítócsaládban a Beregszászhoz közeli Balazséron. A máramarosszigeti és az ungvári gim-

² Szakál Imre: Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között. *Acta Beregsasiensis* (2009) 1. sz. 39., Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest 1998., 33.

³ Довганич Омелян Дмитрович: Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її обронців та керівників. Післямова Миколи Вегеша. Ужгород 2007. 140.

náziumokban tanult, jogi tanulmányokat Kolozsváron és Bécsben folytatott, jogászként és újságíróként kezdte pályáját. 1918-ban megválasztották a Máramarosi Néptanács elnökének. 1919 elején a Kárpátok keleti oldalán, a Galíciában fekvő Ivano-Frankivszk (Stanislaw) városában kapcsolatot teremtett a nyugatukrán állam vezetőivel. Indítványozta, hogy tegyenek lépéseket Kárpátalja „felszabadítására.”⁴ Az Ukrán Köztársaság megszűnte után a csehszlovák pártokhoz orientálódott. Részt vett a Földműves Párt létrehozásában, szerkesztette a Ruzska Nyiva (Orosz Mező) lapot 1920–1924 között. Szervezte a Keresztény Néppártot, 1923–1938 között alelnöke volt a pártnak. Főszerkesztőséget vállalt az Ukrajinszke Szlovo (Ukrán Szó) című lapban, amelyet testvére, Brascasajkó Gyula adott ki. Az 1920-as években a Ruzskij Teatr (Orosz Színház) igazgatója, Ungvár város képviselőjének, valamint a Proszvita kultúregyesületnek vezetőségi tagja. Kárpát-Ukrajna állam parlamentjének (szojm) tagja. 1939-ben a magyar hatóságok letartóztatták, de rövidesen kiszabadult és ügyvédi munkát vállalt, 1941-ben Munkácsról Husztra helyezik át. A szovjet hadsereg 1944. évi bevonulása után a Kárpátaljai Néptanács miniszteri megbízottja a jogi ügyeket illetően. 1948-ban a szovjet hatóságok menesztették állásából, és alkalmi munkákból élt. 1969. január 1-én hunyt el Ungváron.⁵

Az alábbiakban az 1056. számú fond (KTÁL) levéltári egységeinek a tartalmi kivonatait közöljük. A Brascasajkó-levéltár iratai a fivérek politikai, jogi tevékenységén túl rávilágítanak a politikai rendszerváltások következményeire és területünk szovjetesítésére.

od. zb.	Tartalmi kivonat	Időszak
1.	Klocsurák Istvánnak, a magyar–ukrán Kárpátaljai Tanács képviselőjének értesítése az ukrán hatalommal folytatott tárgyalások menetéről és a Tanács kapcsolatairól.	1919
2.	Grendzsa-Donszkij ukrán költő versei.	1919
3.	Folyóiratcikk-kivonat a kárpátaljai közoktatás helyzetéről.	1919
4.	A Csehszlovák Demilitarizációs Bizottság biztosának távirata a Kárpátalja területén kijelölendő csehszlovák–román határ tervezett vonaláról, valamint Kárpátalja kormányzójának, Zsatkovics Gergelynek az értesítése a tárgyalások elhalasztásáról.	1920

⁴ Botlik József: Csehszlovákia nemzetiségi politikája Kárpátalján 1919–1938–1939. Elérhető: <http://magyarcorvinuslibrary.com/ruszin/karpatalja1.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. november 23.)

⁵ Pop, Ivan: Enciklopedyija Podkarpatszkoj Ruszi. Ungvár 2001. 104–105., Enciklopedyija Ukrajinoznasztva, I. kötet, Lviv 1993. 175.

5.	Vaszkó Györgynek, a nagyszőlősi árvaszék hivatalnokának értesítése a csehszlovák hadsereg tábornokának rendeletéről, amelyet a város elfoglalása után adott ki, a tisztviselő hivatalnokok munkájának folytatásáról, a városi drágaságról és a fizetések emeléséről.	1920
6.	Jegyzőkönyv a kárpátaljai politikai pártok és társadalmi szervezetek üléséről a szlovákiai ruszin lakta területek Kárpátaljához való csatolásáról.	1920
7.	Csehszlovákia budapesti követségén összeállított jegyzőkönyv búzaliszt és kukorica vásárlásáról Romániától, Kárpátalja élelmiszerral való ellátásáról a választások előtt.	1920
8.	A Kárpátaljára terményt szállító részvénytársaság részvényeseinek közgyűlési jegyzőkönyve a társaság megalapításáról és a tervezett munkáról, a Csehszlovák Belügyminisztérium értesítése az alapítási engedélyről.	1920
9.	Jegyzőkönyvek, szerződések, kimutatások, levelezések a Kassai Állami Vasúti Igazgatósággal, a pozsonyi szénkereskedő részvénytársasággal, a Kárpátaljára terményt szállító részvénytársasággal és Kárpátalja Gazdasági Igazgatóságával a Romániától vásárolt termény behozataláról, annak finanszírozásáról. I. kötet.	1920
10.	Ugyanaz. II. kötet.	1920
11.	Polgárok folyamodványai a Ruzska Nyíva című lap megrendeléséről és cikkek publikálásáról a lapban.	1920
12.	Brascasajkó Antal levele Prágából a politikai és nemzetiségi viszonyokról a kárpátaljai ukrán és orosz beállítottságú egyetemi hallgatók között, a prágai egyetemi életről.	1920
13.	A kárpátaljai Polgárügyi Főhivatal rendelete a kurátorok kinevezéséről a biztosító és a külföldi társaságok mellé.	1920
14.	A kárpátaljai Szarvasmarha Tenyésztő Társaság folyamodványa háziállatok értékesítése tárgyában, saját jelzésük feltüntetéséről az állatokon.	1920
15.	A Kárpátalja Bank adósainak névsora, akiket átadtak a bíróságnak, ügyvédi honoráriumok felhasználásáról a tárgyalások lebonyolítása érdekében.	1920
16.	Husztközi lakosok adásvételi szerződése földterületekre, a közös legelők tulajdonosainak névsora, levelezés a huszti körzeti bírósággal a lakosok hiteles földtulajdonjogának megállapításáról a telekkönyvek alapján.	1920
17.	Polgárok folyamodványai munkahelyek elnyerése tárgyában, nyugdíjazásokról, fizetésemelésről és más személyes ügyekről.	1920
18.	Csehszlovákia Pénzügyminisztériumának közleménye a váltók nyomtatványainak cseréjéről.	1920

19.	Kárpátalja Polgárügyi Hivatalának értesítése a Csehszlovákia és Románia közötti demarkációs vonalról és a határvonal kiigazításáról.	1921
20.	Zelikovics József feketeadói lakos értesítése a román csapatok elleni fellépésről, valamint a környék falvainak Kárpátaljához való csatlakozásáról.	1920
21.	Vádirat Árdánháza, Medence és más falvak lakosainak részvételéről az 1921. június 21-ei mozgalomban (felkelésben).	1921
22.	Levelezés a ruszkói Földműves Párt titkárságával a választásokra való felkészülésről.	1921
23.	Büntetőeljárás iratai Mikulec Mihály husztközi lakos, Lukonics Mihály és Miklós, Sutkó Miklós és Gricák György által Voloscsuk László és Péter husztközi lakosok ellen egy 1919. évben elkövetett gyilkossági ügyről.	1921
24.	Levelezés Petáh Andrással, az Egyesült Államokban működő görögkatolikus egyesület titkárával a Ruszka Nyiva és a Nauka című lapok átadásáról, azok anyagi támogatásáról és más politikai-nemzetiségi kérdésekről.	1921
25.	Dr. Gagatkó András elleni peres ügy iratai a Ruszkaja Zemlja című lapban megjelent cikkével kapcsolatosan.	1921
26.	Levelezés a Ruszka Nyiva című lap megrendeléséről és e lapban közölt cikkekről.	1921
27.	Levelezés a polgárokkal, ügyvédekkel munkaközvetítés, útlevelek kiadás, hitelfelvétel és további személyes ügyekről.	1921
28.	Brascsajkó Gyula rokonainak levelei személyes ügyekről.	1921
29.	Az Oroszvégen székelő Latorcai járás vezetőjének értesítése a Romániától vásárolt vetőmagok ügyében, a lakosság számára.	1921
30.	Borostyán János tanító folyamodványa az ellene folytatott büntetőjogi eljárás megszüntetéséről, a Kárpátaljai Polgárügyi Főhivatal oktatási osztályának értesítése erről a kérdésről.	1921
31.	A Kárpátaljára Terményt Szállító Részvénytársaság ülésének jegyzőkönyve a Romániában történt terményfelvásárlások menetéről.	1921
32.	A Kárpátaljára Terményt Szállító Részvénytársaság ülésének jegyzőkönyve a pénzügyi mérleg jóváhagyásáról, a vezetőség megválasztásáról, a vezetőség fizetésének megállapításáról, közigazgatási-szervezési ügyekről.	1921
33.	Pártok és sajtótermékek kiadásainak-bevételeinek jegyzéke az 1921–1924 évről.	1921–1924
34.	A Kárpátaljára Terményt Szállító Részvénytársaság polgári pereinek iratai a hitelezőkkel szemben támasztott vagyonügyekről.	1921–1930
35.	Ugyanaz. II. kötet.	1921–1930

36.	Kimutatások azon szénmennyiségről, amely az ungvári terményelosztóba érkezett, melyet Romániából importáltak, levelezés az ásványolaj finomításáról Prágában, a gőzmozdonyok által eltüzelt szén kifizetéséről.	1921
37.	A Kárpátaljai Terményhivatal áruforgalmazóinak kimutatása a Királyházán keresztül Romániából importált terményekről.	1921
38.	Eszenyi Jenő birtokos iratai a földek kisajátításáról a földreform eredményeképpen és más tulajdonjogi kérdésekről.	1921–1927
39.	A técsői és más falvak polgárainak bizonyítékai a Brdlik-Martin vállalatnak eladott alma mennyiségéről.	1921–1922
40.	A Kárpátalja Bank peres ügyeinek iratai Füzesséri Márton adóssága ügyében.	1921–1924
41.	A Csehszlovák Igazságügyi Minisztérium meghívója az ungvári Korona étterembe vacsorára.	1922
42.	Jaromir Necsaszmérmő levele a Szentpétervári Egyetem professzorának, Petrovnak, az átadandó információkról, aki Kárpátalja történetének megírásán dolgozik.	1922
43.	Levelezés a New York-i Európai Emigráns Szervezettel az Amerikába áttelepültek helyi vagyongügyeiről.	1922–1929
44.	Levelezés Vacláv Matoussal a Ruzska Nyiva című lap számára megrendelt írógép ügyében.	1922
45.	Büntetőjogi eljárásiratai az Ungvári Közlöny főszerkesztője, Gardos Sándor és Havasi Emil tudósító ellen rágalmazás ügyében, ahol a zsidó emigráns szövetség elnökét, Gancsint, az egykori ungvári kereskedőt az amerikai bányákba való munkaerőverbuválással vádolták meg.	1922–1925
46.	Kerecmann György perecsenyi lakos peres ügye a bírósággal való szembeszegülése miatt.	1922–1942
47.	Levelezések polgárokkal, ügyvédekkel, a Brascsjákó család ismerőseivel, illetve állásszerzésről, hitelfelvételről, fizetés megállapításáról és más személyes ügyekről.	1922
48.	A nagyszőlősi megyei hivatal rendeleteinek másolata Reviczki Gyula útmester elbocsátásáról, panasz az elbocsátás jogtalanságáról.	1922
49.	Levelezés Sutkó Mihály husztközi lakos nyugdíjának megállapításáról.	1922–1928
50.	Iratok Szarka Dezső körjegyző, salánki lakos nyugdíjaztatásáról.	1922
51.	A Kárpátalja Bank peres ügyeinek iratai. I. kötet	1922–1932
52.	Ugyanaz. II. kötet.	1922–1932
53.	Kimutatások a Kárpátalja Bank által a bírósági perek viteléért felszámolt honoráriumokról. I. kötet.	1922–1941
54.	Ugyanaz. II. kötet.	1922–1941

55.	Boksai Péter és Földesi Dezső ungvári lakosok és mások peres ügyeinek tulajdonjog-igazolása és telekkönyvezés tárgyában.	1922–1939
56.	Galavec Gyula komoróci lakos Babják Ivánna szlatinai lakos ellen folytatott perének iratai egy sertés árának megtérítése tárgyában.	1922–1938
57.	Az Orosz Földműves Párt felhívása a lelkészekhez a választások előkészítésében való részvételről.	1923
58.	Nevicki Emil levele Amerikából saját nézeteiről Kárpátalja kulturális és politikai fejlődésével kapcsolatosan.	1923
59.	Griga Iván felsővereckei lakos levelezése személyes és politikai ügyekkel kapcsolatosan.	1923–1933
60.	A Szelo/Falu (Köztársasági Földműves Párt) című lap szerkesztőjének, Szidor Pálnak a Kárpátalja Bankkal folytatott peres ügyének iratai.	1923–1924
61.	Pák Edmundnak, a Latorcai járás vezetőjének és Bulec György számvevőnek peres ügye hivatali pozícióval való visszaélés tárgyában.	1923–1928
62.	A Proszvita társaság huszti fiókszervezete tagjainak panasza az orosz népművelő kör munkatársaira, akik bectelenül viselkedtek a társaság gyűlésén.	1923
63.	A Csehszlovák Minisztertanács Elnöksége Kiadói Bizottságának rendelete a munkácsi Ruszin nevű lap beszámolójának ügyében, amelyet Kárpátalja helytartójához köteles benyújtani.	1923
64.	A Ruszin nevű lap szerkesztőségének peres ügyei a lap árának kifizetéséről.	1923–1925
65.	Termann Unterberger ungvári lakos és a Ruszin című lap szerkesztőségével kötött szerződés a szerkesztőség székhelyére vonatkozóan.	1923
66.	Andrusenko Ivánnak, a Kárpátalja Bank ungvári tisztviselőjének folyamodványa korrektori munkavállalásáról a Ruszin szerkesztőségében.	1923
67.	Meghívó az Orosz Földműves Párt kongresszusára (1923. február 23.)	1923
68.	Volosin Ágostonnak, az ungvári tanítói szeminárium igazgatójának feljelentése a Beregi Újság szerkesztője ellen, rágalom terjesztéséről a Lucskai libertus ügyében.	1923
69.	Markovszki József és Vizsocsánszki István nagylucskai lakosok folyamodványai az országból való kitiltásuk ügyében.	1923
70.	Polgárok levelei munkahelyszerzési és magánügyben.	1923
71.	Brascsajkó levelezése Sztanko Mihály huszti ügyvéddel ügyfelei pereiről és személyes kérdésekben.	1923–1926

72.	Amerikai – egykor fagyalosi – lakosok folyamodványai ingatlan vagyonuk tulajdonjogának átruházásáról, és levelezés a Külföldi Emigráns Szövetség New York-i székhelyével ebben az ügyben.	1923–1929
73.	Hársád egykori lakosainak folyamodványai, levelezések bírósági döntésekről.	1923–1938
74.	Levelezés Csehszlovákia Belügyminisztériumával és más közigazgatási szervekkel állampolgárság megszerzéséről Guzgy Teodor, Kincsuk Teodor, Tkacs Onofrij vasutasoknak.	1923–1924
75.	Levelezés Csehszlovákia Igazságügyi Minisztériumával Oleksza Moroz és más börtönőrök számára állampolgárság megszerzése ügyében.	1923
76.	Husztközi lakosok levelezése pénzcseré ügyében.	1923
77.	Galanta Géza huszti lakos iratai fizetésemelésről, pótlékok kieszközléséről és vizsgáiról.	1923–1928
78.	Páknevűpolgár folyamodványa betétkönyvének érvényesítéséről, levelezése a kassai bankkal és a munkácsi exportbankkal.	1923
79.	Levelezés a horlyói jegyzővel munkaköri áthelyezésének ügyében.	1923–1927
80.	Iratok Birta Mihály szerednyei lakos válásáról Buleca Annától.	1923–1927
81.	Kimutatások a községi választásokról, Zakon (Törvény) című brosúráról.	1923–1924
82.	A Kárpátaljára Terményt Szállító Részvénytársaság peres ügyei a hitelezőkkel.	1923–1924
83.	A Kárpátalja Bank peres ügyeinek jegyzéke, elszámolások az ügyek viteléért a bíróságokon.	1923–1936
84.	A Kárpátalja Banknak az adósokkal folytatott peres ügyeinek iratai. I. kötet.	1923–1932
85.	Ugyanaz. II. kötet.	1923–1932
86.	A Kárpátalja Bank számlái a bank érdekeit védő ügyvédek honoráriumáról.	1923–1934
87.	Iratok a Nevickei Raktártársaság tulajdon- és adóügyeiről.	1923–1924
88.	Iratok az állampolgárok peres vagyonügyeiről.	1923–1934
89.	Iratok Brascsajkó Mária nővérének és férjének, Revicki Gyulának bírósági ügyeiről.	1923–1944
90.	Levelezés a Brascsajkó család rokonaival, családi ügyekkel kapcsolatosan.	1923
91.	Az Orosz Földműves Párt alapszabálya és programja.	1924
92.	Levelezés az Orosz Földműves Párt tagjaival a választásokról és más politikai kérdésekről.	1924
93.	Felhívás a hadirokkantakhoz, özvegyekhez, a háború kárvalottaihoz, hogy szavazatukat az Orosz Földműves Párt jelöltjére, Cimbák Mihályra adják.	1924

94.	Csehil György panasz a falucskai lakosokra a községi bíró törvénytelen megválasztásáról.	1924
95.	A szociáldemokrata munkáspárt megbízása a párt védelmi jogáról a választói bizottság előtt.	1924
96.	A Kárpátaljai Vasutasok Egyesületének alapszabálya, meghívók, jegyzőkönyvek, a Vasutas Közlöny kiadásáról, a vasutasok szakmai feladatairól.	1924–1931
97.	Veréce lakosainak panasz a Bojkó Iván királyháza vasutasra, aki kommunista propagandát terjeszt és ellenségeskedést szít az egyházak között.	1924
98.	Szerződésmásolat egy ungvári vágóhíd felépítéséről.	1924
99.	Király Júlia kereknyi kántortanító folyamodványa, amelyben híveivel együtt kiutazási engedélyt kér a máriapócsi egyházi ünnepekre; Tresz Alekszander tanító vízközi lakos peres ügyeiről.	1924–1925
100.	Az ungvári Proszvita Társaság folyamodványa a lakásbérlet ügyében, a bérleti díj megállapításáról.	1924–1925
101.	A Proszvita Társaság peres ügye Pák Edmund oroszvégi tisztviselő adóssága ügyében, a Vszeszvit külföldi ukrán kiadó által leszállított könyvek árának visszafizetéséről, a Tartományi Földművelésügyi Referátum törvénytelen házfoglalásáról.	1924–1925
102.	Sztanki Mihály huszti ügyvéd levelezése a sándorfalvai olvasóköri címére a megvásárolt földrészleg tárgyában.	1924
103.	A hadirokkantak, özvegyek és árvák kárpátaljai Nagyija egyesületének folyamodványa az általuk használt épület bérleti díjáról.	1924
104.	Csolák Iván várpalánkai vasutas kegyelmi ügye munkahelyi kötelezettségének elmulasztása ügyében.	1924
105.	Dudics Iván, Burák Iván, Iványó László mezőterebesi lakosok folyamodványai a rendőrséghez és a csendőrséghez munkavállalás ügyében.	1924
106.	Nagy Sándor ungvári lakos folyamodványa a Krejzler céghez fizetése ügyében.	1924–1926
107.	Tanítók folyamodványai a román megszállás éveiben elmaradt fizetésük kiadása tárgyában.	1924–1926
108.	Brascsajkó Antal és Gyula levelei személyes ügyekről.	1924
109.	A tartományi bíróság rendeletei és az ügyvédi társaság iratai (jegyzőkönyvek, alapszabályok).	1924–1934
110.	Levelezés az ügyvédi kamarával, az ungvári járási bírósággal Moskovics Leó, Szilágyi Sámuel, Levkovics Sándor fegyelmi ügyével kapcsolatosan.	1924–1925
111.	Brosúra a lakásjogról, magyar nyelven.	1924

112.	A Kassai Igazságügyi Kamara értesítése a csehszlovák igazságügyi miniszter bevéasztásáról a kassai bírósági és ügyvédi bizottságokba.	1924
113.	Levelezés Budai László nagybereznai ügyvéddel, bírósági peres ügyekkel kapcsolatosan.	1924–1932
114.	Levelezés Sztankó Mihály ügyvéddel, bírósági peres ügyekkel kapcsolatosan.	1924–1932
115.	Izidor Anszigál ilosvai ügyvéd elleni büntetőjogi eljárás család miatt.	1924–1925
116.	Orosz Péterrel, Ziszovics Jakabbal és másokkal szemben folytatott büntetőjogi eljárás államellenes tevékenység, dokumentumhamisítás és más bűntények miatt.	1924–1929
117.	Havas Emil, az Új Közlöny szerkesztője ellen folytatott bűnvádi eljárás iratai Podolcsák Miklós körösmeei jegyző rágalmozása miatt.	1924–1927
118.	Az Ungvári Katonai Ügyészség vádirata Jakub Iván dolhai lakossal szemben, aki katona létére szembeszegült a csendőrséggel, és akit lopással vádoltak, ügyvédje számlájának kifizetéséről.	1924–1930
119.	Szkiba Mihály szentmiklósi lakos ellen elkövetett becsületsértési ügy iratai.	1924–1928
120.	Prokop Mátyás kispásztélyi lakos ellen folytatott büntetőeljárás marhacsempészés, útlevél-hamisítás és más bűncselekmények ügyében.	1924–1928
121.	Szmuk Maier királyházi kereskedő elleni büntetőeljárás iratai, amit a kereskedelmi szabályok megsértése miatt indítottak.	1924–1926
122.	Sánta Katalin ungvári lakos panasza Babics Lászlóra család miatt, folyamodványok különböző örökségek felosztásáról és levelezés ezekben az ügyekben.	1924–1941
123.	Levelezés az Egyesült Államokban lévő görögkatolikus egyesülettel pénztámogatás postázása ügyében Barna Aleksza özvegyének Poroskőre.	1924–1927
124.	Állampolgárok folyamodványai Csehszlovákia Belügy-minisztériumához a Külföldi Emigráns Szövetséggel (New York) és más szervezetekkel útlevelek kiadása ügyében.	1924–1925
125.	Levelezés a Külföldi Emigránsok Szövetsége (New York) és Szabó György ügyvéd között a Kárpátaljáról New Yorkba vándoroltak tulajdonjogainak rendezéséről.	1924–1934
126.	Krelik Ferenc nevickei lakos folyamodványa a gyámsága alatt álló kiskorú Krelik Pelagia nevében, Rilec Györgytől behajtandó gyerektartás ügyében.	1924–1928
127.	A Kárpátalja Bank peres ügyei adósaival.	1924–1934
128.	Iratok adósságok behajtásáról és más tulajdonjogi peres ügyekről.	1924–1935

129.	Iratok az állampolgárok tulajdonjogának megállapításáról, adásvételi szerződések felbontásáról, telekkönyvi bejegyzésekről.	1924–1937
130.	Iratok Ragyi Iván és Molnár Mária palánkai lakosok peres örökségi ügyéről.	1924–1934
131.	Iratok Timkovics Fedor lázi lakos tulajdonjogával kapcsolatosan (telekkönyvi bejegyzés, biztosítás, büntetőperek).	1924–1940
132.	Anna Balinszki ungvári és Hegyes Istvánné radvanci lakosok folyamodványa gyámok kijelöléséről kiskorú gyerekekhez és beteg férjéhez, adásvételi szerződések elismeréséről, telekkönyvi bejegyzésekről.	1924–1927
133.	Iratok Bigány László bukóci lakos adóügyeiről és adásvételi szerződéseiről.	1924–1944
134.	Stefán Ágoston levele Rahóról Kalinics György kommunista beállítottságáról.	1925
135.	Pallag László felsővznicei lakos folyamodványa munkahelyszerzés ügyében és Vaszkova László kántortanító ajánlólevele.	1925
136.	Levelezés a Kárpátaljai Tanügyi Osztály és Orosz Veronika aknazslatinai lakos között férjének a román megszállás idején elmaradt fizetése megtérítéséről.	1925
137.	A Proszvita kultúregyesület iratai az ukrán–cseh Vseszvit kiadó beszüntetéséről, vagyonának felszámolásáról, tartozások behajtásáról, Japán lakosságának segélyezéséről.	1925–1928
138.	Levelezés a Proszvita kultúregyesülettel Barabásné lakbérének kifizetéséről.	1925–1926
139.	Külföldiek folyamodványai és levelezés Csehszlovákia Belügyminisztériumával és más közigazgatási szervekkel letelepedésük ügyében a köztársaság területén.	1925–1931
140.	A nagyszőlősi szolgabíró és a járási hivatal határozata Andrijevszkij Viktornak, a szőlősi kereskedelmi iskola professzorának kiutasításáról a csehszlovák államból.	1925–1929
141.	Levelezés a New Yorkban működő Európai Emigráns Szövetséggel Popadinec András vagyona elárverezésének megszüntetéséről.	1925
142.	A falucskai egyházközség folyamodványa és levelezés a beregszászi pénzügyigazgatósággal pénzváltás ügyében.	1925–1927
143.	A Bírósági Tábla meghívója Brascsjkó Mihály részére az ügyvédi vizsgáztató kassai bizottság tagjai közé.	1925–1926
144.	Levelezés Klein Jenő beregszászi ügyvéddel a nagyberegi Szanyi Gyuláné által felterjesztett gyerektartási ügyben.	1925–1926
145.	Klein Jenő beregszászi ügyvéd levelezése ügyfeleivel.	1925
146.	Levelezés Sztankó Mihály huszti ügyvéddel Suhaj Miklós peres ügyére vonatkozóan.	1925

147.	Az Ungvári Katonai Ügyészség vádirata Badzó Péter alsókalocsai katona ügyében.	1925
148.	Iratok Kerecmann Gyula szlatinai lakos nyugdíjaztatásáról.	1925–1938
149.	Zsalpai András pénzügyőr folyamodványai a prágai legfelsőbb bíróság határozatai az adócsalással és csempészéssel kapcsolatos bűnügyek felderítéséről. I. kötet.	1925–1936
150.	Ugyanaz. II. kötet.	1925–36
151.	A Kárpátalja Bank peres ügyei, ügyfeleivel szemben folytatott adósságokkal kapcsolatosan. I. kötet.	1925
152.	Ugyanaz. II. kötet.	1925
153.	Kérvények, adásvételi szerződések, bírósági határozatok és levelezések a tulajdonjoggal kapcsolatos törvények megalkotásáról és a telekkönyvbe iktatandó tulajdonjogi változásokról.	1925–1934
154.	Iratok a tulajdonjoggal kapcsolatos törvények alkalmazásáról.	1925–1934
155.	Mikajló Imre, Lajos István és Miklós korláthelmeci lakosok ügyének iratai gyám kijelölése, örökség felosztása, valamint tulajdonjoguk telekkönyvi regisztrálása ügyéről.	1925–1931
156.	Kron Tejza ungvári lakos adósaival folytatott bírósági ügyének iratai.	1925
157.	Dzsubej Vladimir munkácsi kereskedő adósaival folytatott peres ügyeinek iratai.	1925–1931
158.	Gricik László, Dobos Ferenc és más husztközi lakosok peres ügye Tegze Balabánnal a legelők bérleti díjával kapcsolatosan.	1925–1928
159.	Weis Salamon técsői kereskedő keresete a Kárpátalja Bankkal szemben.	1925–1931
160.	Svéd István tanító ház eladásáról a Koszovszka Poljana-i iskolának.	1925–1933
161.	Az Ungvári Városi Tanács politikai csoportosulásának határozata (tervezet) a választások lebonyolításáról és saját tevékenységéről.	1926
162.	Rudogó András ungvári ügyvédjelölt peres ügye, amelyben a hatóságok kommunista múltjára derítenek fényt és kiutasítják az országból.	1926–1927
163.	Levelezés a Kárpátaljai Pedagógusszövetséggel, a rendőrséggel a szövetség lapja címének (Podkarpatszka Rusz) megváltoztatásáról.	1926
164.	Pák Edmund volt oroszvégi szolgabíró kérvénye és levelezése munkahelyének visszanyeréséről, fizetésének kifizetéséről.	1926
165.	A Kassai Jogakadémia igazolása Pák Edmund részére vizsgáinak eredményeiről.	1926
166.	Iratok tisztviselők és pedagógusok nyugdíjának emeléséről.	1926–1936

167.	Levél Kárpátalja volt kormányzójához, Zsatkovics Györgyhöz az elhunyt felsőviznicei Himinec Lászlónak Amerikából küldendő pénzösszeg megszerzése ügyében.	1926
168.	Személyes levelezés anyaga a rokonokkal, elsősorban családi ügyekről.	1926
169.	Levelezés Klein Jenő beregszászi ügyvéddel az állampolgárok peres ügyeit illetően.	1926
170.	Levelezés Novakovszki Mihály ungvári ügyvéddel állampolgárságának megszerzéséről és a költségek megtérítéséről.	1926–1936
171.	Kárpátalja kormányzójának, Beszkid Antonnak a keresete Szücs János és Jánosev József ellen kerítés megépítéséről ingatlanai körül.	1926–1934
172.	A felsővereckei lakosok ellen folytatott büntetőper a falu pravoszláv hitű polgárainak.	1926–1940
173.	Koplovics György borzfalvai és Pénzel Mihály tiszvői lakos elleni büntetőeljárás anyaga hamis tanúvallomások miatt.	1926–1940
174.	Ignát Miklós poroszkői lakos és mások ellen rablás gyanúja miatt folytatott büntetőper anyagai.	1926–1944
175.	Pankulics Antal, Lucó György, Hapák János és Ferenc elleni büntetőper anyaga, akiket lopással vádoltak.	1926–1943
176.	Az ungvári járási bíróság határozata és felhívása az adósok vagyonának elárverezéséről a hitelezők javára.	1926–1935
177.	Levelezés az Európai Emigránsok Szövetségével (New York) az Egyesült Államokba való kiutazásról, útlevelek kiadásáról.	1926
178.	A Kárpátalja Bank keresetei adósaival szemben. I. kötet.	1926–1938
179.	A Kárpátalja Bank keresetei adósaival szemben. II. kötet.	1926–1938
180.	Rimszki Bertalan radvánci kereskedő keresete adósaival szemben, akik hitelben árut kölcsönöztek tőle.	1926–1934
181.	Iratok a szövetkezetek peres ügyeiről.	1926–1934
182.	Konc Pál beregdédai lakos és Pehácsek János ungvári orvos iratai házasságukkal kapcsolatos peres ügyekről.	1926–1932
183.	Az állampolgárok peres ügyeire vonatkozó iratok. I. kötet.	1926–1942
184.	Ugyanaz. II. kötet.	1926–1942
185.	Az állampolgárok peres ügyei tulajdonjoguk telekkönyvi regisztrálása kapcsán.	1926–1932
186.	Az ungvári Jávor építészeti és ipartársulat peres ügyének anyaga Veismann Miksa és Indrih ungvári kereskedők adósságainak tárgyában.	1926–1942
187.	Kelcsen Kende Csaba gejőci birtokos adásvételi szerződéseinek földjeinek árverezéséről adósságainak visszafizetése miatt, tulajdonjogának telekkönyvi átírásáról az új tulajdonosok nevére.	1926–1943

188.	Nagygejőci lakosok keresete az ignéci lakosok ellen a közös ingatlanok felosztásáról.	1926–1937
189.	A komoróci Fedorkó család adásvételi szerződése, folyamodványai, levelezései a bíróságokkal tulajdonjoguk telekkönyvi iktatása ügyében.	1926–1938
190.	Fridlender Herman ungvári kereskedő keresete a boltjából kölcsönzött áru kifizetése ügyében.	1926–1944
191.	A Központi Orosz Néptanács vezetőségének a meghívója ungvári gyűlésekre.	1927
192.	Levelezés Fedoránics Mihállyal, a nagyszőlősi munkáspárt titkárával, büntetőperének anyagai Volosin Ágoston elleni fellépéséről a sajtóban, büntetéséről rágalmazásért.	1927
193.	Gerpa egykori benei erdész és Kanajló László bírósági perének ügyei munkaviszonyuk visszaállítása és testi sértés ügyében.	1927
194.	Kimutatás Sztahura Román és Sutkó Mihály ügyvédjelöltek fizetéséről.	1927
195.	Az ungvári járási egészségügyi biztosítópénztár keresete az ungvári ügyvédi hivatal munkatársai ellen biztosításuk kifizetésének elmulasztása ügyében.	1927
196.	Levelezés Ohrimovics József munkácsi ügyvéddel peres ügyekről, helyettesítésekről a bíróságon, honoráriumok kifizetéséről.	1927–1938
197.	Levelezés Klein Jenő beregszászi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről.	1927–1928
198.	Az ungvári gimnázium Ébredés című tanulói körének jegyzőkönyvi kivonata Andraskó Iván elnökkel kapcsolatosan.	1927–1928
199.	Levelezés ügyvédekkel és ügyfelekkel különböző peres ügyekről.	1927
200.	A Brascasajkó ügyvédek levelezései rokonaikkal családi ügyekről.	1927
201.	Zseltvai Viktornak, az ungvári leánytanító szeminárium igazgatójának a Szvoboda című lap felelős szerkesztője elleni büntetőeljárása iratai. Gagatko András ügyvéddel szembeni rágalmazásról.	1927
202.	Iratok a bírósági perek ügyviteléről.	1927–1936
203.	Kimutatások a Népkereskedelem nevű társaság bevételeiről és kiadásairól.	1927–1929
204.	Szilai János munkácsi lakos folyamodványa, levelezés pénzügyi szervekkel dohánykereskedési engedély kiadása ügyében.	1927
205.	Fencsák László munkácsi lakos folyamodványa fiának holtta nyilvánításáról, aki az I. világháború frontjain esett el, életjáradék fizetéséről.	1927

206.	Sesztakova Anna keresete férjével szemben házasságuk felbontásáról és gyerektartásdíj megállapításáról.	1927–1931
207.	A Kárpátalja Bank keresete adósaival szemben.	1927–1937
208.	Kivonatok Nagygejőc telekkönyveiből a nemesi-úrbéri földek tulajdonjogával kapcsolatosan.	1927
209.	Brascsajkó ügyvéd ügyfeleinek keresetei vagyonügyükkel kapcsolatosan.	1927–1944
210.	Iratok Deák László velétei lakos tulajdonjogi perének ügyviteléről.	1927–1935
211.	Nagy István őrdarmai lakosnak és nejének keresete adósaikkal szemben és birtokviszonyuk tisztázása ügyében.	1927–1940
212.	Adler Sámuel ungvári kenyérkereskedő keresete adósaival szemben.	1927–1942
213.	Rozszipál kárpátaljai kormányzó nevében kiállított provokatív célokat szolgáló levél.	1928
214.	Allampolgárok kérvényei és levelezések Kárpátalja állami hivatalaival állampolgárságot bizonyító igazolások kiadásáról.	1928–1940
215.	Levelezés ismerősökkel munkahely felkutatása tárgyában.	1928
216.	A Szvoboda című lap szerkesztőségének számlái a hirdetések áráról.	1928
217.	Az ungvári székhelyű Unió Részvénytársaság keresetei az Orosz Földműves Párt lapja, a Ruszka Nyiva nyomtatási költségeinek megtérítéséről.	1928–1932
218.	Az ungvári Uránia mozi hitelezőinek és debitálóinak névsora.	1928–1929
219.	Huszt azon lakosainak névsora, akik kárt szenvedtek a román betörés idején, kimutatások a kár mértékéről, levelezés azok megtérítésének ügyében.	1928–1937
220.	Panaszlevelek a szabályellenes adóztatás (kereseti adó) ügyében, az ungvári pénzügyigazgatóság határozata az adóztatás pontosításáról és a törvényben meghatározott adó kivetéséről.	1928–1934
221.	Zseltvai Vikornak, az ungvári leány-tanítóképző igazgatójának, a Szvoboda lap főszerkesztőjének és a Kultúra egyesületnek peres ügyei; a cseh tisztviselők és politikusok rágalmaságairól a sajtóban.	1928–1930
222.	Csundák Pál mogyorósi lakos elleni büntetőjogi eljárás iratai Bezuskó Anna elleni erőszak ügyében.	1928–1938
223.	Ungvár katonai ügyészének vádirata Susztel János és Szavcsin Mihály katonakötelesek lopása ügyében.	1928
224.	Levelezés Klein Ernő beregszászi ügyvéddel peres ügyek tárgyalása és ügyvédi honoráriumok fizetése tárgyában.	1928
225.	Levelezés Olnimovics József munkácsi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről.	1928–1929

226.	Levelezés Sztankó Mihály huszti ügyvéddel magánügyekkel kapcsolatos kérdésekről.	1928–1931
227.	Levelezés Szabó György New York-i közjegyzővel és a Külföldi Európai Emigráns Szövetséggel az Egyesült Államokba áttelepülők vagyoni ügyeiről.	1928–1938
228.	Fegyő Péter árdánházai lakos folyamodványa, valamint a Beregszászi Kerületi Bíróság határozata Fegyő Mihály haláláról (aki a fronton esett el), nyugdíj és kártérítés kiutalásáról a szülőknek.	1928–1936
229.	Levelezés az Ungvári Körzeti Bíróság és az alsósztatnai lakosok közötti vagyonfelosztásról, tartásdíjak fizetéséről.	1928
230.	A Kárpátalja Bank keresetei adósaival szemben. I. kötet.	1928–1933
231.	A Kárpátalja Bank keresetei adósaival szemben. II. kötet.	1928–1937
232.	A Kárpátalja Bank eperjesi fiókjának iratai Kozma Ödön volt kárpátaljai banktisztviselő peres ügyéről pénzösszegek eltulajdonításáról.	1928
233.	Iratok az állampolgárok vagyonügyével, pénzbehajtással, birtokregisztrálással, árverezéssel, honoráriumfizetéssel kapcsolatos peres ügyekről.	1928–1943
234.	Ugyanaz. II. kötet.	1928–1943
235.	A Tartományi Választóbizottság levele az amerikai ruszinok ünnepélyes fogadtatásáról Ungváron, a fogadás menetéről, jellegéről.	1929
236.	Levelezés a prágai székhelyű amerikai nagykövetséggel Koszták Oleszja ungvári lakos útlevelének kiadásáról az Egyesült Államokba való kiutazáshoz.	1929
237.	Az Ungvári Rendőr-főkapitányság határozata Kosztik Miklós külföldi állampolgár kitelepítéséről. Kérvénye a Csehszlovák Köztársaságban való letelepedése céljából, levelezés a prágai Ukrán Társadalmi Bizottsággal erről a kérdésről.	1929
238.	Az Ungvári Tartományi Bíróság esküdtjeinek névsora.	1929
239.	Magánszemélyek kérvénye, levelezések a Csehszlovák Köztársaság Belügyminisztériumával, Kárpátalja Tartományi Hivatalával állampolgársági igazolványok kiadásáról.	1929–1935
240.	Tivadari Mihály rahói tanárnak írt levélmásolat a Keresztény Párt érdekében kifejtett munkásságáról a választások előtt és a Proszvita kultúregyesület szervezéséről.	1929
241.	Homa Mária szentmiklósi lakos értesítése a település lakosságának erőfeszítéseiről a Proszvita kultúregyesület olvasótermének megszerzése ügyében, a Keresztény Párt tagságáért és a kántortanító megválasztásáért.	1929
242.	Levelezés Kubulej Dmitróval, a sztrabicsói vasútállomás főnökével a Vasutas Szövetség ügyében, a munkások elbocsátásáról, Kloud Iván felelősségre vonásáról rágalmazásért és más kérdésekről.	1929–1933

243.	Varga Pál munkácsi lakos, vasúti alkalmazott keresete a Csehszlovák Köztársasággal szemben munkaviszonya igazolásáról, kedvezményeinek igénybevételéről.	1929–1939
244.	A pozsonyi Általános Nyugdíjintézet keresete az ungvári városi bíróság határozata ellen, levelezések a biztosítási díjak behajtásáról.	1929–1938
245.	A Szlovák Biztosító Részvénytársaság keresete és az Ungvári Körzeti Bíróság határozata a biztosítási díjak beszedéséről.	1929
246.	Az ungvári Unió Nyomdaipari Részvénytársaság és a Kárpátalja Bank keresete a Ruzska Nyivának, az Orosz Földműves Párt lapjának adósságairól.	1929–1932
247.	Az ungvári Beszkid Részvénytársaság számláinak kivonatai.	1929
248.	Levelezés Takács László püspökkel az Orosz Földműves Párt lapjának, a Ruzska Nyivának adóssága és politikája ügyében.	1929
249.	A perecsenyi bankok, az Orosz Földműves Szövetség, földművesek és munkások keresetei, bírósági határozatok adósságok megtérítése ügyében.	1929
250.	A kereknyei Gazdasági Szövetkezet bírósági ügyei adósságok beszedése ügyében.	1929–1937
251.	Kukis Péter ungvári lakos számlája az ungvári ukrán menekültügyi bizottságtól kapott összegről, amelyet Paszicsnyik Mihály temetésére utaltak ki.	1929
252.	A felsőverecei Fogyasztási Szövetkezet keresete Bljasin András üzletvezetővel szemben áruhiány miatt.	1929
253.	Az Ungvári Tartományi Bíróság határozata a kisszolyvai úrbéri közösség ügyében; Maszár Mihály kántortanító által fizetendő legeltetési díj behajtásáról.	1929
254.	A Kárpátorosz Népművelő Szövetség (Ungvár) folyamodványa, az Ungvári Kerületi Bíróság levelezése az órásmester adósságának kifizetéséről.	1929
255.	Ohrimovics József munkácsi ügyvéd levelezése az ügyfelekkel a peres ügyekről, honoráriumok kifizetéséről.	1929
256.	Levelezés magánszemélyekkel és ügyvédekkel, bírósági perekkel kapcsolatosan.	1929–1939
257.	Levelezés Elek Adolf munkácsi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről, helyettesítésekről, bírósági határozatokról, honoráriumok kifizetéséről.	1929–1930
258.	Levelezés Kárpátalja Tartományi Főhivatalával Pap Sándor sásvári iskolafelügyelő adósságainak kifizetéséről az ungvári Suba Jenőnek.	1929–1933
259.	Levelezés Volosin Ágostonnal, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójával peres ügyeivel kapcsolatosan. Magyar János kitelepítéséről.	1929

260.	Gelebán Mihálynak, a Szvoboda című lap főszerkesztőjének peres ügye a cseh hivatalnokok és a politikai pártok elleni fellépés miatt az újság hasábjain.	1929–1935
261.	Kaminszki József panasza a Szvoboda című lap szerkesztőire, Zseltvai Viktorra és Volosin Ágostonra az újság néppellenes cikkei miatt. Levelezés erről a kérdésről.	1929–1930
262.	Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának vádirata, amelyben a Határszéli Újság főszerkesztőjét vádolja rágalmazásért. Kártérítés követeléséről.	1929–1934
263.	Az Ungvári Katonai Ügyészség vádirata Jakla József katonatiszt felelősségre vonásáról a tüzelőanyag elsikkasztásáért és más visszaélésekért.	1929
264.	Büntetőjogi eljárások iratai rágalmazással, becsületsértéssel, hamis tanúvallomással, csalással vádolt polgárok ügyében.	1929
265.	Büntetőeljárás anyaga a Beregszászi Bíróság tisztviselői, Mátyás Sándor és Soltész Aloisz ellen az állami pénzek elsikkasztásáért. Levelezés a Tartományi Bírósággal ebben a kérdésben.	1929–1940
266.	Az Ungvári Állami Ügyészség, a Tartományi Bíróság, a Kassai Legfelsőbb Bíróság ítéletei Simon Bickel és társai ügyében, akik parkettdeszkát loptak a Szolyva üzemből.	1929–1931
267.	Kérvények és levelezés Snicerova Borkával és férjével gyerektartásdíj kifizetése és becsületsértés miatt.	1929–1935
268.	Iratok Lődár Dániel egykori ungvári pénzfelügyelő nyugdíjának emeléséről, gyerektartásdíj beszédessel, csalással és becsületsértéssel kapcsolatos ügyekről.	1929–1940
269.	Iratok a Kárpátalja Bank által adott kölcsönök visszafizetéséről. I. kötet.	1929
270.	Ugyanaz. II. kötet.	1929–1936
271.	Ugyanaz. III. kötet.	1929–1937
272.	Ugyanaz. IV. kötet.	1929–1938
273.	Szerződések, levelek, bírósági határozatok, tulajdonjog átírásainak iratai stb.	1929–1943
274.	Az állampolgárok bírósági ügyeinek iratai adósság beszédéről, tulajdonjog megállapításáról és más vagyoni ügyekről. I. kötet.	1929–1938
275.	Ugyanaz. II. kötet.	1929–1942
276.	Ugyanaz. III. kötet.	1929–1942
277.	Enkovszki András görögkatolikus lelkész peres ügye a munkácsi püspökség pénztárával, a Szlovák Hitelbankkal és más hitelezőkkel az adósságok visszafizetése miatt.	1929–1938
278.	Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának és csehszlovákiai parlamenti képviselőnek keresete adósságok beszédéről egyes személyektől.	1929–1931

279.	Piszancsin Mihály ungvári lakos folyamodványa vagyonának felosztásáról és levelezés az örökösökkel.	1929–1930
280.	Boros Béla ungvári kereskedő keresete, az Ungvári Körzeti Bíróság határozata a vevők adósságának megtérítéséről.	1929–1937
281.	Az ungvári Orosz Nemzeti Múzeum alapszabálya, levelezés Kárpátalja Tartományi Főhivatalával és az Ungvári Rendőr-főkapitánysággal az alapszabály elfogadása ügyében.	1930–1934
282.	Levelezés Joszipcsuk László bilkei lakossal nemzetiségi-politikai kérdésekről és munkavállalásról.	1930
283.	Az Ungvári Járási Hivatal határozatainak másolata a földterületek kisajátításáról vízerőmű építése céljából.	1930
284.	Levelezés magánszemélyekkel, állampolgárságukkal kapcsolatos iratok kiadásáról, a Csehszlovákiában való letelepedésükről.	1930–1935
285.	Dr. Sztahura levelei cikkeinek megjelentetéséről a Keresztény Néppárt Szvoboda nevű lapjában és a beregszászi orosz gimnázium segítségével.	1930
286.	Levelezés Pálfi János királyházi vasutassal a Vasutas Szövetség távlati terveiről.	1930
287.	Milder Ignác elektrotechnikus, ungvári lakos keresete az Uránia filmszínház tulajdonosai ellen munkahelyének megőrzése, fizetésének kiadása ügyében.	1930
288.	A beregszászi vízszabályozó és lecsapolási társaság keresete a Kárpátalja Bankkal szemben betéteik ellenértékének visszatérítéséről.	1930
289.	A homonnai járási megbiztosító pénztár keresete Volosin Ágoston, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatója ellen, az ő nevében dolgozó személyek biztosítási díjának befizetéséről.	1930
290.	Levelezés a Szlovák Hitelbankkal és Osvát Gyula ügyvéddel Tahi István ungvári kereskedő és mások bírósági perköltségének megtérítéséről.	1930
291.	Az Ungvári Rendőr-főkapitányság rendelete a Szvoboda újságszerkesztőség részbeni elzálogosításáról, Volosin Ágostonnak, az újság főszerkesztőjének panasa ebben az ügyben.	1930
292.	Polgárok panaszai az adórendszer hiányosságaira, levelezés az ungvári pénzügyi hivatalokkal ebben a kérdésben.	1930–1939
293.	Az ungvári Gazdasági Szövetkezetek Kereskedelmi egyesületeinek iratai adósságok beszedéséről.	1930–1937
294.	Az ungvári Kárpátalja Bank Rt. keresete az alsókálocsai Orosz Fogyasztási Társasággal szemben, levelezés ebben a kérdésben.	1930–1933

295.	A pozsonyi székhelyű első prágai megbiztosító (kereskedelmi és magántisztviselőknek, valamint munkások részére). Az Ungvári Járási Bíróság határozata és levelezések a biztosítási díjak beszedéséről.	1930–1938
296.	Kimutatások az ügyvédi iroda hivatalnokainak fizetéséről.	1930–1935
297.	Levelezés Pál Ödön munkácsi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeire vonatkozóan.	1930–1935
298.	Levelezés Török Ernő homonnai ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről, a perköltségek befizetéséről, az ügyvédi honoráriumokról stb.	1930–1934
299.	Levelezés Novokovszki Mihály laborcközi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeire vonatkozóan, honorárium kifizetéséről.	1930–1934
300.	Levelezés Emil Poletavszki pozsonyi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeire vonatkozóan az elszámolások lehetséges módozatairól.	1930–1931
301.	Levelezés Ohromovics József munkácsi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeire vonatkozóan.	1930–1933
302.	Levelezés Klein Jenő beregszászi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeivel kapcsolatosan.	1930–1932
303.	Levelezés a család barátaival, ügyvédekkel bírósági ügyekről, munkalehetőségekről és magánkérdésekről.	1930
304.	Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának panaszlevele az Orosz Népegyesület Szvobodnoje Szlovo című lapjának főszerkesztőjére, Dudás Dimitróra és Popov Alekszandra rágalmozás miatt. Levelezés a bírósági perköltség megfizetéséről.	1930–1932
305.	Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának vádirata Keverz Miklós ilosvai tanítóra egy Ilosván tartott gyűlésen történő becsületsértése miatt.	1930–1931
306.	Büntetőjogi per iratai, amelyben Tótin Emilt és társait Szabó Jenő dékán elleni gyilkosság előkészítésével vádolják.	1930–1936
307.	Sztahura levele Beregszászból Klocsurák István üldöztetéséért ukrán nacionalizmus miatt.	1930
308.	Büntetőjogi eljárás anyagai Gelebán Mihály, a Szvoboda lap főszerkesztője és Szopkó Jurij, a Keresztény Néppárt titkára ellen a lapban közölt cikkek miatt.	1930–1931
309.	Zseltvai Viktornak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának panaszlevele Ketner Jánosra, a Podkarpatszka Rusz című lap szerkesztőjére rágalmozásért, levelezés az érintettekkel a perköltségről.	1930
310.	Ferencsik Péter cigányóci lakos kérvénye büntetésének elhalasztásáról. Levelezés a perköltségek kifizetéséről.	1930–1931

311.	Az Ungvári Katonai Ügyész vádirata Orta János tüzértiszt és Cupák Jaroszláv közkatona ellen, akiket élelmiszer, ágynemű eltulajdonításával vádoltak. Levelezés az Ungvári Katonai Bírósággal erről a kérdésről.	1930
312.	Büntetőperек anyagai azon személyek ügyében, akik hivatalos személyek és szervek munkáját akadályozták, testi sérelmet okoztak, huligánkodtak.	1930
313.	Kuhár Antal egykori szlatinai sóbányász kérvénye nyugdíjmelés ügyében, levelezés ebben az ügyben.	1930
314.	Fecsik Péter alsónémeti lakos válóperének iratai.	1930
315.	Keresetek a gyermektartást nem fizető szülőkkel szemben.	1930–1932
316.	Az ungvári Kárpátalja Bank keresetei adós ügyfeleivel szemben. I. kötet.	1930
317.	Ugyanaz. II. kötet.	1930
318.	Ugyanaz. III. kötet.	1930
319.	Ugyanaz. IV. kötet.	1930
320.	Ugyanaz. V. kötet.	1930
321.	Ugyanaz. VI. kötet.	1930
322.	Levelezés a Washingtoni Csehszlovák Konzulátussal, New York közjegyzőjével, a görögkatolikus Orosz Testvérek Társaságával, az Egyesült Államokba áttelepülő állampolgárok vagyonának állapotáról, átviteléről.	1930–1934
323.	Az állampolgárok keresetei pénzüsszegek visszafizetéséért a közös vagyon felosztásáért és más vagyoni kérdésekben. I. kötet	1930–1940
324.	Ugyanaz. II. kötet.	1930–1940
325.	Adásvételi szerződések, keresetek, tulajdonjogot biztosító iratok, bírósági határozatok, ingatlanok bejegyzéséről, vagyoni viták anyagai.	1930–1938
326.	Iratok az ungvári süketnéma-iskola tanítójának felmentéséről a katonai szolgálat alól, kilakoltatásáról, bírságok kifizetéséről.	1930–1937
327.	Nyecsiztyák József ároki lakos kérvénye a tulajdonosok jegyzékéből való kizárásáról, levelezés a Kárpátalja Bankkal ebben a kérdésben.	1930
328.	Iratok az Ukrajinszke Szlovo nevű pártonkívüli lap megjelenéséről.	1931
329.	David Prokopnak, a beregszászi börtön felügyelőjének folyamodványa, levelezés az ungvári lengyel konzulátussal igazolvány kiadásáról a lengyel állampolgárságról, annak elvesztéséről, csehszlovákiai letelepedéséről.	1931
330.	Az Ungvári Ruszin Néptanács folyamodványa az Államvasutak Kassai Igazgatóságához a munkácsi állomásfőnök kinevezéséről.	1931

331.	A Csehszlovákiai Ukrán Emigráns Szervezetek központi végrehajtó bizottságának hírlevele az ukránoknak a lengyel államhatalom általi üldöztetéséről, ezen elnyomás elleni intézkedések fogantatásáról.	1931
332.	Az ungvári Kultúra Kiadó Egyesület értesítése az egyesület likvidálásáról, az adósságok kifizetéséről.	1931
333.	Kacan Iván nagyrákóci kéményseprő keresete Bucsinka László ungvári kéményseprővel szemben fizetésének kiadása ügyében.	1931
334.	Az ungvári Proszvita kultúregyesület folyamodványa, levelezés a pénzügyi hivatalokkal az adók csökkentéséről.	1931
335.	Buleca Iván, az ungvári süketnéma-iskola tanárának panaszlevele kereseti adójának törvényellenes levonásáról korábbi évekre visszamenően. Levelezés az Ungvári Pénzügyigazgatósággal ebben a kérdésben.	1931
336.	Az ungvári Gazdasági Szövetség Kereskedelmi Társaságának keresete adósságok visszafizetése miatt.	1931
337.	A Népi Kereskedő Szövetség hitelezőinek névsora.	1931
338.	Az Ungvári Pénzügyigazgatóság és Adóhivatal követelései adófizetés ügyében. Kimutatások az ügyvédi hivatal bevételeiről és kiadásairól, a szabályellenes adóztatások elleni fellebbezésekről.	1931–1938
339.	Levelezés magánszemélyekkel, ügyvédekkel peres ügyekről, helyettesítésről, honoráriumokról, azok kifizetéséről.	1931–1935
340.	Levelezés Ohrimovics József munkácsi ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről, helyettesítésekről, honoráriumok kifizetéséről stb.	1931
341.	Levelezés Adolf Elek munkácsi ügyvéddel a Latorica Rt. ügyeivel kapcsolatosan Volosin Cibai János okozta erdőtűz okainak kivizsgálásáról.	1931
342.	Iratok Volosin Ágostonnak, a Szvoboda lap főszerkesztőjének felelősségéről, a lap kiadásáról.	1931
343.	Nimcsuk Dimitrij, a Vpered című lap szerkesztője, valamint Máté Hajnal, a Podkarpatszkie Hlaszi című lap felelős szerkesztője elleni vádirat iratai a publikált cikkek hitelessége miatt.	1931
344.	Gelebán Mihály, a Keresztény Néppárt Szvoboda című lapjának főszerkesztője ellen megfogalmazott vádiratok a publikált cikkek hitelessége miatt, amelyekben cseh tisztviselőket és politikai pártokat bíralt.	1931–1933
345.	Az ungvári katonai ügyész vádirata a katonakötelesek büntetéséről.	1931

346.	Iratok a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia tanára és Bronzej Iván, az Akadémia Internátusának vezetője elleni bűnvádi eljárásról, amelyet állami vagyon elsikkasztásáért folytattak le.	1931
347.	Bűnvádi eljárások iratai: az állampolgárok irathamisításai, a rendőrséggel szemben tanúsított ellenállás, becsületsértés és más büntettek peres anyagai.	1931–1936
348.	Lebovics Fajga lipcsei lakos folyamodványa és levelezés a szociális ügyosztállyal, a bírósággal a hadirokkantak segélyezéséről.	1931
349.	Levelezés az ungvári Kárpátalja Bank Rt., Abramovics Ignác nagykaposi lakos és más kereskedők ügyében adósságuk visszafizetéséről.	1931
350.	A Kárpátalja Bank Részvénytársaság keresetei adós ügyfelekkel szemben. I. kötet.	1931–1939
351.	Ugyanaz. II. kötet.	1931–1939
352.	Ugyanaz. III. kötet.	1931–1939
353.	Ugyanaz. IV. kötet.	1931–1939
354.	Ugyanaz. V. kötet.	1931–1939
355.	Ugyanaz. VI. kötet.	1931–1939
356.	Iratok az ügyfelek peres ügyeiről, adósságok behajtásáról és más vagyoni vitás kérdések eldöntéséről. I. kötet.	1931–1936
357.	Ugyanaz. II. kötet.	1931–1936
358.	Adásvételi szerződések, végrendeletek, bírósági határozatok, levelezések a tulajdonjog beiktatásáról a gazdakönyvekbe és iratok más vitás földügyekkel kapcsolatos kérdésekről.	1931–1941
359.	Kardaninec György ungvári kereskedő keresete a nála hitelező vevőkkel szemben adósságuk visszafizetése ügyében.	1931–1938
360.	Novotnyák Anna onokóci lakos családjának iratai vagyonelosztásukra vonatkozólag.	1931–1936
361.	Beszkidnek, Kárpátalja kormányzójának felhívása a lakossághoz önkéntes adományok gyűjtéséről.	1932
362.	Meghívók Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspök ünnepélyes felszenteléséről.	1932
363.	Levelezés Ulinec Ivánnal, a Rahói Járási Bíróság munkatársával egy új nemzeti párt létrehozásáról.	1932
364.	Az ungvári Orosz Emigráns Segélyszervezet folyamodványa a Szvoboda című lap szerkesztőségéhez közleményük publikálásáról, amelyben a segélyszervezetnek a fehérorosz katonaság támogatását (toborzás szervezését) cáfolandó tényeket bizonyítanak.	1932

365.	Levelezés Vaszkó Andrással, a pisztraházai elemi iskola igazgatójával a helyi gyűléseken a Duhnovics kultúregyesület olvasóköreinek tagjai által okozott zavargásokról és az ezen incidensről megjelent cikkről az Ukrajinszke Szlovo nevű újságban.	1932
366.	Az Ukrajinszke Szlovo című újság olvasóinak levelei észrevételeikről.	1932
367.	Iratok Sztankovics Kornél gutai erdész állampolgárságáról és vagyoni helyzetéről.	1932
368.	Az ukrán kultúregyesületek tiltakozásai az orosz kultúregyesületek által támogatott orosz tankönyvek és az orosz nyelv bevezetését illetően Kárpátalja iskoláiban.	1932
369.	A prágai Ukrajna Felszabadító Múzeumának kimutatása a múzeum hét hónapi tevékenységéről, az önkéntes adományok gyűjtéséről az új múzeumház építésének alapjába.	1932
370.	A Kárpátalja Bank alapszabály-tervezete.	1932
371.	Iratok az ungvári gimnázium diákjának, Medvecki Gyulának kizárásáról ezen tanintézetből a tandíj be nem fizetése miatt.	1932
372.	Levelezés az ukrán Proszvita kultúregyesület tagjaival adományok gyűjtéséről az egyesület számára.	1932
373.	A prágai Meisner és Lusztig Enko-Film cég keresete az ungvári Proszvita ukrán kultúregyesület adóssága miatt, ami filmkölcsonzésből származott. Ügyvédi honoráriumok kifizetését érintő iratok.	1932
374.	Iratok az ungvári Proszvita kultúregyesületnek filmek bemutatásából származó adósságairól.	1932–1934
375.	Jegyzőkönyvek, jegyzetek, jelzálogiratok, a Proszvita kultúregyesület vagyonának részbeni elárverezéséről az ungvári Vinkler Ferenc építkezési cégnél felhalmozott adósságok kiegyenlítése céljából.	1932–1935
376.	Ádám József kisgejőci lakos keresete fizetésének kiutalása ügyében.	1932–1938
377.	Zaharovics Istvánnak, a szlatinai sóbánya munkásának folyamodványa tisztviselői kategóriába való sorolásáról. Levelezése a Szlatinai Sóbánya Igazgatóságával nyugdíjemeléséről.	1932–1934
378.	Levelezés a jaszynai Klemnus László és János gőzfűrésztulajdonosokkal a lehóci Szavkovics István fizetésének kiutalásáról.	1932–1936
379.	A prágai Ukrán Igazságügyi Szövetség értesítése Brascsajkó Mihály tagságáról ebben a szövetségben.	1932–1933
380.	A Kárpátaljai Tartományi Bíróság esküdtjeinek névsora.	1932

381.	A kassai előkészítő bizottság felhívása Kelet-Szlovákia és Kárpátalja jogászhoz a pozsonyi Igazságügyi Szövetség kassai fiókjának megszervezéséről és új tagok felvételéről.	1932
382.	Levelezés ügyfelekkel és ügyvédekkel peres ügyeiről, munkafelvételeikről.	1932
383.	Levelezés Sztankó Mihály huszti ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről, perújrafelvételről, ügyvédi honoráriumokról.	1932–1938
384.	Levelezés Sztankó Mihály huszti ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről.	1932–1933
385.	Az ungvári Népi Kereskedelem Társaság váltói a Kárpátalja Bankban. Levelezés a bankkal adósságok kifizetéséről.	1932–1944
386.	Volosin Ágoston panaszlevele földvásárlása ügyében (amit a szőlőskei Andrásy Gyula birtokostól vásárolt). Ezen földterület jogtalan adóztatásáról, a prágai Legfelsőbb Bíróság határozata ebben a kérdésben.	1932–1935
387.	Volosin Ágoston panaszlevele a pozsonyi Országos Nyugdíjintézet által benyújtott keresetre, amely személyét és a Keresztény Néppártot biztosítói díja befizetésére kötelezi.	1932
388.	Havonkénti kimutatások a Népi Kereskedelem áruforgalmának mértékéről.	1932
389.	A prágai Országos Nyugdíjintézet folyamodványa az elmaradt biztosítási díjak befizetéséről.	1932–1934
390.	A pozsonyi Országos Nyugdíjintézet folyamodványa az elmaradt biztosítási díjak befizetéséről.	1932–1934
391.	Állampolgárokpanaszlevelei és levelezés az ungvári Pénzügyi Főhivatallal és a prágai székhelyű Pénzügyminisztériummal a törvénytelen adóztatásról, adók leírásáról.	1932–1940
392.	Az ungvári Gazdasági Szövetség Kereskedelmi Társasága adósainak jegyzéke, a bíróságnak átadott ügyek számáról, az ügyvédi költségek megtérítéséről, a peres ügyek kivizsgálásának eredményeiről.	1932–1938
393.	Bródi Andrásnak, a Ruszkij Vesztnyik főszerkesztőjének és Kurtyák János csehszlovákiai parlamenti képviselőnek peres ügye, amelyben a huszti polgári iskola tanárait és Balecki Lipót igazgatót rágalmazással, államellenes tevékenységgel és nacionalista nevelési módszerek alkalmazásával vádolják.	1932–1943
394.	A Beregszászi Állami Ügyészség vádirata a nagykopányi tanítók felelősségre vonásáról az általános béke megsértése miatt.	1932
395.	Dubrovszki Mihály ökörmezői lakos panaszlevele a Tartományi Bíróság címére, amelyben Borkanyuk Olekszát, a Karpatszka Pravda főszerkesztőjét rágalmak terjesztése miatt vádolja az újság hasábjain.	1932–1934
396.	Iratok Popovics György megfenyítéséről a pizstraházai görögkatolikus pap, Iván József által.	1932–1935

397.	Büntetőjogi eljárás Borkanyuk Oleksza, a Karpatszka Pravda főszerkesztője, a Kárpátaljai Kommunista Párt titkára ellen, aki az újság hasábjain csalással vádolta Volosin Ágostont és a Kárpátalja Bank igazgatótanácsának tagját.	1932–1938
398.	Állampolgárokkal szembeni büntetőjogi eljárások anyagai becsületsértés, testi sértés, lopás, hatósági személy elleni fellépés ügyében.	1932–1940
399.	Az ungvári katonai ügyész vádirata Tabula István ellen, aki megszegte katonai kötelezettségét.	1932
400.	Peres iratok Moskovics Jenő ökörmézői lakos marhakereskedő és mások marhacsempészéséről, marhalevelek meghamisításáról, hatósági személyekkel való ellenállásról.	1932–1938
401.	Az állampolgárok levelei és közigazgatási szervekkel folytatott levelezés nyugdíjügyben.	1932–1938
402.	Levelezés az Ungvári Bútorgyár igazgatóságával a gyárban balesetet szenvedett Fegyő Péter domonyai lakos nyugdíjának felszámolásáról.	1932
403.	Csubor Sztaniszláv újszemerei lakos keresete fiútestvérének törvénytelen származására vonatkozóan.	1932
404.	Fencik Mária horlyói lakos keresetének iratai Romaskó Györggyel szemben gyerektartás fizetése ügyében.	1932
405.	A Kárpátalja Bank keresete a bank adós ügyfeleivel szemben. I. kötet.	1932
406.	Ugyanaz. II. kötet.	1932–1938
407.	Ugyanaz. III. kötet.	1932–1938
408.	Iratok adásvételi és ajándékozási szerződések tulajdonosairól és földügyek peres anyagai.	1932
409.	Az állampolgárok keresetei adósságok törlesztése ügyében, vagyonkárosítás és tulajdonjoggal kapcsolatos vitás kérdések iratai. I. kötet.	1932
410.	Ugyanaz. II. kötet.	1932–1942
411.	Nagygejőci lakosok és a szomszédos falvak peres ügyeinek iratai.	1932–1938
412.	Szabados János minaji lakos és a Duna Bank közötti peres ügyek iratai adóssága ügyében, árverezés végrehajtásáról, tulajdonjogi perek lefolytatásáról.	1932–1938
413.	Kimutatások az ügyvédi honoráriumokról, Fedoriska Mihály domonyai kereskedő bírósági perének anyagai, a kereskedők adósainak peres ügyei.	1932–1943
414.	Jackovics János ungvári ügyvéd végzése a munkácsi görögkatolikus egyház perköltségeit illetően.	1932
415.	Boros Béla ungvári kereskedő keresete hitelezőivel szemben.	1932–1937

416.	Levelezés a leMBERGI kárpátukrán államot pártoló körrel a kulturális kapcsolatok fejlesztése ügyében.	1933–1934
417.	Az ungvári Tartományi Bíróság értesítése az Ungvári Háziipari Egyesület megszüntetéséről.	1933
418.	Száldobos község legeltetési szabályzata.	1933
419.	A RZSEVNYICAI UKRÁN REÁLGIMNÁZIUM értesítése önkéntes adományok gyűjtéséről a gimnazisták számára.	1933
420.	A volt OROSZ FÖLDMŰVES PÁRT képviselőinek értekezletén felvett jegyzőkönyv a párt adósságainak megszüntetéséről a Kárpátalja Banknál.	1933
421.	Iratok GRINCSISIN Evtaki ungvári lakos kiutasításáról Csehszlovákia területéről.	1933–1936
422.	Levelezés STANKÓ Mihály felsősáradai lakos Csehszlovákiában való letelepedéséről, állampolgárságának engedélyezéséről.	1933
423.	A PROSZVITA kultúregyesület gányai olvasókörének panaszja a körzeti jegyzőre az olvasókör tagjai ellen elkövetett zaklatásokról.	1933
424.	Iratok az ungvári Proszvita kultúregyesület, a Légió-Film zsidó hitelintézet és más intézmények peréről a tartozások visszafizetése ügyében.	1933–1938
425.	Iratok BULECA Jánosnak, az ungvári siketnéma-iskola tanárának fizetésemeléséről.	1933
426.	Levelezés a Kárpátaljai Tartományi Főhivatal Iskolaügyi Osztályával, a dombostelegi iskola igazgatójával, DEMETER DEZSÓVAL fegyelmije és áthelyezése ügyében.	1933–1939
427.	Az ungvári Pénzügyigazgatóság határozata BRASCSAJKÓ ANTAL orvos adóbefizetéséről, fellebbezés ebben az ügyben. A gyógyításért járó összegek behajtásáról a volt betegektől.	1933–1936
428.	Iratok az ungvári BESZKID Rt. elszámolásról.	1933–1938
429.	Az ungvári Pénzügyigazgatóság határozatai, levelezés adófizetési visszaélésekkel kapcsolatosan, az ügyfelek panaszai ebben a kérdésben.	1933–1935
430.	Az ügyfelek személyes panaszai, az ungvári Pénzügyigazgatóság határozatai, levelezések szabálytalan adókimutatásokról.	1933–1938
431.	A BEREGSZÁSZI ÁLLAMI ÜGYÉSZSÉG vádirata MIHAEL GELEBÁN, a KERESZTÉNY NÉPPÁRT SZVOBODA című lapjának főszerkesztője ellen államellenes előadása miatt a nagybereggi gyűlésen.	1933
432.	KLEPUS LÁSZLÓ és DIMITRÓ JASZINYAI lakosok panaszlevele FENCIK ISTVÁN és HAJNAI MÁTÉ, a KARPATORUSSZKIJ HOLOSZ című lap szerkesztője ellen rágalmozás miatt a lap hasábjain.	1933–1934

433.	Iratok Török Pál, a Munkás Újság szerkesztője ellen indított peres ügyekről, amelyben rágalom terjesztésével vádolják. A Kárpátalja Bank igazgatótanácsa elleni vádirat csalás ügyében, amelynek következtében csődközelbe került a pénzüintézet.	1933–1934
434.	A munkácsi görögkatolikus püspök, a Podkarpatszki Hlaszi szerkesztőjének panaszlevelei az Ungvári Tanítói Szeminárium diákjainak államellenes nevelését illetően.	1933–1938
435.	Fencik István, a Karpatorusszkij Holosz című lap főszerkesztője ellen folytatott bűnvádi eljárás, amiért az újság hasábjain Kacsanovszki Anna daróci tanítónő erkölcstelen és államellenes tevékenységgel vádolta meg.	1933–1937
436.	Büntetőeljárások hivatalos személyek elleni bűncselekményeket elkövetők ellen rágalmazás és becsületsértés ügyében.	1933–1944
437.	Az Ungvári Állami Ügyészség vádirata 23 fagyalos és más falvak lakosai ellen, akik bűnözőket rejtegettek, lopott árut vásároltak és más törvénytelenégeket követtek el.	1933–1940
438.	Levkulics László ungsasfalvai lakos peres iratai, akit uzsorakamat behajtásával vádoltak meg.	1933–1943
439.	Az ungvári Tartományi Bíróság határozata a szegényeknek hivatalból kijelölt ügyvédekkel kapcsolatosan.	1933
440.	Levelezés magánszemélyekkel, ügyvédekkel az ügyfelek peres ügyeiről, a honoráriumok kifizetéséről és más személyes kérdésekről.	1933
441.	Kimutatás az ügyvédi honoráriumokról a Kárpátalja Bank Részvénytársaság érdekeinek képviselőtéért a bíróságon Branstein Lázárral szemben.	1933
442.	A Kárpátalja Bank keresetei adós ügyfeleivel szemben.	1933–1936
443.	Az ungvári Népművelő Bizottság folyamodványa és levelezése Gagatkó Andrással különböző adósságok ügyében.	1933–1935
444.	Ügyfelek keresetei gyermektartási díj fizetése ügyében.	1933–1935
445.	Ügyfelek keresetei válóperek ügyében.	1933–1938
446.	Levelezés az ügyfelekkel a háborús segélyek tárgyában.	1933–1934
447.	Levelezés az ügyfelekkel nyugdíjaztatással kapcsolatos ügyekben.	1933–1938
448.	Iratok az iványi hitelintézet keresete Fatula Miron klacsanói tanítóval és feleségével szemben adósságuk visszafizetése ügyében.	1933–1934
449.	Iratok a munkácsi Latorica Rt. által folytatott bűnvádi eljárásról Burket Lajos volóci erdész kilakoltatása ügyében.	1933
450.	Helmec község lakosainak panasza a római katolikus iskolának kiutalt pénzösszegek ügyében.	1933
451.	A kereknyei Gazdasági Szövetség adósainak jegyzéke, levelezés ezen személyekkel.	1933

452.	A munkácsi Konkordia kereskedelmi társaság keresete Peruci Ferencsel szemben a társasággal fennállott adósságának kifizetése ügyében.	1933
453.	Akoncházai Fogyasztási Szövetkezet peres ügyei adósainak pénzbehajtásáról.	1933–1944
454.	A kereknyei Gazdasági Szövetség peres ügyei ügyfeleik adósságának törlesztése ügyében.	1933–1938
455.	Állampolgárok keresetei különböző bűncselekmények és tulajdonjogi viták tisztázása ügyében. I. kötet.	1933–1940
456.	Ugyanaz. II. kötet.	1933–1943
457.	Ugyanaz. III. kötet.	1933–1944
458.	Iratok a bíróságokon folyó peres ügyekről ingó és ingatlan vagyon tulajdonjogi vitájáról. A tulajdonjog telekkönyvi rögzítéséről.	1933–1940
459.	Az Amerikában élő egykori andrásházai lakos, Prokopec András iratai földvásárlásáról, tulajdonjogának beregisztálásáról és más földügyi vitákról.	1933–1937
460.	Iratok Árvai Anna tulajdonjogának felszámolása tárgyában.	1933–1934
461.	A drugetházai egyházközség folyamodványa Fencik András lelkész nejéhez az általa eltulajdonított tárgyakról, Enkovszky András értesítése ebben a kérdésben.	1933
462.	Moskovics Mózes ungvári kereskedő keresete az Ungvári Gazdasági és Fafeldolgozó Részvénytársasággal szemben adósságok behajtása ügyében, levelezés ebben a kérdésben.	1933–1937
463.	Az előkészítő bizottság meghívója Brascasajkó Mihálynak azon gyűlésre, ahol a csehszlovákiai Országos Katolikus Kongresszus küldötteiről döntöttek.	1934
464.	Levelezés Volosin Ágostonnal a csehszlovák parlamentnek kiküldött memorandumról Kárpátalja állami jogairól, a Szvoboda című lap támogatásáról.	1934
465.	Az első Orosz Néptanács folyamodványa a csehszlovákiai földművelésügyi miniszterhez Flinkó János ungvárcehelnyci lelkész áthelyezéséről Órdarma községbe.	1934
466.	A homonnai „Gazdálkodó” Mezőgazdasági Szövetkezet vezetőinek meghívója a vezetőség és az ellenőrző bizottság által összehívott gyűlésre.	1934
467.	Levelezés Gavallér Miklós máramarosszigeti ügyvéddel egy Rákóczi kori rutén zászló felkutatásának ügyében.	1934
468.	Gácsi Zsófia beregszászi lakos folyamodványa és levelezése a járási jegyzővel a csehszlovák állampolgárságát igazoló iratok kiadásáról.	1934–1938
469.	Sztankó Mihály huszti ügyvéd értesítése a huszti gimnázium eloroszosításáról.	1934

470.	Levelezés a Keresztény Néppárt tagjaival a csehszlovákiai parlamenti választásokra való felkészülésről.	1934
471.	Az eperjesi Népujság szerkesztőjének folyamodványa, amelyben az Ukrajinszke Szlovo hasábjain kéri az ungvári lengyel–orosz konferenciáról tudósító cikk cáfolását.	1934
472.	Levelezés magánszemélyekkel az Ukrajinszke Szlovo című lapba küldött cikkek publikálásáról.	1934
473.	Az Ungvári Járási Bíróság határozatai a Keresztény Néppárt lapjának, a Szvobodának példányai ügyében. Volosin Agostonnak a levele, amelyben fellebbezi az ügyész rendeletét a lap 1934. november 22-i számának elkobzásáról.	1934
474.	Az ungvári Állami Könyvnyomda keresete Panykevics Iván, az ungvári gimnázium professzora és a Proszvita kultúregyesület adósságaival szemben, amit áruhitelezésből halmoztak fel.	1934
475.	Hitelezők keresetei az ungvári Proszvita kultúregyesület javainak elárverezéséről.	1934–1938
476.	Tisztviselők és munkások keresetei fizetésük elszámolása ügyében.	1934–1936
477.	Az ungvári Pénzügyigazgatóság, a járási bíróság, a Legfelsőbb Bíróság határozatai, továbbá levelezés az állampolgárokkal az adókimutatás szabálytalan volta ügyében.	1934–1938
478.	A kereknyei Gazdasági Szövetség folyamodványa a község adósságainak behajtása ügyében. Levelezés a község bírájával ebben a kérdésben.	1934–1938
479.	Brascsjákó Mihály levelezése rokonaival családi ügyekről.	1934
480.	Brascsjákó Mihály levelezései magánszemélyekkel, ügyvédekkel bírósági tárgyalások eredményeiről, a bírósági eljárásokért fizetendő összegekről.	1934–1937
481.	Brascsjákó Mihály, az Ukrajinszke Szlovo főszerkesztője elleni vádirat, amelyben a csendőrség rágalmozásával vádolják.	1934
482.	Maha Ferenc, a beregszászi cseh nyelvű iskola tanítójának panaszelevele a Jüdisches Volksblatt című lap főszerkesztője, a munkácsi Meisels András és Adler Lipót beregszászi kereskedő ellen nemzetiségi ellentétek szítása tárgyában; levelezés Sztankó Mihállyal ebben a kérdésben.	1934
483.	Levelezés a Zet főszerkesztőjével, Gandzel Jannal és Sevczenko Szergej dávidfalvi tanítóval, akit a lap hasábjain kommunistabarátnak tituláltak.	1934–1935
484.	Dimitrij Nimcsuk, a Vpered című lap szerkesztője és Szücs József, a pozsonyi egyetem joghallgatója elleni vádirat anyagai, akik a huszti gimnázium tanárait nyelvtudásuk hiányosságai és alacsony színvonalú oktatói munkájuk miatt vádolták meg.	1934–1944

485.	Haszinec László, úrmezői iskolaigazgató panaszlevele Fencik István, a Karpatorusszkij Holosz felelős szerkesztője, Iváncsó Gyula úrmezei pap és más helybeli lakosok ellen, amiért az újság hasábjain állami pénzek elsikkasztásával vádolták.	1934
486.	Az ungvári állami ügyészség vádirata Brascasajkó Mihály, az Ukrainszke Szlovo főszerkesztője ellen a csendőrség rágalalmazása miatt a lap hasábjain.	1934
487.	Bírósági peres ügyek, a karhatalommal való ellenszegülés, lopás, testi sértés, becsületsértés és más bűncselekmények elkövetése miatt.	1933–1934
488.	A Kárpátalja Bank keresete adós ügyfeleivel szemben tartozásuk törlesztése miatt.	1934
489.	Az Unió Könyvnyomda Rt. keresete a hitelben felvásárolt termékek árának kivezetése ügyében. I. kötet.	1934–1935
490.	Ugyanaz. II. kötet.	1934–1935
491.	Iratok Szücs József és Egresi Emil tanítók kinevezéséről és nyugdíjuk emeléséről.	1934–1935
492.	Állampolgárok levelei a Kárpátaljai Hadigondozottak Gyámhivatalához a hadinyugdíjak folyósításáról.	1934–1940
493.	Iratok Brindák András tartásdíjfizetéséről gyermekei gyámjának, Holló Ferencnek.	1934–1936
494.	Pohorelják Annának és gyámjának, Pohorelják Grijának, az ungvári bazilita rend nővéreinek folyamodványa Anna nagykorúságának elismerése és örökségének kiadása ügyében.	1934–1937
495.	Iratok az ungvári bazilita rendű nővérek szerződesei elismeréséről tulajdonjoguk regisztrálásáról, az ungvári és huszti árvaházak fenntartásáról és más vagyonyügyekről.	1934
496.	Szerződések, bírósági határozatok, állampolgárok folyamodványai, tulajdonjog megállapításáról és telekkönyvi regisztrálás iratai. I. kötet.	1934–1940
497.	Ugyanaz. II. kötet.	1934–1944
498.	Brascasajkó ügyvéd ügyfeleinek keresetei adósságok visszafizetése és különböző károk megtérítése ügyében. I. kötet.	1934–1944
499.	Ugyanaz. II. kötet.	1934–1944
500.	Az ungvári Csehszlovák Szociáldemokrata Munkáspárt meghívója a párt plenáris gyűlésére.	1935
501.	Panaszok a Nagyszőlősi Járási Hivatal határozata ellen, amely büntetéssel sújtotta a kistrákói lakosok által szervezett választási kampánygyűlést. Levelezés Ljah Mihály iskolaigazgatóval erről a kérdésről.	1935–1936
502.	Révai Gyulának, a csehszlovák parlament képviselőjének panaszlevele a Kárpátaljai Iskolaügyi Főhivatal vezetője ellen és iskolai ügyek tárgyában.	1935

503.	A Munkácsi Tanítóegyesület tervezete a Nasi Szorevnova-nyije című gyűjtemény kiadásáról. Levelezés a kárpátaljai nyelvi helyzetről tudósító cikkek beküldéséről.	1935–1936
504.	Az ungvári első Központi Orosz Népbizottságnak és Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának panaszlevele a csehszlovák művelődésügyi miniszternek a nyelvhasználatról hozott határozata ellen. A prágai Legfelsőbb Bíróság határozata ebben a kérdésben.	1935–1937
505.	Az Ungvári Rendőr-főkapitányság, az ungvári tartományi bíróság határozata az Ukrajinszke Szlovo című lap és mellékletének elkobzásáról. A főszerkesztő panasz az újság lefoglalása miatt.	1935
506.	Levelezés Bauer Sándor nagyszőlősi erdőmérnökkel magyar diplomájának csehszlovák diplomára való cseréléséről.	1935
507.	Az ungvári bíróság határozata az Ukrajinszke Szlovo című lap szerkesztőjének fizetési kötelezettségéről a lap nyomtatásáért (Révai Ferenc Könyvnyomda). Levelezés ezekkel a kérdésekkel kapcsolatosan.	1935
508.	A mezőterebesi Proszvita kultúregyesület titkárának meghívója az egyesület ünnepélyes zászlószentelésére.	1935
509.	Richard Etiten zsateci kereskedő panaszlevele a munkások fizetésének kiadásáról.	1935
510.	Kimutatások fizetés kiadásáról Román Vengrinovicznak, Román Kirpiv és Grigorij Balancsuk tisztviselőknél.	1935–1936
511.	Ügyfelek panaszai a törvénytelenül kivetett adók ellen, az adóbeszedésekről, levelezés ezekről a kérdésekről.	1935
512.	Az ungvári járási Pénzügyigazgatóság határozata Ambróczi Beljanszki kisgejőci lakos adóztatásáról. Ambróczi panasz a törvénytelen adókról.	1935
513.	Az ungvári járási biztosító-pénztár keresete a daróci marhatenyésztő üzemmel szemben biztosítási összegek behajtásáról.	1935
514.	Levelezés magánszemélyekkel munkahelyszerzés, iskoláztatás, ügyvédi honorárium kifizetéséről.	1935–1936
515.	Levelezés magánszemélyekkel munkahelyszerzés ügyében, a csehszlovák állampolgárság megszerzéséről.	1935–1938
516.	Lasukovics Jakab rakaszi tanító fegyelmi ügye hivatali visszaélése miatt.	1935–1938
517.	Levelezés a Nas Puty című lap főszerkesztőjével Badó Péter bátyú-szvozdai tanító rágalmazásáról a lap hasábjain.	1935
518.	Horvát Anna és Andrászkó Iván prágai egyetemi joghallgatók panaszlevele Brasczajkó Mihály, az Ukrajinszke Szlovo lap főszerkesztője ellen rágalmak közlése miatt az újság hasábjain. Levelezés a cikk cáfolatáról.	1935

519.	Iratok a gyilkossággal vádolt Szkiba János és kilenc ignéci lakos elleni bünvádi eljárásról.	1935–1944
520.	Rozenbau Pál, a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia hallgatója elleni bünvádi eljárás vasúti jegy hamisítása ügyében.	1935–1940
521.	Büntetőjogi eljárások iratai a karhatalommal való szembeszegülés, becsületsértés, lopás, testi sértés és más bűncselekmények elkövetése ügyében.	1935–1944
522.	Állampolgárok folyamodványai és levelezés a nyugdíjak és a biztosítás fizetéséről.	1935–1940
523.	Hadirokkantak és a háborúban kárt szenvedett személyek folyamodványai a Kárpátaljai Hadirokkant-segélyező Főhivatalhoz, a Csehszlovák Szociálpolitikai Minisztériumhoz nyugdíjak kiutalásáról és a háborús károk megtérítéséről.	1935–1939
524.	Az üzemi balesetet szenvedett munkások kérvényei, a Tartományi Munkásbiztosító Hivatal és a Szlovák Gazdasági Munkáspénztár határozata nyugdíjak kiutalása ügyében.	1935–1937
525.	Manda Mária balesetet szenvedett munkácsi lakos keresete Ruszin Ivánnal és Dobos Mihállyal szemben tartásdíj és gyógyítási költségeinek megtérítése ügyében.	1935–1938
526.	Budai Mihály szentmiklósi lakos levelezése házasságának felbontása ügyében.	1935–1938
527.	Levelezés Ternák Vaszil égermezei lakossal tartásdíjának fizetése ügyében.	1935–1940
528.	Az antalóci körzeti orvos keresete ügyfeleivel szemben a gyógyítási-kezelési díj beszedése miatt.	1935–1938
529.	Az Ungvári Járási Bíróság határozata az ismeretlen helyre áttelepült polgárok vagyonának elárverezéséről, kurátor kinevezéséről, az ügyletek lebonyolításáról.	1935–1937
530.	Adásvételi szerződések, bírósági határozatok, állampolgárok folyamodványai szerződéseik érvényesítése ügyében, ingatlanok tulajdonjogának átírásáról, azok regisztrálásáról a telekkönyvbe, vitás földtulajdonjoggal kapcsolatos ügyek iratai.	1935–1943
531.	Brascsajkó ügyvéd ügyfeleinek keresetei adósságok visszafizetése, károk okozása és tulajdonjogi vitákkal kapcsolatosan. I. kötet.	1935–1943
532.	Ugyanaz. II. kötet.	1935–1943
533.	Pavlov Alekszander ungvári lakos, kereskedő keresete adós vevőivel szemben, akik hitelben vásároltak tőle.	1935–1938
534.	Büntetőjogi eljárás a karhatalommal szembeszegülők, a pénzhamisítók, a csendőrséget rágalmozók, rablók és más bűncselekményt elkövetők ellen. I. kötet.	1936–1939
535.	Ugyanaz. II. kötet.	1936–1944

536.	Adásvételi szerződések, ügyfelek folyamodványai, bíróságok határozatai, tulajdonjogi viták iratai, ingatlanok átírási és más peres ügyek anyagai. I. kötet.	1936–1944
537.	Ugyanaz. II. kötet.	1936–1944
538.	Ugyanaz. III. kötet.	1936–1944
539.	Ügyfelek keresetei adósságok behajtása, valamint peres vagyonyügyekkel kapcsolatosan. I. kötet.	1936–1939
540.	Ugyanaz. II. kötet.	1936–1940
541.	Brascasjkó levelezései ismerősökkel és barátokkal nemzetiségi és politikai kérdésekről.	1936
542.	Levelezés Volosin Agostonnal, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójával gazdasági és magánügyekről.	1936–1938
543.	Az ungvári Tartományi Bíróság, a Kárpátaljai Legfelsőbb Bíróság határozatai Volosin Agostonnak, a Szvoboda című lap szerkesztőjének és a lap egyes számainak elkobzása ügyében, a károk megtérítéséről.	1936–1937
544.	Kehusz Antal, Nimcsuk Dimitró, Károly Andor, József Béla, Tuckanyuk Szeptán, a szociáldemokrata párt titkárainak panaszlevele az Ukrajinszke Szlovo lap főszerkesztője ellen felelősségre vonása ügyében becsületsértésért és rágalmazásért a lap hasábjain.	1936
545.	Az Ukrajinszke Szlovo lap főszerkesztőjének, Brascasjkó Mihálynak a panaszlevele bírósági határozatok ellen. Levelezés a bírósággal az államellenes tevékenység cáfolatáról.	1936
546.	Levelezés Cipla Máriával, a Belaja Cerkov-i tanító özvegyével férje nyugdíjának fizetéséről.	1936–1937
547.	Hadirokkantak és családjaik folyamodványa és levelezése a Hadirokkantak Kárpátaljai Főhivatalával és az Országos Szociális Minisztériummal nyugdíjak kiutalásáról.	1936–1938
548.	A hátmegi Zincsenko Anna tanárnő válásának iratai.	1936–1937
549.	Emigránsok kérvényei és levelezés letelepedések engedélyezéséről Csehszlovákia területén.	1936–1938
550.	A Brascasjkó család levelezései a rokonaikkal személyes ügyekről.	1936
551.	Állampolgárok keresetei tartásdíj fizetéséről.	1936–1938
552.	Állampolgárok folyamodványai és levelezései bírósági peres ügyekkel és személyes kérdésekkel kapcsolatosan.	1936–1938
553.	Ügyfelek panaszlevelei és levelezés az adókvetések törvénytelen módjáról.	1936–1939
554.	A Nova Hata című lap adósainak jegyzéke, levelezés a tartozások visszafizetése ügyében.	1936–1937
555.	Iratok Spaider János nagyrákóci pap adósságáról, amit a püspöki pénztárból vett fel.	1936–1940

556.	Levelezés Csépes Ivánnal, a rosszozkai elemi iskola igazgatójával a köztársaság elnöke ellen tett kijelentéseiről és más büntetendő tetteiről.	1936–1942
557.	Iratok Kurah Iván poroskői tanító külön fizetésének felszámolásáról, családjának lakhatóság biztosításáról.	1936–1938
558.	A Kárpátaljai Népgazdasági Gyűlés értesítése a végrehajtó bizottság tagjainak megválasztásáról.	1936
559.	A Kárpátaljai Tartományi Főhivatal Elnökségének értesítése a gazdasági alosztály bizottsági tagjainak kinevezéséről.	1936
560.	Folyamodványok a haza védelmezőinek névsorába való felvételért.	1936
561.	A Kárpátaljai Tartományi Bíróság esküdteinek névsora.	1935
562.	A Központi Orosz Néptanács törvénytervezete Kárpátalja autonómiájáról.	1936
563.	Az ungvári Villanytelep Rt. folyamodványa az Ukrajinszke Szlovo című lap szerkesztőségéhez a villamos energia felhasználásával kapcsolatos cikkek publikálásáról.	1936
564.	Az ungvári székhelyű Kárpátaljai Tartományi Bíróság határozatának másolata a tanítóegyesület lapjának, az Ucsityelszkij Hólosznak az elkobzásáról államellenesség miatt. Volosin Agostonnak, a tanítóegyesület elnökének és Voron Andrásnak, a lap főszerkesztőjének panaszja és levelezése a bírósági határozat törvénytelenége tárgyában.	1936–1937
565.	Linszk József, a Karpatorusszkoje Szlovo szerkesztője, Berket Anna és Karaf Irén dolhai tanítók peres ügye Medve Mihály dolhai pappal szemben, akit a lap hasábjain vádoltak meg.	1936–1942
566.	A kuzminói tanító, Pukon András gribóci lakos peres ügye Goera Mihály szimerkai iskolaigazgatóval szemben rágalmazás és rendetlen magaviselet ügyében.	1936–1939
567.	A csapi hitelintézet keresete ügyfelek adósságának visszafizetéséről.	1936–1942
568.	A Kárpátalja Bank és más hitelintézetek váltóiról, azok értékének kifizetéséről.	1936–1942
569.	Guttman Izidor csődbe jutott kereskedő vagyonának elárverezéséről.	1936–1937
570.	Levelezés az alsóvereckei Novakovszki Mihály ügyvéddel helyettesítésekről, a tárgyalások eredményeiről, ügyvédi honoráriumokról, jogi védelemről.	1936–1937
571.	Gorn Sztaniszláv pénzügyi ügyész elleni panaszlevél és büntetőjogi eljárás, a hivatali hatalmával való visszaélésért az adóbeszedésnél, levelezés az Ungvári Járási Bírósággal erről a kérdésről.	1937–1938

572.	Az ungvári tartományi és járási bíróság határozatai a biztosítási összegek behajtásáról a pozsonyi Országos Nyugdíjalap számára, panaszok a pénzügyi ügyész törvénytelen fellépése ellen.	1937–1938
573.	A Kárpátalja Bank és más hitelintézetek váltói és levelezés azok értékéről.	1937–1942
574.	Az Ungvári Járási Bíróság határozata tulajdonjogok elvesztéséről, birtokok elvesztéséről, elárverezéséről.	1937
575.	Csehil Gyulának, a huszti Pénzügyi Hivatal titkárnak folyamodványa a Csehszlovák Pénzügyminisztériumhoz munka- és katonaszolgálati idejének beszámolásáról nyugdíjalapjába.	1937
576.	Riport Konsztantin Hrabárral, Kárpátalja kormányzójával 1937. október 12-én egy prágai sajtóértekezleten.	1937
577.	Jarosláv Mezinka exelnök előtt elhangzott előadás a kárpátaljai nyelvi kérdésekről.	1937
578.	Kárpátaljai ukrán gazdasági, kulturális és politikai szervezetek kiáltványa az Ungváron tartandó, kultúrának és közművelődésnek szentelt kongresszus összehívásáról, a kongresszus programjáról.	1937
579.	A kárpátaljai ukrán egyetemi hallgatók prágai szervezetének meghívója gyűlésükre. Levelezés a Korjatovics nevű diáklap létrehozásáról.	1937
580.	Az ungvári kolostor főpapjának meghívója a kolostor szentélyének ünnepélyes felszentelésére.	1937
581.	Üdvözlőlevelé Sztojka Sándor görögkatolikus püspök címére névnapja alkalmából.	1937
582.	Kárpátalja kormányzójának, Konstantin Hrabárnak értesítése a parlament által Kárpátaljára kijelölt kormányzótanács tagjairól.	1937
583.	Iratok közjegyzők kinevezéséről az ügyvédi tanácsba, vizsgáztató bizottságba való választásról a Kassai Legfelsőbb Bírósághoz.	1937
584.	Az Ungvári Városi Tanács értesítése a légelhárító csapat parancsnokának kinevezéséről, a csapattagok jegyzékéről.	1937
585.	A Szvjataja Rogyina ungvári és huszti árvaház, a bazilita rend női kolostorának alapszabálya. Levelezés Kárpátalja Tartományi Főhivatalával és a görögkat. püspökkel az alapszabályok elfogadásáról.	1937
586.	Koszt Oszomlenko egyetemi docens beszámolója Kárpátalja mezőgazdaságáról, statisztikai adatok a lakosság nemzetiségi összetételéről, a foglalkozás szerinti megoszlásról, a gazdaságok számáról, a megművelt földterületek méreteiről az 1930. évi adatok alapján, a bevetett földterületekről.	1937

587.	Külföldi állampolgárok kérvényei és levelezésük Kárpát-alja Tartományi Főhivatalával, a Csehszlovák Köztársaság Belügyminisztériumával, letelepedésük és állampolgárságuk ügyében.	1937–1938
588.	Iratok a Szvoboda című lap elkobzásáról tiltott cikkek publikálása miatt.	1937
589.	Iratok az Ukrajinszke Szlovo című lap elkobzásáról tiltott cikkek publikálása miatt.	1937
590.	Levelezés Timkó Iván tanítóval és az égermezei Mezőgazdasági Fogyasztói Szövetkezet vezetőségi tagjaival Róth Adolf kocsmáros ellen emelt vádak ügyében.	1937
591.	Iratok Dutka Mihály lelkész felelősségre vonásáról és a nevickei egyházközséggel önkéntes adományok gyűjtéséről egy ukrán zászló költségeire, amellyel Szűz Máriának, az ukrán nép védőszentjének 900. évi jubileuma tiszteletére adóztak a hívek.	1937
592.	Iratok Spaák Ivánnak, a Russzkij Vesztnyik című lap szerkesztőjének peréről, aki Mitrovics Dionezij és Sutko György huszti tanítókat sértette meg a lap hasábjain közölt cikkével.	1937
593.	Kemény Konstantin izai pravoszláv pap panaszlevele Szabó Szevasztián, a Blagovesztnyik főszerkesztője ellen, aki cikkében a pravoszláv híveket vádolja az izai görög-katolikus templom felgyújtásával.	1937
594.	Levelezés Hadzelszki Ernővel, a Russzkij Narodnij Holosz főszerkesztőjével a bazilita rend megrágalmazott papjainak igazsága ügyében.	1937
595.	Kerecsenyi Szevasztián rososzkai pravoszláv pap panaszlevele Joszincuk László rososzkai tanító ellen, aki az Ukrajinszke Szlovo lap hasábjain rágalmakkal illette.	1937
596.	Iratok Brascsajkó Mihálynak, az Ukrajinszke Szlovo lap főszerkesztőjének felelősségre vonásáról, amiért Andrej Vladimir nagybereznai iskolafelügyelőt az ukrán tanárok üldözésével gyanúsította meg a lap hasábjain.	1937
597.	Az ungvári járási Pénzügyigazgatóság bünvádi eljárása a Lengyelországból szarvasmarhát csempészők ellen.	1937–1938
598.	Büntetőperек anyagai erőszakos bűncselekményeket követőkkel (hamis tanúvallomás, szeszfőzés stb.) szemben.	1937
599.	Büntetőperек iratai gyilkossággal, a csendőrség rágalmasával, csalással, a hatósággal való szembeszegüléssel és dohánytermesztéssel vádolt polgárok ügyében.	1937
600.	Szidin Iván folyamodványa Levkó Mária legeltetési költségeinek megfizetéséről.	1937

601.	Szkiba Lajosnak, a rahói iskola igazgatójának folyamodványa a Kárpátaljai Iskolaügyi Főhivatalhoz fizetésének törvénytelen visszatartásáról.	1937
602.	Az ungvári Pénzügyigazgatóság rendeletei, az állampolgárok levelezései és panaszai adózással kapcsolatosan.	1937–1940
603.	Ügyfelek keresetei válóperekre és vagyoneelosztásra vonatkozóan.	1937–1944
604.	Iratok az ügyfelek nyugdíjainak felszámolásáról.	1937–1938
605.	Iratok az ügyfelek gyerektartási díjának kifizetéséről.	1937–1943
606.	Levelezés Borsos Teodoszijjal, a dubrókai pravoszláv kolostor főpapjával a pravoszláv szabályzatok elfogadásáról.	1937
607.	Levelezés a dombói pravoszláv kolostor főpapjával, Madar Miklóssal áthelyezése ügyében.	1937
608.	Levelezés Novakovszki Mihály ügyvéddel az ügyfelek peres ügyeiről, a tárgyalások eredményeiről, menetéről, ügyvédi honoráriumok kifizetéséről.	1937
609.	Levelezés ügyfelekkel és ügyvédekkel bírósági peres ügyekről, helyettesítésről, honoráriumokról, jogi segítségnyújtásról.	1937
610.	Ügyfelek keresetei a hitelbe adott pénzek és vagyonuk visszaszerzéséről, adósságok törlesztéséről.	1937
611.	Ügyfelek keresetei hitelbe adott pénzüik visszafizetéséről, károk megtérítéséről és más vitás ügyekről, levelezés ezekben a kérdésekben.	1937
612.	Iratok az ügyfelek vagyonának átruházásáról, öröklött vagyon felosztásáról az utódok között.	1937.
613.	Ügyfelek keresetei adásvételi szerződések hitelesítése, tulajdonjog átírása, peres földtulajdonügyek tisztázása ügyében.	1937
614.	Adásvételi szerződések, folyamodványok, bírósági határozatok, tulajdonviták iratai. Földterületek felosztásáról és a tulajdonjog átruházásáról szóló peres ügyiratok.	1937–1944
615.	Kenéz Mihály pravoszláv pap és a gernyési egyházközség keresete Egri Ferenc kisgejőci harangöntő ellen. Levelezés Sztankó Mihály ügyvéddel ebben az ügyben.	1937–1938
616.	Galka Antal mérnök levele-javaslat a Kárpátaljáról Stockholmba, a Nemzetiségek Kongresszusára induló delegáció utaztatásáról.	1938
617.	A kőrösmezei emlékműbizottság felhívása a Koszterovkahegyen építendő emlékmű létrehozásáról, ahol a ruszinság Kárpátaljának Ukrajnához való csatolásáért harcolt 1918-ban. Emlékhely megépítéséről az elesett hősök tiszteletére.	1938
618.	Levickij Vladimir ukrán emigráns levele, amelyben ajánlja, hogy az Amerikában letelepült ukrán emigránsokkal építsenek ki kapcsolatot a kárpátaljaiak.	1938

619.	Volosin Ágoston üdvözlőlapja, amelyben kifejezi háláját Kárpátalja kormányzójának a választás alkalmából.	1938
620.	Üdvözlőlevelek Brascasajkó ismerőseitől és szervezetektől közjegyzővé való kinevezése alkalmából. Értesítés a közjegyzői hivatal megnyitásáról Ungváron.	1938
621.	A Proszvita kultúregyesület kérvénye a gör.-kat. püspökhöz Baltovics pap nagyszőlősi istentiszteletének engedélyezése ügyében, amelyen a Csehszlovák Köztársaság 20 éves fennállását méltatják.	1938
622.	Levelezés az ügyfelekkel és szervezetekkel. Részvényilatozatok Brascasajkó Antal orvos elhunytja miatt.	1938
623.	Polják Mária szolgálónő panasza és levelezése fizetésének elmaradása ügyében.	1938
624.	Kimutatások az Ügyvédi Hivatal munkatársainak fizetéséről. Az ungvári Pénzügyigazgatóság rendeletei, adóztatás céljából összeállított fizetési számlák és ehhez kapcsolódó iratok.	1938
625.	Közjegyzői értesítés a bírósághoz elárverezett értékek ügyében, amit adófizetés elmulasztása miatt értékesítettek.	1938
626.	Csip Antalnak, a Központi Kereskedelmi Egyesület (Prága) ellenőrének értesítése a Kárpátaljai Kereskedelmi Egyesület (Ungvár) revíziójáról.	1938
627.	A Csehszlovák Köztársaság Pénzügyminisztériumának értesítése az ország költségvetéséről.	1938
628.	Iratok a Szvoboda című lap egyes számainak elkobzásáról az államellenes cikkek miatt.	1938
629.	Fencik István parlamenti képviselő panaszlevele Zseltvai Viktorhoz, a Szvoboda nevű lap főszerkesztője ellen rágalmak terjesztéséért az újság hasábjain.	1937–1938
630.	Az ungvári rendőrfőkapitány rendelete az Ukrajinszke Szlovo újság lapszámainak előzetes betérjesztéséről a rendőrségre, cenzúrázás céljából.	1938
631.	Az Ungvári Rendőr-főkapitányság rendelete, amelyben az Ukrajinszke Szlovo lap Levelezés című rovatának betöltését tiltja meg.	1938
632.	Az Ukrajinszke Szlovo lap szerkesztőségének értesítése Maljuka Mihály szerkesztőnek a kinevezéséről.	1938
633.	Az Ungvári Rendőr-főkapitányság, a Kárpátaljai Tartományi Bíróság, a Kassai Legfelsőbb Bíróság határozatai. Brascasajkó Mihálynak, az Ukrajinszke Szlovo szerkesztőjének panaszlevelei és fellebbezései a lap egyes számainak elkobzásáért.	1938
634.	Iratok az Ukrajinszke Szlovo szerkesztőjének, Maljuk Mihálynak pénzbüntetéséről az engedély nélkül értékesített könyvek és brosúrák miatt.	1938

635.	Iratok Maljuk Mihály elleni bűnvádi eljárásról, aki lapja hasábjain rágalmakkal illette az Ruszkij Narodnij Holosz (Orosz Népi Hang) című újságot.	1938–1940
636.	Dobra Sándor kaszonyi iskolaigazgató vádirata az Ukrajinszke Szlovo újság főszerkesztője ellen rágalmak terjesztése miatt. A lap szerint az igazgató saját lakására hívja össze a szülői értekezletet. A Tartományi Bíróság határozata ebben a kérdésben.	1938–1940
637.	Juricskó László munkácsi tanító panaszlevele az Ukrajinszke Szlovo lap szerkesztője, Brascasajkó Mihály ellen, mivel ukránellenességgel vádolta meg az újság hasábjain.	1938
638.	Szulincsák Lászlónak, az ungvári gimnázium igazgatójának panaszlevele az Ukrajinszke Szlovo újság szerkesztője ellen rágalom terjesztése miatt a lap hasábjain.	1938
639.	Iratok az Ukrajinszke Szlovo lap felelős szerkesztőjének vád alá helyezéséről, amiért a kolocsavai gör.-kat. papot az ukrán könyvek bojkottjával vádolta meg a lap hasábjain.	1938–1940
640.	Az Ukrajinszke Szlovo lap felelős szerkesztője elleni bűnvádi eljárás iratai, aki Grivna Szemjon fagyalosi iskolaigazgatót az orosz tankönyvek bevezetésének támogatásával vádolta meg az újság hasábjain.	1938
641.	Az Ungvári Állami Ügyészség vádirata Leskó Afanasz, a perecsenyi Proszvita kultúregyesület könyvtárosa ellen, aki a könyvtárból tiltott könyveket adott ki az olvasóknak, Olbracht Iván cseh író ukránra fordított könyvét, a Mikola Suhajt.	1938
642.	Iratok a nagybereznai Proszvita ukrán és a Duhnovics orosz orientáltaságú kultúregyesületek közötti konfliktusokról.	1938
643.	Moszkalik Péter huszti állami tanító panaszlevele Gadzsza Vaszil, a Nas Puty című lap szerkesztője ellen, aki oroszellenességgel vádolta meg az igazgatót.	1938
644.	Bátori György kovácsréti körzeti orvos panaszlevele az Ukrajinszke Szlovo lap szerkesztője ellen, aki a lap hasábjain megjelent cikk szerint ukránellenességgel vádolja.	1938–1940
645.	Fellebbezések, bírósági határozatok Popovics György, a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia hallgatója ügyében, aki Nevickén adományokat gyűjtött egy Szűz Máriát ábrázoló ukrán zászlóra. A zászló ünnepélyes felszenteléséről az egyház által.	1938
646.	A munkácsi görögkatolikus egyháznak és Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának vádirata a Zet című lap ellen, amely a hallgatók helytelen nevelésével vádolta meg az említett újság hasábjain.	1938
647.	Volosin Ágostonnak, az Ungvári Tanítói Szeminárium igazgatójának, a görögkatolikus egyház képviselőjének panaszlevele a Podkarpatszkiye Hlaszi szerkesztője, Hosztos Károly ellen rágalmazás miatt.	1938

648.	Büntetőperrek anyagai a karhatalommal szembeszegülők, a becsületsértők, a csempészek, orgazdák ügyében.	1938
649.	Az Alsóvereckei Járási Bíróság ítélete Lavrovics Vaszil gyermektartásdjának kifizetése ügyében.	1938
650.	Ügyfelek folyamodványai és levelezés a Központi Biztosító Társaságokkal, a homonnai Betegbiztosító Társasággal nyugdíj felszámolása ügyében.	1938–1941
651.	Buglinov Borka gyámjának keresete Buglin Mihály kiskorú nevében Kiják Mihállyal szemben apaságának elismerése és tartásdíj fizetése ügyében.	1938–1941
652.	Ügyfelek keresetei házasságuk felbontása ügyében.	1938
653.	Levelezés magánszemélyekkel állampolgársági igazolás kiadásáról, letelepedés engedélyezéséről Csehszlovákiában.	1938–1940
654.	A Brascasajkó család tagjainak levelezése ismerősökkel és rokonokkal.	1938
655.	Levelezés az ügyfelekkel, ügyvédekkel, a tárgyalások eredményeiről, személyes ügyekről.	1938
656.	Levelezés Novakovszki Mihály ügyvéddel helyettesítésekről, a tárgyalások eredményeiről, ügyvédi honoráriumokról.	1938
657.	Az Ungvári Járási Bíróság közleménye árverések lebonyolításáról.	1938–1939
658.	Az Ungvári Tartományi Bíróság esküdtjeinek névsora.	1938
659.	A Kárpátalja Bank váltói. Levelezés a bank adósaival.	1938
660.	A kereknyei Gazdasági Szövetség adósainak névsora. Levelezés a Tartományi Gazdasági Szövetséggel az adósságok megtérítéséről.	1938
661.	Kimutatások azon árverések lebonyolításáról, amelyeket adósságok törlesztése miatt rendeltek el.	1938
662.	Kimutatás a folyamatban lévő bírósági ügyekkel, hagyaték-kezeléssel és örökséggel kapcsolatosan.	1938
663.	Adásvételi szerződések, bírósági határozatok tulajdonjog-megállapítással, vagyonelosztással, telekkönyvi birtok-bejegyzéssel kapcsolatos peres ügyek iratai.	1938–1942
664.	Ügyfelek peres ügyei szerződések jóváhagyásáról, adásvételi szerződések megkötéséről, tulajdonjog megállapításáról, földterületek átírásáról és bejegyzéséről.	1938–1942
665.	Ügyfelek keresetei adósaikkal szemben, tulajdonjoggal kapcsolatos vitás kérdések tisztázása ügyében.	1938–1940
666.	Farinics Alekszej ungvári gimnáziumi professzor levele az új szlovák–magyar határ kijelöléséről és válaszlevél ebben a kérdésben.	1939
667.	Ajánlólevél a Huszti Katonai Parancsnokságnak a bebörtönzött Brascasajkó Mihály és Boksai József ungvári professzor találkozójának létrejötte céljából.	1939

668.	A Huszton székelő Kárpátukrán Kormány vezetőségének meghívása a jogi tanács ülésére, ahol az érettségi bizonyítványok érvényesítését tárgyalják meg.	1939
669.	A Kárpátukrán Kormány Igazságügyi Minisztériumának rendelete, amelyben a nagybereznai közjegyzőt felmenti tisztségéből, valamint iratok és pecsét átadására kötelezi az érintettet. A Tartományi Bíróság rendelete a közjegyzői hivatalok letétjeiről.	1939
670.	Kérvény Bereg megye ügyészének kinevezéséről.	1939
671.	Az Ungvári Királyi Bíróság elnökének rendelete a közjegyzői hivatalok letétjének átadásáról, Steinberger ungvári ügyvéd levele ebben a kérdésben.	1939
672.	A szolyvai Állami Kereskedelmi Akadémia köszönőlevele a diplomaátadásra szervezett estély védnökségével kapcsolatban.	1939
673.	Levelezés Brascasajkó Mihály régi ismerőseivel, akik emigráltak Kárpátaljáról még a magyar csapatok bevonulása előtt. Levelezés Kircsiv Románnal magán- és politikai kérdésekről.	1939
674.	Levelezés ügyfelekkel és ügyvédekkel a tárgyalások eredményeiről, honoráriumokról.	1939
675.	Levelezés a Brascasajkó család rokonaival.	1939
676.	Kohán Mihály huszti szabó kérvénye magyar állampolgársága megszerzése ügyében.	1939
677.	Poljanszka Sarolta és Gizella őrdarmai tanítónők folyamodványai jellemrajzok kiadása ügyében.	1939
678.	Az Ungvári Körzeti Bíróság és a Huszti Királyi Bíróság határozata Szitovszki Vladimir és Totin András testi sértéssel kapcsolatos büntetőperében.	1939
679.	Boklaganics József bukoveci lakos folyamodványa nyugdíjának emeléséről.	1939
680.	A Nagybereznai Járási Bíróság határozata Tisenkó Jurij író és felesége, Ljudmila házasságának felbontásáról.	1939
681.	Levelezés Gotlieb nagybereznai ügyvéddel a tartományi bíróság által korábban bevont betétkönyvekről.	1939
682.	Az Egyesült Államokban élő kiskorú Szelkó Béla vagyonának összeírásáról gyámja és az árvaszék által.	1939
683.	Levelezés a Kárpátalja Bankkal Volosin Ágoston miniszterelnök szelecskei (Kolozs megye) birtokának tehermentesítéséről.	1939
684.	A Kárpátalja Bank váltói és levelezés azok megsemmisítéséről.	1939
685.	Ügyfelek panaszlevelei vagyonügyekkel kapcsolatos bírósági határozatok ellen.	1939
686.	Levelezés a Pozsonyban, Prágában, Budapesten élő kárpátaljaiakkal gazdasági, nemzetiségi és politikai kérdésekről.	1940

687.	A huszti jegyző panasza Sztankó Mihály ügyvédre, aki kékre és sárgára festette ki házát, kérvénye a kilakoltatásról.	1940
688.	Az Ungvári Kereskedelmi Szövetség közgyűlésének jegyzőkönyve gazdasági és közigazgatási kérdések megvitatásáról.	1940
689.	Az Ungvári Járási Bíróság határozata, amelyben Máté József ungdaróci lakosnak adtak élelmiszer-kereskedési engedélyt. Ugyanitt megvonták Gotsecen Samuel gerényteleki szálloda- és étteremtulajdonos működési jogát.	1940
690.	Revicki Lászlónak, a Munkácsi Kereskedelmi Akadémia hallgatójának folyamodványa a Munkácsi Katonai Parancsnoksághoz.	1940
691.	Levelezések magánszemélyekkel, ügyvédekkel bírósági peres ügyekről, honoráriumokról, bankhitelek megszüntetéséről.	1940
692.	Levelezés a rokonokkal, családtagokkal magánügyekben.	1940
693.	Iratok a Ruszkij Teatr (Orosz Színház) vagyonának visszaszolgáltatásáról.	1940
694.	Az Ungvári Járási Bíróság határozata árverések lebonyolításáról, adósságok visszafizetéséről.	1940
695.	Levelezés a Kárpátalja Bank igazgatójával Fekete József nagygejőci lakos adósságának törlesztéséről.	1940
696.	Levelezés munkácsi háztulajdonosokkal és Matricsuk Szpiridon német állampolgárral házbérlet ügyében.	1940–1941
697.	A huszti leventegyeesület meghívója az új kultúrház ünnepélyes felavatására.	1941
698.	A kárpátaljai ruszin, Debrecenben tanuló diákok szövetségének meghívója a szövetség alapító gyűlésére.	1941
699.	A Bereg megyei jegyzők egyesületének meghívója a munkácsi Csillag étteremben megtartandó jótékonyági bálra, amelyet a jegyzők árvái és özvegyei javára rendeztek meg.	1941
700.	Iratok a bedőházai Mahanec család által Tivadar Ivánnak átadott, Mátyás királyt ábrázoló képről.	1941
701.	Hita Szilárd egykori postamester folyamodványa nyugdíjának emeléséről.	1941
702.	Levelezés magánszemélyekkel, ügyvédekkel bírósági határozatokról, jogi tanácsadásról.	1941
703.	Levelezés a Brascasajkó család tagjaival és rokonaival személyes kérdésekről.	1941
704.	Szerződések ingatlanok adásvételéről.	1941
705.	Levelezés a Kárpátalja Bankkal elszámolás ügyében.	1941
706.	Halász Jánosné, született Benjak Ilona radvánci lakos gyászjelentése.	1941
707.	Levelezés Adler Arnold ügyvéddel elszámolás tárgyában.	1941

708.	Kivonat a Besztercei Hírlapból az elfoglalt szovjet területek gazdasági fejlődéséről.	1942
709.	Levelezés magánszemélyekkel és ügyvédekkel bírósági peres ügyekről, tárgyalások eredményeiről, honoráriumok kifizetéséről.	1942
710.	Levelezés a Brascasajkó család rokonaival személyes kérdésekről.	1942
711.	Levelezés az ügyfelekkel peres ügyekről és személyes kérdésekről.	1943
712.	Adásvételi szerződés egy Husztköz melletti földterület eladásáról, Popovics András vevő kérvénye a szerződés érvényesítéséről.	1943
713.	A Huszti Kerületi Néptanács rendelete a járási vezetők kinevezéséről.	1944
714.	Az észak-magyarországi kormánybiztos rendelete Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyék liszttel való ellátásáról.	1944
715.	A Futura terményraktár inventáriuma az ott őrzött termények mennyiségéről.	1944
716.	Malmok inventáriuma teljesítményük, jellegük és állapotuk feltüntetésével.	1944
717.	A nagygejőci körjegyző folyamodványa zsidóépületek átadásáról kulturális célokra.	1944
718.	Levelezés Tóth András derceni földtulajdonossal bírósági ügyéről.	1944
719.	Jelentés a kárpát-ukrajnai bírósági eljárások gyakorlatáról, jogalkotásról.	1945
720.	Levelezés magánszemélyekkel, ügyvédekkel bírósági peres ügyekkel kapcsolatosan.	1945
721.	Kárpátalja ügyvédeknek és az ügyvédi kollégium tagjelöltjeinek névsora.	1945
722.	Brascasajkó Mihálynak, a Kárpátaljai Ukrajna Néptanácsa jogi osztályvezetőjének értesítése a huszti jegyzői hivatal és az ökörmezői népbíróság ellenőrzésének eredményeiről.	1945
723.	Engedélyek az ügyvédekkel működésükről, védőügyvédek kijelöléséről a tárgyalásokra.	1945
724.	Kozár Fedor ungvári béres keresete többéves munkája utáni fizetése ügyében.	1945
725.	Az Ungvári Városi Pénzügyi Osztály értesítése a jövedelmi adó befizetéséről, folyamodványok az adósságok leírásáról.	1945
726.	Újszemere községi gyűlésének jegyzőkönyve Rogulics Sztanko szovjetellenes tevékenységéről.	1945
727.	Kárpátalja főügyésze nyomozójának vádirata Koszt Mihály újszemerei tanácselnök, Surkó Mihály helyettes elnök és Bakuszics András egykori rendőr ellen, törvénytelenések elkövetése miatt.	1945

728.	Kárpát-Ukrajna főügyészének vádirata, népbíróságok és a Legfelsőbb Kárpát-ukrajnai Bíróság ítéletei garázdaság, hatalommal való visszaélés, gyilkosság, csempészet és engedély nélküli fegyvertartás ügyében. A vádlottak folyamodványai kegyelemért.	1945
729.	Büntetőperек iratai gyilkossággal, lopással, csalással, engedély nélküli fegyverviseléssel és testi sértéssel kapcsolatos ügyekben.	1945–1946
730.	Az elítéltek hozzátartozóinak folyamodványai kegyelemkérés ügyében.	1945
731.	Állampolgárok keresetei az apaság megállapításáról gyerektartásdíj behajtása céljából.	1945–1947
732.	Az állampolgárok keresetei házasságok felbontásának tárgyában.	1945
733.	Gajdos Ferenc nagybereznai tisztviselő keresete Pavan Sándorral szemben a magyar időszakban elkobzott bútorok visszaszolgáltatása ügyében.	1945–1946
734.	A Kárpát-ukrajnai Legfelsőbb Bíróság értesítése Sréter Anna ügyében, Zseltvai Viktornak és nejének kilakoltatásáról házukból.	1945
735.	A Kárpát-ukrajnai Legfelsőbb Bíróság értesítése Szűcs Mária alperes és Mihálka Gyula felperes öröksége ügyében.	1945
736.	Állampolgárok keresetei ingatlanjaik használati jogával kapcsolatban.	1945–1946
737.	Állampolgárok keresetei tulajdonuk védelmében, adósságok visszafizetése és más peres ügyekkel kapcsolatosan. I. kötet.	1945–1947
738.	Ugyanaz. II. kötet.	1945–1947
739.	Hreber Pál ungvári lakos keresete ügyfeleivel szemben adósságuk visszafizetéséről.	1945–1947
740.	Toronszka Pálma munkácsi lakos folyamodványa a beregszászi állami borpincékben őrzött borának visszaszolgáltatása ügyében.	1945
741.	Az ungvári 2. számú jogtanácsadó jogászainak névsora, kimutatások a kenyér, élelmiszer és ipari termékek jegyrendszeréről.	1946
742.	Jegyzőkönyv az ungvári jogtanácsadó ellenőrzéséről.	1946
743.	Timkó László volt béres keresete fizetésének felszámolásáról.	1946
744.	Állampolgárok folyamodványai, akik földet igényeltek.	1946–1947
745.	Levelezés ügyfelekkel és állampolgárokkal peres ügyekkel kapcsolatosan, a tárgyalások eredményeiről, perköltségek megtérítéséről.	1946
746.	Levelezés Klein Sámuel nagybereznai ügyvéddel a tárgyalásokon elért eredményekről, honoráriumokról.	1946

747.	Levelezés Pap János csománfalvai lakossal peres ügyéről és a perköltség megtérítéséről.	1946
748.	Bűnvádi eljárás a munkácsi kommunális osztály vezetői, Volkov Alekszander és társai, valamint az építőhivatal munkatársai ellen hatalommal való visszaélés, az eladásra kijelölt házak alacsony áron való forgalmazásáról.	1946
749.	Fábián Sándor elleni büntetőjogi eljárás munkahelyének önkényes elhagyása miatt.	1946
750.	Büntetőjogi eljárások, huligánság, lopás, csalás, becsületsértés, hatalommal való visszaélés és határsértések ügyében. I. kötet.	1946–1947
751.	Ugyanaz. II. kötet.	1946–1947
752.	Büntetettek hozzátartozóinak folyamodványa kegyelemkérés ügyében.	1946–1949
753.	Magánszemélyek keresetei állami intézményekkel szemben tulajdonjogi vitákkal kapcsolatosan.	1946–1947
754.	Ügyfelek keresetei házasságok felbontása ügyében.	1946–1948
755.	Ügyfelek keresetei peres ingatlanügyeik rendezése ügyében.	1946–1947
756.	Állampolgárok keresetei peres ingatlanügyek tárgyában.	1946–1947
757.	Állampolgárok keresetei tulajdonjogaik visszaszerzése, kártérítés és más peres ügyekre vonatkozóan.	1946–1948
758.	Állampolgárok folyamodványai az eltűnt személyek halottá nyilvánításáról, a népbíróságok állásfoglalásai ezekben az ügyekben.	1946
759.	Levelezés ügyvédekkel és magánszemélyekkel peres ügyekről, tárgyalások eredményeiről, honoráriumok fizetéséről, tanácsadásról.	1947
760.	Levelezés Kanajló László felsővereckei rokonaival családi és személyes kérdésekről.	1947
761.	Az ungvári bútorgyár ellen folytatott bírósági eljárás adósságok behajtása tárgyában.	1947
762.	Szilkó Fedor, a nagyszőlősi terménykészletező vállalat igazgatója, Szocska és Kokonec raktárosok, valamint Kopcsa malmos ellen folytatott bűnvádi eljárás a terményáruk eltulajdonítása tárgyában.	1947–1948
763.	Büntetőjogi eljárások, melyeket határsértés, testi sértés, állami vagyon eltulajdonítása és más bűntények miatt folytattak le.	1947–1948
764.	Állampolgárok keresetei házasságuk felbontása ügyében.	1947
765.	Lakatos Mária ungvári lakos peres ügyének anyaga házasságának felbontásáról.	1947
766.	Állampolgárok keresetei, károk megtérítése, vagyonfelosztás és más peres ügyekkel kapcsolatosan.	1947–1950

767.	Levelezés Kanajló Lászlóval, Brascasajkó Mihály sógorával kulturális és politikai kérdésekről.	1948
768.	Levelezés magánszemélyekkel peres ügyekről, a tárgyalások eredményeiről, jogi tanácsadásról, nyugdíjmelésről stb.	1948
769.	Dobryjanski Viktor ungvári vendégtulajdonos folyamodványa adóhátralékának eltörlése ügyében.	1948
770.	Fenyő László kamjanicai lakos folyamodványa határsértés ügyében.	1948
771.	A személyigazolványokról szóló törvény megszegésével vádolt Szabados János minaji lakos folyamodványa büntetése alóli felmentése ügyében.	1948
772.	Ügyfelek keresetei tulajdonjogi vitákkal kapcsolatosan.	1948
773.	Levelezés a felsővereckei Kanajló Lászlóval, Brascasajkó Mihály sógorával politikai kérdésekről.	1949
774.	Gancsin Lászlónak, a nagybereznai ügyvédi hivatal vezetőjének levele Klein ügyvéddel való elszámolásról.	1949
775.	A ungvári bútorgyár peres ügye adósságainak tisztázása ügyében.	1949
776.	A nagymihályi közjegyző levele Kristofa Ljudovita ungvári lakos örökségével kapcsolatosan.	1949
777.	Levelezés Kanajló László felsővereckei lakossal családi, politikai kérdésekről, az általa írt regény fordításáról.	1950
778.	Levelezés magánszemélyekkel jogi tanácsadásról, konzultációkról, honoráriumok fizetéséről és személyes kérdésekről.	1950
779.	Panaszlevelek, kimutatások, keresetek. Az Ungvári Állami Egyetem keresete az ungvári bútorgyárral szemben a le nem szállított asztalok árának visszafizetése ügyében.	1950
780.	A Kárpátaljai Gyógyszertári Igazgatóság keresete az ungvári bútorgyárral szemben a le nem szállított asztalok árának visszatérítéséről.	1950
781.	Az Ungvári Járási Ügyészség keresete Vercik Erzsébet, komoróci lakos érdekében gyámja, Varga Lajos terményeltulajdonításának ügyében.	1950
782.	Levelezés a rokonokkal családi ügyekben.	1951
783.	A Kijevi Legfelsőbb Bíróság értesítése az ungvári bútorgyár egykori könyvelőjének, Néger Istvánnak peres ügyéről, az általa okozott kár megtérítéséről.	1951
784.	A Kijevi Áruellenőrző Osztály jegyzőkönyve az ungvári bútorgyár által legyártott szekrények minőségéről, a kijevi megrendelők véleményéről.	1952
785.	Kézirat a perecsenyi Bantlin-féle vegyigyár részvénytársaság 50 éves /1893–1943/ történetéről.	–
786.	Brascasajkó Mihály önéletrajza. (Kézirat)	–

787.	Elbeszélések szövege.	—
788.	Jegyzetek Szlovákia és Kárpátalja ügyvédeknek kongresszusán tartott előadáshoz.	—
789.	Tomcsányi Provodnyik vagonov (Vagonkísérő) művének magyarra fordított változata.	—
790.	Olesz Honcsár Zászlóvivők című művének magyar fordítása.	—
791.	Gyakorlati feladatok polgári jogból, perrendtartásból.	—
792.	Ungvár város költségvetése.	—
793.	Beszámoló a CSEKA fogalmáról.	—
794.	Brascsajkó Mihály által feljegyzett anekdoták.	—

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári forrás

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, 1056. számú fond

Szakirodalom

Botlik József: Csehszlovákia nemzetiségi politikája Kárpátalján 1919–1938–1939. Elérhető: <http://magyarcorvinuslibrary.com/ruszin/karpatalja1.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. november 23.)

Pop, Ivan: Enciklopedyija Podkarpatszkoj Ruszi. Ungvár 2001. 104–105., Enciklopedyija Ukrajinoznasztva, I. kötet, Lviv 1993.

Szakál Imre: Podkarpatszka Rusz jelentősebb pártjainak szereplése a nemzetgyűlési és tartományi választásokon 1924 és 1938 között. Acta Beregsasiensis (2009). 1.sz.

Zseliczky Béla: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest 1998.

Веґеш Микола: Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів–Хуст 2004.

Довганич Омелян Дмитрович: Карпатська Україна в боротьбі за незалежність: репресії проти її обронців та керівників. Післямова Миколи Веґеша. Ужгород 2007. Енциклопедія українознавства. Т. 1., Париж 1955–2003.

Німчук Василь Васильович: Волошин Августин Іванович. Українська мова: енциклопедія. Київ 2000.

A beregszászi református gyülekezet templomának története a kezdetektől 1931-ig

Beregszász városa kiemelkedő helyet foglalt el a mindenkori magyar állam északkeleti végein. A városka református gyülekezete, a korabeli írott források alapján, az egykori Bereg vármegyén belül a legelőször és a leg-egységesebben fogadta el a Kálvin nevével fémjelzett református irányvonalat. Így maga Beregszász városának (és környékének) gyülekezete több mint 400 éves múltra tekint vissza. E gazdag múltból merített jelen tanulmány, amely Beregszász helvét hitvallású református közössége templomának történetét vezeti végig lineáris módon, nem felejtkezve meg arról sem, hogy a reformáció előtt a településen nem pogányok, hanem római katolikusok éltek egykoron. A kutatás olyan elmúlt dolgokat, eseményeket hoz felszínre, amelyek feledésbe merültek, bár méltók arra, hogy a mindenkori utókor eszében tartsa, s erőt merítsen belőle. A tanulmány alapját korabeli írott források adják.

Ki reformálta meg Beregszászt?

A megújított hit első terjesztőjének neve Beregszász kapcsán mind a mai napig vitatott az egyháztörténet-írásban. Ugyanis egyik szerző szerint Radán Balázs volt az, aki 1548-ban megreformálta Beregszász városát,¹ a másik szerint pedig Kálmáncsehi Sánta Márton tevékenységének köszönhető Beregszászban a kálvini hit elterjedése.² Ha azonban a 16. századból fennmaradt, idevonatkozó egyházi jegyzőkönyveket vizsgáljuk, akkor azokból az derül ki, hogy azok szövegei hiányosak,³ és valójában a latinról magyarra oda-vissza történt névfordítások miatt követhetetlen egyes

* PhD, történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója

¹ *Zágoni Á. Károly*: A N. T. Beregi Egyházmegye Emlékkönyve. Közreadja: Csatóry György. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár kiadványai II. Közlemények, 34. Nyíregyháza 2005. 61.

² *Bíró Sándor–Bucsay Mihály–Tóth Endre–Varga Zoltán*: A Magyar Református Egyház története. Sárospatak 1995. 64.

³ *Régi magyar költők tára*. 5. kötet. Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály. 154?–1560. Budapest 1886. 267–268.

reformátorok tevékenységének év és település szerinti pontos meghatározása.⁴ Az egész magyar református egyház történetét feldolgozó szintézismunkákban pedig nagyvonalúan bánnak a két prédikátor nevével, s párhuzamosan szerepeltetik őket, mint első hitelesítőket Beregszászban.⁵

Viszonylag pontos szolgálati idő- és helymegjelölést csak Kálmáncsehit illetően találunk a Zágoni-féle emlékkönyvben, s szerinte az említett személy reformált lelkészként 1548–50 között Mezőtúron volt pap, majd 1550–51-ben Sátoraljaújhelyt szolgált, végül 1551–53-ban Munkácsra ment át,⁶ vagy éppen Debrecenbe, mert egy 1551. február 25-i jegyzőkönyvben az olvasható, hogy Kálmáncsehi már debreceni lelképásztor.⁷ Ez utóbbi bejegyzést erősítheti Draskovich György aradi prépost 1552. július 10-én a bécsi udvari kancelláriához írt levele is.⁸ Előbbit pedig az, hogy 1551-ben Munkács városát és az ahhoz tartozó uradalmat Petrovics Péter tiszántúli nagybirtokos főnemes kapta meg egész „éltetartalmára” I. Ferdinánd magyar királytól. Petrovicsot ekkor már az „első kálvinista főúrként” aposztrofálták. Ettől kezdve Kálmáncsehi munkálkodását jelentősen „megkönnyítette, hogy teljes bizalmát és pártfogását bírta Petrovics Péternek, az ifjú János Zsigmond gyámjának, Kelet-Magyarország egyik legnagyobb hatalmú és legtevékenyebb főnemesének”.⁹ Kálmáncsehi működési köre csakhamar kiterjedt a Petrovics által bírt egész területre, de hely szerint Beregszász városának említésével nem találkozunk. Először Révész Imre¹⁰ egy 1874-es latin nyelvű tárcájában (Debrecen város reformációja kérdésének tisztázása kapcsán) foglalkozott Radán Balázs szolgálati helyeinek és idejének meghatározásával.¹¹ Majd az 1886-ban megjelent Régi magyar költők tára 5. kötetének Radán Balázs címszavához írt jegyzeteiben olvashatunk az említett papról, ahol ugyancsak Debrecen város első reformátorai kapcsán értekezett Szilády Áron, s forráskritikával próbált előrébb jutni a kérdés megoldásában. Ám végső következtetésre ő sem jutott Radán kapcsán.

Amit jelenleg tudunk, hogy 1551 előtt Kálmáncsehi nem lehetett beregszászi pap, miközben Radán Balászról azt olvashatjuk Zágoinál, hogy a

⁴ S. Szabó József: Kálvin és a magyar reformátorok. Protestáns Szemle, XXI. évf. (1909) 3. füzet, 165.

⁵ Bíró S. – Bucsay M. – Tóth E. – Varga Z.: A Magyar Református i.m. 64.

⁶ Zágoni Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye i.m. 43.

⁷ Pap Gusztáv: Kálmáncsehi Sánta Márton. Budapest 1935.

⁸ Zágoni Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye i.m. 63.

⁹ Uo. 64.

¹⁰ Református lelkész, egyházbiztos és egyháztörténeti kutató (Újfehértó, 1826. január 14. – Debrecen, 1881. február 13.)

¹¹ Révész Imre: Zápolya János zálogba adja Debrecen városát Enyigni Török Bálintnak: Várad 1536. Szeptember 30. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező V. évf. (1874) 9–10. szám, 491.

városban az 1540-es években működő négy római katolikus férfizárda egyikének zárdafőnöke lehetett, s a városban tért helvét hitre, majd 1548-ban a város lakosságának zöme is követte az új hitben.¹² Így őt tartják a Beregi „egyházvidék” első esperesének is.¹³ Kálmáncsehi pedig Petrovics Péter pártfogoltjaként csak 1551 után jelenhetett meg a vidéken, hisz ahogyan azt már említettük, Petrovics ekkor kapta meg Munkács várát és a hozzá tartozó uradalmat. S akár Munkácson, akár Debrecenben volt Kálmáncsehi 1551-ben, az már kétszeresen kizárja a beregszászi papságát. Vagyis a fent megfogalmazott kérdésre – ki lehetett a Beregszász városát megreformáló pap – jelenleg azt tudjuk válaszolni, hogy nagy valószínűséggel Radán Balázs.

A magyar protestantizmus korai korszakában, 1552 tavaszán vagy kora nyarán és még ugyanazon év december 1-jén két helvét irányvonalú zsinatot is tartottak a városban. Az elsőről nem maradtak feljegyzések, a második zsinat végzéseinek szó szerinti szövege sem maradt fenn eredetiben, ám annak ideje, a végzései, tartalma és a jelen volt tagok névsora több korabeli szerző szövegében is részlegesen fennmaradt. Például a Beregszászban egykor iskolarektori minőségben dolgozott Geleji Katona István¹⁴ *Preconium Evangelicum*ának előszavában is fellelhető a végzések közül négy.¹⁵ Ennek kapcsán azt is konstatálhatjuk, hogy 1552 tavaszánál hamarabb Kálmáncsehi nem lehetett sem Munkácson, sem Beregszászban, mivel csak ekkortájt távolították el debreceni lelkészségéből.¹⁶

A reformátusok templomairól

A 16–17. században

A fent tárgyalt két zsinat valószínűleg azért tartathatott meg Beregszász városában, mert nagy volt az új felekezet támogatottsága nem csak a vidék földesurainak, de valószínűleg köznépének körében is. Radán Balázs és Kálmáncsehi szolgálatai áldásosnak bizonyultak a beregszászi polgárok körében. A katolikus hit visszaszorulása, illetve az új tan követői számának gyors

¹² Zágonyi Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye i.m. 235.

¹³ Uo. 82.

¹⁴ Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest 1977. 213.

¹⁵ Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest. 1881. Ugyan itt írta Kiss Áron azt is, hogy ugyanis „Beregszász városát Lubomirski Lengyelország marsala, kit Rákóczy felingerelt, az 1657. évben elpusztította... Egy oly gyászos esemény volt ez, a melyben az 1552-iki zsinat végzései valószínűen elhamvadtak”.

¹⁶ Zoványi J.: Magyarországi protestáns i.m. 289.

felszaporodása is indokolhatta, hogy Kálvin követői csakhamar elfoglalták az elnéptelenedett római katolikus templomot. A régi írások Radánt jelölik meg, mint aki a református elveknek megfelelően „*megtisztította a templomot az oltároktól és egyéb bálványimádásra alapot adó dolgoktól*” (a padokon kívül valójában mindent kiszórtak a katolikus templomból). Ez természetesen nem kis elkeseredést váltott ki a városban azért kis számban megmaradt római katolikus hívek körében. Az utókorra azonban kicsit furcsa fintorként emlegetve hagyta Lehoczky Tivadar, miszerint templomuk elrablása miatt „*az elkeseredett szerzetesek közül egy Radán Balázst, Beregszász első református papját 1552-ben, istentisztelet közben a szószéken nyíllal lelőtte*”. (Vagy ahogy máshol olvasható: vértanúhalált szenvedett). Halálának dátumát azonban később 1553. május 8-án jelölték meg.¹⁷ Esperesi helyét Kálmáncsehi Sánta Márton vette át, akinek a nevéhez fűződik a fent már említett első (két) zsinat összehívása Beregszászon, a kálvini tantételek helyes megvilágításba helyezése céljából.

A református papok ellátásáról az áttért hívek gondoskodtak. Javadalmukat Petrovics Péter, majd Schvendl Lázár igyekezett gyarapítani az elfoglalt szerzetesi és oltárnoki alapítványokkal. A 17. század elején Bocskai István, Bethlen Gábor, majd Rákóczi György, hitvesével, Lorántffy Zsuzsannával (mint a város tulajdonosai) ezt bőkezűen emelték annyira, hogy két lelkésznek elegendő javadalma volt a parókiának a városban. Ugyanakkor a katolikus hívek száma annyira lecsökkent, hogy a helyi plébános 1565-ben elhagyta Beregszászt. Lakását a református egyház vette birtokába.

Közel 150 évnyi küzdelem után Báthori Zsófia védelme alatt 1689-ben állították vissza a katolikus plébánosi állást. A plébánia ellátásául Kollonics Lipót (a Rákóczi árvák gondnoka) kiutalta a református papok birtokába átkerült javadalmak jelentős részét, s ezzel megszűnt a kettős lelkészség Beregszászban. Az 1711-es Rákóczi-szabadságharcot követő fegyverletétel után a szepesi kamara elvette a tized fejébeni járadékot, majd pár hónap múlva a református lelkészeknek el kellett hagyniuk a két egykori oltárnoki telket is, így kiszorultak az addig használt templomból is.

Az imaházról az első saját építésű templom leégéséig (1715–1919)

A templom nélkül maradt kálvinisták az egykori ferences rendiek telkére szorultak vissza (amely a jelenlegi református templom helyén volt), ahol 1715-ben királyi engedéllyel imaházat építettek a maguk számára. Már itt

¹⁷ Zoványi J.: Magyarországi protestáns i.m. 497.

kezdte el vezetni az egyházközség anyakönyvét 1736-ban Bagaméri Sámuel *Tabularum Ecclesiasticum* címmel. Ez azonban a születettek, a házasságot kötöttek és a meghaltak nevein kívül egyebet nem tartalmazott.¹⁸ Ezen anyakönyvek az 1920-as években még megvoltak, amelyeket Szútor Jenő akkori lelkész még látott, s e kötet végére 1782-ben kézírással az egyház addigi történetét Kondor Boldizsár (1744–1787) lelkész jegyezte fel. Ám ez nem annyira az egyház létrejöttéről és addigi tevékenységéről szólt, mint inkább a lelkészek sorrendjéről és saját lelkészkedése alatt történt dolgokról.

Kondor Boldizsár 1744 januárjában érkezett Beregszászba, s igen elcsodálkozott, hogy a népes gyülekezet eklézsiája milyen szegény, pedig magának az anyaszentegyháznak akkorra már jelentős tulajdona volt. Kiderült, hogy az egyházi vagyon zömét a tehetős egyházfik mint sajátjukat használták. Mivel három évtizeddel korábban a kálvinistákat kiűzték az egykori katolikus templomból, így nemcsak saját templomuk, de harangjaik sem voltak. Kondor Boldizsár feljegyezte, hogy a városba történt érkezésekor az egyházközség csak két iskolacsengőt használt a hívek hívogatására. A leírás szerint 1749 pünkösd szombatján két vándor harangöntő vetődött Beregszászra, akikkel a lelkész megegyezett, hogy legalább egy kétmázsás harangot öntenek helyben a gyülekezet számára. Így másnap, pünkösd vasárnapján Kondor tiszteletes a szószékről hirdette ki atyafiainak, hogy akinek bárminemű „romlott rézmozsara, pálinkafőző üstje vagy bármiféle rézmatériája van, áldozza fel erre a szent munkára”.¹⁹ A felhívás nem volt eredménytelen, mivel a városban két nap alatt 1,25 mázsa réz alapanyag gyűlt össze. A gyülekezeti tagok azt is megtudták, hogy a jánosiaknak van egy 110 fontos meghasadt harangja, amelyet az egyik iskolacsengengettyűért és 28 rhénusi (rajnai) forintért megvettek, illetve a somi gyülekezetből is sikerült jelentős mennyiségű harangnak való alapanyagot vásárolni. Egy hét leforgása alatt négy mázsa 78 font jó harangnak való anyag gyűlt össze. Így végül is egy négymázsás harangot tudtak öntetni helyben, amely a mesterek munkadíját is beszámítva 280 rénusi (rajnai) forintba került. Kondor Boldizsár azt is feljegyezte, hogy a harang formába öntésének estéjén Beregszászba érkezett a munkácsi V. archidiaconus,²⁰ aki a vármegyegyüléshez a kálvinisták harangöntése és használata

¹⁸ Szútor Jenő: A beregszászi református egyház történetének rövid összefoglalása, különös tekintettel a cseh megszállás 20 esztendejére. Kéziratban, Beregszász 1940. 2.

¹⁹ Uo. 3.

²⁰ Az archidiaconus a római katolikus egyházban az alsópapság előjárója, kisebb egyházi ügyekben a püspök képviselője volt.

ellen akart tiltakozást benyújtani. Ezt a hírt egy római katolikus ember vitte meg még aznap este a beregszászi gyülekezethez, akik pedig még langyosan kiemelték a harangot a földből, elkészítették a harang fakoronáját, feltették a haranglábra és megkondították. Mire másnap a Kaszonyban ülésező római katolikus papi bizottság (amely Beregszászba készült, hogy a harangot elkobozza és a használatát betiltsa) odaért, a harang „*in usus*”, vagyis már a gyülekezet használatában állt.

Több mint fél évszázadig használták az 1715-ben fából emelt imaházat a beregszásziak, amely azonban az 1770-es évekre igencsak leromlott állapotba került, s így az egyházközség 1775-ben engedélyért fordult a Helytartótanácsához, hogy azt felújíthassák. A vármegyei hatóság a nyár folyamán küldöttséget állított fel az imaház állagának megtekintésére. Miután a delegáció tagjai saját szemükkel győződtek meg annak igen rossz állapotáról, még ugyanazon év szeptember 7-én kelt 1443. szám alatti rendelkezésben engedélyezte annak felújítást. Sőt, még azt is megjegyezték külön kérés nélkül, hogy tornyot is emelhetnek az imaházhoz, ugyanis az 1778. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben is azt rögzítették, hogy a kálvinisták imaháza mellett egy fa haranglábon egy hatmázsás harang található csak, illetve a deákok részére egy 15 fontos kisebb is van. Ez fontos momentumnak tekinthető gesztus volt a vármegyei hatóság részéről, hisz valójában a kálvinisták tették ki az 1700-as évek utolsó harmadában Beregszász városa lakosainak zömét. A II. József idején, az 1785/87. évi első népszámlálás településenkénti összeírásában a város a Tiszaháti járáshoz tartozott, ahol 1786-ban az összlakosság 1807 főt tett ki. A vallási összetételt a felmérés csak mint keresztény (1788 fő) és zsidó (19 fő) osztotta meg.²¹ A keresztény felekezeti megoszlás pedig ekképpen alakult:

- kálvinisták = 1098 fő,
- katolikusok = 422 fő,
- görögkeletiek = 169 fő.²²

1780-ban tehát az imaházat felújították és tornyot is építettek hozzá, amely így már valóban templom kinézetet kapott.

Amint már fent említettük, az imaház és a torony is fából épült. Ám a 18–19. század fordulója minőségbeli változást hozott az egyházközség számára, ugyanis összegyűlt annyi pénzük, hogy 1813. június 28-án szerződést kötöttek Rodnéter Antal helyi kőművesmesterrel egy kőtorony és templom megépítésére. A hívek régi emberekhez méltó alapossággal láttak

²¹ II. József 1785/87. évi népszámlálásának településenkénti adatai. Szerk.: Dányi Dezső. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest 1996. 63–64.

²² *Lehoczky Tivadar*: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár 1999. 46.

hozzá a templom megépítéséhez: első évén a föld alatti fundamentumot készítették el, majd a következő évtizedben tiszta terméskőből építették meg a falakat a toronynál 2 méter, a templomnál 1 méter vastagságban. Lassan haladt az építkezés, de alaposan. 1839-re már állt a templom épülete, amely faburkolatú mennyezetet és faszindelyes tetőzetet kapott. Ez a templom már a jelenlegi méreteit és formáját mutatta: a templomhajó téglalap alaprajzú, kétoldalt falpillérekkel tagolt, mindkét végén két-két oszlop-alátámasztású karzattal. A hosszú építés ellenére 1897-ben az egész templom és torony felújításon esett át, amikor a templomot is kifestették. Puritán egyszerűsége mellett messze földön nem sok hasonlóan ízléses, meghitt és barátságos református templomot lehetett fellelteni.

1. ábra. A beregszászi református templom látképe az 1900-as évek elején, korabeli képeslapon

Az első világháború, amelyet a kortársak még „nagy háborúnak” neveztek, nagyon sok megszorítást, majd nyomorúságot hozott Beregszász város lakói számára is. Azonban azt, ami a háború negyedik évében, 1918-ban történt, senki sem gondolta a beregszászi református közösség tagjai közül még legrosszabb álmában sem. Először a közösség szomorúan vette tudomásul, hogy az osztrák–magyar hadvezetőség elrendelte a harangércék és vörösréz anyagok beszolgáltatását, s ebből kifolyólag a beregszászi templom tornyából a három harang közül elvitték a két kisebbiket, így csak a legnagyobb maradt a helyén.

2. ábra. A beregszászi református templom tornya az 1918-as leégés előtt, korabeli képeslapon

A harangokon kívül azonban elvitelre rendeltetett a torony rézlemez-
es tetőzete is. A lebontásra a hadvezetőség a maga embereit küldte ki, akik
1918. május 2-án neki is kezdtek a munkának. A tragikus esemény akkor
történt, amikor a katonák fiatalos meggondolatlansággal a tetőn forrasztó-
lámpákkal igyekeztek a vörösréz anyagot lefejtetni, miközben cigarettáztak,
s nem gondoltak arra, hogy a tetőszerkezet eléggé korhadt, s a kiszáradt fa-
zsindely könnyen kigyúlhat. Pár óra múlva megdöbbenve vették észre, hogy
egy helyen a templomtető tüzet fogott. A toronyba vezető vasajtó kulcsát
azonban hirtelen nem tudták előkeríteni, így mire sikerült erőszakkal betör-
ni azt, a templom padlása már lángokban állt. A szerencsétlenséget fokozta
az is, hogy a városi tűzoltók fecskendői a háború során annyira megrongá-
lódtak, hogy a vízsugarat a templom ereszéig sem tudták fellövellni. Ilyen
körülmények között tehetetlenül nézték végig a hívek kedves templomuk
elhamvadását. A tető leégése után beomlott a faburkolatú mennyezet, maga
alá temetve a gyönyörű, alig 13 éve épült orgonát az egész belső berende-
zéssel együtt. Egyedül az úrasztalát sikerült kimenteni a tűzből. A rettenetes
hőségben kiolvadt a nagyharangot tartó fül is, miáltal az egyetlen harang

a mélységbe zuhant és megrepedt. A romok még napokig füstölögtek, a hívek pedig tanácstalanul, könnyes szemekkel nézték a megszentelt maradványokat.

3. ábra. A beregszászi református templom romja közvetlenül leégése után, 1918 májusában

Forrás: Szeretnaptár, 1925. 147.

Az egyház vezetősége a tüzeset után érintkezésbe lépett az osztrák–magyar hadvezetőséggel és a katonai kincstárral, hogy a templom leégését ismerjék el katonai kárnak és térítsék meg azt. Hosszas kihallgatások és tárgyalások után kirendeltek egy mérnököt, Feketeházy János katonai mérnök személyében, aki nekilátott, hogy elkészítse a templom felújításához szükséges tervrajzokat. A szerződése szerint az újjáépítés költségvetését és anyagkimutatását 1919. április 18-ára kellett volna elkészítenie.²³ Ám a mérnök épp hogy elkezdte a munkát, s a monarchia elvesztette a háborút, majd összeomlott. A kaotikus állapotok után 1919-ben Beregszászt cseh fennhatóság alá helyezték. Ezt az állapotot nehezítette az is, hogy Kallós Tivadar addigi lelkipásztor 1919 tavaszán, 43 évi hűséges szolgálat után meghalt, s így a gyülekezet vezető nélkül maradt. Éppen akkor, mikor arra a legnagyobb szüksége lett volna.

²³ Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma, Beregszász (a továbbiakban: KRELM), Jegyzőkönyv a beregszászi református egyháztanács 1922. április 8-án tartott rendes gyűléséről: 6. napirendi pont. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv, 2.

Kétségben és kisebbségben, de nem Isten segedelme nélkül

Az új templom felépítése (1920–29)

A megüresedett lelkészi állásra a beregszászi gyülekezet Szútor Jenő nagylányai lelkipásztort hívta meg, aki 1920. február 1-jén el is foglalta szolgálati helyét. Szútor nem volt ismeretlen a helyiek előtt, mivel a háború alatt itt segédlelkészkedett. A templomát elvesztett gyülekezetnek 1918-ban még a magyar kultuszminiszter megengedte, hogy amíg a hadügyi kincstár felépíti a templomot, addig a Magyar Királyi Állami Főgimnázium tornatermében tartsák ideiglenesen az istentiszteletüket.²⁴ Utóbbi helyen került sor az új lelkész beiktatására is. Ám mivel a várost időközben a csehszlovák államhoz csatolták, ezért a leégett templomot a békeszerződés értelmében a csehszlovák hadikincstárnak kellett volna fölépítenie. Azonban – ahogyan Szútor visszaemlékezésében olvasható – „*a cseh tanügyi kormányzat által a gimnázium élére állított ukrán igazgató nem nézte jó szemmel a magyar reformátusok istentiszteleteit, s minden eszközt felhasznált arra, hogy azt megfossza az állami főgimnázium által engedélyezett jogtól*”.²⁵ Közben a hadikincstár 4 996 500 korona kártérítést ítélt meg a beregszászi református gyülekezet részére. Ám a zsupáni hivatal 1922 nyarán arról értesítette az egyházat, hogy a hadikárokat felülvizsgáló bizottság becslése a hadügyminisztériumból a belügyminisztériumba került. Erre a presbitérium új kérvényben a belügyminisztértől kérte a kár megtérítését, és esetleg egymillió korona előleg kiutalását, amit azonban elutasítottak. A beregszásziak ekkor Szent-Ivány József nemzetgyűlési képviselőt kérték fel a közbenjárásra.²⁶ Mivel a városi gimnázium tornacsarnokát el kellett hagynia a gyülekezetnek, jelezték a zsupán felé, hogy igénybe vennék az összejövetelek számára a törvényszéki palota dísztermét. Ám a megkérését elutasították. Akkor a járási Tanfelügyelőséghez fordultak, mely az állami elemi iskola bérletében lévő egyházi épületben átengedett három osztálytermet imaház céljára, a templomrom közvetlen szomszédságában.

Az új lelkész, aki beiktatásakor 30 éves volt, azonnal javasolta a presbitériumnak, hogy a templom felújítására hozzanak létre templomépítési és harangalapot, ahová a gyülekezet tagjai, de bárki más is jószántából adakozhat, s amelyet nem fognak más dologra felhasználni. A lelkész javaslatát támogatva mindkét alapot még 1920-ban létrehozták és meghírdették. Ezután létrehoztak egy *építető bizottságot*, amelynek elnökéül

²⁴ A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hírlap, 1. évf. 40. sz. 5. 1922. július 20.

²⁵ Szútor Jenő: A beregszászi református i.m. 6.

²⁶ A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hírlap, 1. évf. 40. sz. 1922. július 20. 5.

Gáthy Zsigmond presbitert kérték fel, s tagjai lettek: Szútor Jenő lelkész, Bakó Bertalan főgondnok, Balog Béla, dr. Polchy István, Zsúrky József presbiterek.²⁷ A beregszásziak veszteségét átérezvén Gát, Vári és Nagybereg községek 1921-ben saját erdejük fáiból adományoztak a gyülekezetnek tölgyfát az építkezéshez.²⁸ A gyülekezet Istenbe vetett bizodalma ez alkalommal sem szegyenült meg, hisz az Isten az 1921. évben az egyházközség akkor ötholdas szőlőjét olyan csodálatos terméssel áldotta meg, hogy a termést szüret után 180 000 cseh koronáért adták el. Ekkor lett annyi pénzük, hogy gondolhattak a templomépítésre. A gondviselés segítségével szerzett pénzből 1921 karácsonya előtt ideiglenes fedélszerkezetet tettek a templom csonka falaira és a toronyra (*lásd: 4. ábra*).²⁹

1922 áprilisában a városba szállították a fent említett községek erdejéből kivágott tölgyfát, amelynek felfűrészelésével 25%-os haszonrészesedés fejében Reisman fakereskedőt bízta meg a presbitérium.³⁰ Az időközben elkezdett templomépítési munkálatokat Méhes Samu, Beregszász város főmérnöke felügyelte, s ahogy az egyháztanácsi jegyzőkönyvből kiderült, mindezt ellenszolgáltatás nélkül tette az akkor városi építészmérnök. Ezért 1922 áprilisában a presbitérium az egyház borából két hektolitert ítelt meg neki honorálásként.³¹ Ahogy a templomépítési alap engedte, lassan újraépítették a csonkán maradt falakat. 1922 nyarán már a vasbeton mennyezet, illetve a falak külső és belső vakolásának munkálataira kiírt versenypályázatra az árajánlatokat is megkapta az építető bizottság. A három ajánlatot Steiner Zsigmond ungvári, Kroó Ernő és Weishaus Dezső, valamint Fekete Imre beregszászi építési vállalkozók tették meg. Mivel az árajánlatok között igen nagy számbeli különbség volt, a tanács felkérte Méhes Samut, hogy nézze át azokat és véleményezze. Végül is 1922. július 26-án, utóbbi mérnök javaslata szerint a legalacsonyabb költségvetést beadott *Fekete Imre* okleveles kőműves- és ács mestert bízta meg a presbitérium a munka elvégzésével. S hogy

²⁷ KREL M, Jegyzőkönyv az Építető bizottság 1922. június 22-én tartott gyűléséről. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbitéri jegyzőkönyv, 11. KREL M

²⁸ KREL M, 1922. április 23-i jegyzőkönyv 8. napirendi pontja. In: A Beregszászi Református Egyházközség, Presbitéri jegyzőkönyv, 7.

²⁹ Az örvendetes esetről a beregszászi egyházközség előjárósága számolt be az egyházmegyei közgyűlésen. Erről lásd: A Beregi Református Egyházmegye 1922. április hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kálvin Nyomda, Beregszász, 1924. 13.

³⁰ KREL M, Jegyzőkönyv a beregszászi református egyháztanács 1922. április 9-én tartott rendes gyűléséről, 7. napirendi pont, illetve 1922. április 23-i jegyzőkönyv. In: Beregszászi Református Egyházközség, Presbitéri jegyzőkönyv, 3., 6.

³¹ 1922. május 21-én kelt jegyzőkönyv, uo., 9.

a munkálatokat mennél hamarabb elkezdhessék, végül is úgy döntöttek, 200 000 korona kölcsönt vesznek fel a pozsonyi Drina Bank Rt. beregszászi fiókjától,³² a kivitelezés idejére Méhes Samu okleveles mérnököt alkalmazták az építési folyamatok felügyelete céljából,³³ s neki ötezer korona illetményt fizetnek ezért.³⁴ Miután a bank a kölcsönt megítélte a református egyházközségnek, Szútor javaslatára a két karzat elkészítésével is Fekete Imrét bízták meg. A javaslatot az egyháztanács el is fogadta. Eredetileg a vasbeton tetőzet elkészítését még 1922. november elejére tervezték, ám olyan erős hideg lett, hogy az megakadályozta a munkálatok befejezését, így azt végül tavaszra halasztották.

4. ábra. A beregszászi református templom tornya 1921-ben, az ideiglenes toronytetővel

³² 1922. július 2-án kelt jegyzőkönyv, uo., 14–15.

³³ 1922. augusztus 27-én kelt jegyzőkönyv, uo., 20.

³⁴ 1922. október 22-én kelt jegyzőkönyv, uo., 23.

Az egyházközségi tagok adományai a templomépítési alap létrehozásától kezdve hol kisebb, hol nagyobb intenzitással, de folyamatosan érkeztek. Ennek köszönhetően a templom üvegezési munkálataival 1922 decemberében özvegy *Beregi Zsigmondné* beregszászi vállalkozót bízták meg.³⁵ Ugyanekkor Szútor Jenő javasolta a toronyfeljáró egyik karzatra történő áthelyezését, illetve két előtérmennezyet készítésének tervbe vételét is. A toronyfeljáró áthelyezése akkor vált reálissá, amikor 1923 tavaszán Fekete Imre vállalkozó (aki a felújítást végezte) 10 100 koronát adományozott az egyházközségnek, s ebből még a két bejáratú ajtó elkészítésére is futotta.³⁶

A templomépítési munkálatok látványos előrehaladtával 1923 elején a lelkésznél jelentkezett Feketeházy János mérnök, aki *templomépítési tervzet készítése címén* 11 ezer korona igényt nyújtott be. Ő volt az, akit 1918 nyarán, a templom leégését követően az osztrák–magyar hadvezetőség és a katonai kincstár kirendelt, hogy mérje fel, mennyi is lenne valójában a kárigény pénzben kifejezve, vagyis mennyibe kerülne a templomépület újjáépítése. Feketeházy azonban a kirendelt időre, vagyis 1919 áprilisára nem készítette el a felvállalt munkát, sőt még két év múlva sem, amikor is az építkezést ténylegesen elkezdték. Ezért igényét a tanács elutasította.

1923. április 8-án volt jelen utoljára az egyháztanácsi ülésen Szútor Jenő, ugyanis ekkor a csehszlovák hatóság a lelkészt, akinek nem volt ekkor még meg a csehszlovák állampolgársága, családjával együtt kiutasította a köztársaságból.³⁷ A lelkész elköltözését a gyülekezet oly ünnepélyes keretek közt végezte, hogy *az valósággal átélte saját temetését*.³⁸ A költöző lelkipásztort egész kocsikaraván kísérte az asztélyi határig,³⁹ a hatóság általi előzőleges megfélemlítés ellenére, ahol is a csehszlovák karhatalom képviselői áttették Szútorékat a trianoni határon belülré, Magyarországra. A gyülekezet presbitériuma határozata szerint a kiüldözött lelkészt továbbra is élethossziglan megválasztott lelkészének tekintette, fizetését továbbra is folyósította, sőt, a lelkészi hivatal jelvényeit,

³⁵ 1922. december 10-én kelt jegyzőkönyv, uo., 27–28.

³⁶ 1923. április 8-án kelt jegyzőkönyv, 7. napirendi pont, uo.

³⁷ Egy református lelkész kálváriája: Szútor Jenő kiutasítása. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf. 331. szám. 1923. augusztus 8., 3.

³⁸ *Szútor Jenő: A beregszászi református i.m. 7.*

³⁹ Még mindig retorziós kiutasítás. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf. 330. szám. 1923. augusztus 7., 5.

a leltár és az iratok átadását is feleslegesnek ítélte, mivel a lelkész távollétét nem tartotta véglegesnek.⁴⁰ Ezért Szútor helyére az esperes Papp János személyben csak felügyelő lelkészt rendelt a beregszászi gyülekezet élére. A lelkészlakba beköltözött egy hivatalnok, aki lakbért nem fizetett, de leltárfelügyelői minőségben felelt azért, hogy ott minden megmaradjon úgy, ahogy azt Szútor hagyta.

Három hónappal később, a július 31-én tartott ülésen azonban megjelent Szútor, aki leginkább a templomépítés haladására volt kíváncsi, illetve a munkálatok következő fázisaként a padlózat elkészítését javasolta.⁴¹ Az utóbbira kiírt versenypályázat eredményeképpen szeptemberben a munkát Tvaroska Mihály beregszászi vállalkozó nyerte el, ám azzal a kikötéssel, hogy pótmunkálatok címén semmilyen pénzigényt nem nyújthat be, csak ha az építető bizottság kezdeményezi. A betonozást és a keramitlapok lerakását egymás utáni időben végezték, mert így olcsóbban jött ki. Ekkor történt csere az építető bizottság élén, ugyanis Gáthy Zsigmond presbiter betegsége miatt kénytelen volt visszamondani azt. Helyét dr. Polchy István vette át.⁴²

Még folytak a belső munkálatok, amikor novemberben arról határoztak az egyháztanácsban, hogy amíg nincs orgonájuk, egy erősebb harmóniumot vásárolnak kétezer koronáért.⁴³ December elejére mind a Fekete Imre, mind a Tvaroska Mihály által vállalt munkálatok befejeződtek, így elvégezték az erkélyek terhelési próbáját is, amihez a „nehezéket” a Kont-téglagyár adta, ingyen.⁴⁴

Diplomáciai úton sikerült elérni, hogy nyolc hónap után Szútor Jenő visszatérhessen gyülekezetéhez. A városi előljáróság pedig 1923. december 20-tól engedélyt adott a templom használatára. Az örömet fokozta, hogy erre az időre a lelkész is visszaérkezett családjával együtt Beregszászba. A karácsonyi ünnepi istentiszteletet a gyülekezet már az imaház padjaival ideiglenesen berendezett templomban tarthatta. Újév előtt azonban újra a templombelsővel foglalkoztak, mivel kiderült, hogy bár karácsony előtt átvették a padlózatot Tvaroskától, a vállalkozó hiába végezte el annak pótlási munkálatait, az még mindig nem volt teljesen rendben. Oly mértékű volt

⁴⁰ A kiutasításokat végrehajtották Ruszinszkóban. A beregszászi reformátusok megindító búcsúja kiutasított lelkészüktől. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf. (99) 252. szám. 1923. május 1., 1.

⁴¹ 1923. július 31-én kelt jegyzőkönyv, 2. napirendi pont, uo.

⁴² 1923. szeptember 12-én kelt jegyzőkönyv, 6–7. napirendi pont, uo.

⁴³ 1923. november 1-jén kelt jegyzőkönyv, 9. napirendi pont, uo.

⁴⁴ 1923. december 12-én kelt jegyzőkönyv, 2–3. napirendi pont, uo.

a hiányosság, hogy az egyháztanács közjegyzőnél emelt kifogást Tvaroska ellen, amelynek következtében a vállalkozónak ötezer korona biztosítékot kellett letennie, hogy a javításokat biztosan befejezi majd.⁴⁵

Közben örvendetes dolgokról is beszámoltak, mivel 1924 nyarán Kovács Sándorné két darab új úrasztali terítőt ajándékozott a templomnak.⁴⁶ Ugyanekkor létrehozta egy orgonaalapot, ahová célirányosan a leendő orgona vásárlására gyűjtötték a felajánlásokat. Ám annak tökéjét egészen októberig a harangalappal együtt kezelték, ami bonyodalmakra adott okot, így október elején szétválasztották a két alapot.⁴⁷

A templomépítéssel párhuzamosan roppant szerteágazó munkát végeztek a beregszászi egyházközségben, s bár a templomhajó vasbeton födémét már 1923 tavaszára elkészítették, magának a leégett toronynak a helyreállítását csak 1930-ra tudták befejezni. Az elhúzóadás egyik alapvető oka az volt, hogy az építési munkálatokat először elvállaló Kont és társa 1929 tavaszán visszamondta vállalását, amit aztán a Légió Bank beregszászi fiókja vállalt el. Az 1928. évben azonban nekifogtak a padozatok elkészítésének, amivel Szabó Endre beregszászi asztalosmestert bízta meg az egyháztanács.⁴⁸

Az 1918-ban elhamvadt orgonát Ricsey György beregszászi orgonaművész tervezése alapján a *jägendorfi* Rieger cég pótolta Szűcs György kántorsága idejében egy neoklasszicista orgonával. Az orgonaavatóra 1928. május 13-án, vasárnap került sor, amelyen az említett Ricsey György *Bach Toccata és Fuga* című művét játszotta el először a vidék máig egyik legjobb templomi orgonáján.⁴⁹

A lezuhant és összetört nagyharangot még 1921-ben átöntötték, s újra 8,5 mázsás lett, majd ehhez még két újabb harangot öntetett az egyház a háborúba elvittek helyett Egry Ferenc kisgejőci harangöntődjében, amelyek közül az egyik 4,42 mázsát, a másik 21,85 mázsát nyomott, és feliratuk szerint mindkettő az Úrnak 1931. esztendejében készült el.⁵⁰

⁴⁵ 1923. december 28-án kelt jegyzőkönyv, 2. napirendi pont, uo.

⁴⁶ 1924. június 22-én kelt jegyzőkönyv, 9. napirendi pont, uo. Tehát az Úrasztalát már e dátum előtt felállították.

⁴⁷ 1924. október 12-én kelt jegyzőkönyv, 8. napirendi pont, uo.

⁴⁸ 1928. november 10-én kelt jegyzőkönyv, 3. napirendi pont, uo.

⁴⁹ A beregszászi református egyház orgonaavató ünnepsége. Prágai Magyar Hírlap, 7. évf. 112. (1739.) szám. 8. 1928. május 15.

⁵⁰ KRELM, 1931. szeptember 6-án kelt jegyzőkönyv, 8. napirendi pont. In: A Beregszászi Református Egyháztanács Jegyzőkönyve 1930. 47.

5. ábra. Egry Ferenc kisgejőci harangöntő mester a beregszászi templom két új harangjával, 1931-ben

*Forrás: Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma.
Beregszász, fényképgyűjtemény*

6. ábra. A harangok a szentelés után és felhúzás előtt a templomtorony mellett, 1931-ben

*Forrás: Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma.
Beregszász, fényképgyűjtemény*

Az 1931. június 28-án kelt egyháztanácsi jegyzőkönyvből kiderült, hogy a harangszenteléssel egybekötött templomszentelésre betegség miatt sem Bertók Béla püspök, sem Molnár Ferenc beregi esperes nem tudott elmenni, helyettük Szentimrey József tiszteletbeli esperes volt jelen a Kárpátaljai Református Egyházkerület vezetői részéről.⁵¹

7. ábra. A beregszászi református templom látképe 1939-ben, korabeli képeslapon

Tehát a beregszászi református gyülekezet templomát 1931 nyarára sikerült újra teljes mértékben helyreállítani, ám annak pénzügyi vonzatai még jó darabig foglalkoztatták az egyháztanácsot, ugyanis a prágai pénzügyminisztérium csak 1931. szeptember 10-én kelt levelében ítélte meg a közösség több mint egy évtizedes kárigényét. Ha a város reformátusai templomuk újjáépítésével a csehszlovák állami kártérítésre vártak volna, akkor valószínűleg még az 1930-as évek végére sem tudták volna helyrehozni az első világháború utolsó évében keletkezett tűz okozta károkat. De a közösség és vezetői, felekezetük autonómiáját követve, saját kezükbe vették az ügyek intézését, s így bár több mint egy évtized ment rá, de templomuk újra a régi fényében ragyogott. Sőt, a felújítás során a legkorszerűbb elemeket is beiktatták az Isten házána megújítása során.

⁵¹ 1931. június 28-én kelt jegyzőkönyv, 4. napirendi pont, uo.

Ez az 1931-es év (a templom felszentelése) mérföldkő volt a 20. században a beregszászi reformátusok számára, ugyanis ez volt a legszéleskörűbb helyreállítási és felújítási munkálat. Ugyanis az 1931-et követő időszakban (elsősorban a szovjet periódusban) csak a templom állagának elfogadható szinten tartására volt lehetősége a közösségnek, kardinális felújításra, gyarapító építkezésre nem. Majd csak 2018-ban adódott számukra oly alkalom, hogy az épületet alapjaiban tudták renoválni, kiküszöbölve a statikai állagromlás és az anyagfáradás szinte minden formáját. Tanulmányom én úgy fejezem be, ahogyan akkor is befejezték a templomszentelést: *Soli Deo Gloria*. Egyedül Istené a dicsőség.

Forrás- és irodalomjegyzék

Publikálatlan források

Kárpátaljai Református Egyházkerület Levéltára és Múzeuma, Beregszász (KRELM)
Beregszászi Református Egyházközség, Presbiteri jegyzőkönyv 1922. április 9-től 1929. december 31-ig.

Beregszászi Református Egyháztanács Jegyzőkönyve 1930.

Szútor Jenő: A beregszászi református egyház történetének rövid összefoglalása, különös tekintettel a cseh megszállás 20 esztendejére. Kéziratban, Beregszász, 1940.

Publikált források

A Beregi Református Egyházmegye 1922. április hó 20-án Beregszászban tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Beregszász 1924.

II. József 1785/87. évi népszámlálásának településenkénti adatai. Szerk.: Dányi Dezső. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 1996. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1784_kozsegi_adatai/?pg=62&layout=s&query=beregsz%C3%A1sz (2019-09-27)

Zágoni Á. Károly: A N. T. Beregi Egyházmegye Emlékkönyve. Közreadja: Csátary György. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltár kiadványai II. Közlemények, 34. Nyíregyháza, 2005.

Korabeli sajtóforrások

A beregszászi református egyház orgonaavató ünnepsége. Prágai Magyar Hírlap, 7. évf., 112. (1739.) szám, 1928. május 15. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlop_1928_05/?query=%22beregsz%C3%A1sz%20reform%C3%A1tus%20templom%22&pg=155&layout=s (2019-09-27)

A beregszászi reformátusok temploma. Prágai Magyar Hírlap, 1. évf., 40. szám. 1922. július 20. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1922_07/?query=%22beregsz%C3%A1l%20reform%C3%A1tus%20templom%22&pg=60&layout=s (2019-09-27)

A kiutasításokat végrehajtották Ruszinszkóban. A beregszászi reformátusok megindító búcsúja kiutasított lelkészüktől. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf., (99) 252. szám, 1923. május 1. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_05/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=0&layout=s (2019-09-27)

Egy református lelkész kálváriája: Szutor Jenő kiutasítása. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf., 331. szám 1923. augusztus 8. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_08/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=46&layout=s (2019-09-27)

Még mindig retorziós kiutasítás. Prágai Magyar Hírlap, 2. évf., 330. szám 1923. augusztus 7. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/PragaiMagyarHirlap_1923_08/?query=%22szutor%20jen%C5%91%22&pg=40&layout=s (2019-09-27)

Révész Imre: Zápolya János zálogba adja Debrecen városát Enyigni Török Bálintnak: Várad 1536. Szeptember 30. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező. V. évf., 1874/9-10. szám. Elérhető: <https://webpac.lib.unideb.hu/TiBi/CorvinaWeb?action=cclfind&whi-chform=cclsearchpage&resultview=long&ccltext=idno+bibKLT00204800> (2019-09-27)

Szakirodalom

Bíró Sándor – Bucsay Mihály – Tóth Endre – Varga Zoltán: A Magyar Református Egyház története. Révész Imre előszavával. SRKTA, Sárospatak, 1995.

Kiss Áron: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Bp. 1881. Elektronikus kiadás: Németh Ferenc (nemo44@hotmail.com), 2008. Elérhető: <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISSARON.HTM> (2018-05-17)

Lehoczky Tivadar: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár, 1999.

Pap Gusztáv: Kálmáncsehi Sánta Márton. Budapest, 1935.

Régi magyar költők tára. 5. kötet. Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály. 154?-1560. Budapest, 1886. Elérhető: https://adtpus.arcanum.hu/hu/view/MTA_Konyvek_271957_5/?query=rad%C3%A1l%20bal%C3%A1zs%20&pg=281&layout=s (2018-05-15)

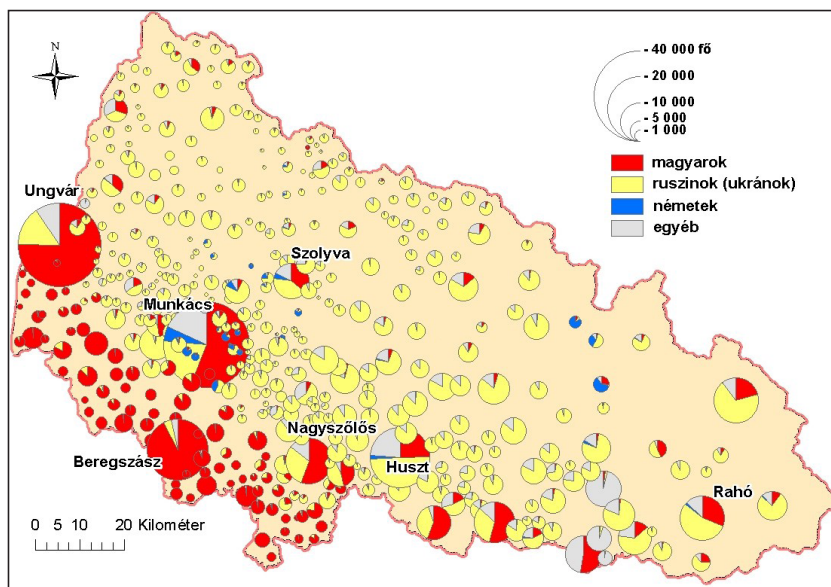
S. Szabó József: Kálvin és a magyar reformátorok. Protestáns Szemle, XXI. évf. 3. füzet (1909) Elérhető: https://adtpus.arcanum.hu/hu/view/ProtestansSzemle_1909/?query=-rad%C3%A1l%20bal%C3%A1zs%20&pg=180&layout=s (2018-05-15)

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest, 1977.

A szovjet megszállás kezdetei Kárpátalján 1944 októberében

Kárpátalja szovjet korszaka 1944 őszén, a Vörös Hadsereg által történt megszállással vette kezdetét. Az ekkori etnikai viszonyokra az 1941-es népszámlálási adatokból tudunk következtetni: eszerint a régió lakosságának száma 853 949 főre volt tehető, amelynek több mint a fele, 500 418 fő (58,1%), ukránnak (ruszinak) vallotta magát. A második legnagyobb lélekszámú nemzetiség a magyar volt, amely az összlakosság 27,3%-át tette ki, ami 233 875 főt. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy mivel az akkori statisztikai módszertan szerint nem a nemzetiségre, hanem az anyanyelvre kérdeztek rá, jelentős számú magyar anyanyelvű kárpátaljai zsidó lett magyarként összeírva (1. ábra).

1. ábra. Kárpátalja nemzetiségi összetétele az 1941-es népszámlálás adatai alapján

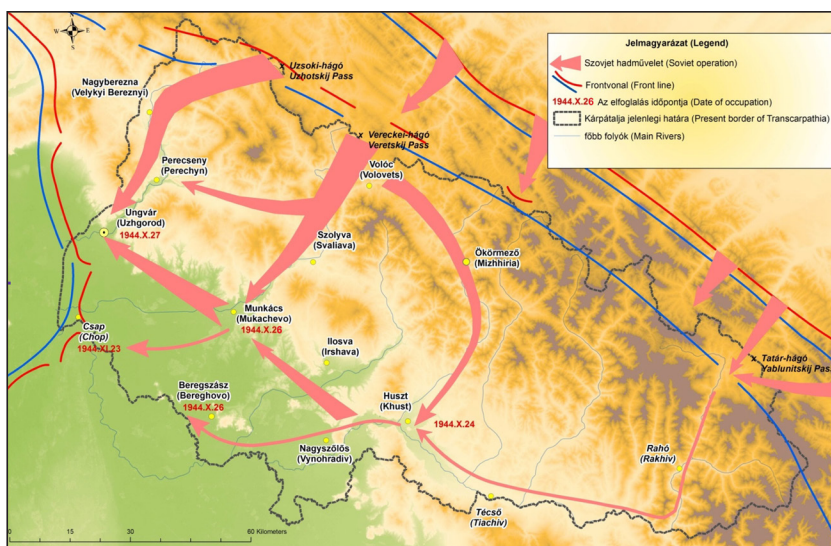
Szerkesztette: Molnár D. István

Forrás: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1996., Kocsis Károly: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.

* Intézetvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja; oktató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke

A 4. Ukrán Front katonái 1944. október 2-án érték el Kárpátalja első települését, a volói járási Verbiás (Verbjazs) községet, és október 27-én már a régió központjának számító Ungvár városát is elfoglalták.¹ Ezzel a régió a szovjet csapatok ellenőrzése alá került. A teljes katonai birtokbavétel alól ekkor egyedül Csap képezett kivételt, amit november végéig tudtak tartani a magyar honvédség alakulatai (2. ábra).

2. ábra. A 4. Ukrán Front hadműveletei Kárpátalján

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet – Molnár D. István

Beregszász és Munkács október 26-án került szovjet kézre: „Nagyon nagy zűrzavar volt Beregszászban 1944. október második felében, a Vörös Hadsereg bevonulása előtti napokban. Pánik, kétségbeesés, az emberek nagy része menekült. Főleg azok, akiket az anyaországból helyeztek ide tisztviselőnek, pedagógusnak. [...] Először is riadó volt, a magyar hadsereg, az utóvéd még bent volt a városban, értesítették a lakosokat, hogy már egészen közel a szovjet hadsereg, és ők visszavonultak Asztély felé, Beregsurány, Vásárosnamény irányában. A szovjetek pedig a Muzsalyi úton és Nagyberg felől jöttek, óriási lármával, zajjal. Mi a bunkerben voltunk. Minden kertben kötelező volt bunkert építeni. Borzasztóan féltünk. Színes nyomjelzőket lőttek a szovjet repülőgépek, keresték a magyar hadsereget,

¹ Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. H. n. 1991. 51.

és egyszer csak óriási zajra lettünk figyelmesek, artikulátlan hangok – »Urát! Urát!« – és bevették a várost.”² Szemléletesen írja le a hatalomváltás pillanatait egy Beregszász közeli kis településen, Beregújfaluban a község református lelkésze: „Beregújfalú község nem esett nagyobb hadiesemények útjába, csupán azért volt félelmetes a légitámadások megújulása szept., okt. hónapokban, mert az egyik erdőnkben rejtett lőszerraktár volt, s ezt a raktárt napokon keresztül keresték a gépek és keresték a partizánok. Bombázást a község maga nem szenvedett, csupán a határban hullottak két ízben bombák, de sem emberi életben, sem épületben kárt nem okoztak. Okt. 18-án hívta fel a közigazgatási hatóság a lakosságot menekülésre, de mindenki a helyén maradt. Okt. 24-én éjjel vonult be hozzánk a visszavonuló magyar hadsereg egy része, itt töltötte el 25-ét s 26-án hajnalban megkezdte a továbbvonulást. E két napon kisebb méretű ágyúharc és akna-harc tüzében állott a község, de olyan irányból érte az ágyúzás, hogy csak átzúgott felettünk, kárt azonban nem csinált.”³

Harcok leginkább Csapnál, Tiszaásványnál, a Homok–Császlóc–Kisgejőc térségében húzódó frontvonal környékén voltak. Október végétől november végéig állt a front a térségben, ezalatt többször bombázták a környéket, állandóvá váltak a lövöldözések a német–magyar és a szovjet katonák között.⁴ Az 1944 őszt megelevenítő visszaemlékezések részletesen idézik az eseményeket: „...megkezdődtek a légitámadások, melyeknek rengeteg civil áldozatuk volt Csapon és Tiszaásványban, az utóbbi községben született néhai feleségem közvetlen rokonságából például tizennégy emberrel végeztek a bombák, s olyan csapi család is akadt, melynek minden tagja meghalt. [...] Hat bombázást éltem át, három éjszakait és három nappalit, s jellemző, hogy például az első légitámadáskor egy óra tíz percen át szünet nélkül hullottak a bombák. Többnyire a csatorna átfolyójában, a töltés alatt lévő nagy betongyűrűben húztuk meg magunkat, sok tiszaásványi lakos is ide menekült, s itt találkoztam először a leendő feleségemmel. Körülöttünk potyogtak a bombák, s olyan légnyomás süvített át a betongyűrűn, hogy majdnem kivitt bennünket. Egyszer meg Tiszaásványban ért a légiriadó, bemenekültem egy bunkerbe, de nem messze

² Dr. Kállay Gyuláné Polonyi Margit visszaemlékezése. Közli: *Zelei Miklós: A kettézárt falu.* Budapest 2017. 168.

³ Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár [a továbbiakban TREKL]. Jelentés a beregújfalui református egyházközségből a 4300/1944. sz. püspöki felhívásra. 4300/32 – 1944.

⁴ *Braun László: A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini lágerekre.* Acta Beregsasiensis (2005) IV. évf., 4. sz. 68.

tőlem állt a síneken egy lőszerszállító vagon, az egyik bomba pedig telibe találta a vasúti kocsit. Azt a robbanást nem lehet szavakkal leírni.”⁵

A világháború rányomta bélyegét az egész térség arculatára. Általános jelenség volt például, hogy a front előrehaladtának, illetve a szovjetek előrenyomulásának lassítása céljából a kivonuló magyar, illetve német egységek Kárpátalja több településén is felrobbantották a hidakat: ez lett a sorsa többek között az Aknaszlatinát Máramarosszigettel összekötő hídnak,⁶ a tiszaujlaki és az ungvári hídnak is. (3. ábra). Beregszászban 1944. október 25-én robbantották fel a strand melletti vasúti hidat: „Az első nagy robbantást több kisebb követte. Egymás után röpültek a levegőbe a vasúti állomás váltói.”⁷

3. ábra. Az ungvári gyalogoshíd 1944 októberében

Forrás: <https://ua-reporter.com/news/zabytaya-istoriya-nayden-redkiy-kadr-peshehodnogo-mosta-v-uzhgorode-posle-voyny-foto> (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A szovjet szempontból sikeres hadmozdulatok után Sztálin utasította Petrov tábornokot, a 4. Ukrán Front hadseregpáncsvezetőjét, hogy fejezze ki háláját a hadsereg irányába a Kárpátok meghódításáért és olyan területek „felszabadításáért”, mint Kőrösmező, Rahó, Alsóverecke és Ungvár.⁸ A győzelem emlékeztetésképpen céljából a legfőbb vezér szintén el-

⁵ Báthory Kálmán visszaemlékezése. Közli: <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir115.htm>

⁶ Sóbányi Imre: Aknaszlatinai emlékeim. Kézirat. Aknaszlatina é.n. 7.

⁷ Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004. 164.

⁸ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL) F.P-14., op. 1., od. zb. 1., 1.

rendelte a Kárpátok meghódításában leginkább jeleskedő katonák kitüntetését az újonnan létrehozott Kárpátok Érdemrenddel.⁹ Ungvár mint a régió központja elfoglalásának különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak, a megszállásról külön jelentés született, melyben Petrov tábornok tudatta, hogy 1944. október 27-én a terület legjelentősebb városa, a kommunikációs csomópontokkal és a stratégiaiilag fontos támaszpontokkal együtt a 4. Ukrán Front kezére került.¹⁰ Az esemény tiszteletére Moszkvában díszsor-túzzal ünnepeltek.

A felszabadítóként aposztrofált Vörös Hadsereg valódi feladata azonban a terület megszállása volt, és a szovjet katonák igazi megszállóként is viselkedtek. Nemcsak az itt maradt, szovjet fogságba esett magyar katonákkal szemben tanúsítottak kegyetlen bánásmódot,¹¹ de a civil lakossággal szemben is számos esetben követtek el egyéni atrocitásokat, fosztottak ki éléskamrákat, sajátítottak ki lakóházakat, bántalmazták a nőket. Erre történő utalást a korábban már említett lelkészi jelentésben is olvashatunk: 1944. október 26-án „déli 12 és 1 óra között vonult ugyanis be minden harc nélkül a vörös hadsereg községünkbe. A következő éjjel egy helybéli baptista vall. férfit leánya védelmében s egy Gyulára /Békés vm./ való ág. ev. vall. férfit egy fiatalasszony védelmében lelőttek, s azok meg is haltak”.¹² A téma nehézsége és kárpátaljai vonatkozású feltáratlansága miatt pontos adatok nem állnak rendelkezésre, azonban az elmondható, hogy a korszakot idéző visszaemlékezések egyik visszatérő eleme több településen is a Vörös Hadsereg katonáinak a fiatal lányokkal, asszonyokkal szemben tanúsított zaklató, erőszakos bánásmódja: „Akkor üzőbe vették a lányokat. A lányoknak bujkálni kellett, a saját ruhájába egy lány se tudott öltözni, hanem mindenkinek voltak ilyen öregjei, azokét aggattuk magunkra, meg a fejünket bekötöttük [...] hogy ne látszódjon. Nagyon szomorú volt az élet.”¹³

Szintén gyakori témája a visszaemlékezéseknek az éléskamarákat, portákat kiürítő szovjet katonák túlkapásai. Egy, a bombázások elől családjával együtt elmenekülő adatközlőt például az alábbi kép fogadta, mikor visszatértek a házukba: „...édesanyám a bátyámmal hazament, hogy pár holmit magához vegyen, ekkor tudta meg, hogy az oroszok rendezkedtek be a házunkban.

⁹ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 1., 2.

¹⁰ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 1., 3.

¹¹ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i.m. 168–170.

¹² TREKL, 4300/32 – 1944.

¹³ Gál Irén visszaemlékezése (szül. 1925, Harangláb). Közli: *Hajdu Edit*: Harangláb története a szovjet rendszer kiépítésének idején (1944–1953). Diplomamunka. Beregszász 2019. 16. Letölthető: <http://genius-ja.uz.ua/images/files/hajdu-editdiplomamunka.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A tisztek ünnepeltek és részek voltak, mint a csap, az egyikük meg kijött az udvarra, és a pisztolyával hadonászva kergette el édesanyámékat. Amikor pedig a harcok végeztével hazamentünk, azzal szembesültünk, hogy a szovjetek teljesen kifosztottak bennünket. A három hízőnkat és az aprójószágot felzabálták, a lovainkat a szekerünkkel elrabolták, a bútorainkat eltűzelték (velük fűtöttek), a ruháinkat pedig kidobálták a sárba, ahol agyonáztatták őket az esők. Egy szál gyufa nem sok, annyink sem maradt.”¹⁴

1944 októberében Kárpátalja sorsának további alakulása még nem volt egyértelmű a helyi lakosság számára. A színpalak mögött, szovjet–csehszlovák viszonylatban már évekkel korábban, a világháború kirobbanása után felmerült Kárpátalja hovatartozásának a kérdése. Egyes narratívák szerint a müncheni egyezmény miatt a nyugati hatalmakban csaldott Beneš a szovjetekkel való jó viszony érdekében még a világháború alatt kész volt lemondani a területről és a következőképpen vélekedett róla: „Az előző háború után ránk bízták Ruténiát. Szükségesnek találjuk, hogy Ruténiát hivatalosan visszacsatolják, mert a München előtti határainkon belül volt, de ugyanakkor ha a kárpátaljai ruszinok szeretnének csatlakozni a szovjet ruszinokhoz (ukránok), mi nem ellenezzük. Csupán az erkölcsi tisztesség kedvéért kérjük, hogy először minket kérdezzenek meg. Sosem tekintettük a kárpátaljai Ruténia ügyét sajátunknak, de ha az I. világháború után Lengyelországhoz kerülnek, vagy Magyarországon belül maradnak, elveszítették volna nemzeti identitásukat és kultúrájukat. Ezt mi őriztük meg nekik. Úgy érezzük, megtettük irántuk a kötelességünket és beleegyezzünk, hogy a jelenlegi Ukrajnához csatlakozzanak... Minden politikai feszültségnek két lehetséges megoldása van: egy, amely ideiglenes... és egy másik, amely végleges. Ez Ruténiára is érvényes. Húsz évig ideiglenesen mi rendeztük a ruszin kérdést, a végső megoldás viszont csak a szovjetekkel való egység lehet.”¹⁵ Más véleményekkel is találkozhatunk, miszerint Beneš Kárpátalját olyan eszköznek tekintette, amely lehetőséget jelenthetett Moszkva jóindulatának biztosítására, ezáltal pedig a kommunisták hatalomra jutásának és a szovjet rendszer Csehszlovákiába történő átültetésének az elkerülésére.¹⁶

¹⁴ Báthory Kálmán visszaemlékezése. Közli: <http://www.karpatalja.com.ua/kmkszh/hir115.htm>

¹⁵ Dr. Medgyesi László: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában, 1945 Ruténia (Kárpát-Ukrajna) esetében. Budapest é.n. 46.

¹⁶ Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. Külügyi Szemle (2004). 233. Letölthető: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_junius_29-i_szov_pdf (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)

A szovjet vezetés viszont kettős politikát folytatott Kárpátalja kérdésében. Diplomáciai téren Molotov még 1942. májusi londoni látogatása alkalmával közölte Benešsel, hogy a Szovjetunió elismeri Csehszlovákia 1938 előtti határait,¹⁷ majd amikor 1943. december 14–18. között Moszkvában csehszlovák–szovjet kormányközi tárgyalásokra került sor, szintén megegyeztek, hogy a csehszlovák hadsereg elfoglalja „a Köztársaság München előtti területét”, amelybe Kárpátalja is beletartozott.¹⁸ Mivel a Szovjetunió nem mondott ellent a müncheni egyezmény előtti határok elismerésének, a csehszlovák fél joggal hihette azt, hogy a magyar revíziós politika eredményeinek érvénytelenítése után, a jogfolytonosságot figyelembe véve, a régió újra Csehszlovákia kötelékébe kerül majd. Beneš ki is jelentette, hogy a terület újra Csehszlovákia részét fogja képezni.¹⁹ Ez év decemberében a két fél megegyezett, majd 1944 májusában szerződést kötött a polgári és katonai közigazgatás újjászervezésére vonatkozóan, amelyben megállapodtak a csehszlovák közigazgatás és a szovjet főparancsnok egymáshoz való viszonyát illetően a Vörös Hadseregnek a területen való állomásozása idejére. A megállapodásban Kárpátalja területét két részre osztották: egyrészt háborús zónára, melynek nagyságát a Vörös Hadsereg határozza meg, és itt a szovjet főparancsnok gyakorolja a teljhatalmat, másrészt az úgynevezett „felszabadított területekre”, melyek a háborús zóna mögött húzódnak meg, ahol egy cseh küldöttség szervezi meg a polgári igazgatást a londoni emigráns csehszlovák kormány utasítása szerint.²⁰ A szerződés továbbá kimondta: „Mihelyt a felszabadított terület valamely része megszűnik hadműveleti övezetnek lenni, ott a csehszlovák kormány átveszi a közhatalom teljes gyakorlását és a szovjet (szövetséges) főparancsnokságnak sokoldalú együttműködést nyújt, segítséget ad a polgári és katonai szerveken keresztül.”²¹ Klement Gottwald eztán a moszkvai rádió hullámhosszán arról biztosította Csehország, Morvaország, Szlovákia népei mellett a kárpátaljai terület lakosságát is, hogy „a Szovjetunió és a Vörös Hadsereg nem kíván beavatkozni Csehszlovákia belügyeibe és nem kényszeríti rájuk saját társadalmi rendjét”.²²

¹⁷ Uo. 235.

¹⁸ Véhes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinskij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011. 108.

¹⁹ Magochy, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848–1948.* Cambridge–Massachusetts–London–England 1978. 253.

²⁰ Dr. Medgyesi L.: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában i. m. 45.

²¹ Stark Tamás: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* Budapest, 2006. 53.

²² Zseliczky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945.* Budapest 1998. 85.

A szovjet–csehszlovák megállapodásnak megfelelően 1944. október 27-én, a 4. Ukrán Front alakulatait követve, megjelent Huszton František Nemec, az emigráns csehszlovák kormány gazdasági és újjáépítési minisztere abból a célból, hogy megszervezze a közigazgatást Kárpátalján²³, és beszédet intézett a helybéliekhez, melyben felszólította őket, hogy a Vörös Hadsereget felszabadítóként fogadják, abbéli reményét kifejezve, hogy a terület lakossága újra egyesülhet a cseh és a szlovák néppel.²⁴ A 24 tagú delegáció egyik feladata volt helyi ruszinok toborzása a csehszlovák hadseregbe. 1944. október 30-án felhívást adtak közre, mely alapján huszonnégy órán belül a helyi népbizottságoknál megjelenésre kötelezték a csehszlovák hadseregben szolgált személyeket 60 éves korig, a magyar hadseregben szolgált csehszlovák állampolgárokat, illetve a csehszlovák rendőrség, csendőrség volt tagjait, valamint a pénzügyőröket.²⁵

Szintén 1944. október 30-án Londonban, az Ukrán Klub ülésén Hubert Ripka, a cseh emigrációs kormány külügyminiszter-helyettese magabiztosan jelentette ki, hogy a csehek visszakapják az összes München előtti területet, tehát Kárpátalja is Csehszlovákia része lesz. Arra is ígéretet tett, hogy a központi kormánysszervek nem fognak beavatkozni Podkarpatska Rusz belügyeibe, s a második Csehszlovák Köztársaság – a csehek és szlovákok mellett – a kárpátukránok állama is lesz.²⁶ Kezdetben a helyi szintű kommunista vezetők is – az emigrációban lévők és az otthon tartózkodók – egyaránt Kárpátalja Csehszlovákiához tartozása mellett emeltek szót.²⁷

A Nemec vezette kormányküldöttség feladata volt továbbá a kapcsolatfelvétel a helyi népbizottságokkal és a csehszlovák közigazgatás bevezetése a vidéken. Szorgalmazta a cseh agrárpárt, a szociáldemokrata párt, a cseh nemzeti szocialista párt, illetve kommunista párt helyi alapszervezeteinek a megszervezését.²⁸ 1944. október 26-án kiáltványt adott ki, felszólítva az említett pártok helyi vezetőit és képviselő-testületeit, hogy november 21-én Huszton tanácskozást tartsanak abból a célból, hogy megválasszák Kárpátalja központi irányító testületét és felelőssé a települések előljáróit a csehszlovák törvényekre.²⁹ Viszont a rendezvényre már nem kerülhetett sor

²³ Brenzovics László: Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október – 1945. június. In: Baranyi Béla (szerk.): Kárpátalja. Pécs–Budapest, 2009. 93.

²⁴ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 6.

²⁵ KTÁL, F. P-14., op. 1., od. zb. 5.

²⁶ Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében i. m. 97.

²⁷ Маркусь В.: Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944–1945 / Пер. з франц. К.: Інтел, 1993.42.

²⁸ Botlik J. – Dupka Gy.: Ez hát a hon... i. m. 51.

²⁹ Uo. 52.

és Nemec nem tudta célkitűzéseit megvalósítani. Az igazi hatalom ugyanis a Vörös Hadsereg kezében volt, mely a jelszavak szintjén a városok és falvak irányítását a helyi népbizottságokra bízta ugyan, valójában azonban a döntéseket nem ezek a helyi szintű bizottságok, hanem az őket is irányító parancsnokságok és pártvezetők, vagyis a szovjet fél hozta.³⁰ Meghatározó vélemények szerint már az is preventív szovjetizálásnak tekinthető, hogy a csehszlovák kormánybiztosságot csak a régió elmaradottabb, délnyugati hegyvidéki területére engedték, és Kárpátalja többi részét: Ungvár, Munkács, Beregszász körzetét hadiövezetnek nyilvánították és a szovjet hadsereg hatáskörébe helyezték.³¹

Sokatmondó az a moszkvai forrásokból származó információ, miszerint még októberben elkezdett működni a már elnevezésében is sokat sejtető Zakarpatszka Ukrajina Hangja nevű földalatti rádióállomás, amely október 27-én bejelentette: „Miután a Vörös Hadsereg felszabadította országunkat, növekszik a népi bizottságok szerepe. Ezek nemre és vallási meggyőződésre való tekintet nélkül egységfrontot alakítanak.”³² Ennek megfelelően a kezdetben vegyes politikai színezetű helyi népbizottságokban november elejére mindenhol a kommunista elemek domináltak.³³ Akadályozták a Nemec vezette kormányküldöttség munkáját, gátolták, hogy kapcsolatot tarthasson Londonnal.³⁴ A szovjet fél ugyanis még a világháború folyamán elhatározta a terület megszerzését, amit úgy szándékoztak feltüntetni, mintha az a helyi lakosság akarata szerint történe. A Kreml irányelveinek megfelelően a 4. Ukrán Front már a megszállás kezdetén hozzálátott a térség szovjetizálásához a bekebelezés minél zavartalanabb lebonyolítása érdekében.³⁵ E célkitűzés megvalósítására irányuló törekvések kezdetben még a színpalak mögött zajlottak, a következő hónap eseményei viszont egyre nyilvánvalóbbá tették.

Összességében megállapítható, hogy a vesztes világháború halmozottan nyomta rá a bélyegét a kárpátaljai régióra már 1944 októberében abból a szempontból, hogy a „felszabadítás” jelszava alatt bejövő szovjet hadsereg sokkal inkább a megszállók jegyeit viselte magán. Az egy időre hadszíntérre váló, periférián lévő Kárpátalja újabb érdekek ütközőzónájává vált.

³⁰ Stark T.: Magyar foglyok... i. m. 52.

³¹ *Oficinszkij Román: Preventív szovjetizálás.* In: Kárpátalja 1919–2009. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest–Ungvár 2010. 233.

³² Zseliczky B.: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében... i. m. 1998. 98.

³³ Magochy, P. R.: The Shaping of a National Identity... i. m. 1978. 253.

³⁴ Vida I. – Zseliczky B.: Az 1945. június 29-i szerződés...(2004) i. m. 235.

³⁵ *Мищанин Василь: Радянiзацiя Закарпаття 1944–1950 рр. Дисертацiя. Ужгород – 2019.* Elérhető: [http://C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20\(2\).pdf](http://C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20(2).pdf) (Utolsó letöltés: 2020. december 7.), 173.

A térségben megjelenő szovjet erők és a csehszlovák kormányküldöttség között az erőviszonyok korántsem voltak egyenlők, és a kétszínű politizálást folytató szovjet vezetésnek valójában a legcsekélyebb mértékben sem állt szándékában átengedni Csehszlovákia számára azt a térséget, amelyet Moszkvából nézve „Kárpátontúli” területnek neveztek. Attól kezdve, hogy a 4. Ukrán Front megjelent a régióban, Kárpátalja egyesítése a Szovjet-unióval folyamatban volt.

Forrás- és irodalomjegyzék

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

F. P-14., op. 1., od. zb. 1.

F. P-14., op. 1., od. zb. 5.

F. P-14., op. 1., od. zb. 6.

Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (TREKL)

4300/32 – 1944.

Szakirodalom

Botlik József – Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. H. n. 1991.

Braun László: A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini légerekbe. *Acta Beregsasiensis* (2005) IV. évf., 4. sz. 68.

Brenzovics László: Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október – 1945. június. In: Baranyi Béla (szerk.): *Kárpátalja*. Pécs–Budapest, 2009.

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004.

Dr. Medgyesi László: Szovjet területi terjeszkedés Kelet-Európában, 1945 Ruténia (Kárpát-Ukrajna) esetében. Budapest é. n.

Hajdu Edit: Harangláb története a szovjet rendszer kiépítésének idején (1944–1953). Diplomamunka. Beregszász 2019. 16. Letölthető: <http://genius-ja.uz.ua/images/files/hajdu-editdiplomamunka.pdf>

Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1996.

Kocsis Károly: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia, Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2001.

Magochy, Paul Robert: The Shaping of a National Identity. Subcarpathian Rus' 1848–1948. Cambridge–Massachusetts–London–England 1978.

Oficinszkij Román: Preventív szovjetizálás. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest–Ungvár 2010.

- Sóbányi Imre*: Aknaszlatinai emlékeim. Kézirat. Aknaszlatina é. n.
- Stark Tamás*: Magyar foglyok a Szovjetunióban. Budapest 2006.
- Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Oficinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Csernicskó István*: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011.
- Vida István – Zseliczky Béla*: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. Külügyi Szemle (2004). 233. Letölthető: https://kki.hu/assets/upload/Kulugyi_Szemle_2004_01_Az_1945_junius_29-i_szov_.pdf (Utolsó letöltés: 2020. november 19.)
- Zelei Miklós*: A kettézárt falu. Budapest 2017. 168.
- Zseliczky Béla*: Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945. Budapest 1998.
- Мищанин Василь*: Радянізація Закарпаття 1944-1950 рр. Дисертація. Ужгород – 2019. Elérhető: [http://C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20\(2\).](http://C:/Users/MD/Downloads/05221781_disertatsiya%20(2).)
- Маркусь В.*: Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944–1945/ Пер. з франц. К.: Інтел, 1993.

Internetes forrás

<http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/hir115.htm>

Mindennapok és határ menti kapcsolatok Kárpátalján a Hruscsov-érában

Kárpátalja geopolitikai helyzete miatt jelentős figyelmet kapott a szovjet vezetőkől. A terület közlekedési szempontból kelet–nyugat irányában stratégiai jelentőségű volt, „nyugati kapunak” számított. A megyén keresztül áramlott Európába az elektromos áram, a gáz, a kőolaj exportjának jelentős része. Itt húzódott a Béke elektromos távvezeték, a Barátság¹, a Szövetség és az Urengoj–Pomari–Ungvár gázvezetékek is.² Csap–Bátyú térsége az áruszállítás miatt fontos átrakodóállomás lett, ahol jelentős teherforgalmat bonyolítottak le a széles és keskeny nyomtávú, átrakodó teherpályaudvarral rendelkező vasúton.³

Sztálin halála, azaz 1953 után Kárpátalján a kereskedelem, a gazdaság, a közétkeztetés, a lakossági szolgáltatások helyzete jelentősen javult, és a társadalomban is pozitív irányú változások történtek. A boltok polcain új termékek jelentek meg, csökkentek a kenyérsorok, szabadon lehetett vásárolni számos alapvető hétköznapi árucikket, mint például cukrot, kávé, tejet, gyufát, petroléumot és még sok minden mást.⁴ Csökkentették az élelmiszerek és iparcikkek, a ruha, cipő árát. A leginkább, 50%-kal, a gyümölcsök és zöldségek ára csökkent.⁵ A halas ingyencsék, mint például a tokhalkaviár, a hering, szinte minden városi és falusi élelmiszerüzletben elérhetőek voltak, akár hordószámra is. Hasonló helyzet állt fenn a kolbászkészítményekkel is, ezeket már nem kellett többé beszállítani a megyébe, sőt az USZSZK más megyéibe is szállítottak belőlük. Kielégítő mennyiségben lehetett kapni sajtot, tojást, különféle konzerveket, zöldségeket és gyümölcsöket. A statisztikai adatok szerint a megyében többször

* Docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ Tokar Marian et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár 2011. 159–160.

² Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Budapest 2009. 95–96.

³ Beregszászi Anikó: A kárpátaljai Bányai település. In: Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Bp., 2003., 321–325.

⁴ Шманько Г. et al.: Региональные аспекты приграничного экономического сотрудничества СССР со странами СЭВ. Раздел Ужгородского отдела Института социальных и экономических проблем зарубежных стран АН УССР – М. 1983. 190.

⁵ Oficinskij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: Kárpátalja 1919–2009. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 270.

gyümölcs- és hústöbbség is keletkezett, ezért abból az össz-szovjet alapba is szállítottak, így például a kemerovi bányászoknak, a leningrádi munkásoknak, az Urálba, valamint az USZSZK és az Oroszországi Szovjet Szövetségi Szocialista Köztársaság más ipari központjaiba.⁶

A statisztikai adatok azonban sokszor nem feleltek meg a valóságnak. Gyakran előfordult, hogy kevés volt az élelmiszer, és a hús-, valamint a tejtermékekért is sorba kellett állni. Jól látta ezt a pártvezetés is. Ezt bizonyítja az is, hogy 1960. május 10–28. között a járási pártbizottságok hosszasan és részletesen vitatták meg az USZSZK Minisztertanácsa és az UKP KB által küldött *A hús és tej előállításának és készletezésének komoly hiányosságairól a köztársaság kolhozaiban* című levelet⁷, amely a helyzet javítására, a hibák kiküszöbölésére szólított fel.

Minden év áprilisában a kormány rendeletet hozott az élelmiszerek és ipari cikkek állami kiskereskedelmi árainak csökkentéséről. Az élelmiszerek 1954-ben átlag 5-10, az ipari cikkek 10-15 százalékkal lettek olcsóbbak. Ezeknek az árcsökkentéseknek valószínűleg az volt a célja, hogy elvonják a lakosság figyelmét a mezőgazdaság, a könnyű- és élelmiszeripar stagnálásáról.⁸

Az 1950-es években a nem élelmiszeripari termékekből egyenesen hiány volt. Az áruellátás akadozott, komoly problémává vált, ezért más területekről kellett beszállítani a megyébe. Jól látta ezt a megyei pártvezetés is, ezért 1954. március 9-én határozatot fogadtak el *A mindennapi fogyasztási cikkek gyártásának bővítéséről, termékszám növeléséről és a termékek minőségének javításáról*.⁹ Majd hasonló határozatokkal ezt az igényt újra meg újra megerősítették, azonban a helyzet szinte semmit nem változott. A hatvanas évekre a piacon már legtöbbször elérhetőek voltak ugyan a legszükségesebb termékek, azonban azok minősége korántsem felelt meg a vásárlók igényeinek. Ezért jelentősen megnövekedett az import termékek száma. Leginkább gyapjú- és pamut méterárut szállítottak be, főként Kínából, a Csehszlovák Szocialista Köztársaságból, a Magyar Népköztársaságból, az NDK-ból és az NSZK-ból, mivel ezek népszerűbbek voltak a lakosság körében.¹⁰

Jellemző volt a statisztikai jelentések meghamisítása, az úgynevezett „*pripiszkák*”, azaz hozzáírások. A helyi vezetők félve a politikai megtor-

⁶ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), F. 1., op. 5., delo Nr. 622., 21.

⁷ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 98., 1–35.

⁸ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár 2004. 219.

⁹ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 2529., 1–168.

¹⁰ Шманько Г. et al.: Региональные аспекты приграничного экономического сотрудничества СССР со странами СЭВ. i. m. 190.

lástól, a felső vezetés részére megküldött jelentéseikben valótlán, felnagyított adatokat közöltek. A feltupírozott gazdasági mutatóknak tudható be, hogy a valóságban dotációra szoruló vidék mezőgazdaságát felülértékelték, így az indoklás szerint „*a gabonafélék, a szőlő, a gyümölcsfélék, a tej, a hús, a gyapjú és egyéb mezőgazdasági termékek előállításában és készletezésében elért sikerek*”¹¹ Kárpátalját 1958. február 26-án Lenin-rendjellel tüntették ki a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében.¹² Az elismerést 1958. május 23-án, Ungváron nagy ünnepség keretében nyújtott át Jekatyerina Furceva, az SZKP KB titkára. Majd az Avangard stadionban népgyűlésre került sor, melynek ünnepi szónoka M. Grecsuha, az USZSZK Minisztertanácsának első elnökhelyettese volt.¹³ A következő években számtalan hasonló ünnepségnek lehettek résztvevői a kárpátaljaiak.¹⁴ Számos tagköztársaság a jeles esemény alkalmából üdvözlő táviratot küldött a megyei vezetésnek, gratulációjukban kifejezték mélységes elismerésüket.¹⁵

A szolgáltatásnyújtás kultúrájának fejlesztése során sikeresen haladt a kereskedelem ágazatokra történő specializálódása, az új szolgáltatási formák és módszerek bevezetése. A kereskedelmi szervezetek szerződéses alapon kezdtek együttműködni a gyártókkal. A megyében és a köztársaságban évente nagykereskedelmi vásárokat rendeztek, valamint újabb és újabb lehetséges beszállítókat és termékforrásokat kerestek a megye és a köztársaság határain kívül.

1957-ben a munkácsi vegyes nagyáruházban megnyílt az első önkiszolgáló élelmiszerüzlet. A fogyasztói szövetkezet megnyitotta az első önkiszolgáló könyvesboltot Szolyván, valamint egy önkiszolgáló élelmiszerüzletet a Técsői járásban, Aknaszlatinán. Beindult az önkiszolgáló üzletek hálózatának a kiszélesítése, kialakultak a piackutatás és a kereslet felmérésének az alapjai, megjelentek a reklámok. Ungváron az állami kereskedelmi vállalat, Munkácson pedig a fogyasztói szövetkezet reklámcégeket hozott létre.

Idővel megjelentek az olyan szolgáltatási formák, mint a termék-minta alapján történő értékesítés, amely során az említett mintákat a kirakatokban vagy az üzletek polcain mutatták be.

¹¹ Tokár M. et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. i. m. 153.

¹² KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3213., 1–15.

¹³ Dupka Gy.: A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár – Budapest 2014. 86.

¹⁴ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 235.

¹⁵ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3214., 1–36.

A XX. pártkongresszus után a kormány igyekezett enyhíteni a dolgozók nem könnyű anyagi helyzetén. 1956 áprilisától hat órára csökkentették a munkaidőt a szabadnap és ünnepnap előtti napokon.¹⁶

Az állami nyugdíjakról 1957. január 4-én elfogadott törvény értelmében a férfiak 60, a nők 55 éves koruktól mehetek nyugdíjba 25, illetve 20 évi szolgálati idő után. A nyugdíjakat az átlagos havi kereset alapján állapították meg: 350 rubelig terjedő havi kereset után 100%-os, 500 rubelig 85, 600 rubelig 65, 1000 rubelig 55, 1000 rubel feletti havi kereset esetén 50 százalékos nyugdíj járt.¹⁷ 1964. július 15-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa törvényt fogadott el *A kolhoztagok nyugdíjáról és segélyezéséről*. Ennek értelmében a lakosság „életszínvonalának javítása” érdekében az állam bevezeti a kolhoztagok számára az „öregségi nyugdíjat”. Emellett a kolhozban dolgozó nők – hasonlóan a gyárakban és hivatalokban dolgozó asszonyokhoz – immár jogosulttá váltak gyermekgondozási segélyre a gyermekszülési szabadság időszakára. A szülési szabadság 56 naptári nap a gyermek születése előtt és 56 naptári nap a gyermek születése után.¹⁸

1957. január 1-től emelték a munkások és tisztviselők minimálbérét, amelyet 300–350 rubelben állapítottak meg. A 370 rubelig terjedő járandóságokat adómentessé tették.¹⁹

Az UKP Kárpátalja Megyei Bizottsága 1959. április 22-i határozata – *A lakossági szolgáltatások javítását célzó intézkedésekről* – értelmében a városokban és nagyobb falvakban technikai eszközök javítására szolgáló javítóműhelyek, varróműhelyek, fényképészetek, borbélyhelyiségek, cipészetek stb. nyíltak, ahol előre meghatározott időbeosztásban dolgoztak a szerelők, fodrászok és más alkalmazottak.²⁰ 1960 végére a megyében már 792 különböző lakossági szerelő-, javító-, szolgáltatóműhely működött a lakosság igényeinek kielégítésére, ezek közül 333 a falvakban.

A 60-as években a megyei pártbizottság által 1960. október 25-én elfogadott, *A kereskedelem további fejlesztésére irányuló intézkedésekről Kárpátalja megyében* című határozat vált az irányadóvá. Az ezt megalapozó határozatot az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Minisztertanácsa 1960. szeptember 13-án fogadta el.²¹

¹⁶ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 219.

¹⁷ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 333., 1., valamint KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 495., 1–89.

¹⁸ Tokár M. et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. i. m. 161.

¹⁹ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 224.

²⁰ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 156., 52., 80–81.

²¹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 337., 9–10., valamint KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 92., 1–28.

Többek között az említett határozatnak köszönhetően megkezdődött a megye kereskedelmi és lakossági szolgáltatásainak, valamint a közétkeztetésnek egy új, minőségesebb korszaka.²² A kereskedelem anyagi és műszaki hátterének a megerősítése érdekében 1961 és 1965 között 333 üzlet, valamint 30 gyógyszerár nyílt. Az ezekben foglalkoztatott személyek száma meghaladta az ezer főt.²³

Az említett határozat megvalósítása során számos erőfeszítés történt az édesség-, pékáru-, tej- és csemegeüzletek működésének a megszervezése érdekében.

A nagyobb élelmiszerüzletekben kávézórészlegeket alakítottak ki, ahol forró italokat, kávé, teát, tejet, pékárut, édességet, gyümölcs- és zöldséglevet is árultak.

Az elavult fazonú, rossz minőségű termékek árát csökkentették. Elősként az önkiszolgáló üzletekben engedélyezték a lehetséges veszteségek leírását, de legfeljebb a forgalom 0,15%-áig.

Megszüntették azt a korábbi gyakorlatot, amely szerint csökkenteni kellett a kiskereskedésekben és közétkeztetésben dolgozó alkalmazottak munkabérét, amennyiben nem teljesültek az elvárások a forgalmat illetően.

A megye városaiban és falvaiban számos pavilont, üzletet, butikot, sátrat, kávézót, falatozót és étkezdét hoztak létre az utcákon, a kórházakban, a településközpontokban, a parkokban és számos közterületen.

Megkezdődött a hosszan tartó használatra szánt berendezések és készülékek részletre történő értékesítése is.

Bár számos lépést tettek és számos dokumentumot fogadtak el a Hruscsov-érában, felső és megyei szinten is, amelyek a kereskedelem további fellendítését célozták meg, sajnos a tervezett intézkedések egy részét nem sikerült időben megvalósítani, jó néhányat pedig egyáltalán nem hajtottak végre.²⁴

Az 1959. január 27. – február 5. között ülésező XXI. pártkongresszuson hétéves tervet fogadtak el (1959–1965).²⁵ A megélhetést, az oktatást, az egészségügyi ellátást az állam garantálta. Azonban mindenekelőtt az óriási ütemű lakásépítés keltett nagy figyelmet. Hruscsov az életszínvonal növelésének elérésére ugyanis lakótelepek építését rendelte el.

²² KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 411., 1–13.

²³ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 76., 1–75.

²⁴ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 560., 1–14., KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 697., 1–10., KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 753., 1–23.

²⁵ KTÁL, F. 1., op. 5. delo Nr. 11., valamint KTÁL, F. 1., op. 5. delo Nr. 7., valamint Krausz Tamás: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai a második világháború után. Szovjetunió (1945–1991). In: 20. századi egyetemes történet – I. kötet. Európa. Szerk. Németh István. Budapest 2005. 374–375.

Ezeket oroszul „mikrorajonok”-nak nevezték, az ötszintes lakástömböket pedig „hruscsovkák”-nak, vagy „hruscsobák”-nak (a főtitkár nevét és a nyomortanyát jelentő „truscoba” szót összevonva). A hruscsovkák lakásai apró, szűk, kényelmetlen betondobozok voltak, általában nyolc négyzetméter jutott egy főre, és a lakáshiány miatt sokszor több generáció élt együtt. Ezekben már volt központi távfűtés, azaz a falakba beépített fűtőrendszer, vizesblokk, meleg- és hidegvíz-rendszer. Eredetileg a hruscsovkákat a rászorulóknak ingyen juttatott lakótelepi szociális lakásoknak szánták, és élettartamukat 25 évre (de maximum 40) tervezték. De ezekben helyezték el a Kárpátáljára érkező „szakembereket” és családjaikat is.²⁶ Emellett a Kárpátalján tartózkodó tartalékos katonatiszteknek és családjaiknak is biztosították a szolgálati lakást, 1960-ban például 303 tartalékos tisztnek.²⁷ A hruscsovkák egy-, két- vagy háromszobásak voltak, és egyik legnagyobb előnyük az volt, hogy viszonylag olcsón és rövid időn belül épültek fel.

Az új lakások építése során az 1960. október 25-én elfogadott határozat értelmében a lakótelepek, lakótömbök építése során a lakóházak földszintjén meghatározott helyen kötelezően üzlethelyiségeket és közétkeztetési helyiségeket kellett kialakítani.

A magánszektorban az átlagos lakóház nyolcszor tíz, majd később tízszer tíz méteres két-, háromszobás, négyzet alapú, pala- vagy cseréptetővel fedett vályog- vagy téglépület volt. A kertet, udvart kerítéssel kellett körülvenni. Az udvaron ásott kút, WC, nyári konyha, gazdasági épületek lehettek.²⁸

A megye alkalmazottai széles körben vettek részt a szocialista munkaversenyeken, amelyeknek köszönhetően a tervezett kereskedelmi és fejlesztési terveket túlteljesítették. A szocialista verseny növelésére különböző díjakat, érmeket, zászlókat²⁹ hoztak létre a vállalatok, valamint kereskedelmi szervezetek részére. Ezek odaítélése sok esetben nem volt igazságos, amiről számos beszámoló árulkodik a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár dokumentumai között.³⁰ A verseny nemcsak vállalati, hanem egyéni szinten is zajlott. A sztahanovista mozgalom is óriási méreteket öltött.³¹

²⁶ KTÁL, F. II-1., op. 1., od. zb. 1783., 58.

²⁷ KTÁL, F. I., op. 5., delo Nr. 335., 1–2.

²⁸ *Oficinskij R.*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 270.

²⁹ *Перехідні прапори*, valamint *перехідні Червоні прапори*. A szovjet köztársaságok megyéi, járásai közötti szocialista versenyeken elért sikerért adományozták, a tervek és a szocialista elkötelezettségek sikeres végrehajtása, a mezőgazdasági és állattenyésztési termékek termelésének és értékesítésének növelése, azok minőségének javítása, magas szintű eredmények biztosítása elismeréseként.

³⁰ KTÁL, F. I., op. 5., delo Nr. 99., 1–73.

³¹ KTÁL, F. I., op. 1., delo Nr. 2533., 1–136.

1958. október 13-án a moszkvai vasutasok kezdeményezésére kezdetét vette a „*Tanuljunk meg kommunista módra dolgozni és élni*” mozgalom.³² Ezután minden területen – vállalatok, cégek, kolhozok, patikák stb. – megindult a verseny egyének és munkacsoportok között is az ún. kommunista élmunkás és a kommunista munkakollektíva címért.³³ Ők a megnövekedett termelékenységet tanúsító alkalmazottak, cégek, kolhozok stb. voltak, azaz akik teljes erőfeszítéssel dolgoztak, céljuk a megállapított normák túllépése, túlteljesítése volt, lehetőleg határidő előtt. A hivatalos megtisztelő cím egy igazolással, kitűzővel, valamint pénzjutalommal járt, ami jelentős ösztönző erőként hatott. 1960 augusztusában például a Nagyszőlősi járásban 66 kollektíva versenyzett a díjért, közülük 26-an kapták meg az elismerést, a kommunista élmunkás címért 111 versenyző indult, közülük 28-an kapták meg az elismerést.³⁴ Nagyobb ünnepek közeledtével pedig még inkább kiszélesítették ezt a mozgalmat.³⁵

Az 1950-es évek elejétől évről évre növekedett a könyvek eladása a lakosság körében, erősödött a könyvkereskedelem.³⁶ A könyvek szerzői, a könyvterjesztők, a kiadók és az értelmiségiek is csatlakoztak a könyvek értékesítéséhez. A könyvkereskedők a kolhozok farmjaira, a brigádokhoz, az üzemekbe, az üdülőövezetekbe és sok más helyre is kiszállították a könyveket. Számos egyeztetés zajlott a könyvkiadókkal, a szerzőkkel.³⁷

1960. május 31-én a SZKP KB határozatot fogadott el *A könyvkereskedelem helyzetéről és annak fejlesztő intézkedéseiről*, majd 1960. július 11-én az UKP KB is hasonló: *A könyvkereskedelem helyzetéről és a fejlesztő intézkedésekről Ukrajnában* címmel fogadott el határozatot. Ennek célkitűzéseit, részleteit 1960 októberében Kárpátalja valamennyi járási, városi pártbizottsága ülésén megvitatták. A könyvkereskedelem növelése érdekében számos új könyvesboltot, könyvelárusító kioszkot is nyitottak. Növelték a nyomdák forgalmát. Szélesítették az irodalom eljutásának lehetőségét a lakossághoz. A fő cél, hogy 11 hónap alatt 104 százalékkal növeljék a könyveladás forgalmát. A könyvesboltokban, ahol két vagy több eladó dolgozott, nem volt szabadnap és ebédszünet sem, azaz állandó nyitvatartást biztosítottak.³⁸

³² Tokár M. et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. i. m. 156.

³³ „ударники комуністичної праці”, „колективи комуністичної праці”

³⁴ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 107., 1–143.

³⁵ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 580., 1–97.

³⁶ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3070., 1–60.

³⁷ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3503., 1–191.

³⁸ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 75., 97–100.

Kárpátalja tizenhárom járásának mindegyikében saját újságokat adtak ki, melyek hasábjain beszámoltak az ipari vállalatok és mezőgazdasági létesítmények fejlődéséről és teljesítményéről, valamint a járások társadalmi és gazdasági életének más aspektusairól. 1959-től minden járási lap heti három alkalommal – kedd, csütörtök, szombat – jelent meg. 1960-ban a járási lapoknak 49 900 állandó sajtó-előfizetője volt, összehasonlításképpen 1959-ben még csak 36 000.³⁹ Ez a szám minden évben nőtt, aminek érdekében számos lépést tettek az újságok minőségének javítására és azok egyszerűbb eljuttatására az olvasókhoz.⁴⁰

A fali sajtó a szovjet közösségi és politikai élet fontos aspektusa volt. A faliújságok az iskolákban, az Ungvári Állami Egyetem karain, más oktatási intézményekben, termelői üzemekben jelentek meg. Nélkülük nem léteztek a kórházak, kutatóintézetek és más létesítmények sem. A faliújságok legtöbbször állami ünnepek alkalmából jelentek meg és a munkaközösségek életét tükrözték.⁴¹

A szovjet éra előtti időkben Kárpátalján nem létezett vezetékes rádióadás. Amikor 1946-ban a megyében először tartottak szovjet parlamenti választásokat, a politikai kampány végrehajtása érdekében felmerült a települések „rádiósításának” a szükségessége. 1950-ben több tíz rádiócsomópont épült, és a megyében közel 26 ezer rádiókészülék volt. 1955-ben beüzemelték az állandó rádiósugárzó állomást. Az UKP megyei bizottsága által 1959. november 11-én hozott határozat⁴² értelmében javítani kellett a rádiószolgáltatáson, majd több járásban elvégezték a falvak teljes „rádiósítását”.⁴³ 1960. március 23-án az UKP KB határozatot hozott *A rádiószolgáltatás javításáról Ukrajnában* címmel, aminek fő célja a kommunista ideológiai nevelőmunka megerősítése volt a hétéves terv részeként.⁴⁴ Az ungvári rádióállomás naponta kétszer sugározta a Friss hírek adását ukrán és magyar nyelven, valamint a megyei hírlapok összefoglalóját, mezőgazdasági, erdészeti munkásoknak szánt irodalmi és zenei műsorokat.⁴⁵

Mivel a megyében a pártvezetés az ideológiai nevelés fontos eszközének tartotta a televíziót – főként, hogy terveik szerint annak műsorai

³⁹ Pl.: Szolyvai járási lap – Ленінський шлях, Beregszászi – Червоний прапор, Nagyszőlősi – Прапор комунізму, Rahói – Соціалістичне праця, Ilosvai – Нове життя stb. KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 75., 21–25.

⁴⁰ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3502., 1–81.

⁴¹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 404., 1–69.

⁴² KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 144., 1–23., valamint KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 145., 1–41.

⁴³ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 473., 1–6.

⁴⁴ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 75., 60., valamint 101–105.

⁴⁵ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajtósságai Kárpátalja történetében i. m. 230.

a környező 4 ország lakosai számára is elérhetőek lesznek –, ezért már 1957-től folyamatosan kérték az USZSZK Minisztertanácsát, hogy engedélyezze Ungváron egy televízió létrehozását, melynek beindítását legkésőbb 1961-re tervezték.⁴⁶ Végül a megyei tévéstudió 1967-ben kezdte meg az adások sugárzását fekete-fehér és színes változatban, miután átadták a televíziós állomást és átjátszót.⁴⁷

Azonban a sajtó, rádió, tv továbbra is komoly ellenőrzés alatt állt. Az újságíróknak, szerkesztőségeknek, kiadóknak nagy figyelmet kellett fordítani arra, hogy a hivatalos politikától ne térjenek el.⁴⁸ Természetesen a sajtó legfontosabb feladata az ideológiai munka, ideológiai nevelés volt. Valamennyi nyomtatott sajtóorgánus az abban a korban uralkodó, az akkori kommunista és pártszervezetek által terjesztett ideológiai útmutatások, párt- és állami szintű döntések keretében, politikai kampányoknak behódolva létezett és működött.

Az ideológiai munka erősítése céljából az SZKP és a megyei vezetés is számos határozatot hozott, így például 1960. január 9-én az SZKP határozatot fogadott el *A pártpropaganda feladata korszerű körülmények között* címmel.⁴⁹ Mindemellett a könyvtárakban is erősítették a pártpropagandát, ideológiai munkát.⁵⁰

Zajlott a települések villamos energiával való ellátásának kiépítése⁵¹, valamint vezetékes telefonvonalak bevezetése. Azonban a telefonhoz hosszú sorban állás után lehetett hozzájutni, és mivel az luxuscikknek számított, főként a vezető beosztásúak rendelkeztek vele.⁵²

Az USZSZK 1958 májusában törvényt hozott *A társadalomellenes élősdi elemek elleni hathatósabb küzdelemről*. Ennek a törvénynek az értelmében a nem munkával keresett jövedelemből élőket „társadalmi ítélettel”, 2-től 5 évig terjedő kiutasítással lehetett büntetni. Az ítéleteket a házgondnokságok vagy a városnegyed által összehívott „közgyűlésen” mondták ki, falun pedig a tanácsok végrehajtó bizottságai. Az ítélet mértékéről „nyílt szavazással” döntöttek, amit a járási végrehajtó bizottság jóváhagyott. A koldulókat, kéregetőket szintén kettőtől öt évig terjedő kiutasítással büntethették. A valóságban a bíróság megkerülésével hoztak ítéleteket, a vádlottak

⁴⁶ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 167., 26.

⁴⁷ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajtóosságai Kárpátalja történetében i. m. 230., valamint 272.

⁴⁸ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 66., 1–43.

⁴⁹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 75., 31.

⁵⁰ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 69., 1–53.

⁵¹ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3301., 1–44.

⁵² KTÁL, F. 1., op. 1., 2303., 1–48.

nem kérhettek ügyvédi védelmet. Akadtak, akik ennek a „törvénynek” a segítségével bosszút álltak másokon, például a tőlük valamivel jobb körülmények között élőkön, így fosztották meg őket a szorgalmas munkával összegyűjtött vagyonuktól.⁵³

Más társadalomellenes tevékenységeket elkövetőket komoly rendőrségi eljárás alá vetettek és alaposan kivizsgáltak. Többet közülük a bíróság börtönre ítélte.⁵⁴ Társadalomellenesnek számítottak például a részegkedők, alkoholisták, munkanélküliek.⁵⁵

1959. január 15–22-én a Szovjetunióban országos népszámlálást tartottak.⁵⁶ Az ezzel kapcsolatos előkészületeket a megyében már 1957-ben elkezdték.⁵⁷ A kérdőíveken 15 kérdés szerepelt, köztük a nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó kérdések is. A számlálóbiztosoknak adott hivatalos utasításoknak megfelelően a kérdésekre mindenki önállóan válaszolhatott, személyazonossági vagy más igazolványt nem kértek a polgároktól. Azokban a családokban, ahol a férj és a feleség különböző nemzetiségű volt, maguk dönthettek, melyik nemzetiséghez tartozónak vallják magukat. A kiskorú gyermekek esetében az anya nemzetiségét tartották mérvadónak. A beszélni még nem tudó gyerekek esetében anyanyelvként édesanyjuk nyelvét ismerték el.⁵⁸ Az 1958. június 3-án kelt, az Ukrán Kommunista Párt Kárpátaljai Megyei Bizottsága és a Kárpátaljai Megyei Végrehajtó Bizottság részére a Kárpátalja Megyei Statisztikai Hivatal vezetője, Sztrigin által készített összesítőben szereplő előzetes adatok szerint Kárpátalja lakossága 922 808 fő. Ebből 144 894 fő magyar nemzetiségű.⁵⁹ A lezajlott népszámlálás adatai alapján azonban Kárpátalja lakossága 920 200 fő volt, ami az 1950. évi hivatalos népszámlálás adataihoz képest 112 800 fős, azaz 14%-os népességszám-növekedést jelent.⁶⁰ Közülük 686 464 ukrán nemzetiségű, azaz a lakosság 74,6 %-a, magyarok 146 247-en voltak, azaz a lakosság 15,8%-a.⁶¹

1961 első negyedében (január–március) az országban pénzügyi reformot hajtottak végre.⁶² A bankjegyek cseréjével járó rengeteg munkát

⁵³ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 234–235.

⁵⁴ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 562., 1–151.

⁵⁵ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 561., 1–14., KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 563., 1–90.

⁵⁶ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3457. 10–11.

⁵⁷ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3320., 1–43., valamint KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3321., 1–25.

⁵⁸ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 229.

⁵⁹ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3457., 10–11.

⁶⁰ Molnár D. I.: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Budapest 2018. 104.

⁶¹ Uo., 108–109.

⁶² KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 93., 11.

a kereskedelmi dolgozóknak kellett elvégezniük, ugyanis a kereskedésekben elfogadták a régi bankókat és visszajáróként újakat adtak. Ennek a folyamatát még 1960 végén megtervezték.⁶³ Mindez nem volt könnyű, hiszen gondoskodni kellett arról, hogy a termékek összforgalma áttekinthető legyen a régi és az új árakkal egyaránt. A régi rubeleket 10:1 arányban váltották át, a korábbiaktól eltérően ezúttal korlátlan mennyiségben. Ugyanebben az arányban számolták át a fizetéseket, az árakat, a szolgáltatási díjakat is. Mindez azonban mit sem javított a lakosság anyagi helyzetén.⁶⁴

Az 50-es évek elején szerteágazó határ menti kapcsolatok alakultak ki Kárpátalja és a környező országok között, ami érintette a mezőgazdaságot, sportot⁶⁵, kultúrát⁶⁶, egészségügyet, ipart, szinte minden gazdasági és társadalmi területet, különböző ünnepeket.⁶⁷

1955 áprilisában a Magyarország „felszabadításának” 10. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségek keretében odalátogatott egy ifjúsági küldöttség Kárpátaljáról.⁶⁸ A küldöttség tagjai megismerhették a magyar ifjúság életét és munkateljesítményét, tapasztalatot cserélhettek velük.

1955. április 4-én a csapi határátkelőre érkezett a Szabolcs-Szatmár megyei magyar küldöttség. A határon átnyújtották a kárpátaljai ifjúság

⁶³ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 93., 1–47., KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 271., 1–35., valamint KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 339., 1–81.

⁶⁴ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 241.

⁶⁵ Pl.: „A Kossuth Lajos Tudományegyetem és az Orvosi Kar KISZ Egyesülete meghívja az Ungvári Állami Egyetem férfi röplabdacsapatát baráti röplabdamerkőzések megrendezése céljából, amelyekre országunk felszabadításának 15. évfordulója alkalmából kerül sor 1960. április 30-án és május 1-jén. Kérem Rektor elvtársat, szíveskedjen engedélyezni, és járjon közbe annak érdekében, hogy a férfi röplabdacsapat ide utazhasson. 1960.03.31. Prof. dr. Sulan Béla, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Rektora [...]” KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 76., 1.

⁶⁶ Pl.: „A Kelet-Szlovákiai terület és Kárpátalja megye közötti határ menti baráti kapcsolatok terében a korábban egyeztetettek szerint, 1964. 08. 28. – 09. 02. közötti időszakra kérjük, küldjék el hozzánk a Kárpátaljai Állami Erdemes Népi Kórust a Szlovák nemzeti felkelés XX. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségre [...]. Küldjük Kárpátalja megyébe (USZSZK) az eperjesi Pidukljanszki Állami Népi Együtttest arra az időszakra, amit kárpátaljai elvtársaink megállapítanak [...]. Hlebec, a Kelet-Szlovákiai Területi Kommunista Párt első titkára.” KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 694., 4.

⁶⁷ Pl.: „A Magyar Szocialista Munkáspárt Mátészalkai Járási Bizottsága, meghívja a Kárpátalja megyei Szolyvai járás vezetőit három napra a nemzeti ünnep, Magyarország felszabadításának 15. évfordulója megünneplésére. Az MSZMP Központi Bizottsága valamint az MSZMP Szabolcs-Szatmár Megyei Bizottsága a javaslatot jóváhagyta. Az UKP Kárpátaljai Megyei Bizottsága arra való tekintettel, hogy Kárpátalja megyei Szolyvai járása és a szomszédos Szabolcs-Szatmár megye Mátészalkai járása közötti hagyományos baráti kapcsolat áll fenn, célszerűnek tartja egy háromfős delegáció kiküldetését három napra, április 3-5. között, Mátészalkára. Az UKP Kárpátaljai Megyei Bizottságának titkára, Scserbak P., 1960.03.24.” KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 76., 2.

⁶⁸ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 2705. 1–6.

képviselőinek a barátság stafétáját,⁶⁹ amellyel kifejezték „szívből jövő hála-jukat és mély tiszteletüket azok iránt, akik elhozták a szabadságot a magyar nép számára és akik felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak az új élet kialakításához”. A két határ menti megye ifjúsági szervezetei megegyeztek a további baráti kapcsolatokról és aktív együttműködésről.⁷⁰

1955 végén a kárpátaljai és Szabolcs-Szatmár megyei mezőgazdasági munkások megállapodásokat kötöttek szocialista munkaversenyek megrendezéséről. Az első ilyen versenyről szóló megállapodás a beregszászi járási Mezőkaszonyban található Engels Kolhoz és a Magyar Népköztársaságban található Barabás község szakszervezete között született.⁷¹

Kárpátalja és a Román Szocialista Köztársaság régiói között valamivel később alakult ki a baráti kapcsolat, mint a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság megyéivel. Az első kárpátaljai küldöttség 1958. augusztus 23-án látogatott Nagybányára, a Románia „felszabadításának” alkalmából rendezett ünnepségek keretében.⁷²

A továbbiakban a szomszédos államok határ menti régióival történő együttműködés egyre intenzívebben érintette a termelési iparágat. Állami szinten egyre nagyobb figyelmet fordítottak a helyi, regionális szintű együttműködésre, a határ menti kapcsolatok prioritást élveztek a szocialista gazdasági integráció kialakításában, különös tekintettel a határ menti infrastruktúra fejlesztésére és működtetésére.⁷³

1956-ban a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága és a szovjet kormány elfogadtak egy, az európai szocialista államokkal egyeztetett határozatot, szoros határ menti baráti kapcsolatok kiszélesítéséről a Szovjetunió megyéi, a Lengyel Népköztársaság, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság, a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság régióival. A vonatkozó határozatokat elfogadták a határ menti régiók pártszervezetei, és meghatározták a határ menti kapcsolódási területeket. 1956 szeptemberében és októberében számos szerződés jött létre Kárpátalja megye, a CSSZK Kelet-szlovákiai térsége, Szabolcs-Szatmár megye és az RSZK Szatmárnémeti területe között.⁷⁴

⁶⁹ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 357.

⁷⁰ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 76. 1–75.

⁷¹ KTÁL, F. 1., op. 1., delo Nr. 3067., 1–34.

⁷² *Микло́вда В. et al.*: Прикордонне співробітництво: регіональні трансформації і перспективи. Ужгород 2012. 60. (*Miklovdá V. et al.*: Határokon átnyúló együttműködés: regionális átalakulások és kilátások. Ungvár 2012. 60.)

⁷³ *Шманько Г. et al.*: Приграничное сотрудничество социалистических стран: опыт, проблемы, перспективы. Н. п., 1990. 21–107.

⁷⁴ *Микло́вда В. et al.*: Прикордонне співробітництво: регіональні трансформації і перспективи. i. m. 60.

1960-ban még inkább felgyorsultak Kárpátalja kapcsolatai a szomszédos Szabolcs-Szatmár megyével és Kelet-szlovákiai országrésszel. Egymás után érkeztek a régióba a magyar és szlovák küldöttségek. Októberben például magyar ipari és szlovák ifjúsági küldöttség járt Beregszászban. Természetesen a vendégeknek az élenjáró üzemeket (borgyár, bútorkombinát), gazdaságokat (Lenin, Vörös Zászló Kolhozok) mutatták meg, de hasonlóképpen fogadták a beregszászi küldöttségeket is a szomszédos megyékben és járásokban.⁷⁵

A 60-as évek elején a határ menti kapcsolatok gyakorlata tartalmazta a határ menti együttműködés éves terveinek a megyei pártbizottságok által történő megvitatását és összeállítását, később pedig ezeket a terveket már két évre állították össze. Ezáltal a határ menti régiók közötti kapcsolatokhoz hozzátartozott a tervezettség, számításba kerülhetett a távolabbi perspektíva. Mivel a központi pártszervezetek a megyei pártbizottságokra bízta a határ menti kapcsolatok szabályozását, így azokat a helyi pártszervezetek vonalán kialakított kapcsolatoknak nevezték.⁷⁶

Az együttműködést és tapasztalatcserét érintő tervek között első helyen állt a pártszervezetek és a társadalmi élet különböző aspektusait felügyelő bizottságok munkájának a tanulmányozása, illetve a pártszervezeti és ideológiai munka terén szerzett, a városok és térségek társadalmi és gazdasági fejlődését elősegítő, valamint a munkaközösségeket és az élet más területeit érintő tapasztalatok kölcsönös átadása.

A határ menti együttműködés különböző formái alakultak ki, például: munkatapasztalat-csere a különböző iparágakban, mint például az építőiparban, a közlekedésben, a mezőgazdaságban dolgozó munkások és szakemberek találkozója, partnerek közötti kölcsönös, devizamentes segítségnyújtás határ menti termékcseré formájában, kereskedelem a határ menti megyék kereskedelmi szervezetei között stb. Különösen fontos volt a határ menti közlekedési infrastruktúrák fejlődését és kölcsönhatásait érintő együttműködés. A tapasztalatcsere, mint együttműködési forma nem igényelt különösebb jogi szabályozást. Ehhez az együttműködéshez nem volt szükség nagy összegű befektetésekre sem, ugyanakkor gazdasági előnyökkel járt mindkét fél számára.⁷⁷

1960 júniusában például Munkácsra látogatott a Szabolcs-Szatmár megyei pártképviselők küldöttsége. A küldöttség tagjai megismerhették a

⁷⁵ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 240.

⁷⁶ Микло́да В. et al.: Прикордонне співробітництво: регіональні трансформації і перспективи. i. m. 60.

⁷⁷ Oficinskij R.: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: Kárpátalja 1919–2009. Szerk. Fedinec Cs. – Vehes M. i. m. 231–232.

munkácsi városi pártbizottság, a helyi kötöttáru-üzem és bútorgyár párt-szervezeteinek a munkáját.⁷⁸ Az Ilosvai járásban a magyar pártmunkatársak delegációja megismerhette a Bilke községben található Za nove zsittya Szovhoz, a dolhai fűrészmalom, a kovácsréti erdészetet, valamint az ottani pártszervezetek politikai munkáját.⁷⁹

A baráti kapcsolatok újabb fontos irányzata a szakszervezeti és a Komszomol-szervezetek közötti tapasztalatcsere és együttműködés volt. A tapasztalatcsere során érintett kérdések többek között az alábbiak voltak: a helyi tanácsok szerepe a kulturális és gazdasági termelést érintő feladatok megvalósításában, a civil szervezetek tevékenységének a szerepe a szocialista demokrácia fejlődésében, a szovjet szakszervezeti és Komszomol-erőforrások toborzása, nevelése és képzése.⁸⁰

Az éveken át tartó tapasztalatcsere eredményeként a termelői tevékenység különböző ágaiban kialakultak az állandó együttműködési formák. Közülük a leggyakoribb négy az alábbi:

- a. csoportokat, élenjáró brigádokat, termelési újítokat, szakembereket érintő csere, akiket a partnerekhez küldtek ki, hogy közvetlenül a munkahelyeken tanulmányozzák az élenjárók munkásságát, megtanulják az új felszerelések használatát és a progresszív technológiák alkalmazását, a különböző műveletek végrehajtásához szükséges új fogásokat, műszaki folyamatokat stb.;⁸¹
- b. különböző formájú és tartalmú információs anyagok cseréje (műszaki dokumentumok, információs szórólapok, forradalmi tapasztalatok, új termékminták kiállításai, fotókiállítások stb.), amelyek elősegítették a külföldi partnerek tapasztalatainak jobb megismerését;
- c. ún. „barátságbuszok” cseréje program során egy-egy vállalat alkalmazottai külföldi társvállalathoz utaztak és az adott munkaközösség élete, tevékenysége és mindennapjai iránt érdeklődhettek, akik a barátságbuszon ülők kérdéseire kimerítő és szakmai válaszokat adtak;⁸²

⁷⁸ KTÁL, F.1., op. 5., delo Nr. 85., 1.

⁷⁹ KTÁL, F.1., op. 5., delo Nr. 85., 6.

⁸⁰ KTÁL, F.1., op. 5., delo Nr. 101., 1–44., valamint KTÁL, F.1., op. 5., delo Nr. 108., 1–117.

⁸¹ Жулканич Н.: Розвиток транскордонного співробітництва у карпатському регіоні (на прикладі арк Закарпатської області). In: Історична панорама. Сич О. І. (Ред.), Вип. 2., Чернівці, 2004. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4732.html>. Letöltve: 2017. június 9.

⁸² Дяченко Б. et al.: Особливості транскордонного українсько-угорського співробітництва. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Науковий журнал. 1/2007. 32–34. http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18488/1/Особливості_транскордонного_українсько-угорського. Letöltve: 2017. június 9.

d. specializált turistacsoportokat érintő csere, amely csoportok általában ugyanazon vagy hasonló iparágban dolgozó alkalmazottakból álltak. Az említett csoportok külföldi látogatásának a programja magába foglalta a hasonló profilú vállalatok látogatását és a termelési tapasztalatok, a munkafeltételek, a hétköznapi és kulturális tevékenységek megismerését.⁸³

A tapasztalatcsere gyakorlati célja a műszaki újítások bevezetése, a termelékenység növelése, a nyersanyagok, üzemanyagok és energiaforrások takarékos felhasználása stb. volt.

Intenzív volt a határ menti együttműködés keretében folytatott tapasztalatcsere a mezőgazdasági termelés területén is. A mezőgazdasági célú földterületek szomszédos elhelyezkedése, a szinte megegyező éghajlati feltételek és a földművelési zónák struktúrája mind előnyös körülményeket biztosítottak a mezőgazdasági vállalatok közötti kölcsönös tapasztalatcseréhez⁸⁴ (lásd: 1. sz. táblázat).

A külföldi tapasztalatok elsajátításának és alkalmazásának a többéves gyakorlata, annak hatékonysága felkeltette a közösségek, szervezetek, különböző szintű állami és párthatoságok figyelmét, és arra készítette őket, hogy jobban figyeljenek oda a tapasztalatcserére, mélyebben elemezzék ezeket a folyamatokat és a velük járó előnyöket.

A külföldi tapasztalatok átvétele nem jelentette azok pontos másolását, utánzását. A partner tapasztalatát kreatívan kellett kezelni, figyelembe véve a saját termelés sajátosságait, feltételeit, hagyományait, környezetét stb. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzött dokumentumok azt bizonyítják, hogy a külföldre utazó küldöttségeknek komoly beszámolókat, elemzéseket és összegzéseket kellett készíteni hazatértük után. Többek között elvárás volt az is, hogy minden tapasztalatcsere céljából külföldre utazó küldöttség feladattervet készítsen, amelyben pontosan meghatározza a tanulmányozni szánt kérdéseket, az elemzés formáját és időtartamát. A csoportot vagy brigádot olyan alkalmazottak alkották, akik képesek voltak a kitűzött feladatokat a tervezett mértékben és határidőn belül végrehajtani.

⁸³ Устич И.: Развитие рыночных отношений в приграничном сотрудничестве. Институт социальных и экономических проблем зарубежных стран АН УССР: научный доклад. Проблемы развития приграничных экономических отношений СССР с европейскими странами – членами СЭВ. – Вып. 3., 1990., 46–63.

⁸⁴ Передрий А.: Агропромышленный комплекс стран-членов СЭВ. Львов 1987. 23–64.

1. táblázat. Kárpátaljára látogatott delegációk száma 1958–1960 között

Delegáció megnevezése	A Csehszlovák Szocialista Köztársaságból			A Magyar Népköz- társaságból			A Román Népköz- társaságból		
	1958	1959	1960	1958	1959	1960	1958	1959	1960
Pártmunkások és az állami hatóságok alkalmazottai	4	4	3	1	2	6	2	1	1
Ipari alkalmazottak	1	4	1	1	3	1	0	1	0
Mezőgazdasági alkalmazottak	1	5	7	0	3	10	0	2	2
Kulturális dolgozók	3	5	2	0	13	5	0	0	0
Sportolók	2	1	1	1	1	1	0	2	1
Ifjúsági csoportok	0	2	1	1	1	2	0	0	0
Mindösszesen delegációk száma	11	21	17 ¹	4	23	25	2	6	4
Összes személyek száma	148	245	128	83	322	279	16	63	34

Forrás: KTÁL, F. I., op. 5., delo Nr. 77., 1.

¹ A forrásban 17 szerepel, de a számokat összeadva 15.

A turizmus fejlesztésre is tettek lépéseket. Míg 1955-ben turistaként 227 fő tett látogatást 8 különböző országba, addig ez a szám 1960-ban már közel 7 ezer fő volt, 23 országba. Ráadásul ebből 860 fő „kapitalista országba tett látogatás”. A jelentések szerint a külföldre utazók többnyire „megfelelő magatartást tanúsítottak, de akadtak, akik külföldön nem az elvártaknak megfelelően viselkedtek és szégyent hoztak a szovjet állampolgárookra, például részegeskedtek, spekulációval foglalkoztak, vagy éppen nem akartak visszatérni a szülőföldjükre”.⁸⁵

1959. november 27-én elfogadták *A megyébe érkező külföldi turistákkal való munka javítása* című határozatot, amely egy regionalizált változata volt az UKP KB által 1959. október 9-én elfogadott *Az USZSZK-ba érkező külföldi turistákkal való munka javítása* című határozatnak. Ennek megvalósítása céljából az Inturiszt utazási társaság egyeztetett a megye valamennyi érintett szervezetével. Így például a különböző városok pártvezetésével, a városi végrehajtó bizottságokkal, ipari, kereskedelmi,

⁸⁵ KTÁL, F. I., op. 5., delo Nr. 337. 5–6.

közlekedési vállalatokkal.⁸⁶ Három hónapos továbbképzésre küldték az idegenvezetéssel foglalkozó személyzetet. Emellett magyar nyelvű tolmácsokat küldtek Kijevbe, hogy azok három hónap alatt sajátítsák el az idegenvezetéshez szükséges ismereteket. Állományba vettek 70 magyar és cseh nyelvű tolmácsot. Közülük 25 főt 1960 márciusában 20 napos tolmács-idegenvezető tanfolyamra küldtek, akik azután Ungváron, Lembergben, Kijevben végezték munkájukat.⁸⁷ Ungváron a szállodákban 60 férőhelyet alakítottak ki a külföldi turisták számára és brosúrákat osztottak a látogatóknak Ungvár látványosságairól és az Ungvár–Munkács–Szolyva–Uzsoki-hágó területén elhelyezkedő érdekességekről.⁸⁸ A turizmus fejlesztésére évről évre nagyobb hangsúlyt fektettek.⁸⁹

1960. május 1-től az SZSZKSZ Minisztertanácsa 1959. szeptember 2-án hozott, 1030-447. számú rendeletének megfelelően menetrend szerinti autóbuszjáratot indítottak Kijev–Lemberg–Sztrij–Ungvár útvonalon, főként a külföldi turisták számára, valamint egyeztetések kezdődtek a Csehszlovák Szocialista Köztársasággal egy határátkelő megnyitására a Karcsava (Křčava)–Ungvár útszakaszon.⁹⁰ Ungváron, a Verhovina Hotel közelében kioszkot nyitottak, ahol különböző ajándéktárgyakat, képeslapot, könyveket stb. vásárolhattak a turisták. 18 speciális, úgynevezett „barátságvonat külföldi turistáknak” szerelvényt is kialakítottak. Ezeken 112 magyar és cseh nyelvű tolmács dolgozott. Ezeken kívül 7 „barátság a szovjet turistákkal” vonat is működött, amelyek szovjet turistákat szállítottak a Csehszlovák Szocialista Köztársaságba és a Magyar Népköztársaságba.⁹¹ A fejlesztéseknek köszönhetően 1960 első felében 42 233 turista látogatott a megyébe 26 különböző országból, így például Franciaországból – 138 fő, az USA-ból – 125 fő, Olaszországból – 56 fő stb.⁹²

Természetesen a rokonlátogatást külön kategóriába sorolták és külön nyilvántartották. A levéltári adatok szerint 1960-ban Kárpátaljára rokonlátogatás céljából 5 451 fő látogatott. Köztük a Csehszlovák Szocialista Köztársaságból – 2901, a Magyar Népköztársaságból – 2244, a Román Népköztársaságból – 173, a Lengyel Népköztársaságból – 28, Franciaországból – 11, Norvégiából – 3 fő stb.⁹³

⁸⁶ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85., 1–3.

⁸⁷ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85., 7–8.

⁸⁸ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85., 23–24.

⁸⁹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 746., 1–48.

⁹⁰ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85. 19.

⁹¹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85. 23–24.

⁹² KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85. 25.

⁹³ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 85. 29.

1962. május 12-én a Szovjetunió Minisztertanácsának 1156. számú rendelete értelmében Csap városában be- és kiutazási ellenőrzési pontot állítottak fel a külföldi autósturisták számára a Magyar Népköztársaság–Csap–Ungvár–Kijev útvonalra.⁹⁴

Az országos szinthez képest Kárpátalja jól kiépített közlekedési infrastruktúrával rendelkezett, ami hozzájárult ahhoz, hogy a régió országos jelentőségű turista- és üdülőövezetté vált. 1960 januárjában az UKP KB rendeletet hozott *Kárpátalja üdülőközpontjainak és turizmusának fejlesztésére 1960–1965 közötti időszakra*, amely kitért a sportolási lehetőségek fejlesztésére is.⁹⁵

1964-re már tizenöt szanatórium (2,2 ezer férőhellyel) és három üdülő (500 férőhellyel) várta a vendégeket. Különösen népszerűek voltak a polenai és a szinyáki balneológiai központ természetes gyógyvizei. Az időszakban Kárpátalján 7,2 ezer egészségügyi dolgozó volt, ebből 1500 orvos. A régióban mintegy 400 forrásról állapították meg szakemberek, hogy vizük gyógyhatású.⁹⁶

Ezt elősegítette az USZSZK Egészségügyi Minisztériuma által 1961. augusztus 24-én hozott 456. számú rendelet is, amely a lakosság egészségügyi ellátásának javítására irányult.⁹⁷ Ennek a rendeletnek értelmében növelték a szanatóriumok, kórtermek, kórházi ágyak számát, valamint különböző fejlesztéseket, építkezéseket, felújításokat is végeztek az egészségügyi intézményekben. Növelték a gyógyszerárak számát és a megyébe szállított gyógyszerkészletek mennyiségét is.⁹⁸ Emellett javítottak az egészségügyi dolgozók ellátásán, többet foglalkoztak a kórházak, szanatóriumok káderekérdéseivel.⁹⁹

Az 1960-as évek közepére a kárpátaljai vasúthálózat teljes hossza 641 km-t tett ki. A Csap–Munkács–Sztrij–Lemberg, a Csap–Ungvár–Lemberg, Csap–Rahó–Ivano-Frankivszk útvonalak jelentős vasúti forgalmat bonyolítottak le. Csap, Munkács, Bátyu és Ungvár–2 voltak a legnagyobb vasúti csomópontok. Ungvár–2 a Szovjetunió első olyan vasúti csomópontja volt, ahol két ország határőrei és vámosai együttesen végezték az ellenőrzést (és nem a határ két oldalán külön-külön). A csapi vasúti cso-

⁹⁴ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 555., 1.

⁹⁵ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 86., 1–56.

⁹⁶ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 267.

⁹⁷ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 332., 3.

⁹⁸ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 332., 13–15., valamint KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 635., 1–40.

⁹⁹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 636., 1–10.

mópontnak stratégiai jelentősége volt a Szovjetunióban. A szovjet oldalon Csap, a magyar oldalon Záhony és a csehszlovák oldalon Tiszacsernyő [Čierna nad Tisou] vasutasai szorosan együttműködtek.¹⁰⁰

1962-ben átadták a Moszkva–Kijev–Lemberg–Ungvár–Budapest–Prága vasúti fővonalat.¹⁰¹

Folyamatosan javítottak az utasok kiszolgálásán, ennek érdekében különböző rendeleteket hoztak. Pl. 1963. szeptember 10-én az UKP Kárpátalja Megyei Bizottsága rendeletet hozott *Az utasok kiszolgálásának javításáról*, aminek következtében kávézók, büfék, éttermek nyíltak a vasút- és autóbusz-állomásokon, ahol külön figyelmet fordítottak a gyermekek étkeztetésének biztosítására – például tejtermékekkel –, valamint a higiéniára.¹⁰²

Az 1960-as évek közepére háromezer kilométeresre bővült az aszfaltozott autópálya-hálózat. A három főútvonalból kettő: az Ungvár–Munkács–Huszt–Aknaszlatina–Rahó–Kőrösmező, valamint az Ungvár–Perecseny–Nagyberezna–Uzsok–Lemberg a nyugati határszakasz mentén haladt végig, a harmadik – Munkács–Szolyva–Alsóverecke–Sztrij – pedig a páneurópai közlekedési folyosó részét képezte.¹⁰³

Az ungvári repülőtér, amely Kárpátalja csehszlovák fennhatósága idején készült és 1929-ben nyitottak meg, a háború után 1945 novemberében indult újra, így Ungvár légi úton közvetlen kapcsolatban állt Moszkvával, Kijevvel, Lemberggel, Harkovval, Donyeckkel, Odesszával, Szimferopollal s még néhány szovjet várossal.¹⁰⁴

Ami a tömegközlekedést illeti, a jegyek ára nagyon alacsony volt. Alacsony és stabil volt a kommunális szolgáltatások, a gáz, villanyáram ára is.

Összegzésként elmondható, hogy Kárpátalján a szovjet hatóságok mindent megtettek annak érdekében, hogy a terület gazdaságilag és társadalmilag is teljes mértékben integrálódjon a szovjet rendszerbe és részévé váljon az USZSZK nemzetgazdaságának. A tervgazdálkodás megvalósítása során a mennyiség érvényesült a minőséggel szemben. A hrucsovi olvadás időszakban a kárpátaljai politikai vezetés fő céljai közé sorolható a munkanélküliség megszüntetése, de legalábbis csökkentése, a kereskedelem helyzetének javítása, a baráti kapcsolatok kialakítása és elmélyítése

¹⁰⁰ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 266.

¹⁰¹ KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 407., 6.

¹⁰² KTÁL, F. 1., op. 5., delo Nr. 622., 19–20.

¹⁰³ *Oficinszkij R.*: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében i. m. 267.

¹⁰⁴ Uo. 267.

a szomszédos országokkal, a turizmus és az infrastruktúra fejlesztése, a lakáshiány csökkentése, a városi iparágazatok fejlesztése, ami magával vona az urbanizációs folyamatok felgyorsítását, stb.

A tárgyalt időszakban Kárpátalján szerteágazó fejlődésnek indult az élelmiszer- és könnyűipar. A Szovjetunió hatalmas piacán biztos keresletnek örvendtek a kárpátaljai borok, az ungvári konyak, a zöldségkonzervek és a palackozott ásványvizek. A malomipar is fejlődött, mivel Kárpátaljáról látták el a Közép-Európában állomásozó szovjet csapatokat.¹⁰⁵

Az 1953–1964 közötti időszak a nagy átszervezések és kudarcok ideje volt a Szovjetunióban. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Hruscsov reformjai nem váltják valóra a hozzájuk fűzött reményeket, amelyek a gazdaság javítását és a társadalom életszínvonalának növelését szolgálták volna. Emellett a főtitkár talpnyalókkal vette körül magát, rosszul válogatta meg tanácsadóit, vakon bízott bennük, ami egyre súlyosabb következményekkel járt és a hatalomból való távozását eredményezte.¹⁰⁶

Források és irodalomjegyzék

Források:

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár

- F. 1., op. 1., delo Nr. 156.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 2529.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 2533.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 2705.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3067.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3070.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3213.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3214.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3301.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3320.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3321.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3457.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3502.
- F. 1., op. 1., delo Nr. 3503.
- F. 1., op. 5., delo Nr. 7.
- F. 1., op. 5., delo Nr. 11.

¹⁰⁵ Brenzovics L.: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században i. m. 97.

¹⁰⁶ Csanádi Gy.: Sorsfordító évek sodrásában i. m. 241.

- F. 1., op. 5., delo Nr. 66.
F. 1., op. 5., delo Nr. 69.
F. 1., op. 5., delo Nr. 75.
F. 1., op. 5., delo Nr. 76.
F. 1., op. 5., delo Nr. 77.
F. 1., op. 5., delo Nr. 85.
F. 1., op. 5., delo Nr. 86.
F. 1., op. 5., delo Nr. 92.
F. 1., op. 5., delo Nr. 93.
F. 1., op. 5., delo Nr. 98.
F. 1., op. 5., delo Nr. 99.
F. 1., op. 5., delo Nr. 101.
F. 1., op. 5., delo Nr. 107.
F. 1., op. 5., delo Nr. 108.
F. 1., op. 5., delo Nr. 144.
F. 1., op. 5., delo Nr. 145.
F. 1., op. 5., delo Nr. 167.
F. 1., op. 5., delo Nr. 271.
F. 1., op. 5., delo Nr. 332.
F. 1., op. 5., delo Nr. 333.
F. 1., op. 5., delo Nr. 335.
F. 1., op. 5., delo Nr. 337.
F. 1., op. 5., delo Nr. 339.
F. 1., op. 5., delo Nr. 404.
F. 1., op. 5., delo Nr. 407.
F. 1., op. 5., delo Nr. 411.
F. 1., op. 5., delo Nr. 473.
F. 1., op. 5., delo Nr. 495.
F. 1., op. 5., delo Nr. 555.
F. 1., op. 5., delo Nr. 560.
F. 1., op. 5., delo Nr. 561.
F. 1., op. 5., delo Nr. 562.
F. 1., op. 5., delo Nr. 563.
F. 1., op. 5., delo Nr. 580.
F. 1., op. 5., delo Nr. 622.
F. 1., op. 5., delo Nr. 635.
F. 1., op. 5., delo Nr. 636.
F. 1., op. 5., delo Nr. 694.
F. 1., op. 5., delo Nr. 697.
F. 1., op. 5., delo Nr. 746.
F. 1., op. 5., delo Nr. 753.
F. II-1., op. 1., od. zb. 1783.

Szakirodalom

Beregszászi Anikó: A kárpátaljai Bátyú település. In: Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. Bp., 2003.

Brenzovics László: Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Bp. 2009.

Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában. Ungvár. 2004.

Dupka György: A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár–Bp. 2014.

Krausz Tamás: Közép-, Kelet- és Délkelet-Európa országai a második világháború után. Szovjetunió (1945–1991). In: 20. századi egyetemes történet – I. kötet. Európa. Szerk. Németh István. Bp. 2005.

Molnár D. István: Perifériáról perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet. Bp. 2018.

Oficinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: Kárpátalja 1919–2009. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Bp. 2010.

Tokar Marian et al.: Kárpátalja évszámokban 1867–2010. Ungvár. 2011.

Дяченко Б. et al.: Особливості транскордонного українсько-угорського співробітництва. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. Науковий журнал. 1/2007. [dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18488/1/Особливості транскордонного українсько-угорського.](http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18488/1/Особливості%20транскордонного%20українсько-угорського%20співробітництва.pdf) Letöltve: 2017. június 9.

Жулканич Н.: Розвиток транскордонного співробітництва у карпатському регіоні (на прикладі арк Закарпатської області). In: Історична панорама. Сич О. (Ред.), вип. 2., Чернівці, 2004. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4732.html>. Letöltve: 2017. június 9.

Мікловда В. et al.: Прикордонне співробітництво: регіональні трансформації і перспективи. Ужгород, 2012. (*Miklovda V. et al.:* Határokon átnyúló együttműködés: regionális átalakulások és kilátások. Ungvár 2012.)

Передрий А.: Агропромышленный комплекс стран-членов СЭВ. Львов. 1987.

Устич И.: Развитие рыночных отношений в приграничном сотрудничестве. Институт социальных и экономических проблем зарубежных стран АН УССР: научный доклад. Проблемы развития приграничных экономических отношений СССР с европейскими странами – членами СЭВ. – Вып. 3., 1990.

Шманько Г. et al.: Региональные аспекты приграничного экономического сотрудничества СССР со странами СЭВ. Раздел Ужгородского отдела Института социальных и экономических проблем зарубежных стран АН УССР – М. 1983. (

Шманько Г. et al.: Приграничное сотрудничество социалистических стран: опыт, проблемы, перспективы. 1990.

KÁRPÁTALJA
KÖZIGAZGATÁS, MOBILITÁS, POLITIKA

Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében

Ukrajna függetlenségének kikiáltását követően (1991), Kárpátalja közigazgatási felosztása jelentősen nem változott az 1991–2014 közötti időszakban. A „Méltóság Forradalmát” követően (2014) azonban az új kormány elkötelezte magát az adminisztratív reform végrehajtása mellett, melynek fő célja a decentralizáció volt, így a szovjet időszakból örökölt közigazgatási rendszer modernizálása is. 2014 áprilisában a kormány elfogadta *A helyi önkormányzat és a hatóság területi szerveződése reformjának koncepcióját*, azonban ennek végrehajtása lassan indult be és csak 2020-ra fejeződött be (Babak, 2019).

1. ábra. Kárpátalja járásai, városai és városi típusú települései 2019-ben

Forrás: Saját szerkesztés

* Docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszéke; kutató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Egészen 2020-ig Kárpátalja megyében a járások száma 13 volt, a járássokkal azonos hierarchiaszinten lévő megyei alárendeltségű városok száma pedig 5 (1. ábra). A szovjet időszakban két város kapta meg ezt a státuszt, Ungvár és Munkács, a rendszerváltást követően további 3, Huszt (1998. február 3.), Beregszász (2001. május 17.) és Csap (2003. május 15.) is megyei alárendeltségű státuszt kapott (*Ukrajna Miniszteri Kabinete, 1998*).

A járásoknál alacsonyabb hierarchiaszinten helyezkedtek el a tanácsok, melyek egy vagy több települést foglaltak magukba. Attól függően, hogy város, városi típusú település vagy falu köré szerveződött a tanács, városi, városi típusú települési vagy községi tanácsnak nevezték az adott településegységet. Így a Beregszászi Városi Tanácshoz tartozott Beregszász város és Tasnád falu, vagy a Kisdobronyi Községi Tanácshoz tartoztak Kisdobrony és Dimicső falvak. 2019-ben Kárpátalja 608 települését 11 városi, 19 városi típusú települési és 307 falusi tanács fogta össze.

1. táblázat. Kárpátalja közigazgatási felosztása 2020-ban¹

A közigazgatási egység neve	Terület km ²	Városok	Városi típusú települések	Falvak	Népesség, fő (állandó lak.), 2020
Beregszász város ¹	38,1	1	0	1	23 868 ¹
Csap város	6,7	1	0	0	8819
Huszt város ²	71,5	1	0	3	31 612 ²
Munkács város	28	1	0	0	85 796
Ungvár város	36,4	1	0	0	115 512
Beregszászi járás	617,4	0	1	42	50 196
Husztói járás	927,9	0	1	56	95 195
Ilosvai járás	944,2	1	0	46	100 294
Munkácsi járás	997,5	0	2	86	99 518
Nagybereznai járás	810,1	0	1	31	26 060
Nagyszőlősi járás	692,9	1	2	47	120 795
Ökörmezői járás	1 168,3	0	1	43	47 360
Perecsenyi járás	627,1	1	0	24	31 688
Rahói járás	1 891,4	1	3	28	92 543
Szolyvai járás	675,9	1	0	28	53 138
Técsői járás	1 822,4	1	5	55	175 048
Ungvári járás	861,1	0	1	64	71 640
Volóci járás	542,1	0	2	24	23 709
Kárpátalja	12 759	11	19	578	1 253 791

Forrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal, 2020³

¹ Tasnáddal, mely a városhoz tartozik közigazgatásilag

² A városhoz tartozó falvakkal (Husztcsertész, Kőrösös, Túlanagyátelep)

³ A járások területének kiszámítása Ukrajna kataszteri térképe alapján lett elvégezve (<https://map.land.gov.ua/>)

Kárpátalja kistérségei kialakításának perspektivikus tervét először 2015-ben dolgozta ki közösen a Kárpátaljai Megyei Tanács Várostervezési és Regionális Igazgatósága, a Kárpátaljai Városok Szövetsége és a Megyei Reformok Irodája, amely 51 kistérség kialakítását javasolta Kárpátalján. 2019 júniusában 50-re, augusztusába 54-re módosították a kialakítandó kistérségek számát. Végül a képviselők javaslatait figyelembe véve, 2019. szeptember 26-án a Kárpátaljai Megyei Tanács elfogadta *Kárpátalja kistérségei kialakításának perspektivikus tervét*, amely 60 kistérség létrehozását irányozta elő. A tervezetet 2019. október 18-án nyújtották be Ukrajna Miniszteri Kabinetének. Azonban az Ukrán Miniszteri Kabinet visszaküldte a tervet azzal a javaslattal, hogy csökkentsék a kistérségek számát 52-re és vegyék ki a tervezetből a Kölcseyi, Iványi, Bercsényifalva-Kisberezsnai, Alsószinevéri, Alsókaraszlói, Szürtei, Felsődomonyai és Hársfalvai kistérségek alakításának tervét. Azonban ezeket a változtatásokat a megyei tanács nem szavazta meg, sőt a Felsődomonyai és az Alsókaraszlói kistérségekben 2019. december 22-én már az első választásokat is megtartották az újonnan létrejött kistérségek képviselőtestületeibe (*Kárpátalja Várostervezési és Építészeti Igazgatósága, 2019*).

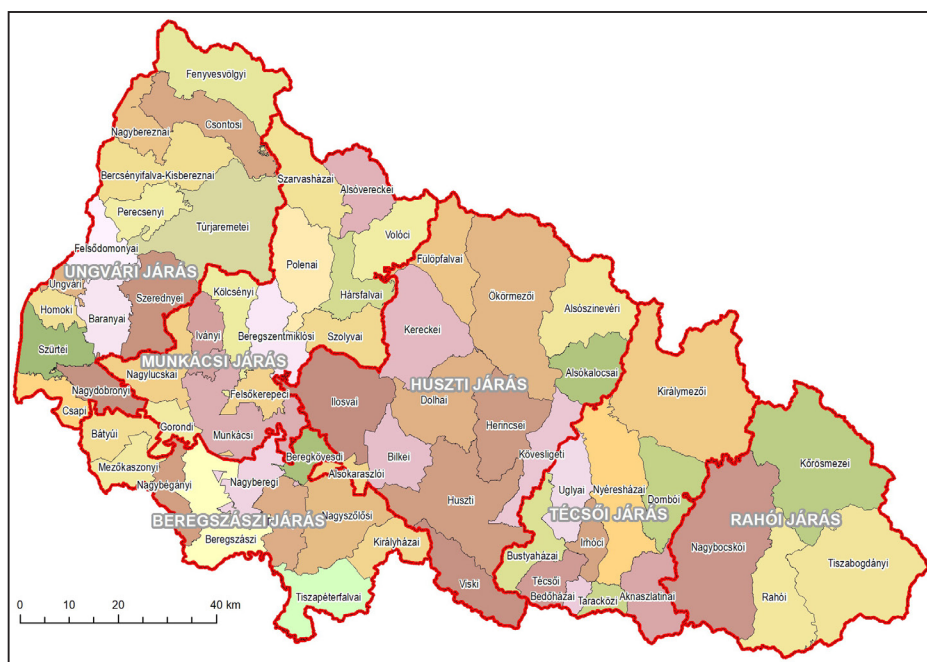
Kárpátalján 2020 januárjáig 17 kistérség jött létre, további 23 a megalakulásának valamely szakaszában volt. Habár 2020 májusáig a települések még önként hozhattak létre kistérségeket, vagy csatlakozhattak már meglévőkhöz, a folyamat nagyon vontatottan haladt. Mindeközben *Kárpátalja kistérségei kialakításának perspektivikus terve* is számos változtatáson ment át.

Végül Ukrajna Miniszteri Kabinetének 2020. május 13-án kiadott 572-p számú rendelete értelmében azok a települések, amelyek még nem álltak össze kistérséggé, vagy nem csatlakoztak kistérséghez, *Kárpátalja kistérségei kialakításának perspektivikus terve* szerint lettek összevonva (*Ukrajna Miniszteri Kabinete, 2020*). A terv értelmében 64 kistérség került kialakításra. Továbbra is kérdéses maradt, hogy milyen lesz az új járási felosztás, ugyanis a kormány jelentősen csökkenteni kívánta a járássok számát. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának 2020. július 17-i, 807-IX számú *A járássok likvidálásáról és megalakításáról* határozata értelmében Kárpátalján megszüntették az addigi 13 járást és 6 új járást hoztak létre (*Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, 2020*).

Az újonnan kialakított járássok közül a Huszti járás a legnagyobb területű (3175 km²). A közigazgatási egységet Huszt városa, a korábbi Huszti járás, az Ökörmezői járás és az Ilosvai járás egy részéből hozták

létre, központja Huszt lett. A egykori Ilosvai járástól a Beregkövesdi kistérség (Beregkövesd, Beregkisfalud, Medence, Árdánháza, Nyíresújfalud, Beregpálfalva, Falucska és Komlós) a Beregszászi járáshoz került, míg Drágabártfalva, Maszárfalva és Kissarkad a Munkácsi kistérséghez csatlakozott, így a Munkácsi járás részét képezik. A Huszti járást 13 kistérség alkotja (2. ábra). A járás területén 2 város (Huszt és Ilosva), 2 városi típusú település (Ökörmező és Visk) és 138 falu található.

**2. ábra. Kárpátalja járási felosztása és kistérségei
a 2020-as közigazgatási reformot követően**

Forrás: Saját szerkesztés www.decentralization.gov.ua alapján

A népesség számát illetően is a Huszti járás a legnagyobb, a statisztikai hivatal adatai alapján 268 303 fő a lakosainak a száma (2. táblázat). A legnagyobb népességszámmal a Huszti kistérség rendelkezik (81 136 fő), 28 település egyesüléséből jött létre, területe 402,2 km² (3. táblázat). A második legnépesebb az Ilosvai kistérség, melynek lakosságszáma a Huszti kistérség felét sem éri el, 35 997 fő, területe 309,1 km². Jelentős lakosságszámmal rendelkeznek még az Ökörmezői (25 025 fő), Bilkei (20 704 fő), Dolhai (16 845 fő), Viski (16 164 fő), Kereckei (15 035), Kövesligeti (13 875) és Herincsi kistérségek (12 832). A Kalocsai, Alsó-

karaszlói, Alsószinevéri és a Fülöpfalvai kistérségek a kisebbek közé tartoznak, ezekben a lakosság száma nem éri el a 10 ezer főt sem (3. ábra).

Az Ungvári járás területét tekintve a második helyet foglalja el (2358 km²), lakosságszámát tekintve (255 915) szintén a második hely illeti. A járás az egykori Ungvári, Perecsenyi és Nagybereznai járások, Ungvár és Csap egyesülésével jött létre. A járáshoz került a korábban a Munkácsi járáshoz tartozó Csongor település, amely a Nagydobronyi kistérséghez csatlakozott. A járás területén 3 város (Ungvár, Csap és Perecseny), 2 városi típusú település (Szerednye és Nagyberezna) és 120 falu található, melyek 14 kistérségbe szerveződtek.

2. táblázat. Kárpátalja új közigazgatási felosztása 2020-ban

A közigazgatási egység neve	Terület km ²	Városok	Városi típusú települések	Falvak	Kistérségek száma	Népesség, fő 2020
Beregszászi járás	1 457	2	3	100	10	208 420
Husztai járás	3 175	2	2	139	130	268 303
Munkácsi járás	2 053	2	4	136	13	253 562
Rahói járás	1 846	1	3	25	4	82 568
Técsői járás	1 870	1	5	58	10	185 023
Ungvári járás	2 358	3	2	120	14	255 915
Kárpátalja	12 759	11	19	578		1 253 791

Forrás: <https://decentralization.gov.ua>, Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal, 2020⁴

⁴A járások területének kiszámítása Ukrajna kataszteri térképe alapján lett elvégezve (<https://map.land.gov.ua/>)

A járás központja Ungvár. Ez az egyetlen település Kárpátalján, amelyet csak névlegesen érintett a közigazgatási reform, ugyanis a város területe nem változott, nem csatlakoztak hozzá újabb települések, így az Ungvári kistérség az Ungvári városi tanács kistérséggé történő átnevezésével jött létre. Nem is igen volt rá szükség, hogy újabb települések csatlakozzanak a városhoz, hiszen messze a legnépesebb település volt Kárpátalján 115 512 fős lakosságszámával, csupán Munkács közelítette meg a maga 85 796 fős népességével. Így a járás legnépesebb települése továbbra is a régi-új járásközpont, Ungvár maradt.

A járás többi kistérségének népességszáma jelentősen elmarad a járásközponttól, a második legnépesebb, a Turjaremetei kistérség lakosságszáma 16 129 fő, ami közel egytizede Ungvár lakosságszámának (3. táblázat). Tízezer fő feletti a lakosságszáma a Csapi (15 605 fő),

növekedett és a rendszerváltásra több mint 30 ezerrel meghaladta Munkácsét. Ukrajna függetlenné válását követően a város új erőre kapott, számos külföldi cég leányvállalata működik a városban, így gazdaságilag egyre meghatározóbb a régióban. A lakosságának száma is növekedést mutatott az elmúlt 30 évben, az 1989-es 83 308 főről 2020-ra 85 796-ra nőtt, míg Ungváré 116 101 főről 115 512 főre csökkent. A közigazgatási reform lehetőséget adott arra, hogy még nagyobb mértékben növelje a város a területét és ezzel a lakosságszámát is, így 17 település csatlakozott a településhez, aminek eredményeként az újonnan alakult közigazgatási egység 110 511 fős lakosságszáma megközelíti a 115 512 fős Ungvári kistérség népességszámát.

A járásban a Szolyvai (27 719 fő) és a Nagylucskai kistérség (21 827 fő) lakosainak száma haladja meg a 20 ezer főt. Két kistérség (Szentmiklósi és Polenai kistérség) lakosságszáma meghaladja a 10 ezer főt (3. táblázat). A Munkácsi járásban található Kárpátalja legkisebb lakosságszámú kistérsége. Annak ellenére, hogy 11 település egyesüléséből jött létre, a Szarvasházi kistérség népességszáma csupán 4 742 fő, ezzel Kárpátalja legkisebb lakosságszámú kistérsége.

3. táblázat. Kárpátalja kistérségeinek lakosságszáma és területe

Járás	Kistérség neve ukrán nyelven	Kistérség magyar neve	Települések száma	Terület km ²	Lakosság száma, 2020	Magyarok aránya a 2001-es népsz. alapján, %
Beregszászi járás	Батівська селищна громада	Bátyúi kistérség	9	116,8	12 160	60,9
	Кам'янська сільська громада	Beregkövesdi kistérség	8	71,6	9 436	0,0
	Берегівська міська громада	Beregszászi kistérség	18	255,3	44 381	64,7
	Королівська селищна громада	Királyházi kistérség	9	116,5	22 802	5,9
	Косоньська сільська громада	Mezőkaszonyi kistérség	8	96,9	7 772	90,7
	Великобиганська сільська громада	Nagybégányi kistérség	7	97,3	7 645	81,4
	Великоберезька сільська громада	Nagyberegi kistérség	5	126,3	6 231	51,7
	Виноградівська міська громада	Nagyszőlősi kistérség	14	246,7	63 455	7,5
	Пийтерфолвівська сільська громада	Tiszapéterfalvai kistérség	16	192,4	19 702	74,2
	Вилоцька селищна громада	Tiszaújlaki kistérség	11	137,2	14 836	71,2

Járás	Kistérség neve ukrán nyelven	Kistérség magyar neve	Települések száma	Terület km ²	Lakosság száma, 2020	Magyarok aránya a 2001-es népsz. alapján, %
Husztí járás	Колочавська сільська громада	Alsókalocsai kistérség	5	161,3	8 800	0,0
	Зарічанська сільська громада	Alsókaraszlói kistérség	4	41,5	8 355	0,1
	Синевирська сільська громада	Alsószinevéri kistérség	6	254,1	6 406	0,0
	Білківська сільська громада	Bilkei kistérség	6	149	20 704	0,1
	Довжанська сільська громада	Dolhai kistérség	8	257,5	16 845	0,1
	Пилипецька сільська громада	Fülöpfalvai kistérség	11	199,3	7 129	0,0
	Горінчівська сільська громада	Herincsei kistérség	16	223,3	12 832	0,0
	Хустська міська громада	Husztí kistérség	28	402,1	81 136	2,1
	Іршавська міська громада	Ilosvai kistérség	20	309	35 997	0,2
	Керецьківська сільська громада	Kereckeai kistérség	4	297,8	15 035	0,0
	Драгівська сільська громада	Kövesligeti kistérség	7	147,8	13 875	0,0
	Міжгірська селищна громада	Ökörmezői kistérség	22	553,3	25 025	0,0
	Вишківська селищна громада	Viski kistérség	6	179	16 164	23,0
Munkácsi járás	Нижньоворітська сільська громада	Alsóvereckei kistérség	11	155,3	10 005	0,1
	Верхньокоропецька сільська громада	Felsőkerepeci kistérség	12	82,2	7 296	0,4
	Горондівська сільська громада	Gorondi kistérség	3	76,9	9 364	15,1
	Неліпінська сільська громада	Hársfalvai kistérség	4	126,4	5 324	0,2
	Івановецька сільська громада	Iványi kistérség	13	95,4	9 341	0,1
	Кольчинська селищна громада	Kölcseyi kistérség	12	137,5	9 656	0,4
	Мукачівська міська громада	Munkácsi kistérség	18	266,3	110 511	10,6
	Великолучківська сільська громада	Nagylucskai kistérség	17	178,2	21 827	7,7
	Полянська сільська громада	Polenai kistérség	13	222,5	13 899	0,2

Járás	Kistérség neve ukrán nyelven	Kistérség magyar neve	Települések száma	Terület km ²	Lakosság száma, 2020	Magyarok aránya a 2001-es népsz. alapján, %
Munkácsi járás	Жденіївська селищна громада	Szarvasházai kistérség	11	204,5	4 742	0,0
	Чинадіївська селищна громада	Beregszentmiklósi kistérség	14	169,6	14 916	0,3
	Свалявська міська громада	Szolyvai kistérség	10	155,9	27 719	1,2
	Воловецька селищна громада	Volóci kistérség	4	182,3	8 962	0,2
Rahói járás	Ясинянська селищна громада	Kőrösmezei kistérség	7	528,9	18 754	4,6
	Великобичківська селищна громада	Nagybocskói kistérség	9	578,1	29 605	2,8
	Рахівська міська громада	Rahói kistérség	7	251,8	23 625	4,9
	Богданська сільська громада	Tisza bogdányi kistérség	6	487,2	10 584	1,2
Técsői járás	Солотвинська селищна громада	Aknaszlatinai kistérség	9	159,9	35 294	6,3
	Бедєвлянська сільська громада	Bedőházai kistérség	5	30,4	6 549	0,1
	Бущинська селищна громада	Bustyaházai kistérség	9	143,4	25 857	1,4
	Дубівська селищна громада	Dombói kistérség	5	196,5	20 435	0,1
	Вільховецька сільська громада	Irhóci kistérség	6	74,1	12 451	0,0
	Усть-Чорнянська селищна громада	Királymezői kistérség	4	642,7	6 919	0,2
	Нересницька сільська громада	Nyéresházai kistérség	12	333,4	30 609	0,0
	Тересвянська селищна громада	Taracközi kistérség	3	46,9	16 731	0,4
	Тячівська міська громада	Técsői kistérség	5	97,8	19 513	11,8
	Углянська сільська громада	Uglyai kistérség	6	144,9	10 665	0,0
Ungvári járás	Баранинська сільська громада	Baranyai kistérség	12	152,3	10 787	5,8
	Дубриницько-Малобережнянська сільська громада	Bercsényifalva-Kisbereznai kistérség	9	260,6	6 772	0,1
	Чопська міська громада	Csapi kistérség	8	83,9	15 605	52,0

Járás	Kistérség neve ukrán nyelven	Kistérség magyar neve	Települések száma	Terület km ²	Lakosság száma, 2020	Magyarok aránya a 2001-es népsz. alapján, %
Ungvári járás	Костринська сільська громада	Csontosai kistérség	6	211	5 201	0,0
	Оноківська сільська громада	Felsődomonyai kistérség	5	118,3	6 544	0,9
	Ставненська сільська громада	Fenyvesvölgyi kistérség	12	298,4	7 102	0,0
	Холмківська сільська громада	Homoki kistérség	10	65,6	14 333	20,6
	Великобerezнянська селищна громада	Nagybereznai kistérség	8	110,2	9 952	0,1
	Великодобронська сільська громада	Nagydobronyi kistérség	5	102,9	11 563	87,3
	Перечинська міська громада	Perecsenyi kistérség	5	120	12 592	0,3
	Середнянська селищна громада	Szerednyei kistérség	15	217	14 363	0,5
	Сюртівська сільська громада	Szürtei kistérség	12	145	9 460	70,8
	Тур'є-Реметівська сільська громада	Turjaremetei kistérség	17	436,5	16 129	0,2
	Ужгородська міська громада	Ungvári kistérség	1	36,3	115 512	6,9
Összesen	Закарпаття	Kárpátalja	608	12759	1 253 791	12,1

Forrás: <https://decentralization.gov.ua>, Ukrajna kistérségeinek és területeinek fejlesztési minisztériuma, 2020⁵

⁵ A kistérségek területének kiszámítása Ukrajna kataszteri térképe alapján lett elvégezve (<https://map.land.gov.ua/>)

A Técsői járásban 185 023 fő él, a területe 1 870 km². A járás azon két járás egyike, melyek területe minimálisan változott, ugyanis az új-régi közigazgatási egység a korábbi Técsői járás területéből, valamint a Rahói járástól az Aknaszlatinai kistérséghez csatolt és így a Técsői járáshoz átkerült Tiszafejéregyháza, Középpapsa és Dobrik területéből lett kialakítva. A járásban egy város (Técső), 5 városi típusú település (Akaszlatina, Taracköz, Bustyaháza, Királymező és Dombó) és 58 falu található. Összesen 10 kistérség alakult a járás területén.

A legnagyobb lakosságszámmal az Aknaszlatinai kistérség rendelkezik (35 294 fő). A Nyéresházai kistérség lakosságszáma is meghaladja

a 30 ezret (30 609). Jelentős lakosságszámmal rendelkezik a Bustyaházai (25 857 fő) és a Dombói kistérség is (20 435 fő). Érdekes, hogy a járásközpont a lakosság számát tekintve csak az 5. helyen található a maga 19 513 fős lakosságával. Több mint 10 ezer fős a Taracközi, Uglyai és az Irhóci kistérségek lakosságszáma is. A Királymezői és Behőházai kistérségek népességszáma nem éri el a 10 ezer főt sem (3. táblázat).

A Rahói járás a területét tekintve az 5. (1846 km²), míg lakosságszámát nézve a 6. (82 568 fő) helyen áll Kárpátalja járásainak rangsorában (2. táblázat). Annak ellenére, hogy az új járások kialakításának egyik legfontosabb célja az volt, hogy nagyobb területű járásokat hozzanak létre, a Rahói járás területe kisebb lett, mint előtte volt. Területét a korábbi Rahói járás területéből (Tiszafejéregyháza, Középpapsa és Dobrik kivételével, melyeket a Técsői járáshoz csatoltak) alakították ki. Központja Rahó. A járásban 1 város (Rahó), 3 városi típusú település (Nagybocskó, Gyertyánliget és Körösmező) és 25 falu található, melyek 4 kistérségbe szerveződtek. A legnépesebb a Nagybocskói kistérség, lakosságának száma 29 605 fő. A Rahói kistérség népessége 23 625 fő, a Körösmezei kistérség 18 754 fővel, míg a Tiszabogdányi kistérség 10 584 fővel rendelkezik.

A Beregszászi járás a legkisebb az újonnan megalakított járások közül, területe 1457 km², lakossága 208 420 fő. A Beregszászi járáshoz hozzászatolták a Nagyszőlősi járást, az Ilosvai járásból a Beregkövesdi kistérség településeit (Beregkövesd, Beregkisfalud, Medence, Árdánháza, Nyíresújfalva, Beregpálfalva, Falucska és Komlós), a Munkácsi járási Barkaszó és Szernye csatlakoztak a Bányai kistérséghez, így szintén a Beregszászi járáshoz kerültek. A járásban 2 város (Beregszász és Nagyszőlős), 3 városi típusú település (Tiszaújlak, Bányai és Királyháza) és 100 falu található 10 kistérségbe szerveződve. Nagyszőlős és Beregszász is pályázott a járási központ szerepére, végül annak ellenére, hogy Nagyszőlős nagyobb lakosságszámmal rendelkezik, elhelyezkedése miatt Beregszászt tették meg járásközponttá, és a járás is a Beregszászi járás nevet kapta.

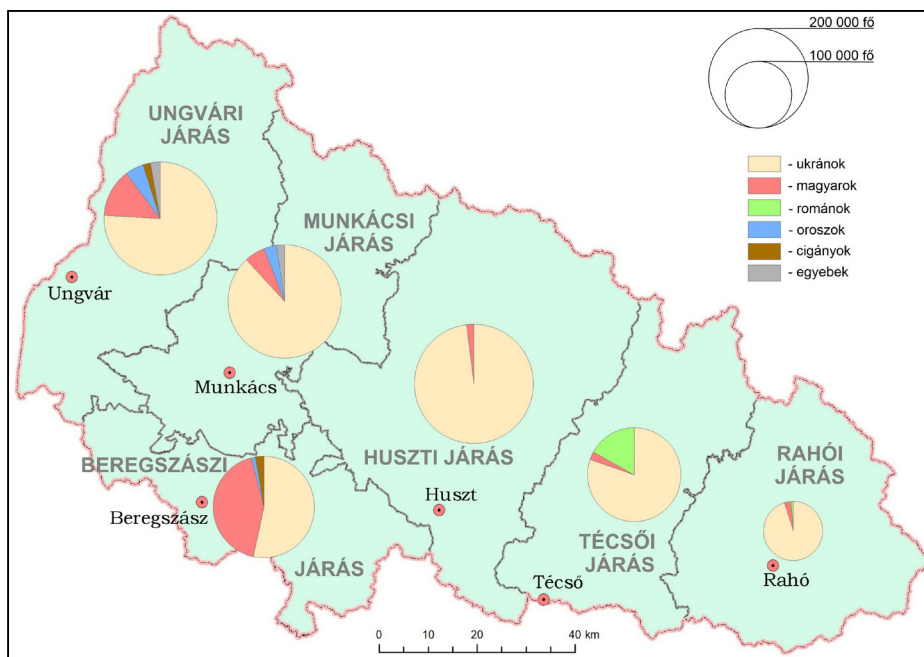
A Nagyszőlősi kistérségben élnek a legtöbben, 63 455 fő. A járásközpont kistérségének lakossága 44 381 fő. A Királyháza kistérség lakossága 22 802 fő, a Tiszapéterfalvai kistérségben 19 702 fő, a Bányai kistérségben 12 160 fő él. A többi kistérség lakosságának száma nem éri el a 10 ezer főt sem.

Ha az új közigazgatási egységek nemzetiségi összetételét akarjuk megvizsgálni, akkor a 2001-es népszámlálás adataiból kell kiindulnunk, azóta ugyanis nem tartottak népszámlálást Ukrajnában. Az új járások és a kistérségek mutatóit a népszámlálás települési bontású adataiból tudjuk

összegezni. Az elmúlt húsz évben a demográfiai folyamatok és a migrációs aktivitás következtében változtak a nemzetiségi mutatók is. Az elmúlt években készültek ugyan felmérések a kárpátaljai magyarok számát illetően, de Kárpátalja egész területét érintő, minden nemzetiséget felölelő adatsorok csak a 2001-es népszámlálásnak köszönhetően állnak rendelkezésünkre.

Az újonnan alakult járások mindegyikében az ukrán nemzetiségű lakosság alkotja a többséget, így az új Beregszászi járásban is kisebbségbe kerültek a magyarok (4. ábra). Beregszász megyei alárendeltségű városában relatív többséget (48,1%), az egykori Beregszászi járásban abszolút többséget alkottak a magyarok (76,1%) a 2020-as közigazgatási reform előtt (Molnár–Molnár D., 2005). A megnagyobbított Beregszászi járás lakosságának viszont csupán 42,1%-át alkotják a magyarok, míg az ukránok az 52,8%-át. Ugyanakkor a kárpátaljai magyarság többsége, 58,1%-a a megnagyobbított Beregszászi járás területén található.

4. ábra. Kárpátalja új járásainak nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás adatai alapján

Forrás: Saját szerkesztés <https://decentralization.gov.ua> alapján

Az Ungvári járás bővítésével szintén csökkent a magyarok aránya. Ungváron 6,9%, az Ungvári járásban 33,4% volt a magyarok aránya, míg

a megnövelt járás területén ez az arány csupán 13,9%. Az új Munkácsi járásban 5,9%, a Husztiban 2,0%, a Técsőiben 2,8%, a Rahóiban 3,6% lett a magyarok aránya.

A románok többsége a járáshatárok módosulásával a Técsői járáshoz került, a járás lakosságának 16,8%-át alkotják.

Az újonnan megalakult kistérségek nemzetiségi összetételét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 64 kistérség többségében az ukránok, 10-ben a magyarok és 1-ben a román nemzetiségűek alkotják a többséget (5. ábra).

A legtöbb magyar többségű kistérség, szám szerint 7, a Beregszászi járás területén található. A legnépesebb magyar közösséggel a Beregszászi kistérség rendelkezik: a több mint 30 ezer fő a kárpátaljai magyarság 20,8%-át jelenti. A kistérségen belül a magyarok aránya 64,7% (3. táblázat). A Tiszapéterfalvai kistérségben 74,2%, a Tiszaújlaki kistérségben 71,2%, a Bátyúi kistérségben 60,9%, a Mezőkaszonyi kistérségben 90,7%, a Nagybégányi kistérségben 81,4%, a Nagyberegi kistérségben 51,7% a magyarok aránya.

Három magyar többségű kistérség az Ungvári járás területén található, melyek közül a legtöbb magyar a Nagydobronyi kistérségben él, ahol arányuk az összlakosságon belül 87,3%. A Csapi kistérségben a magyarok aránya 52,0%, a Szürtei kistérségben 70,8%.

A többi kistérségben a magyarok kisebbségben vannak. Több mint 20% a magyarok aránya a Viski (23,0%) és a Homoki kistérségben (20,6%). Több mint 10 ezer magyar él a Munkácsi kistérségben, ám az arányuk csupán 10,6%. A Técsői kistérségben 11,8%, a Gorondi kistérségben 15,1% a magyarok aránya. A többi kistérségben a magyarok a lakosság kevesebb mint 10%-át adják.

Jelentős a magyarok aránya az Ungvári (6,9%) és Nagyszőlősi kistérségekben (7,5%). A magyarok aránya meghaladja az 5%-ot az Aknaszlatinai, Nagylucskai, Királyházi és Baranyai kistérségekben is.

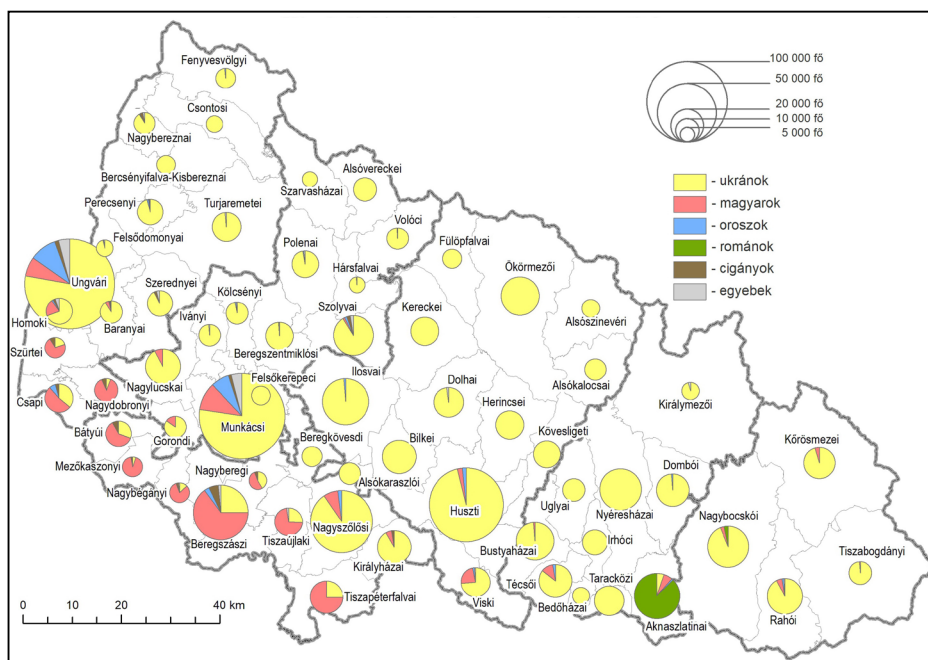
Említésre méltó még a magyarok aránya a Huszti (2,1%), Rahói (4,9%), Körösmezői (4,6%) és Nagybocksói kistérségekben (2,8%). A többi kistérségben mind számát, mind arányát tekintve elenyésző a magyarság jelenléte.

Az egyetlen román többségű kistérség a Técsői járásban található Aknaszlatinai kistérség. A kistérség lakosságának száma 35 294 fő, melynek 86,7%-a román nemzetiségű. A Kárpátalján élő románok döntő többsége, 94,5%-a az Aknaszlatinai kistérségben él.

A decentralizáció által felkínált lehetőség, miszerint a települések önként egyesülhetnek kistérségekké, esélyt kínált a nemzeti kisebbségeknek, hogy olyan kistérségeket hozzanak létre, ahol továbbra is hatékonyan tudják képviselni nemzeti érdekeiket. Ilyen megfontolásból csatlakozott a magyar

többségű Csongor a Nagydobronyi kistérséghez, Szernye és Barkaszó a Bátyúi kistérséghez, vagy a román többségű Tiszafejéregyháza, Középpapsa és Dobrik az Aknaszlatinaihoz, annak ellenére, hogy korábban más járáshoz tartoztak.

5. ábra. Kárpátalja kistérségeinek nemzetiségi összetétele a 2001-es népszámlálás nemzetiségi adatai alapján

Forrás: Saját szerkesztés <https://decentralization.gov.ua> alapján

Ugyanakkor a kistérségek kialakításánál számos alkalommal a személyes, politikai, közhatalmi érdekek érvényesültek a nemzeti érdekekkel szemben. Példa erre a magyar többségű Dercen és Fornos Munkácsi kistérséghez való csatlakozása. Itt politikai megfontolásból Dercen magyar polgármestere nem a magyar többségű Beregszászi kistérséghez, hanem a túlnyomóan ukrán többségű Munkácsi kistérséghez való csatlakozást szorgalmazta. Ennek következtében Fornos sem tudott a Beregszászi kistérséghez csatlakozni, mivel Dercen területileg elválasztotta a Beregszászi kistérségtől. A magyar többségű Izsnyétének csak a Gorondhoz való csatlakozást engedélyezték. Személyes és pártpolitikai megfontolásból indítványozták a Nagyberegi és a Nagybéányi kistérségek megalakítását, mely kistérségek települései Kárpátalja kistérségei kialakításának korábbi perspektivikus tervében a Beregszászi kistérséghez voltak sorolva.

Az is elgondolkodtató, hogy a járásek kialakítása következtében miért csatolták a Beregszászi járáshoz az addig Ilosvai járáshoz tartozó Beregkövesdi kistérség településeit. Valószínűleg így akarták a megnagyobbított Beregszászi járásban az ukránok arányát növelni, hiszen a kistérség 9 436 fős lakosságának közel 100%-a ukrán nemzetiségű.

A közigazgatási reform során Munkács jobban tudta érvényesíteni érdekeit, mint Ungvár. Az Ungvár környéki településeknek nem engedélyezték, hogy Ungvárhoz csatlakozzanak, amit azzal indokoltak, hogy Ungvár önmagában is jóval nagyobb kistérséget alkot, mint Kárpátalja többi kistérsége. Ugyanakkor a szintén népes Munkács esetében nem volt ilyen korlátozás, így a 85 ezer fős városhoz 17 település csatlakozott és a kistérség lakosság száma 110 511 főre nőtt, így megközelítve Ungvár lakosság számát.

A decentralizáció legfontosabb célja az volt, hogy az államnak a központi befolyásoló szerepe csökkenjen, a helyi önkormányzatokat nagyobb hatáskörökkel ruházza fel, a kistérségek életét befolyásoló döntéseket helyben hozzák meg. Ehhez arra volt szükség, hogy életképes közösségek jöjjenek létre, melyek saját erőből képesek fenntartani működésüket. A reformot követően azonban már látszik, hogy olyan kistérségek is létrejöttek, melyek területén nem található jelentős adófizető-foglalkoztató vállalkozás, cég vagy intézmény, így kérdéses, hogyan fogják tudni anyagilag fenntartani az eddig főként állami dotációból működő szociális intézményeiket.

Forrás- és irodalomjegyzék

Babak, 2019: Babak A. Добровільне об'єднання громад триватиме до лютого 2020 року. www.decentralization.gov.ua. 01.12.2019.

Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal, 2020: Головне управління статистики у Закарпатській області. Державна служба статистики України. Паспорт Закарпатської області. Ужгород, 2020. http://www.uz.ukrstat.gov.ua/catalog/2020/bulet_25.pdf

Kárpátalja várostervezési és építészeti igazgatósága, 2019: Управління містобудування та архітектури. ДОВІДКА Щодо стану об'єднання територіальних громад у Закарпатській області та роботи міжвідомчої робочої групи щодо адміністративно-територіального устрою базового та районного рівнів Закарпатської області щодо *Перспективного плану формування об'єднаних територіальних громад Закарпатської області*. Закарпатська обласна державна адміністрація. <https://zakarpatoblarch.gov.ua/obyednani-terytorialni-gromady>. 2019.01.16.

Molnár József – Molnár D. István: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, Beregszász, 2005. 120.

Ukraina Miniszteri Kabinete, 1998: КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ: Про віднесення міста Хуст Хустського району Закарпатської області до категорії міст обласного

значення. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, N 23, ст.134. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/66/98-вр>

Ukrajna Miniszteri Kabinete, 2020: КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. Про затвердження перспективного плану формування територій громад Закарпатської області. РОЗПОРЯДЖЕННЯ № 572-р. від 13 травня 2020 р. Київ. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-perspektivnogo-planu-formuvannya-teritorij-gromad-zakarpatskoyi-oblasti-572130520>

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa, 2020: Верховна Рада України. Про утворення та ліквідацію районів. ПОСТАНОВА № 807-IX. м. Київ. 17 липня 2020 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-IX#Text>

Ukrajna kistérségeinek és területeinek fejlesztési minisztériuma, 2020: Ukrajna adminisztratív-teritoriális egységeinek interaktív térképe. Міністерство розвитку громад та територій України. ІНТЕРАКТИВНА МАПА. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНИ. <https://atu.decentralization.gov.ua/>
<https://decentralization.gov.ua>

Hazatérni vagy ottmaradni? A kárpátaljai mobilis hallgatók letelepedésére ható tényezők vizsgálata

Bevezetés

Jelen tanulmány a hallgatói célú mobilitás formáit kívánja bemutatni. Ismertetjük azokat a tényezőket, amelyek hatással lehetnek a tanulmányok befejezését követő végleges letelepedési döntés meghozatalára. A letelepedési döntést kiváltó okokkal kapcsolatban elengedhetetlen figyelembe venni az úgynevezett push (taszító) és pull (húzó) elméletet. Hautzinger (*et al.*, 2014) szerint taszítófaktorhoz sorolható a küldő országban lévő alacsony életszínvonal, alacsony bérezés, rossz egészségügyi ellátás. Ezzel szemben a fogadó országban húzóerővel bírnak a magasabb életszínvonal, a magasabb bérek, a színvonalas, nívós oktatási intézmények.

Ezt követően röviden ismertetjük a kárpátaljai diákok magyarországi továbbtanulásában kulcsfontosságú szerepet játszó Balassi Intézet egyetemi előkészítő képzés (korábbi nevén Nemzetközi Előkészítő Intézet) jelentőségét.

Kutatásunkban a Balassi Intézet egykori kárpátaljai hallgatóinak társadalmi hátterét és hallgatói célú mobilitását kívánjuk megvizsgálni. Írásunk középpontjában a kárpátaljai mobilis hallgatók végleges letelepedési döntése áll. Ennek megfelelően azokra a dimenziókra fektetjük a hangsúlyt, amelyek befolyással vannak a letelepedési döntéshozatalra. A felmérésben arra kerestük a választ, hogy a Balassi Intézet előkészítő képzésén részt vevő egykori kárpátaljai hallgatók tanulmányaik befejeztével hol telepedtek le, és a letelepedési döntésükben mely tényezők bizonyultak döntő fontosságúnak.

A hallgatói célú mobilitás formái és kimenetele

A tanulmányi célú mobilitás a legfontosabb fogalom, amely kiindulópontként szolgál a külföldi magyarok Magyarországon történő továbbtanulásának kutatásában. Jelen tanulmányban betekintést nyújtunk a hallgatói célú

* Adjunktus, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Pedagógia és Pszichológia Tanszéke; kutató, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont

mobilitás tágabb értelmezésébe. Kutatásunk egyik fő kérdése, hogy a mobilis hallgatók visszatérnek-e szülőföldjükre, kamatoztatva a célországban szerzett tudásukat.

A hallgatói mobilitást több szempontból is lehet kategorizálni. Az utazás iránya szerint megkülönböztetünk kiutazó, azaz export, valamint beutazó, import tevékenységű mobilitást. A tanulmányi idő alapján lehet teljes diplomát nyújtó képzés, illetve részképzés (Berács, 2011). Az előbbi globálisan a leggyakrabban előforduló határokon átnyúló hallgatói mozgás, míg az utóbbi Európában a leggyakoribb tanulmányi mobilitási forma. A két mobilitási forma közötti különbség abban nyilvánul meg, hogy a kreditmobilitásban részt vevő hallgatók külföldi tartózkodásuk idején az otthoni felsőfokú intézményükben is rendelkeznek hallgatói jogviszonnyal. Mivel ezek a diákok egy nemzetközi csereprogramban vesznek részt, nincsenek tandíjfizetésre kötelezve a befogadó intézményben. A két mobilitási program között azonban nem mindig lehet éles határt húzni. Például a diplomaszerezési célú tanulmányi mobilitásban részt vevő hallgatók kreditmobilitási programban is részt vehetnek, amikor egy másik európai országban tanulnak az Erasmus-program keretében (Van Mol, 2014).

A tanulmányi célú mobilitás a végleges letelepedés szempontjából különböző kimenetelű lehet: a célországban való letelepedés, szülőföldre való hazatérés, vagy egy újabb célország választása (Szentannai, 2001). A végleges letelepedés szempontjából az egyén életét meghatározó fajsúlyos döntésről van szó (Gödri, 2005).

Teperics (2012) írása szerint különbséget kell tenni a mobilitás és migráció fogalmak között. A különbség abban ragadható meg, hogy a migrációra bekövetkezett eseményként tekinthetünk, míg a mobilitás nem végleges letelepedést jelent. A migrációkutatók többsége egyetért abban, hogy a mobilitással ellentétben a migráció egy hosszabb időtartamú folyamat. Leggyakrabban az egy évet meghaladó lakóhely-változtatást nevezik migrációnak (King–Raghuram, 2013). A tanulmányi célú mobilitás megkezdésekor általában a felvételiző vagy a már felvételt nyert hallgató nem hoz végleges döntést a letelepedést illetően. A rövid távú célok között szerepel, hogy a tanulás befejeztével a képzett egyén visszatér szülőföldjére, ezzel gyarapítva annak szellemi tőkéjét (Rédei, 2009). A tanulmányi mozgásokat mobilitásnak célszerű nevezni, azonban a mobilitás átalakulhat végleges letelepedéssé. A külföldre érkezés irányulhat ideiglenes tartózkodást jelentő tanulásra vagy munkavállalásra, idővel azonban, különböző befolyásoló tényezők hatására, a célország állandó lakhelyé válhat (Gödri, 2005).

A küldő és a fogadó ország célja eltérő a tanulmányi célú mobilitást illetően. A küldő ország arra törekszik, hogy minél kevesebb művelt ember hagyja el az ország területét. Ezzel szemben a fogadó ország célja, hogy az eredményes kiművelt ember a végleges letelepedés mellett döntsön (Rédei, 2009). Nehezebbé válik a hazatérés, miután a hallgató a fogadó országban széleskörű kapcsolatokat alakít ki (Erdei, 2005).

Számos kutató a nemzetközi hallgatói migrációt a migráció egy sajátos formájának tekinti. Mindazonáltal a hallgatói migrációs folyamatok elhelyezése a nemzetközi hallgató migráció kategóriájában nem tükrözi e jelenség sokszínűségét (Van Mol, 2014).

A tanulmányi célú migráció kutatása a magasan képzettek mozgásának elemzéséhez nyúlik vissza, ami az 1960-as években indult. Ezek a kutatások arra irányultak, hogy egyes országok hogyan szívták el a legképzettebb, kiművelt embereket. Az úgynevezett „brain drain” (agyelszívás) folyamatába bekapcsolódtak a fejlődő országok. A képzett európaiakat, leginkább az angolszász országokból az Amerikai Egyesült Államokba toborozták. Kutatási eredmények bizonyítják, hogy a külföldön tanuló, komoly karriert tervező hallgatók tartósan, sok esetben végleg a befogadó országban maradnak (Rédei, 2008; Uő. 2014). A brain drain folyamata leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében valósul meg, amikor az értékes emberi tőkét (human capital), a legképzettebb kiművelt embereket elszívják a fejlett országok.

Korábban negatívan értékelték a brain drain folyamatát, mivel a mobilitás elsősorban a fejlődő országok felől a fejlettek felé irányult. Ez a folyamat a fejletlen országok humán-erő-elszívását eredményezte. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők migrációjának későbbi értelmezése elutasította a mobilitás egyoldalú értékelését, és arra tett javaslatot, hogy a jelenséget brain gain (nyereség) szituációként értelmezzék. Növekvő tendencia mutatkozik abban a tekintetben, hogy számos külföldi diplomát szerzett diák visszatér szülőföldjére, hogy az otthoni magán vagy állami munkaerőpiacon helyezkedjen el (Bhandari–Blumenthal, 2011).

Push és pull faktorok

A hallgatói célú mobilitást számos tényező befolyásolja. Az egyének migrációs döntéséhez sorolható az érintett személy képessége, a befogadó hely, az ún. mezo- és makrokörnyezet. Az európai hallgatói mobilitás nemcsak a kereslet és kínálat dimamikáját követi. A munkaerőpiaci

konceptualizálás ráirányítja a figyelmet a makrokörnyezetre, amely befolyásolja az egyén migrációs döntéseit. Ide tartozik a szülőföldi oktatási rendszer, a gazdasági, demográfiai, politikai helyzet és a presztízs. A hallgatói célú mobilitást kiváltó okokkal kapcsolatban elengedhetetlen figyelembe venni az úgynevezett push (taszító) és pull (húzó) elméletet. A klasszikus értelemben vett push–pull elmélet Etimest George Ravenstein földrajztudós és katona nevéhez fűződik. Az elmélet alapját az képezi, hogy a befogadó országban olyan csábító tényezők vannak jelen, amelyek arra ösztönzik az egyéneket, hogy bevándoroljanak és huzamosabb ideig ott tartózkodjanak. Ezzel szemben a küldő országban azon tényezők vannak túlsúlyban, amelyek kivándorlásra sarkallják az egyéneket (*Hautzinger et al., 2014*). A tradicionális push–pull modellek vizsgálata lehetőséget ad a munkaerőpiaci mechanizmusok által vezérelt nemzetközi migráció okainak feltárására (*Todaro–Maruszkó, 1987*). Az ezt a nézetet követő tudósok szerint a nemzetközi migráció a nemzetközi munkaerő-kereslet és -kínálat eredménye. Hautzinger (*et al., 2014*) szerint a taszító faktorhoz sorolható a küldő országban lévő alacsony életszínvonal, alacsony bérezés, illetve rossz egészségügyi ellátás. Az államnyelv nem megfelelő elsajátítása to-lótényezőként hat (*Erőss et al., 2011*). Ezzel szemben a fogadó országban húzóerővel bírnak a magasabb életszínvonal, a magasabb bérek, a színvonalas, nívós oktatási intézmények, az országban beszélt nyelv (*Hautzinger et al., 2014*). A pull faktorok közé sorolható a jobb munkalehetőség, jobb egészségügyi ellátás, a fejlettebb gazdasági helyzet, családegyesítés, a biztonság, a nyelv megfelelő ismerete és a rokoni-etnikai kapcsolatok is (*Schild, 2016*). Ez utóbbi vonatkozik a külhoni magyarok anyaország felé történő mobilitására. Ha a szülőföldön nem tapasztalható fejlődés és nem jönnek létre olyan munkahelyi lehetőségeket, amelyek megfelelőek lennének a külföldön szerzett tudásszínthez és diplomához, akkor a mobilis hallgatók nem térnek vissza a küldő országba (*Huzdik, 2014*).

A Balassi Intézet mint mobilitási lehetőség

A hallgatói célú mobilitás az egyik legfontosabb tényezője a felsőoktatás nemzetközivé válásának. Az Európai Unió hatékony mobilitási rendszert hozott létre a hallgatók és a kutatók számára. A kontinens azon országai, amelyek még nem tagjai az Európai Uniónak, az európai hallgatói mobilitási rendszer által biztosított lehetőségeket keresik. E kategóriához tartozik Ukrajna is, amely egyelőre a bolognai rendszer által kínált lehetőségeket

próbálja kiaknázni. Az utóbbi években az ukrán kormány különös figyelmet fordít a hallgatói célú mobilitásra, amelyben Ukrajna európai integrációjának egyik eszközét véli felfedezni. A felsőoktatási intézmények igyekeznek lépést tartani a mobilitási programokkal, megteremtve a szükséges szervezeti hátteret (*Kolisnyk, 2013*).

Kárpátalja Ukrajna legnyugatibb megyéjeként speciális szerepet játszik az ország és az Európai Unió közötti kapcsolatok kiépítésében. A közigazgatási egységnek négy európai uniós tagállammal van nemzetközi határa: Románia, Magyarország, Szlovákia és Lengyelország. A kárpátaljai népesség többsége az ukrán etnikumhoz tartozik (80,5%), de számottevő a nemzetiségek száma is: magyarok, románok, oroszok, szlovákok és mások. A magyar közösség, amely a megye lakosságának 12%-át teszi ki, a magyar–ukrán határ mentén él. A helyi magyarság kulturális központja Beregszász, ahol a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola is működik. Napjainkban az ukrainai politikai, gazdasági helyzet miatt egyre több kárpátaljai fiatal választja Magyarországot tanulmányi mobilitás célállomásaként.

A kárpátaljai diákok magyarországi továbbtanulásában kulcsfontosságú szerepet játszik a Balassi Intézet egyetemi előkészítő képzése (korábbi nevén Nemzetközi Előkészítő Intézet). A határon túliak esetében ez a speciális célintézmény egyfajta kitörési pontként tartható számon a felsőoktatási továbbtanulást illetően. Az intézmény sajátos helyet foglal el a magyarországi oktatási intézmények között. Az intézet nem teljes egészében felsőoktatási intézmény, mégis a felsőoktatás részeként tekintenek rá. Elsődleges célja, hogy a külföldi hallgatókat olyan oktatásban részesítse, hogy felzárkózzanak a magyarországi követelményrendszerhez, ottani diáktársaikkal együtt helytálljanak, s sikeres felvételi vizsgát tegyenek az általuk kiválasztott felsőoktatási intézményekbe. Jelenleg az intézet sikeres emelt szintű érettségire készít fel. Mindemellett külön hangsúlyt fektetnek a nevelői célok megvalósítására. Mivel ezen oktatási intézmény a külföldi diákok felkészítésével foglalkozik, fontos kitűzött nevelői cél a környezetváltozáshoz való adaptáció, az új társadalmi környezethez való alkalmazkodás.

Az utóbbi időben jelentősen megnövekedett a szülőföldjüket elhagyó kárpátaljai fiatalok száma. Míg a rendszerváltást követően kárpátaljai viszonylatban főleg a helyi magyarság vett részt az előkészítő képzésen, mára elmondható, hogy az intézmény számottevő ukrán anyanyelvű hallgatót is tudhat a sorai között.

A kutatás hipotézisei

H1: Fercsik (2008) és Gödri (2005) határon túli magyar hallgatókkal végzett kutatásai alapján feltételezzük, hogy az anyaországi támogatáspolitikai küldetése nem valósult meg, a képzettséget szerzett hallgatók többsége nem szülőföldjükön kamatoztatja a Magyarországon megszerzett tudását.

H2: Feltételezzük, hogy a Magyarországon vagy külföldön letelepülő egykori hallgatók tehetősebb családi háttérrel rendelkeznek, magasabb státuszú iskolázott szülők gyermekei.

H3: Hautzinger és munkatársai push–pull elmélete alapján, illetve a fókuszcsoportos interjúk tapasztalatai alapján feltételezzük, hogy a kárpátaljai hallgatók befogadó országban való maradását több tényező befolyásolja. Taszítótényezőként említhető az Ukrajnában kialakult gazdasági válság, a politikai helyzet instabilitása, az országban eluralkodó korrupció, a magyarországi diploma nosztrifikálásának nehézségei. Húzóerőként hatnak a fejlettebb gazdasági viszonyok, a munkaerőpiaci lehetőségek, a magasabb bérek, a kapott diploma magasabb presztízse, a szakmai előmenetel lehetősége, a jobb egészségügyi ellátás.

A vizsgálati minta bemutatása

Kutatásunk célcsoportját a Balassi Intézet előkészítő képzésén végzett kárpátaljai hallgatók képezik. Az alacsony hallgatói létszám miatt teljes körű lekérdezésre törekedtünk. Az intézet 1990-től foglalkozik külhoni magyar hallgatók képzésével. A hallgatói létszámot tekintve 1993-tól napjainkig bocsátottak rendelkezésünkre adatokat. 1993 és 2019 között összesen 669 kárpátaljai származású hallgató vett részt a képzésben.

Az adatfelvétel 2019. március és október között zajlott. A kutatás során egy komplex önkitöltős kérdőívet kellett kitölteni online formában. A Balassi Intézet a statisztikai adatokon kívül nem szolgáltatott információt a kárpátaljai hallgatók elérhetőségét illetően. Az egykori hallgatók felkutatása hólabda módszerrel történt. Az adatbázis elemszáma 338.

Az elemzésekhez használt változók

Munkánk középpontjában a Kárpátaljára hazatérő és a Magyarországon letelepedő egykori hallgatók összehasonlítása áll. Ennek megfelelően a függő változónk dichotomizált változóként jelenik meg. 1 értékkel láttuk el a Kárpátaljára visszatérőket, 0 értéket kaptak a Magyarországra és külföldre

letelepedők, majd fordítottn megvizsgálva 0 értéket kaptak a Kárpátaljára hazatérők és a külföldön letelepülők, míg 1 értéket adtunk a Magyarországon letelepedőknek.

Végleges letelepedési döntés

A végleges letelepedési döntést befolyásoló tényezőket korábbi fókuszcsoportos interjúk és szakirodalmi források (*Hautzinger et al., 2014*) eredményei alapján tártuk fel. Kérdőíves kutatásunk során megvizsgáltuk, hogy melyek azok a húzó- és tolótényezők, amelyek hatással voltak az általunk vizsgált célcsoport végleges letelepedési döntésére. A Kárpátalján jelen lévő társadalmi, gazdasági problémák taszító tényezőként hatnak. Faktorelemzést végeztünk a Kárpátalja problémáiról. Ennek mérése egy 12 ítemes kérdésblokk segítségével történt. A válaszadóknak mindegyik opcióról el kellett dönteniük, hogy milyen mértékben tartják súlyosnak a Kárpátalján fennálló problémákat.

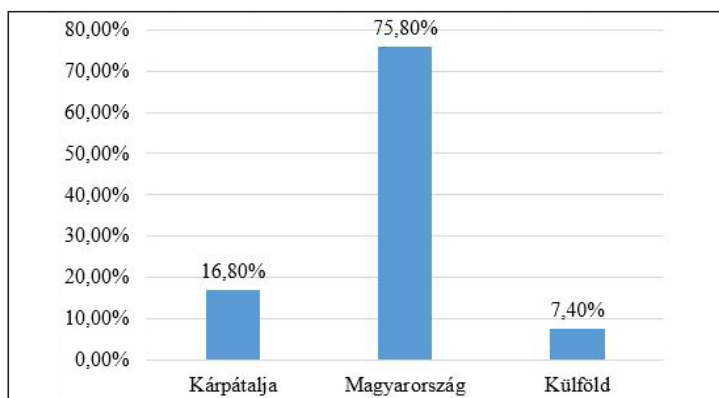
Kutatásunk során megvizsgáltuk azokat a tényezőket is, amelyek húzótenyezőként hathatnak a végleges letelepedési döntést illetően. Kérdőívünkben felsoroltuk azokat a vonzótenyezőket, amelyek a fogadó országban végleges letelepedésre sarkallhatja az egykori hallgatókat. Ennek mérése egy 12 ítemes kérdésblokk segítségével történt. A válaszadóknak mindegyik opcióról el kellett dönteniük, hogy a felsorolt tényezők mennyiben befolyásolták őket a végleges letelepedési döntésben. Ebben az esetben szintén faktoranalízist alkalmaztunk.

A faktoranalízis segítségével kapott faktorokat ANOVA elemzések kialakításához használtuk fel. A vizsgálathoz a faktorok értékeit átalakítottuk 0–100 fokú skálává, majd a faktorokból kétértékű változókat hoztunk létre: átlag felett és átlag alatt jellemző. A hipotézis teszteléséhez a továbbiakban többváltozós logisztikus regresszió segítségével azt vizsgáltuk, hogy a különböző változók és a faktorok hogyan befolyásolják annak esélyét, hogy egy válaszadó hazatér Kárpátaljára vagy Magyarországot választja letelepedése helyszínéül.

A kutatás eredményei

A szociodemográfiai tényezők hatása a végleges letelepedésre

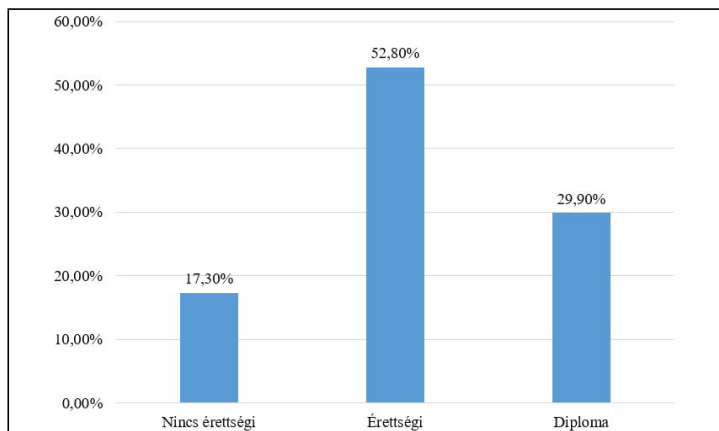
Kérdőíves kutatásunkban megvizsgáltuk, hogy a megkérdezettek tanulmányaik befejezését követően hol telepedtek le. A válaszadók 16,8%-a hazatért szülőföldjére, Kárpátaljára, 75,8% Magyarországot, 7,4% pedig valamely másik külföldi országot választotta végleges letelepedési helyszínéül. Az eloszlásokat az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra. A végleges letelepedés jelölése százalékos megoszlásban (N=338)

Forrás: Saját szerkesztés

Kutatásunk során megvizsgáltuk a végleges letelepedés és a nemek összefüggését. Ebben az esetben nem találtunk szignifikáns összefüggést, azonban fontosnak tarjuk megjegyezni, hogy a Magyarországon maradt egykori hallgatók döntő többsége (64%) nő. A külföldön letelepedők jelentős része (55%) szintén nő. Kárpátaljára azonban inkább a férfiak tértek vissza (54,2%).

Megvizsgáltuk a szülők iskolai végzettségét, amely a kulturális tőke egyik legjelentősebb szegmense. Az apa iskolai végzettsége kiemelten fontos szerepet játszik a következő generáció továbbtanulásában (*Pusztai, 2004*). A kérdőíves felmérés kimutatta, hogy a válaszadók legnagyobb hányadának (52,8%) az édesapja legmagasabb iskolai végzettsége az érettségi, 29,9% édesapja diplomás, míg 17,3% édesapja nem rendelkezik érettséggel.

2. ábra. Az apa iskolai végzettsége százalékos megoszlásban (N=338)

Forrás: Saját szerkesztés

Khi-négyzet próbával megvizsgáltuk a végleges letelepedés összefüggését a szülők iskolai végzettségi szintjével. Az apa esetében szignifikáns kapcsolatot találtunk. A Kárpátaljára visszatérő egykori diákok felének (50,0%) az apja középiskolai végzettséggel rendelkezik. Hasonló tendencia figyelhető meg a Magyarországon letelepülők között. Esetükben ez az arány 56,7%. A külföldön letelepedők esetében felülreprezentált (Adj. Resid.=3,0) azok aránya (57,1%), akik édesapja diplomával rendelkezik. Feltehetően a végleges letelepedési döntéshozatalban jelentős szerepet játszik a családi támogatás és motiváció. A külföldöt választók magasabb kulturális tőkével rendelkeznek, s ez megkönnyítheti számukra az idegen környezethez való alkalmazkodást. Az eloszlásokat az alábbi táblázat szemlélteti.

1. táblázat. Az apa iskolai végzettsége és a végleges letelepedés összehasonlítása (N=338)

		Tanulmányai után hol telepedett le?			Összesen
		Kárpátalja	Magyarország	Külföld	
Apa iskolai végzettsége	Érettségi nélkül	25,0%	16,3%	9,5%	17,3%
	Érettségi	50,0%	56,7%	33,3%	52,8%
	Diploma	25,0%	27,0%	57,1%*	29,9%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Chi2=10,952					
Sign=0,027					

* Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted residuals abszolút értéke nagyobb, mint kettő

Az anya esetében az átkódolt változókkal (nincs érettségi 12,2%, érettségi 57,0%, diploma 30,7%) nem találtunk szignifikáns összefüggést az iskolai végzettséget és a végleges letelepedési döntést illetően, azonban átkódolás előtti változók (általános iskola 6,0%, szakmunkásképző 6,3%, szakközépiskola érettségivel 31,3%, gimnázium 2,4%, érettségi 23,3%, főiskola 9,0%, egyetem tudományos fokozat nélkül 19,4%, egyetem tudományos fokozattal 2,4%) bevonásával szignifikáns összefüggést tapasztalunk. A Kárpátaljára visszatérő egykori diákok esetében jelentősen felülreprezentált (Adj. Resid.=3,1) azok aránya (41,7%), akik édesanyja érettségivel rendelkezik. A Magyarországon letelepedett hallgatók esetében felülreprezentált (Adj. Resid.=2,2) azon volt diákok aránya, akik édesanyja legmagasabb iskolai végzettsége az érettségit is biztosító szakközépiskola vagy technikum. A külföldöt választók esetében azon egykori hallgatók aránya (14,3%) felülreprezentált (Adj. Resid.=3,3), akiknek az édesanyja tudományos fokozattal rendelkezik. Az eloszlásokat az alábbi táblázat szemlélteti. A nem, a családi állapot, az anyagi helyzet és a végleges letelepedés között nem találtunk szignifikáns összefüggést.

2. táblázat. Az anya iskolai végzettsége és a végleges letelepedés összehasonlítása (N=338)

		Tanulmányai után hol telepedett le?			Összesen
		Kárpátalja	Magyarország	Külföld	
Anyai iskolai végzettsége	Általános iskola	12,5%*	4,2%	4,8%	5,8%
	Szaktanulmányok végző	4,2%	7,5%	9,5%	7,2%
	Szakközépiskola érettségivel	16,7%	34,1%	28,6%	30,4%
	Gimnázium	0,0%	1,4%	0,0%	0,7%
	Érettségi	41,7%	22,0%	4,8%	24,3%
	Főiskola	4,2%	10,7%	14,3%	9,9%
	Egyetem tudományos fokozat nélkül	18,8%	18,2%	23,8%	18,8%
	Egyetem tudományos fokozattal	2,1%	1,9%	14,3%	2,8%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Chi2=33,346 Sign=0,003					

* Az aláhúzott szereplő értékeknél az adjusted residuals abszolút értéke nagyobb, mint kettő

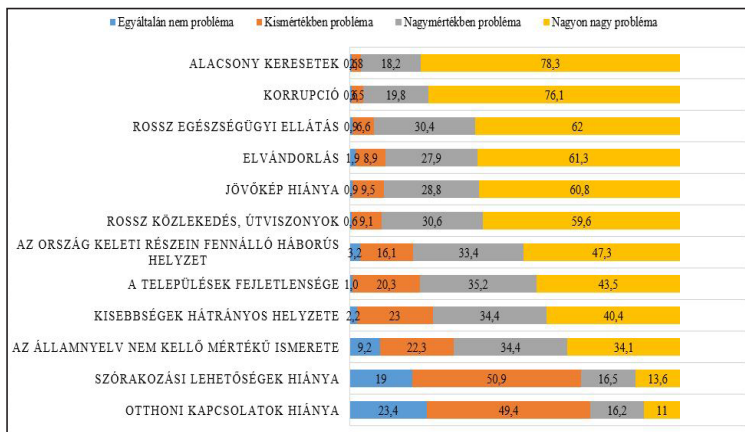
Összességében véve hipotézisünk beigazolódott, miszerint az egykori képzett hallgatók nem térnek vissza szülőföldjükre. A Balassi Intézet egyetemi előkészítőjében tanuló egykori kárpátaljai hallgatók megszerzett tudásukat nem szülőföldjükön kamatoztatják. Döntő többségük Magyarországot választotta végleges letelepedésük helyszínévé. Eredményeink alátámasztják Mirnics, 2001; Erdei-Papp Z., 2006; Fercsik, 2008; L. Rédei, 2009; Csete et al., 2010 korábbi eredményeit, miszerint a külföldi magyarok a továbbtanulási döntéskor ideiglenes mobilitást terveznek, azonban gyakran végleges letelepedéssé válik. Ennek tükrében leszögezhető, hogy a külföldiek számára az anyaországban történő felsőoktatási továbbtanulás egy olyan migrációs lépcső, amely megteremtheti a célországban való végleges letelepedés feltételét. Szintén részben beigazolódott azon hipotézisünk, miszerint a Magyarországon vagy külföldön letelepedő egykori hallgatók tehetősebb családi háttérrel rendelkeznek, magasabb státuszú iskolázott szülők gyermekei. Noha az anyagi helyzet nem befolyásolja a döntést, az eredmények alapján jól látható, hogy azon egykori hallgatók, akik szülei magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, Magyarországon vagy külföldön telepednek le. Ezzel szemben az alacsonyabb iskolázottságú szülők gyermekei körében felülreprezentáltak azok aránya, akik tanulmányaik befejeztével hazatérnek szülőföldjükre. Ennek hátterében feltehetően az áll, hogy a magasabb iskolai végzettség összefüggésben áll

a tudatosabb jövőkép kialakításával. A nagyobb kulturális tőke ambíciózusabb jövőterveket eredményez. A magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei mélyebb háttértudással, nagyobb rutinnal rendelkeznek, feltehetőleg ezért nyitottabbak a magyarországi vagy külföldi letelepedés irányába (Pusztai, 2015; Ferge, 1976; Bourdieu, 1999).

A push/pull faktorok hatása a végleges letelepedési döntésre

A vizsgált célcsoportnak súlyoznia kellett Kárpátalja problémáit. Legnagyobb problémaként az alacsony kereseteket (78,3%) és a korrupciót (76,1%) jelölték. Nagyon nagy problémaként tartják számon az elvándorlást (61,3%) és a rossz egészségügyi ellátást (62%). Az otthoni kapcsolatok (23,4%), valamint a szórakozási lehetőségek hiányát (19%) tartják a legkevésbé problémának Kárpátalján. Az eloszlásokat az alábbi ábra szemlélteti.

3. ábra. Az egykori hallgatók Kárpátalján fennálló problémák mértékéről alkotott véleménye (N=338)

Forrás: Saját szerkesztés

Faktoranalízissel megvizsgáltuk Kárpátalja problémáit. Esetünkben az együtt mozgó kijelentések három faktorba rendeződtek. Az első faktor a rossz közlekedés, útviszonyok, alacsony kereset, korrupció, a települések fejletlensége, rossz egészségügyi ellátás és jövőkép hiánya kijelentéseket tartalmazza. A második faktorba a következő problémák csoportosultak: az államnyelv nem kellő mértékű ismerete, a kisebbségek hátrányos helyzete, az elvándorlás és az ország keleti részén fennálló háborús helyzet. A harmadik faktorhoz tartoznak az otthoni kapcsolatok és a szórakozási

lehetőségek hiánya. Az első faktor tehát a szociálpolitikai és gazdasági problémákra, a második a kisebbségi léthelyzet problémáira, a harmadik pedig a társadalmi integrációs problémákra utaló kijelentéseket csoportosította össze, ezért így neveztük el őket. A faktorok összetételét és a faktorsúlyokat az alábbi táblázat tartalmazza.

3. táblázat: A tolotényezők faktora

	1. faktor Szociálpolitikai és gazdasági problémák	2. faktor Kisebbségi léthelyzet problémái	3. faktor Társadalmi integrációs problémák
rossz közlekedés, útviszonyok	,786		
alacsony keresetek	,758		
korruptió	,757		
a települések fejletlensége	,641		
rossz egészségügyi ellátás	,599		
jövőkép hiánya	,538		
az államnyelv nem kellő mértékű ismerete		,765	
kisebbségek hátrányos helyzete		,692	
elvándorlás		,645	
az ország keleti részein fennálló háborús helyzet		,609	
otthoni kapcsolatok hiánya			,761
szórakozási lehetőségek hiánya			,718

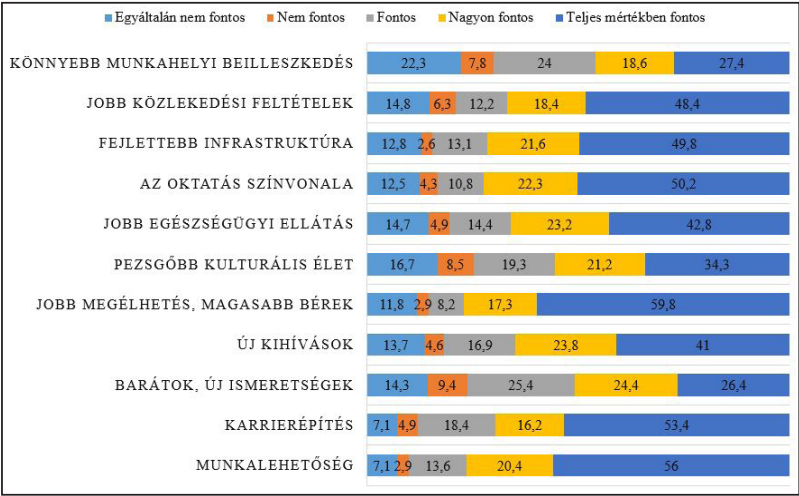
Forrás: Saját szerkesztés

Kutatásunk során megvizsgáltuk, hogy milyen húzó tényezők motiválták a Magyarországon letelepedő egykori hallgatókat. Az eredmények jól tükrözik, hogy a végleges letelepedési döntésben leginkább a jobb megélhetés, magasabb bérek (59,8%), illetve a jobb munkalehetőség (56,0%) csábította az egykori hallgatókat. Fontos tényezőként játszott szerepet az oktatás színvonala (50,2%) és a fejlettebb infrastruktúra. A volt hallgatók a végleges letelepedést illetően a könnyebb munkahelyi beilleszkedést és a barátok, új ismeretségek szerzését kevésbé tartották fontosnak.

A húzó tényezőkre adott válaszokat adatredukció érdekében faktoranalízissel vizsgáltuk (4. ábra). Az elemzés eredményeként az együttható változók három faktorba csoportosultak. Az első faktor a fejlettebb infrastruktúra, a jobb közlekedési feltételek, a jobb egészségügyi ellátás, az oktatás színvonala, a jobb megélhetés, a pezsgőbb kulturális élet állításokat tartalmazza. A második faktorba az új kihívások, a barátok, új ismeretségek, a könnyebb munkahelyi beilleszkedés, a tapasztalatszerzés tényezők rendeződtek. A harmadik faktor a munkalehetőség és a karrierépítés

húzótenyezőket tartalmazza. Az első faktorunk a fejlettebb szocioökonómiai környezetre, a második a szakmai lehetőségre és társadalmi integrációra, a harmadik pedig a munkaerőpiaci lehetőségekre utaló tényezőket csoportosította. A faktorok összetételét és a faktorsúlyokat a 4. táblázat tartalmazza.

4. ábra. Az egykori hallgatók húzótenyezők mértékéről alkotott véleménye (N=338)

Forrás: Saját szerkesztés

4. táblázat. A húzótenyezők faktora

	1. faktor Fejlettebb szocio- ökonómiai környezet	2. faktor Szakmai lehetőségek és társadalmi integráció	3. faktor Munkaerőpiaci lehetőségek
fejlettebb infrastruktúra	,881		
jobb közlekedési feltételek	,839		
jobb egészségügyi ellátás	,822		
az oktatás színvonala	,813		
jobb megélhetés, magasabb bérek	,674		
pezsgőbb kulturális élet	,570		
új kihívások		,715	
barátok, új ismeretségek		,667	
könnyebb munkahelyi beilleszkedés		,666	
tapasztalatszerzés		,652	
munkalehetőség			,841
kARRIERÉPÍTÉS			,822

Forrás: Saját szerkesztés

A faktorokat ANOVA elemzéseknek vetettük alá. Megvizsgáltuk a letelepedés és a legfontosabb társadalmi háttérváltozók különbségeit, a push/pull hatásokat a létrehozott faktorok mentén.

A nemek és a faktorok összehasonlításánál a tolótényezők közül a szociálpolitikai és gazdasági, valamint a kisebbségi léhelyzetből fakadó problémák esetében tapasztalunk szignifikáns különbséget. A húzóte-
nyezőknél a fejlettebb szocioökonómiai környezet faktornál mutatható ki szignifikáns különbség. A nők súlyosabb problémának tartják a Kárpát-
alján uralkodó szociálpolitikai és gazdasági problémákat. A kisebbségi létből eredő problémákat szintén a nők ítélik meg jelentősebb kárpátaljai akadállynak. Az átlagokat az alábbi táblázat szemlélteti.

**5. táblázat. A nemek közötti különbségek átlagpontszámai
a push és pull faktorokban**

Nem		Szociálpolitikai és gazdasági problémák push	Kisebbségi léhelyzet problémái push	Fejlettebb szocioökonómiai környezet pull
Férfi	Átlag	75,28	64,89	59,87
	Elemsszám	117	117	113
Nő	Átlag	78,45	70,88	66,52
	Elemsszám	182	182	173
Összesen	Átlag	77,21	68,54	63,90
	Elemsszám	299	299	286
Szignifikancia		0,041	0,002	0,004

Forrás: Sajtó szerkesztés

A kisebbségi léhelyzet problémáit illetően szignifikáns különbség tapasztalható a tekintetben, hogy milyen szintű az anya iskolai végzettsége ($p=0,002$). Azon hallgatók, akik édesanyja nem szerzett diplomát, tartják leginkább fontosnak a kisebbségi léhelyzetből eredő problémákat. A főiskolai végzettséggel rendelkező édesanyák gyerekei magasabbra értékelik a húzóte-
nyezőként ható munkaerőpiaci lehetőségeket. Az átlagokat az alábbi táblázat szemlélteti.

**6. táblázat. Az anya iskolai végzettsége közötti különbségek átlagpontszámai
a push és pull faktorokban**

Anya iskolai végzettsége		Kisebbségi léhelyzet problémái push	Munkaerőpiaci lehetőségek pull
Általános iskola	Átlag	72,93	63,75
	Elemsszám	16	15
Szaktanulási iskola	Átlag	65,20	63,64
	Elemsszám	21	21

Anya iskolai végzettsége		Kisebbségi léthelyzet problémái push	Munkaerőpiaci lehetőségek pull
Szakközépiskola érettségivel	Átlag	67,85	60,57
	Elemzés	96	94
Gimnázium	Átlag	70,17	54,20
	Elemzés	7	4
Érettségi	Átlag	71,67	58,70
	Elemzés	65	65
Főiskola	Átlag	72,23	65,61
	Elemzés	29	25
Egyetem (tudományos fokozat nélkül)	Átlag	60,63	60,78
	Elemzés	60	55
Egyetem tudományos fokozattal	Átlag	44,86	38,20
	Elemzés	7	7
Összesen	Átlag	68,46	60,38
	Elemzés	301	286
Szignifikancia		0,002	0,023

Forrás: Saját szerkesztés

Az apa iskolai végzettsége kategóriáit faktoronként összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a kisebbségi léthelyzetből eredő problémákat és a húzóerőként ható munkaerőpiaci lehetőségeket illetően szignifikáns különbség mutatható ki. Legnagyobb mértékben a főiskolai diplomával rendelkező apák gyermekei szembesülnek a kisebbségi létből eredő problémákkal. A munkaerőpiaci lehetőségek faktor tekintetében az általános iskolai végzettséggel rendelkező apák gyermekei tartják ezt húzóerőzőnek. Feltehetően ennek hátterében az áll, hogy ezek a fiatalok kitörési lehetőségként tekintenek külföldre, látva az apjuk alacsony társadalmi státuszát. Az átlagokat az alábbi táblázat szemlélteti.

7. táblázat Az apa iskolai végzettsége közötti különbségek átlagpontszámai a push és pull faktorokban

Apa iskolai végzettsége		Kisebbségi léthelyzet problémái push	Munkaerőpiaci lehetőségek pull
Általános iskola	Átlag	71,67	66,41
	Elemzés	23	23
Szaktanulmányiskola	Átlag	70,12	57,09
	Elemzés	30	28
Szakközépiskola érettségivel	Átlag	66,86	59,68
	Elemzés	104	99

Apa iskolai végzettsége		Kisebbségi léthelyzet problémái push	Munkaerőpiaci lehetőségek pull
Gimnázium	Átlag	69,90	50,72
	Elemszám	2	1
Érettségi	Átlag	70,43	63,47
	Elemszám	42	51
Főiskola	Átlag	73,66	60,27
	Elemszám	19	19
Egyetem (tudományos fokozat nélkül)	Átlag	69,34	62,20
	Elemszám	57	53
Egyetem tudományos fokozattal	Átlag	51,74	43,57
	Elemszám	14	14
Összesen	Átlag	68,46	60,38
	Elemszám	301	287
Szignifikancia		0,005	0,009

Forrás: Saját szerkesztés

Az anyagi helyzet kategóriáit összehasonlítva megállapítható, hogy a szociálpolitikai, gazdasági problémák faktorának átlaga az átlagosnál sokkal rosszabb anyagi helyzet kategória esetében volt a legnagyobb (81,24) és az átlagosnál sokkal jobb kategória esetében volt a legkisebb (66,61). Feltehetően a szerényebb anyagi helyzettel rendelkező egykori hallgatók számára még inkább taszítótényezőként hatnak a Kárpátalján fennálló szociálpolitikai és gazdasági nehézségek, hiszen saját magukon tapasztalják nap mint nap ennek hatását: Ukrajna jelenlegi instabil társadalmi és gazdasági helyzete miatt ítélik meg rosszabbnak saját életkörülményeiket. Az átlagokat az alábbi táblázat szemlélteti.

8. táblázat: Az anyagi helyzet közötti különbségek átlagpontszámai a push és pull faktorokban

Anyagi helyzet		Szociálpolitikai és gazdasági problémák push
Az átlagosnál sokkal jobb	Átlag	66,61
	Elemszám	14
Az átlagosnál valamivel jobb	Átlag	77,50
	Elemszám	38
Nagyjából átlagos	Átlag	77,89
	Elemszám	161
Az átlagosnál valamivel rosszabb	Átlag	75,94
	Elemszám	58

Anyagi helyzet		Szociálpolitikai és gazdasági problémák push
Az átlagosnál sokkal rosszabb	Átlag	81,24
	Elemsszám	31
Összesen	Átlag	77,29
	Elemsszám	302
Szignifikancia		0,010

Forrás: Saját szerkesztés

A végleges letelepedést magyarázó változók kategóriái szerint a fejlettebb szociökonómiai környezet és munkaerőpiaci lehetőségek pull faktorok átlagai jelentősen különböztek ($p=0,010$). A Magyarországra letelepedő hallgatók jóval fontosabbnak tartják az anyaországban lévő fejlettebb szocioökonómiai környezetet és a jobb munkaerőpiaci lehetőségeket, mint Kárpátaljára visszatérő társaik. Az átlagokat az alábbi táblázat szemlélteti.

9. táblázat: A végleges letelepedés közötti különbségek átlagpontszámai a push és pull faktorokban

Tanulmányai után hol telepedett le		Fejlettebb szocio-ökonómiai környezet pull	Munkaerőpiaci lehetőségek pull
Kárpátalja	Átlag	42,34	46,31
	Elemsszám	42	
Magyarország	Átlag	67,56	63,97
	Elemsszám	204	
Más külföldi ország	Átlag	50,66	51,20
	Elemsszám	19	
Összesen	Átlag	63,41	60,25
	Elemsszám	265	
Szignifikancia		0,000	0,000

Forrás: Saját szerkesztés

A továbbiakban többlépcsős logisztikus regresszióba vontuk be a különböző kétértékű társadalmi háttérváltozókat, azzal a céllal, hogy megvizsgáljuk, mely tényezők bírnak befolyásoló erővel a végleges letelepedési döntést illetően. A logisztikus regresszió függő változóját a végleges letelepedés képezte, ahol az első elemzésben Kárpátalját 1-gyel, míg Magyarországot vagy más külföldi országot 0-val jelöltük. Magyarázó változóként az egykori hallgatók szociodemográfiai jellemzőit (szülők iskolai végzettsége, anyagi helyzet, családi állapot) és a dichotomizált faktorokat vontuk be. A modell szignifikáns, a magyarázó ereje 45 százalékos (Nagelkerke $R^2=0,45$). Ebben a modellben két húzóerővel bíró faktornak (fejlettebb

szocioökonómiai környezet és munkaerőpiaci lehetőségek) van szignifikáns befolyásoló ereje. A fejlettebb szocioökonómiai környezet és a jobb munkaerőpiaci lehetőségek 92,3%-kal csökkentik annak esélyét, hogy az egykori hallgatók visszatérjenek szülőföldjükre (mindkét faktor esetében $p=0,000$; $\text{Exp}(B)=0,077$). A szülőföldre hazatérés tekintetében azt tapasztaljuk, hogy a társadalmi tényezőknek nincs szignifikáns befolyásoló ereje.

A második modellben függő változóként Magyarországot és más külföldi országot 1-gyel, Kárpátalját 0-val jelöltük. Magyarázó változóként ebben az esetben is a szociodemográfiai jellemzőket és a dichotomizált faktorokat vontuk be. A modell szignifikáns, magyarázó ereje 46 százalékos (Nagelkerke $R^2=0,46$). Ebben a modellben két húzóerőként ható faktornak (fejlettebb szocioökonómiai környezet és munkaerőpiaci lehetőségek) van szignifikáns befolyásoló ereje. A pull faktorként ható fejlettebb szocioökonómiai környezet tizenegyszeresen növeli annak esélyét, hogy az egykori hallgatók Magyarországon telepedjenek le ($p=0,001$; $\text{Exp}(B)=11,83$). A kedvezőbb munkaerőpiaci lehetőségek szintén jelentősen növelik (tizenháromszorosan), hogy az egykori hallgatók Magyarországot válasszák végleges letelepedésük helyszínéül ($p=0,000$; $\text{Exp}(B)=13,182$). Feltehetően ebben szerepet játszik, hogy a diplomájuk nem illeszkedik a kárpátaljai munkaerőpiac feltételeihez. A képzett embereknek nincs lehetőségük szülőföldjükön gyakorolni szakmájukat, vagy a szakválasztási lehetőségek nem felelnek meg a kárpátaljai munkaerőpiaci elvárásoknak. Ez elsősorban a jogi, a mérnöki, az orvosi szakokra vonatkozik. Az anyaországban azonban a felsorolt szakok a munkaerőpiacon a legnagyobb presztízzsel bírnak. Ezzel megvalósul a brain waste (agyvesztés) jelensége (Csanády *et al.*, 2008).

Az eredmények alapján elmondható, hogy harmadik hipotézisünk – *a kárpátaljai hallgatók befogadó országban való maradását több tényező befolyásolja. Taszítótényezőként említhető az Ukrajnában kialakult gazdasági válság, a politikai helyzet instabilitása, az országban eluralkodó korrupció, a magyarországi diploma nosztrifikálásának nehézségei. Húzóerőként hatnak a fejlettebb gazdasági viszonyok, a munkaerőpiaci lehetőségek, a magasabb bérek, a kapott diploma magasabb presztízse, szakmai előmenetel lehetősége, a jobb egészségügyi ellátás* – részben beigazolódott. A végleges letelepedési döntésben szerepet játszottak a push és pull faktorok. A vizsgált célcsoport körében a végleges letelepedést illetően a húzó tényezők játszottak hangsúlyosabb szerepet. Hazai és nemzetközi kutatások eredményei is arról tanúskodnak, hogy a kedvezőbb gazdasági tényezők, munkaerőpiaci feltételek és fejlettebb szociális ellátórendszerek

kiemelkedően ösztönző erejűek (*Massey et al., 2001; Hautzinger et al. 2014*). Mindazonáltal a taszítótényezők is befolyásoló erővel bírnak, viszont a pull tényezők felülírják az előbbiek hatását.

Összegzés

Tanulmányunkban a Balassi Intézet egyetemi előkészítő képzésén tanuló egykori hallgatók végleges letelepedési döntéseit vizsgáltuk. Az eredmények alapján arra mutathatunk rá, hogy a Balassi Intézet egyetemi előkészítőjében tanuló egykori kárpátaljai hallgatók tanulmányaik befejeztével nem térnek vissza szülőföldjükre. Döntő többségük Magyarországot választotta végleges letelepedésük helyszínékként. Feltártuk, hogy melyek azok a társadalmi háttérváltozók, amelyek hatással vannak a végleges letelepedési döntésre. A nem, a családi állapot, az anyagi helyzet nem befolyásolja a döntést, a szülők iskolai végzettsége azonban hat a döntéshozatalra. Az eredmények alapján jól látható, hogy azon egykori hallgatók, akik szülei magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, Magyarországon vagy külföldön telepednek le. A hazai és nemzetközi szakirodalmak egyaránt felhívják a figyelmet arra, hogy hallgatói célú mobilitás esetén a végleges letelepedési döntést illetően elengedhetetlen figyelembe venni az úgynevezett push (taszító) és pull (húzó) elméletet. Feltérképeztük a kárpátaljai hallgatók mobilitását leginkább befolyásoló húzó- és tolótényezőket. Megvizsgáltuk továbbá a Magyarországon tanuló határon túli magyar hallgatók szülőföldön vagy anyaországban való végleges letelepedési döntésére ható tényezőket. A push és pull faktorokat, illetve a társadalmi háttérváltozókat logisztikus regresszióanalízissel vizsgáltuk. Feltártuk, hogy melyek azok a tényezők, amelyek leginkább növelik vagy csökkentik annak esélyét, hogy a vizsgált egykori hallgatók visszatérnek szülőföldjükre, vagy Magyarországot választják végleges letelepedésük célállomásaként. Kutatásunk során kirajzolódott, hogy az egykori hallgatók döntéshozatalára leginkább a húzótenyezők hatnak. Ezzel magyarázható, hogy a vizsgált célcsoport jelentős hányada (75,80%) Magyarországon telepedett le.

Irodalomjegyzék

Bhandari, Rajika–Blumenthal, Peggy (2011): *International Students and Global Mobility in Higher Education. National Trends and New Directions*. Palgrave Macmillan US. New York.
Bourdieu, Pierre (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: *Angelusz Róbert* (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest.

- Erdei Itala* (2005) Hallgatói mobilitás a Kárpát-medencében. In: *Educatio*. 2005/2 334–336.
- Erőss Ágnes – Filep Béla – Rácz Katalin – Tátrai Patrik – Váradi Mónika Mária – Doris Wastl – Walter* (2011): Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. In: *Tér és Társadalom*. 4. 3–19.
- Fercsik Rita* (2008): Szülőföldről a hazába – és vissza? In: *Szarka László – Kötél Emőke* (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*, Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 124–138.
- Ferge Zsuzsa* (1976): A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In: *Heleszta Sándor* (szerk.): *Művelődésszociológiai szöveggyűjtemény*. Tankönyvkiadó, Budapest. 71–81.
- Gödri Irén* (2005): A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. In: *Gödri Irén – Tóth Pál Péter* (szerk.): *Bevándorlás és beilleszkedés a szomszédos országokból. Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. Budapest, KSH Népeségstudományi Kutatóintézet. 69–129.
- Hautzinger Zoltán – Hegedüs Judit – Klenner Zoltán* (2014): A migráció elmélete. Budapest. Nemzeti Közzolgálati Egyetem.
- Huzdik Katalin* (2014): Migrációs potenciál alakulása, és az azt befolyásoló tényezők a XXI. század első évtizedében Magyarországon. Doktori értekezés. Gödöllő. Szent István Egyetem.
- King, Russel – Raghuram, Parvati* (2013): International Student Migration: Mapping the Field and New Research Agendas. In: *Population, Space and Place*. 19. 127–137.
- Kolisnyk, Dmytro* (2013): International Student Mobility as a Factor of the European Integration of Ukrainian Youth. In: *PRADEC Conference Proceedings* 1. 42–48.
- Langerné Rédei Márta* (2008): A tanulmányi célú mobilitás. MTA doktori értekezés. Budapest.
- Massey, Douglas S. – Arango, Joaquin – Hugo Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino Adela – Taylor J. Edward* (2001): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In: *Sik Endre* (szerk.): *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium. Budapest. 9–40.
- Pusztai Gabriella* (2004): Iskola és közösség. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pusztai Gabriella* (2015): Tökeelméletek az oktatáskutatásban. In: *Varga Aranka* (szerk.): *A nevelésszociológia alapjai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar – Neveléstudományi Intézet – Romológiai és Nevelésszociológiai Tanszék – Wlisslocki Henrik Szakkollégium. 137–160.
- Rédei Márta* (2009): A tanulmányi célú mozgás. Budapest, Reg-Info Kft.
- Rédei Márta* (2014): Vándorló diákok. In: *Demográfia* 57/1. 73–93.
- Schild Marianna* (2016): A migráció pszichológiai vetületei. In: *Hadtudományi Szemle*. 1. 270–281.
- Szentannai Ágota* (2001): A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. In: *Regio*, 4. 113–131.
- Teperics Károly* (2012): A tanulmányi célú nemzetközi migráció Magyarországon – esettanulmány Debrecen. In: *Nyári Diána* (szerk.): *Kockázat – Konfliktus – Kihívás. A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmánykötete*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék. 845–858.
- Todaro, Michael P. – Maruszko, Lydia* (1987): Illegal Migration and US Immigration Reform: A Conceptual Framework. In: *Population and Development Review*. 13. 101–114.
- Van Mol, Christof* (2014): Intra-European Student Mobility in International Higher Education Circuits. *Europe on the Move*. Basingstoke–New York, Palgrave Macmillan.

Darcsi Karolina* – Orosz Ildikó** – Molnár D. István***

A „KMKSZ” – UMP szereplése a 2020-as ukrajnai helyhatósági választásokon

2020. október 25-én nyolcadik alkalommal tartottak helyhatósági választásokat Ukrajnában. A megszállt területek kivételével egész Ukrajnában a különböző szinteken az újonnan kialakított járásokba és a leendő kistérségekbe, összesen 1577 helyi tanácsba 43122 képviselői és 1421 polgármesteri mandátumért lehetett indulni. A választások előzményéhez tartozik, hogy közvetlenül a választások előtt ismét új választási rendszert vezettek be, valamint új közigazgatási szerkezetet alakítottak ki.

A decentralizáció

Az évek óta húzódó decentralizációs folyamatnak 2020-ra sikerült a végére érni, így kialakításra kerültek a kistérségek (OTF), és összevonásokkal csökkentették a járások számát. A közigazgatás-szerkezeten eszközölt módosítások azonban nem kerültek be az Alkotmányba, ezért hogy elkerüljenek egy alkotmányellenes választást, gyakorlatilag továbbra is a régi rendszernek megfelelően kialakított kistérségek városi, nagyközségi és községi tanácsaiba írták ki a választásokat, s a kistérség kifejezést, mely az új közigazgatási alapegységeket hivatott jelölni, egyáltalán nem használták.

Kárpátalján a kistérségek kialakítása hosszan váratott magára, az országban az utolsók közt 2019. szeptember 26-án fogadta el a megyei tanács Kárpátalja megye területiális közösségei létrehozásának távlati tervét. Mint ismeretes, 2019 szeptemberéig Kárpátalja Ukrajna egyetlen olyan megyéje volt, ahol még nem fogadták el a távlati tervet az egyesült területi közösségek (azaz kistérségek) kialakításáról. Az ülés elején Ihor Bondarenko, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal akkori elnöke arra szólította fel a megyei képviselőket, hogy szavazzák meg a projektet, amelyet addig mesterségesen gátoltak. A kistérségek kialakításánál

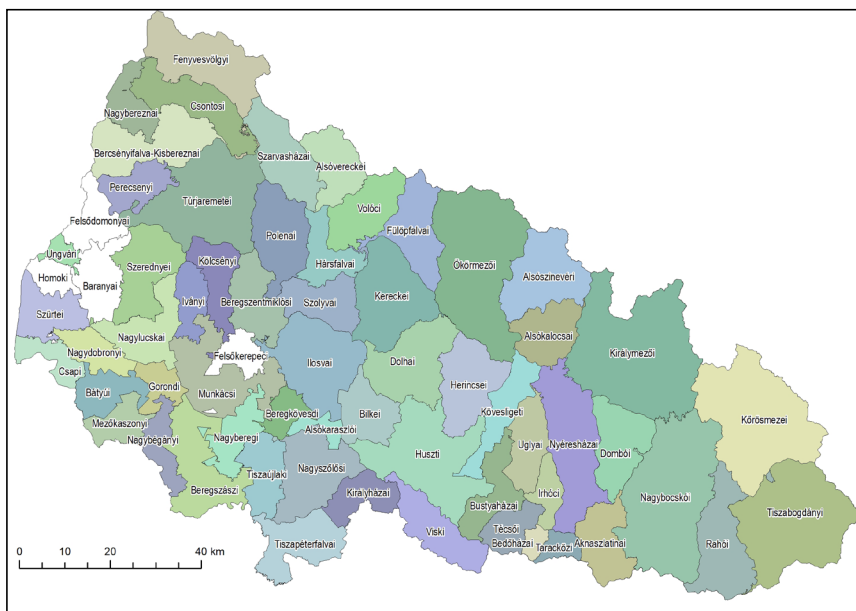
*Tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke; kutató, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont

**Elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; docens, Pedagógia és Pszichológia Tanszék

*** Tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus tanszéke; kutató, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont

nem minden esetben vették figyelembe a törvény által előírt „önkéntes egyesülés elvét”, a megye lakossága több helyen is tiltakozó akciókat szervezett a mesterségesen kialakított településegysítések terve miatt, a szavazás napján is a megyeháza előtt reggeltől több száz ember tüntetett, akik egy jelentős csoportját az Ungvárral szomszédos települések lakosai alkották. Ők az Ungvárhoz való csatlakozás ellen tiltakoztak. Végül a szavazásra bocsátott projektet a beregisztrált 54 képviselő közül 37-en szavazták meg. A távlati terv értelmében Kárpátalján 54 kistérséget hoztak volna létre. A kistérségek ügyében magyar szempontból fontos döntés meghozatalában jelentős szerep hárult Barta József-re, a Kárpátaljai Megyei Tanács első elnökhelyettesére, a KMKSZ alelnökére, aki magyar szempontból „sikernek és győzelemnek” könyvelte el az elfogadásra beterjesztett tervezetet. Ez azt jelenti, hogy a magyar többségű települések saját kistérségeket hozhattak létre. Így a magyarok lakta vidéken az Ungvári járásban bekerült a tervbe a Homoki, a Szürtei, a Csapi, a Nagydobronyi, a Beregszászi járásban a Bányai, a Kaszonyi és a Beregszászi, a Nagyszőlősi járásban a Tiszaújlaki és a Tiszapéterfalvai, a Huszti járásban pedig a Viski kistérség. A terv számos módosításon esett át, végül a 2020. május 13-án Ukrajna Miniszteri Kabinete által elfogadott terv 64 kistérség kialakítását hagyta jóvá (*Ukrajna Miniszteri Kabinete, 2020*) (1. ábra).

1. ábra. Kárpátalja kistérségei a 2020-as közigazgatási reformot követően

Forrás: Saját szerkesztés www.decentralization.gov.ua alapján

A decentralizáció következő lépéseként a kormány 2020 júniusában hagyta jóvá a tervet, melynek alapján a megyéket új, az eddigieknél lényegesen nagyobb területű és jelentősebb lélekszámú járásokra osztották fel. A járások száma így a korábbi 490-ről 129-re csökkent az országban, Kárpátalján megszűnt a korábbi 13 járásra való felosztás, helyettük 6 nagyobb járást alakítottak ki: Munkácsi, Ungvári, Beregszászi, Huszti, Técsői és Rahói járásokat (1. táblázat).

1. táblázat. Kárpátalja járásai a 2020-as közigazgatási reformot követően

A közigazgatási egység neve	Kistérségek száma	Népesség, fő (2020)	Magyarok aránya a 2001-es népsz. alapján, %
Beregszászi járás	10	208 420	42,1
Huszti járás	13	268 303	2,0
Munkácsi járás	13	253 562	5,9
Rahói járás	4	82 568	3,6
Técsői járás	10	185 023	2,8
Ungvári járás	14	255 915	13,9
Kárpátalja	64	1 253 791	12,1

Forrás: www.decentralization.gov.ua

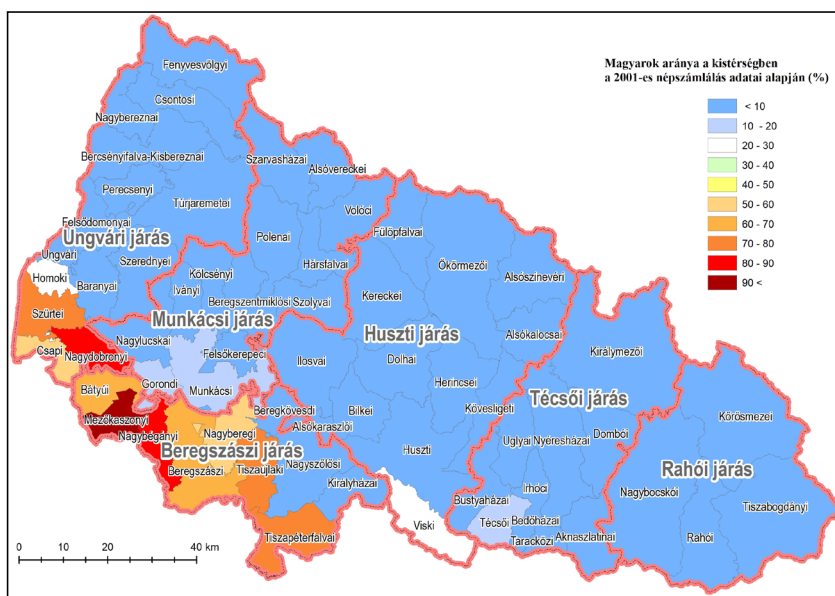
Magyar szempontból ugyan megmaradt központnak a Beregszászi járás, mely korábban ez egyetlen magyar többségű járás volt a megyében, de az összevonások következtében megváltozott az etnikai arány, és kisebbségbe került a magyarság. A Beregszászi járáshoz csatolt korábbi Nagyszőlősi járás és az ilosvai járási Beregkövesdi kistérség jelentősen növelte az ukránok arányát, így a magyarok a járás lakosságának csupán 42,1%-át adják. Az Ungvári járásban a magyarok a népesség 13,9%-át alkotják, míg a többi járásban ez az arány nem éri el a 10%-ot sem, így a Husztiban 2%, a Munkácsiban 5,9%, a Rahóiban 3,6%, a Técsői járásban pedig 2,8% a magyarok aránya.

Az újonnan kialakított kistérségek többségében az ukránok, 10-ben a magyarok és 1-ben a román nemzetiségűek alkotják a többséget. A legtöbb magyar többségű kistérség, szám szerint 7, a Beregszászi járás területén található (2. ábra). A Beregszászi járás 10 kistérsége közül csak a Nagyszőlősi, a Királyházaiban és a Beregkövesdi kistérségben a magyarok. Azonban itt a magyarok aránya nem éri el a 10%-ot sem. A Beregszászi kistérségben 64,7%, a Tiszapéterfalvaiban 74,2%, a Tiszaújlaki kistérségben 71,2%, a Bátyúi kistérségben 60,9%, a Mezőkaszonyi kistérségben 90,7%, a Nagybecsényi kistérségben 81,4%, a Nagybereg kistérségben 51,7% a magyarok aránya.

Három magyar többségű kistérség található az Ungvári járás területén, ezek a Nagydobronyi kistérség (87,3%), a Csapi kistérség (52,0%) és a Szürtei kistérség (70,8%).

A többi kistérségben a magyarok kisebbségben vannak. Jelen-tős a magyarok aránya a Viski (23,0%), a Homoki (20,6%), a Munkácsi (10,6%), a Técsői (11,8%) és a Gorondi kistérségben (15,1%). A többi kis-térségben a magyarok a lakosság kevesebb mint 10%-át adják.

2. ábra. A magyarok aránya a kialakított kistérségekben a 2001-es népszámlálás adatai alapján

Forrás: Saját szerkesztés

A választási törvény

Az új választási törvény elfogadására nem sokkal a választások előtt került sor. A szabályozás értelmében a községi, nagyközségi és városi tanácsok megválasztására azokban a kistérségekben, amelyekben a választópolgárok száma nem éri el a 10 ezret, változatlanul a többségi választási rendszer alapján, többmandátumú választókerületekben került sor. Minden ilyen választókerületből legalább két, de legfeljebb négy képviselőt lehetett megválasztani. Egy választási fordulót rendeztek.

A megyei, járási tanácsok képviselőit, illetve azoknak a városi, városi kerületi, községi és nagyközségi tanácsoknak a képviselőit, amelyekben 10 ezer vagy ennél több választópolgár él, nyílt listás arányos választási

rendszer alapján választották meg. Ilyenkor az adott település vagy közigazgatási egység egyetlen nagy választókerületet képez, amely választókerületekre oszlik. A választás egyfordulós.

Azokban a községekben, nagyközségekben és városokban, ahol a választópolgárok száma nem éri el a 75 ezret, a településvezetőket, polgármestereket többségi választási rendszer szerint választották meg egy forduló alapján. Azokon a településeken, ahol 75 ezer vagy ennél több választópolgár él, kétfordulós választásokat rendeztek, ugyancsak többségi választási rendszer alapján. (Lásd a Vtk. 192. cikkelyét!) A megyei és járási szintű testületek esetében 5 százalékban határozták meg a bejutási küszöböt. A szavazólapokon feltüntették a listavezető és az adott körzetben indított képviselőjelöltek neveit, valamint az öt jelölő párt nevét külön, így a választók egyszerre szavaztak a pártra, és a párt által indított jelöltek közül is saját preferenciáik alapján kiválaszthattak valakit (3. ábra).

3. ábra. A szavazólap mintája

Модель

Виборчий бюлетень
місцеві вибори 25 жовтня 2020 року

Багатомандатний виборчий округ з виборів депутатів Київської міської ради
Територіальний виборчий округ №6
Виборча дільниця №543 345

ПЕРШИЙ КРОК
Зробіть позначку «плюс» або іншу, яка засвідчує ваше волевиявлення у лівому квадраті проти назви місцевої організації політичної партії

ДРУГИЙ КРОК
Занесіть в трафарет номер обраного Вами кандидата зі списку політичної партії, яку ви обрали (за бажанням)

1 Партія помідорів Помідор Помідорович Помідорич	☐ ☒	01 Херсонський П.К. 02 Уманський Г.Н. 03 Жовта К.Г. 04 Рожевий Л.Н.	05 Червона П.К. 06 Гнилий Г.Н. 07 Бурий К.Г. 08 Чорний Л.Н.
2 Яблучна партія Кисляк Краснович Подільський	☐ ☒	01 Джонатан П.К. 02 Голден Г.Н. 03 Слава К.Г. 04 Жовтобока Л.Н.	05 Кисляк П.К. 06 Соковита Г.Н. 07 Червовий К.Г. 08 Побита Л.Н.
3 За стиглу вишню Вишня Остап Миколайович	☐ ☒	01 Кисля П.К. 02 Солодка Г.Н. 03 Кислосолодка К.Г. 04 Крадена Л.Н.	05 Сусідський П.К. 06 Денний Г.Н. 07 Сирецкий К.Г. 08 Чорна Л.Н.

A városok polgármestereit pártok jelölhették, vagy függetlenként indulhattak. Az európai normákhoz igazodva a pártok számára a jelöltállítás során a törvény külön nemi kvótákat írt elő. Az új törvény értelmében jelentősen csökkentették a képviselő-testületek számát, hisz a kistépülési

önkormányzatok megszűntek, helyettük a nagyobb lélekszámú kistérségi tanácsok testületei álltak fel, s a megnagyobbított járásokkal a járási képviselő-testületek létszáma is bővült.

A községi, nagyközségi, városi, városi kerületi, járási és megyei tanácsok tagjainak számát az adott területi közösség vagy adminisztratív egység területén élő választók számától függően állapították meg a következők szerint:

1. 10 ezer választóig – 22 képviselő;
2. 10 ezertől 30 ezer választóig – 26 képviselő;
3. 30 ezertől 50 ezer választóig – 34 képviselő;
4. 50 ezertől 100 ezer választóig – 38 képviselő;
5. 100 ezertől 250 ezer választóig – 42 képviselő;
6. 250 ezertől 500 ezer választóig – 54 képviselő;
7. 500 ezertől 1 millió választóig – 64 képviselő;
8. 1 milliótól 2 millió választóig – 84 képviselő;
9. 2 millió választó felett – 120 képviselő.

Kárpátalja és a magyarság a 2020-as önkormányzati választásokon

A Kárpátaljai Megyei Tanács létszáma maradt 64 fő 2015-höz hasonlóan. Jelentős változások történtek a járásokat illetően, hisz a korábbi 13 járás helyett vidékünkön 6 járást alakítottak ki, így a megnagyobbított járások nagyobb lélekszámú képviselő-testületeket eredményeztek. A Beregszászi járáshoz került a Nagyszőlősi járás és az Ilosvai járás egy része, így a korábbi 34 fős tanács idén 42 képviselőre bővült, ugyanígy a kibővített Munkácsi, Técsői, Ungvári és Huszti Járási Tanácsok létszáma is 42 fős lett, míg a Rahó Járási tanács 38 fős képviselő-testületet választott.

A választási törvény megváltozása, az országban kialakult gazdasági és járványügyi helyzet miatt bekövetkezett nagymértékű kivándorlás is szükségessé tette volna a két magyar párt együttműködését a választásokon 2015-höz hasonlóan, maga az UMDSZ kezdeményezte ezeket a tárgyalásokat 2020-ban, azonban végül kihátráltak és elutasították a KMKSZ ajánlatát, külön indultak a választásokon, megyei listát az UMDSZ nem állított. A „KMKSZ” – UMP összesen 571 képviselőjelöltet indított a különböző szintű tanácsokba, 2 kistérségi polgármesterjelöltet állított, és további 8 függetlenként induló polgármesterjelöltet támogatott. A magyarok a régióban elsőprő győzelmet aratott a „KMKSZ” – UMP.

A párt által elért mandátumok számát az alábbi táblázat mutatja, ahol a másik magyar párt, az UMDP által elnyert képviselői mandátumokat is feltüntettük.

2. táblázat. A 2020. évi helyhatósági választáson magyar pártoktól bejutott képviselők száma

Testület	Választás módja	Képviselők száma a testületben	KMKSZ által mandátumhoz jutott képviselők száma	UMDSZ által mandátumhoz jutott képviselők száma
Kárpátaljai Megyei Tanács	listás	64	8	nem indítottak jelöltek
Beregszászi Járási Tanács	listás	42	15	3
Ungvári Járási Tanács	listás	42	6	0
Beregszászi Városi Tanács	listás	34	13	8
Munkácsi Városi Tanács	listás	38	3	nem indítottak jelöltek
Csapi Városi Tanács	listás	26	6	3
Nagyszőlősi Városi Tanács	listás	34	3	nem indítottak jelöltek
Técsői Városi Tanács	listás	26	2	nem indítottak jelöltek
Újlaki Nagyközségi Tanács	listás	26	12	3
Királyházi Nagyközségi Tanács	listás	26	3	nem indítottak jelöltek
Aknaszlatinai Nagyközségi Tanács	listás	26	2	nem indítottak jelöltek
Viski Nagyközségi Tanács	listás	26	4	nem indítottak jelöltek
Bátyúi Nagyközségi Tanács	egyéni	22	2	nem indítottak jelöltek
Nagyberegi Községi Tanács	egyéni	22	3	1
Kaszonyi Községi Tanács	egyéni	22	2	1
Péterfalvai Községi Tanács	listás	26	17	3
Nagylucskai Községi Tanács	listás	26	3	nem indítottak jelöltek
Homoki Községi Tanács	listás	26	3	0
Gorondi Községi Tanács	egyéni	22	3	nem indítottak jelöltek
Nagydobronyi Községi Tanács	egyéni	22	8	1
Szürtei Községi Tanács	egyéni	22	12	0
Összesen:			130	23

Forrás: www.cvk.gov.ua

A 64 fős megyei testületbe 54 jelöltet indított a „KMKSZ” – UMP, a hivatalos végeredmény alapján hat politikai erőnek sikerült bekerülnie a Kárpátaljai Megyei Tanácsba, köztük a magyaroknak.

A „KMKSZ” – Ukrajnai Magyar Párt 39049 szavazattal a negyedik helyen végzett, az elért eredmény a leadott érvényes szavazatok 12,50 % -át jelenti, amely 8 képviselői helyet jelent a testületben ugyanúgy, mint 2015-ben. A megyei tanácsban Brenzovics László, Barta József, Balogh Livia, Bíró Erzsébet, Gulácsy Géza, Orosz Ildikó, Péter Csaba és Petei Judit lett a KMKSZ-frakció képviselője. A megyei testületben a korábbi hagyományokat megtörve, a kiváló eredmények ellenére végül nem kaptak pozíciókat a magyarok, sőt a koalíciós tárgyalások közepén Ukrajna történetében eddig példanélküli akciósorozatot indított az államhatalom a magyar közösség, annak vezetői és intézményei ellen. Az ok-okozati összefüggések és a lehetséges következmények a tanulmány végén kerülnek kifejtésre.

A járásokban is jó eredményeket ért el a „KMKSZ” – UMP. A 42 fős Beregszászi Járási Tanácsba 40 képviselőjelöltet állított a párt, a leadott szavazatok 35,71%-át gyűjtötte be a magyar párt, 18926 szavazattal a legnagyobb frakció lett, 15 képviselői mandátumra tett szert. A „KMKSZ” – UMP listavezetőjét, Rezes Károlyt választották meg a Beregszászi Járási Tanács elnökének.

Az Ungvári Járási Tanácsba a 42 fős testületbe 41 jelöltet indított a „KMKSZ” – UMP, 11196 szavazattal, ami 14,29%-ot tett ki, 6 képviselői mandátumot sikerült megszerezni.

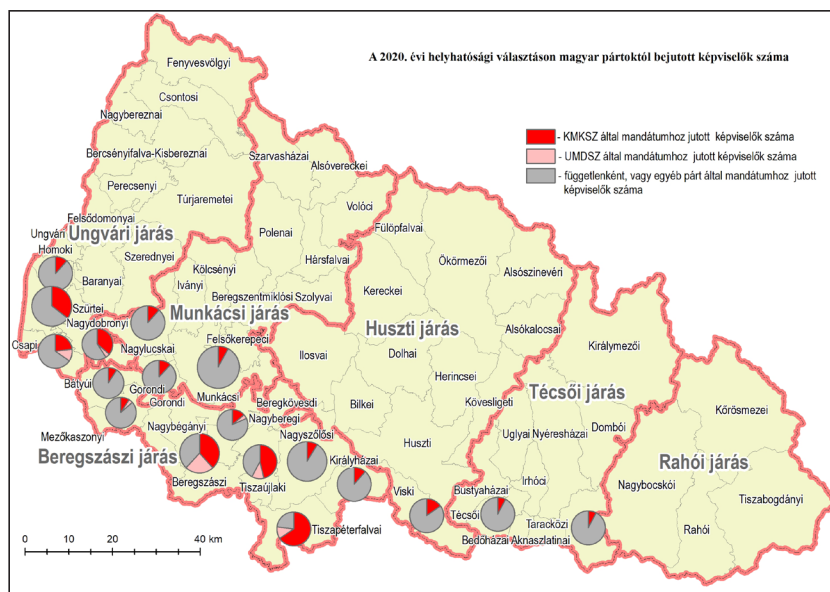
A 42 fős Munkácsi Járási Tanácsba 26 jelöltet indított a párt munkácsi járási szervezete. Az eredmények alapján 3460 szavazatot sikerült begyűjteni, ami valamivel kevesebb volt, mint a bekerüléshez szükséges szavazatszám. A szórványvidéken a Huszti Járási Tanácsba is indított jelöltek a „KMKSZ” – UMP, azonban itt sem sikerült elérni a szükséges 5%-os küszöböt.

A városok közül a 34 fős Beregszászi Városi Tanácsban 13 képviselői mandátumot szerzett a párt, a városhoz csatlakoztatott 14 településsel kialakított kistérségben magyar koalíciós többséget sikerült kialakítani, a „KMKSZ” – UMP (13) és az UMDP (8) 21 fős koalíciója abszolút többséget képez (4. ábra). A kistérség polgármesterének Babják Zoltán korábbi városvezetőt választották, a két magyar párt támogatásával független jelöltként induló Babjákot a szavazók 78%-a támogatta. A kistérség két alpolgármesterét a „KMKSZ” – UMP jelölése alapján választották meg.

A 38 fős Munkácsi Városi Tanácsban 3 fő képviseli a KMKSZ-t, a 26 fős Csapi testületbe 6 KMKSZ-es képviselőt, a Nagyszőlősi Városi Tanácsba 3 és a Técsői Városi Tanácsba 2 KMKSZ-es képviselőt sikerült bejuttatni a magyar érdekek képviseletére, jelentősebb pozíciókat nem sikerült ezekben a testületekben a magyaroknak megszerezni, azonban az állandó bizottságokba bekerültek. Az Ungvári Városi Tanácsba ezúttal nem sikerült bekerülni a „KMKSZ” – UMP képviselőinek, néhány

szavazat híján nem sikerült elérni a bekerülési küszöböt a megyeszékhelyen kialakított kistérségben. Az UMDP ugyanúgy nem került be az Ungvári Városi Tanácsba. A megyében megválasztott polgármesterek közül 1 fő a „KMKSZ” – UMP színeiben, további 7 polgármesterjelölt a „KMKSZ” – UMP támogatottjaként lett polgármester.

4. ábra. A 2020. évi helyhatósági választáson magyar pártoktól bejutott képviselők száma a kistérségekben

Forrás: Saját szerkesztés

Kijev az intézményes kárpátaljai magyar érdekvédelem megszűntetésére készül?

Hasonló címmel jelent meg egy kiváló elemzés a Kárpátalja hetilap hasábjain a választásokat követően kialakult helyzetről vidékünkön, melynek részleteit – módosítások nélkül – az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Teljesen váratlanul érte a magyar közösséget az Ukrán Biztonsági Szolgálat (SZBU) 2020. november 30-i akciója, mely során házkutatást tartott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnökénél, Brenzovics Lászlónál, valamint a KMKSZ-hez köthető intézményeknél, szervezeteknél: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán működő Kárpátaljai Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítványnál, az „Egán Ede” Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ” Jótékonysági Alapítvány székházában

és a Szövetség ungvári székházában. „A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) és elnöke, Brenzovics László, valamint a szervezet alapítványai, intézményei ellen az Ukrán Biztonsági Szolgálat (SZBU) által – fegyveres kommandósok demonstratív bevetésével – indított fenyegető támadás egyértelműen bizonyítja, hogy az ukrán államhatalom a számára kedvező nemzetközi helyzetet kihasználva a kárpátaljai magyarság intézményes nemzetiségi és politikai érdekvédelmének a felszámolását tűzte ki célul.

A kárpátaljai magyar közösség ellen már korábban megindult egy negatív médiakampány a központi ukrán médiában, mely a 2014 februári, nyugati hatalmak támogatásával végrehajtott kijevi nacionalista hatalomátvétel után egyre intenzívebbé vált. Ez a folyamat tovább erősödött a nemzetiségi nyelvű oktatás teljes felszámolását célul tűző, 2017 szeptemberében elfogadott oktatási törvény elleni kárpátaljai magyar és magyarországi tiltakozás nyomán. A központi ukrán médiában elkezdődött a kárpátaljai magyarok démonizálása, szeparatistákként, mintegy az országba befurakodott idegen testként történő feltüntetése, magyar ellenségkép kialakítása az ukrán társadalomban. Rendszeressé váltak Kárpátalján a fenyegető magyarellenes nacionalista tüntetések és akciók, amelyek a KMKSZ ungvári székháza elleni 2018-as gyújtogatási kísérletben és robbantásos támadásban csúcsosodtak ki. Az államhatalom titkosszolgálati eszközök és módszerek bevetésével elkezdte a kárpátaljai magyar önkormányzati képviselők, értelmiségiek, orvosok, tanárok, újságírók, vállalkozók zaklatását. Nyilvánvaló hatósági segédlettel több száz kárpátaljai magyar személyes adatai kerültek fel a Mirotvorec nevű szélsőséges honlap „halállistájára”, miközben ezzel párhuzamosan sorozatban folyt a magyarok hatósági beidézése titkosszolgálati kihallgatásra.

A kárpátaljai magyarok elleni ukrán hatósági intézkedések jóval az oktatási törvény elfogadása és az ukrán–magyar államközi kapcsolatok megromlása előtt kezdődtek. Magyar Levente, a Külgazdasági és Külügyminisztérium gazdaságdiplomáciáért felelős államtitkára már 2017. április 7-i kárpátaljai látogatásán az MTI-nek nyilatkozva arra hívta fel a figyelmet, hogy egy ideje egyes ukrán hatóságok részéről sorozatban érik végzések a kárpátaljai magyar közösség magyarországi támogatásban részesülő szereplőit, intézményeinek vezetőit. »Ez ellen a magyar kormány részéről a leghatározottabban állást foglalunk, mert ennek a folyamatnak elértünk ahhoz a határához, amit nem tudunk tovább tolerálni« – jelentette ki. Már akkor jelezte, hogy egyes ukrán hatóságok részéről bizalmatlanság érezhető nemcsak a kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési támogatását célzó programmal, hanem a Keleti Partnerség program keretében nyújtott

támogatásokkal kapcsolatban is. »Egyértelműen érezhető, hogy Kárpátalján fokozódik az ukrán hatóságok részéről a nyomás, szaporodnak a negatív gesztusok, jelzések, aggasztó fellépések, sőt vegzálások, amelyek a magyarországi támogatásban részesülő kárpátaljai magyarok elbizonytalanítására irányulnak« – mutatott rá az államtitkár fél évvel az ominózus tanügyi törvény elfogadása előtt, amire – tévesen – a helyzet elmérgesedését és az ukrán–magyar viszony megromlását szokás visszavezetni.

Sajnos nem hozott javulást a kárpátaljai magyar közösség helyzetében a politikán kívülről érkezett Volodimir Zelenskij kabarészínész példátlan társadalmi támogatás melletti megválasztása Ukrajna elnökévé. Sokan remélték, hogy a nyíltan agresszív magyarelles politikát folytató Petro Porosenko regnálása után gyökeres fordulat áll be a magyar kérdést illetően. Zelenskij elnökségének kezdetén ukrán részről volt ugyan némi próbálkozás az ukrán–magyar kapcsolatok javítására, mindenekelőtt Andrij Jermaknak, az Elnöki Hivatal vezetőjének kezdeményezésére. Őt azonban hamar kiiktatták a külpolitikai ügyek intézéséből, miközben csökkenésnek indult az egyébként is gyenge elnök népszerűsége, aki ezt – az Ukrajnában egyre leplezetlenebbül teret nyerő külső, elsősorban amerikai irányítás mellett és annak támogatásával – a Porosenko-féle szélsőségesen nacionalista irányvonal folytatásával igyekszik ellensúlyozni. A kárpátaljai magyarság szempontjából vészjósló jel volt, amikor idén áprilisban Zelenskij Olekszij Petrov volt SZBU-tábornokot, az ukrán kémelhárítás korábbi vezetőjét nevezte ki Kárpátalja kormányzójává, aki hamarosan Oleg Kocjubát, egy másik SZBU-tábornokot, korábbi helyettesét vette maga mellé kormányzóhelyettesnek. Petrov kinevezése figyelmeztető üzenet volt a központi államhatalom által az utóbbi években folytatott erőteljes propaganda-hadjáráttal szeparatizmus gyanújába kevert magyar közösség számára az októberi helyhatósági választások előtt, amelyről Kijev azt remélte, hogy a magyar vezetők lejárásával, karaktergyilkosságával generált ellenszélben megszűnik a jelentős magyar képviselő a megyei, járási és településtársulási önkormányzatokban.

A kárpátaljai magyarok meglepetésszerű sikere a helyhatósági választásokon láthatóan felbőszítette a központi államhatalmat és külföldi kurátorait. Kijev ezért úgy döntött, hogy azonnal kihasználja a számára kedvezően alakuló nemzetközi helyzetet – amikor az amerikai elnökválasztáson a korábban Ukrajnával foglalkozó Joe Biden korábbi alelnök áll győzelemre, támadások érik Magyarországot az Európai Unió részéről, csatározás folyik Budapest és az Ukrajnában rendkívül erős befolyással rendelkező Soros György között –, és az SZBU bevetésével átfogó támadást

indít a kárpátaljai magyarság intézményei és vezetői ellen, mintegy kiütve a három évtized alatt kiépített, jól működő magyar intézményrendszer tartópilléreit. Jellemző, hogy a KMKSZ intézményeiben, alapítványainál és Brenzovics László elnök otthonában tartott titkosszolgálati házkutatások előestéjén a kárpátaljai magyarok fenyegető videoüzenetet kaptak egy magát a Jobb Szektor tagjának nevező ismeretlentől, aki Beregszász helységnévtáblája és a szélsőségesen nacionalista szervezet zászlaja előtt náci karlendítéssel nyomatékosította magyarellenes gyűlöletbeszédét. Erről a fenyegető videofelvételről egyébként Hennagyij Moszkal volt kárpátaljai kormányzó egy televíziós nyilatkozatban azt állította, hogy azt az SZBU szervezte. Érdekes lenne meghallgatni a megyevezetői tisztségében minden magyarellenes megnyilvánulás mögött az orosz titkosszolgálatokat sejtő Moszkal őszinte véleményét a KMKSZ-székház elleni robbantásos merénylet és az óriásplakátos, helységnévtáblás magyarellenes provokációk valódi hátteréről is.

A KMKSZ és elnöke elleni támadás kapcsán a volt kémelhárító Petrov kormányzó ellentmondásba keveredett önmagával, amikor a házkutatások után a megyei állami adminisztráció hivatalos honlapján ukránul és magyarul közzétett nyilatkozatában elhatárolódott a titkosszolgálati akcióktól, mondván, azokról nem is tudott, miközben két nap múlva az Ukrinform állami hírügynökségnek kijelentette, hogy a hatóságok Brenzovics László meggyanúsítására készülnek, és hogy ő a házkutatások előtt tárgyalt a KMKSZ elnökével. A kormányzói nyilatkozatból egyértelműen kiviláglik, hogy a központi államhatalom nemzetközileg is szinte példa nélküli módon ki akarja iktatni Brenzovics Lászlót a politikai életből, tudva, hogy amint a Bibliában meg van írva: »Megverem a pásztort, és szétszélednek a nyáj juhai.« A magyarellenes intézkedések utáni ukrainai és nemzetközi fejleményekből sejthető, hogy Kijev az oroszellenes nyugati geopolitikai érdekek szolgálatában szabad kezet kapott külföldi kurátoraitól a kárpátaljai magyar nemzetiségi és politikai érdekvédelem felszámolására. Amerika és az Európai Unió számára ugyanis bevallottan fontosabb Ukrajna bevonása a NATO-ba Oroszország gyengítése céljából, mint a kárpátaljai magyarok emberi és nemzetiségi jogainak a megvédése.”

Forrás- és irodalomjegyzék

Ukrajna Miniszteri Kabinete, 2020: КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ. Про затвердження перспективного плану формування територій громад Закарпатської області. РОЗПОРЯДЖЕННЯ № 572-р. від 13 травня 2020 р. Київ. <https://www.>

kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-perspektivnogo-planu-formuvannya-teritorij-gromad-zakarpatskoyi-oblasti-572130520

<https://decentralization.gov.ua>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20#Text>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text>

<https://karpataljalap.net/2020/08/05/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes>

<https://karpataljalap.net/2020/08/12/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-ii>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-iii>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-iv>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-v>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-vi>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-vii>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-viii>

<https://karpataljalap.net/2020/08/19/amt-helyhatosagi-valasztasokrol-tudni-erdemes-ix>

<https://karpataljalap.net/2020/12/08/kijev-az-intezmenyes-karpataljai-magyar-erdekevedelem-megszuntetesere-keszul>

www.cvk.gov.ua

Beregszász és térségének fejlesztési terve¹

Kárpátalján Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros megyék évszázadokon át kialakult regionális kötődése érvényesül, amit a szovjet-ukrán rendszer közigazgatási átszervezése tovább bontott járásokra, így a korábban Bereg megyéhez tartozó magyar falvak egy része a Munkácsi járáshoz került. Beregszász város, amely Bereg vármegye központja volt, a mai napig egy 30–50 km-es sugarú körben elhelyezkedő, főleg magyar többségű falvak központja. Éppen ezért Beregszászra nem úgy kell tekintenünk, mint egy 25–30 ezres városkára, hanem a vonzáskörzetével együtt működő és a vonzáskörzetével együtt működőképes 80–90 ezres lélekszámú településre. Fordítva is igaz: a vonzáskörzethez tartozó települések egyike sem tudja és tudta a múltban fenntartani magát a város nélkül. Ennek oka a földhiány és a falvak gazdasági fejletlensége volt.

Napjainkban az ukrán jogszabályok engedélyezik a települési társulásokat, így akár közigazgatásilag is egy irányítás alá lehetne vonni hivatalosan a magyar falvakat, azonban a 2020-as év őszi önkormányzati választásaira ez az egyesülés nem történt meg, hanem az alábbi tervezett térség hat kistérséggént funkcionál az elkövetkezendő időben. Ettől eltekintve, gazdaságilag és városfejlesztés szempontjából mindenképpen úgy kellene kezelni Beregszászt, mint a beregszászi és a vonzáskörzetéhez tartozó többi kistérség, valamint az új Beregszászi járás központját, mivel ez a kiindulópont a kohéziós folyamatot is segíthetné.

A városfejlesztési terveknel ezért erre az emelt lélekszámú lakosságra és munkaerőpiacra kell gondolni. Beregszászra egy olyan városként kell tekinteni, ahol kialakulhatna egy magyar többségű központ, és a várost sem veszítenénk el a magyarság szempontjából, amennyiben a magyarok számára vonzóvá és magyarul is élhetővé válna.

Jó fejlesztési tervvel a város vonzáskörzetébe lehetne integrálni több korábbi nagyszőlősi járási települést, melyek ezzel megerősödhetnének identitásukban, amit folyamatosan elveszítenek annak hatására, hogy a

* Elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; docens, Pedagógia és Pszichológia Tanszék

** Adjunktus, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Számvitel és Auditálás Tanszék

*** Tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék; kutató, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont

¹ A kézirat 2017. június 6-án készült, kiadás előtt átszerkesztve 2021. január 9-én.

környező települések már elukránosodtak, és így bármilyen települési integrációban nem juthatnának vezető vagy befolyásoló szerephez. A gazdasági/kulturális kötődés viszont a magyar identitást és többségi kötődést eredményezhetné, és egy életképes környezetet hozhatna létre. A város vonzáskörzetéhez az alábbi, főleg magyar települések tartoznak:

1. táblázat. A Beregszász vonzáskörzetéhez tartozó települések lakosság száma, nemzetiség szerinti összetétele a 2001-es népszámlálás adatai alapján

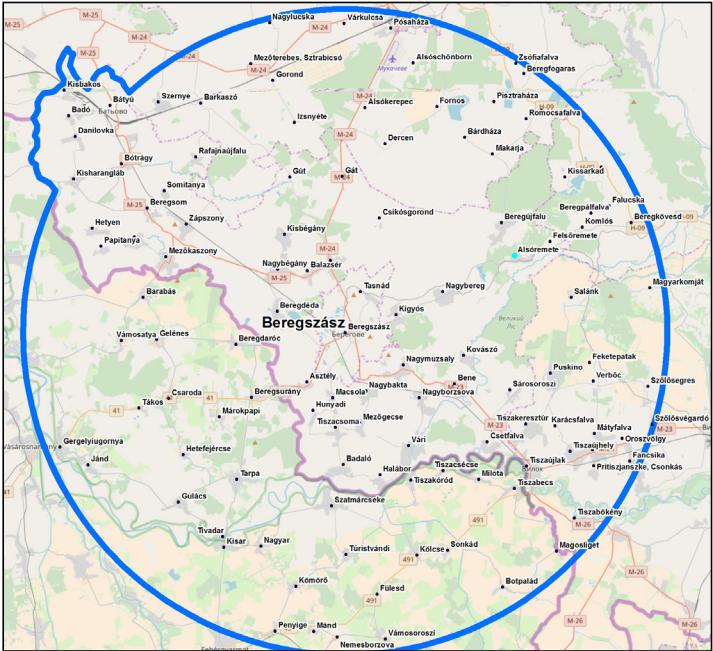
Közigazgatási egység	Település típusa	A település magyar neve	Állandó lakosság száma, 2001	Ukránok	Magyarok	Oroszok	Románok	Cigányok	Egyéb
Beregszász v.	város	Beregszász	26050	9838	12779	1435	16	1695	287
Beregszász v.	falu	Tasnád	504	495	6	0	0	0	3
Beregszászi j.	falu	Vári	3147	30	2552	5	0	560	0
Beregszászi j.	falu	Gát	3122	180	2561	4	0	356	21
Beregszászi j.	nagyközs.	Bátyú	3023	979	1894	52	3	54	41
Beregszászi j.	falu	Nagybereg	2540	330	2004	25	0	150	31
Beregszászi j.	falu	Mezőkaszony	2338	30	2087	0	0	200	21
Beregszászi j.	falu	Nagymuzsaly	2086	175	1714	0	0	0	197
Beregszászi j.	falu	Makkosjánosi	2030	280	1657	0	0	93	0
Beregszászi j.	falu	Beregdéda	2013	300	1607	0	0	106	0
Beregszászi j.	falu	Beregújfalú	1926	273	1407	0	0	246	0
Beregszászi j.	falu	Nagybégány	1893	200	1657	0	0	0	36
Beregszászi j.	falu	Bótrágy	1846	400	1304	0	0	100	42
Beregszászi j.	falu	Zápszony	1799	70	1657	0	0	56	16
Beregszászi j.	falu	Badaló	1714	25	1682	0	0	0	7
Beregszászi j.	falu	Nagyborzsova	1502	32	1426	7	0	0	37
Beregszászi j.	falu	Bene	1409	25	1270	0	0	0	114
Beregszászi j.	falu	Gút (Kétegút)	1353	50	1295	0	0	0	8
Beregszászi j.	falu	Kisbégány	1300	75	1003	5	0	217	0
Beregszászi j.	falu	Beregsom	1091	14	1040	2	0	0	35
Beregszászi j.	falu	Nagybakta	1047	650	326	50	0	0	21
Beregszászi j.	falu	Mezőgecse	1030	50	913	0	0	0	67
Beregszászi j.	falu	Kisbakos	988	480	496	0	0	0	12
Beregszászi j.	falu	Rafajnaújfalú	974	40	934	0	0	0	0

Közigazgatási egység	Település típusa	A település magyar neve	Állandó lakosság száma, 2001	Ukránok	Magyarok	Oroszok	Románok	Cigányok	Egyéb
Beregszászi j.	falu	Csonkapapi	929	20	909	0	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Tiszacsoma	916	105	807	0	0	0	4
Beregszászi j.	falu	Kovászó	899	850	49	0	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Kígyós	895	110	775	10	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Sárosoroszi	895	40	852	0	0	0	3
Beregszászi j.	falu	Alsóremete	865	850	7	0	0	0	8
Beregszászi j.	falu	Nagybakos	854	560	284	0	0	0	10
Beregszászi j.	falu	Balazsér	816	70	737	0	0	0	9
Beregszászi j.	falu	Kisharangláb	797	165	632	0	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Hetyen	761	0	749	0	0	0	12
Beregszászi j.	falu	Csetfalva	755	10	731	0	0	13	1
Beregszászi j.	falu	Halábor	752	11	738	3	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Asztély	677	50	590	0	0	0	37
Beregszászi j.	falu	Macsola	675	100	545	0	0	0	30
Beregszászi j.	falu	Badó	546	540	4	0	0	0	2
Beregszászi j.	falu	Danilovka	493	470	17	0	0	0	6
Beregszászi j.	falu	Felsőremete	489	480	5	0	0	0	4
Beregszászi j.	falu	Hunyadi	325	310	9	0	0	0	6
Beregszászi j.	falu	Somitanya (Kastanovo)	262	251	3	8	0	0	0
Beregszászi j.	falu	Papitanya (Tiszatanya, Kispapi)	210	5	204	0	0	0	1
Beregszászi j.	falu	Csikósgorond	80	58	22	0	0	0	0
Munkácsi j.	falu	Dercen	2793	50	2727	0	0	0	16
Munkácsi j.	falu	Izсныéte	2243	700	1435	0	0	80	28
Munkácsi j.	falu	Barkaszó	2236	270	1452	0	0	480	34
Munkácsi j.	falu	Szernye	1979	24	1690	0	0	265	0
Munkácsi j.	falu	Makarja	1753	1740	6	0	0	0	7
Munkácsi j.	falu	Fornos	1455	15	1412	4	0	0	24
Munkácsi j.	falu	Alsókerepec	927	840	79	0	0	0	8
Nagyszőlősi j.	nagyközs.	Tiszaújlak	3422	500	2772	41	0	0	109

Közigazgatási egység	Település típusa	A település magyar neve	Állandó lakosság száma, 2001	Ukránok	Magyarok	Oroszok	Románok	Cigányok	Egyéb
Nagyszőlősi j.	falu	Salánk	3110	360	2738	0	0	0	12
Nagyszőlősi j.	falu	Tiszabökény	2216	50	2144	0	0	0	22
Nagyszőlősi j.	falu	Fancsika	2059	1250	770	0	0	0	39
Nagyszőlősi j.	falu	Tiszaújhely	1865	600	1252	0	0	0	13
Nagyszőlősi j.	falu	Puskino	1421	1390	26	0	0	0	5
Nagyszőlősi j.	falu	Verbóc	1206	60	1088	0	0	40	18
Nagyszőlősi j.	falu	Mátyfalva	1079	300	715	0	0	0	64
Nagyszőlősi j.	falu	Feketepatak	1074	70	999	0	0	0	5
Nagyszőlősi j.	falu	Tizsakeresztúr	927	113	687	0	0	0	127
Nagyszőlősi j.	falu	Oroszvölgy	442	390	48	0	0	0	4
Nagyszőlősi j.	falu	Karácsfalva	400	60	336	0	0	0	4
Összesen			113223	28858	76316	1651	19	4711	1668

Forrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003

1. ábra. Beregszász vonzáskörzete

Forrás: Saját szerkesztés www.openstreetmap.org alapján

Beregszász fejlesztési tervének tervezésénél erre (1. ábra) a tágabb környezetre kell fókuszálni, ilyen lélekszámra kell tervezni a képzési, kulturális és munkaerőpiaci beruházásokat, az orvosi és szociális ellátórendszert. Ezt a térséget kellene bekapcsolni az európai határ menti gazdasági együttműködésbe. Ennek egyik alapja:

- az M3-as autópálya kiépítése,
- a meglévő határátkelők (Mezőkaszony–Barabás, Harangláb–Lónya) 24-órás üzemeltetése,
- új határátkelők nyitása azokon a helyeken, ahol régen is voltak műutak (pl. Szalókáról Lónya, Szentmárton vagy Eperjeske irányába, Váriból vagy Badalóból Tarpa irányába stb.)

Az, hogy a volt Bereg vármegyéből a magyar falvakat levágták, és az Ungvári, Munkácsi járáshoz csatolták, gyengítette a város/járás pozícióját. A politikailag jól átgondolt közigazgatási átszabás a lecsatolt települések lakosságát olyan kisebbségi helyzetbe sodorta, melynek eredményeként azt egyenesen szórványként kezelték. A szétszabdálás nagy hatással volt a különböző települések közötti korábbi együttműködésre, kapcsolattartásra, azért is, mert a falvakat közlekedésileg az új centrumokkal kötötték össze. Még az úthálózat elemei is más-más járáshoz kerültek, így a járássok szélére került települések fokozatosan periférikus zsákfalvakká váltak. Az utak leromlása még a járássokon belül is létrehozott ilyen zsákfalvakat, elvágott egymástól korábban szerves egységben élő településeket (pl. Gút és a szomszédos Kisbégány).

Nagydobronyból, amely századokon át többnyire Bereg vármegyéhez tartozott, tömegközlekedési eszközökkel közvetlenül Beregszászba eljutni csupán egy magánvállalkozó által indított buszjáratral lehet. A 80-as években még volt Csap–Nagydobrony–Bátyú–Mezőkaszony–Beregszász és Csap–Nagydobrony–Csongor–Barkaszó–Zápszony–Beregszász útvonalon közlekedő autóbusszjárat. Mára ez megszűnt a települések közötti járhatatlan úthálózat miatt, melynek felújítása járási vagy önkormányzati feladat lenne, de az ukrán gazdasági helyzet miatt a belátható jövőben nekik önerőből nem lesz erre anyagi forrásuk.

A kapcsolattartás nehézsége kihatással van az élet minden területére: a művelődésre, az egészségügyre, az oktatásra, azon belül az iskolaválasztásra, és így a kapcsolati hálókra, a gazdaságra (mert a munkalehetőségek szempontjából a közlekedés meghatározó), a kereskedelemre, a kultúrára, a szórakozásra (mert így azt választják, ami elérhető). Ezért a magyar élet szempontjából kulcsfontosságú, hogy mindegyik magyar falu járható

műúttal össze legyen kötve a legközelebbi szomszédos magyar településsel. Ez beindíthatná a gazdaságot, kitágulna a város munkaerőpiaca, a kereskedelem felvevőpiaca, mindez generáló hatással lenne a szolgáltatásokra. Több fuvarozási vállalatot lehetne alapítani, melyek menetrend szerinti járatokat indíthatnának a falvak között Beregszász irányába. Ez segítené a kistermelőket, hogy a megtermelt áru eljusson a beregszászi piacra, ami a városba új pezsgést hozhatna. A fiatalok orientációja is ebbe az irányba módosulhatna, mert elérhetővé válna a magyar képzési és szórakozási kínálat. Az úthálózat építése új munkalehetőséget biztosíthatna, akár új vállalat/vállalatok megjelenését is, főleg aszfaltgyárét és útkarbantartókét. Az úthálózat javítása szempontjából a kis településekre kellene fókuszálni. Először azokat az utakat kell megjavítani, melyekre már van engedély, és kátyúzással javíthatók. Itt lehetne alkalmazni, vagyis kiterjeszteni a nagydobronyi modellt, ahol a helyiek önerejét bevonva magyarországi alapítványi támogatással jutnak aszfalthoz, viszont ukrainai vállalat, itteni munkaerő végzi a szakképzettséget igénylő feladatot. Ebben akár beszállhatnának a határ magyar oldalán működő cégek is. Ezzel párhuzamosan szorgalmazni kell, hogy a szállítási vállalatok indítsanak be menetrend szerinti buszjáratokat. Párhuzamosan kezdeményezni kell a helyi önkormányzatokon keresztül a többi út tervezését és alkalmas időben történő felújítását, akár határon átnyúló projektként magyarországi vállalatok bevonásával. A kárpátaljai magyar falvakat összekötő teljes úthálózat hossza mintegy 343,8 km (2. táblázat).

2. táblázat. A Beregszászi körzethez tartozó és szinte használhatatlan, javításra szoruló útvonalak hossza

Település	Település	Útszakasz hossza, km	Útvonal hossza, km
Gát	Dercen	7,8	
Dercen	Fornos	5,6	
Fornos	Bárdháza	4,1	
Bárdháza	Makarja	3,1	
Makarja	Beregújfalu	6,8	
Beregújfalu	Nagybereg	7,9	
Nagybereg	Kígyós	5,6	
Kígyós	Beregszász	6,7	
Összesen			47,6
Makkosjánosi	Nagybégány	5,6	

Település	Település	Útszakasz hossza, km	Útvonal hossza, km
Nagybégány	Kisbégány	4	
Kisbégány	Gút	5,4	
Gút	Beregszász	6,5	
Összesen			21,5
Beregszász	Mezőkaszony	21,8	
Mezőkaszony	Csonkapapi	3,1	
Csonkapapi	Hetyen	3,8	
Hetyen	Harangláb	5,2	
Harangláb	Beregsom	7	
Beregsom	Beregszász	23,4	
Összesen			64,3
Harangláb	Bótrágy	4,5	
Bótrágy	Beregsom	5,3	
Összesen			9,8
Szalóka	Bakos	9,1	
Bakos	Bótrágy	7,1	
Összesen			16,2
Csongor	Barkaszó	5,6	
Barkaszó	Gút	10,9	
Összesen			16,5
Csongor	Szernye	5	
Szernye	Bátyú	5,8	
Összesen			10,8
Barkaszó	Szernye	3,7	
Összesen			3,7
Barkaszó	Rafajnaújfalu	6,5	
Rafajnaújfalu	Zápszony	7,3	
Összesen			13,8
Beregszász	Macsola	4,8	
Macsola	Csoma	2,7	
Csoma	Gecse	2,8	
Gecse	Badaló	5,8	
Badaló	Halábor	3,8	

Település	Település	Útszakasz hossza, km	Útvonal hossza, km
Halábor	Mezővári	4	
Összesen			23,9
Beregszász	Gecse	9,1	
Gecse	Csoma	2,8	
Csoma	Beregszász	7,5	
Összesen			19,4
Mezővári	Nagyborzsova	3,8	
Nagyborzsova	Nagymuzsaly	4	
Összesen			7,8
Mezővári	Csetfalva	7,9	
Bene	Sárosoroszi	6,4	
Összesen			14,3
Sárosoroszi	Puskino	4,2	
Puskino	Salánk	7,3	
Salánk	Feketepatak	6	
Feketepatak	Verbőc	2,5	
Verbőc	Tiszakeresztúr	7,8	
Összesen			27,8
Verbőc	Mátyfalva	5,4	
Mátyfalva	Tiszaújhely	2,6	
Tiszaújhely	Tiszaújlak	3,7	
Összesen			11,7
Karácsfalva	Tiszaújhely	3,1	
Összesen			3,1
Karácsfalva	Tiszakeresztúr	2,6	
Összesen			2,6
Izsnyéte	Gát	7,6	
Izsnyéte	Dercen	9	
Összesen			16,6
Bátyú	Nagydobrony	8,9	
Összesen			8,9
Beregsom	Zápszony	3,5	
Összesen			3,5
Mindösszesen			343,8

Forrás: Saját számítás, Google Maps alapján

Gazdasági és társadalmi környezet

Kárpátalja földrajzi elhelyezkedése, természeti adottságai, sokszínű kultúrája kedvezően befolyásolja a térség idegenforgalmi, mezőgazdasági és ipari fejlődését (ezt fogalmazta meg az Egán Ede fejlesztési koncepció is, Egán Ede-terv, 2014). A turizmus Kárpátalja egyik legfontosabb gazdasági húzóágazata a szakemberek szerint (Berghauer–Sass, 2019). Ahhoz viszont, hogy fellendüljön, fejleszteni kell a gazdaság minden ágazatát. Az ország belpolitikai állapota, a háború elhúzódása gyökereiben változtatta meg Kárpátalja gazdasági és társadalmi helyzetét. Több külföldi vállalkozó cégével együtt kivonult a megyéből, így kevesebb a munkahely, kevesebb adó folyik be a helyi állampénztárba. A nehéz gazdasági helyzet és a folyamatos behívások miatt a lakosság jelentős része külföldre kényszerül dolgozni, majd idővel gyakran családját is kitelepíti. A nyelvtörvény körüli újra meg újra felmerülő kérdések, az adótörvény aránytalanságai, a vállalkozások ellehetetlenítése szintén rontja a gazdasági és társadalmi környezetet.

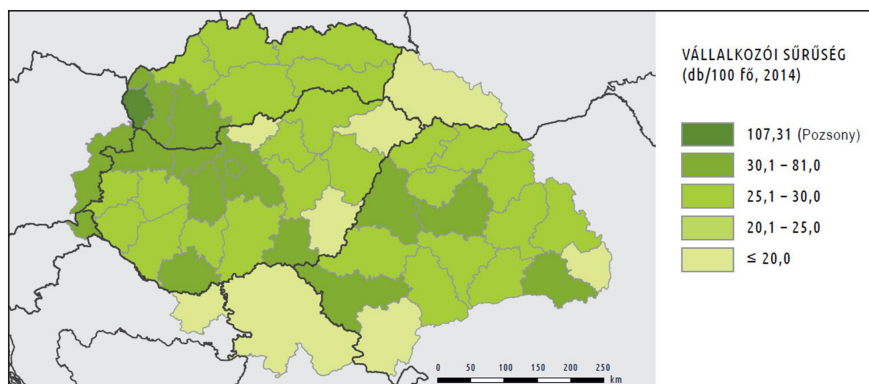
Jelentős potenciál van a faipari ágazatban Kárpátalján (Fedinec–Vehes, 2010). Bár nyersanyagforrás főként a hegyvidéki területen van, viszont a feldolgozás és a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódás tekintetében a határ menti térség számára is vállalkozási lehetőséget jelent, mely üzleti tevékenységhez elengedhetetlen, hogy megfelelő szakértelemmel felruházott faipari szakemberek képzése valósuljon meg az elkövetkezendő években. Vidékünk könnyűipara túlnyomórészt a helyi nyersanyagok (állati bőrök és prémek, gyapjú), illetve a behozott textilalapanyagok bázisán fejlődik. Legfontosabb ágazata a ruhaipar, amelynek egyik központja Beregszász. Utóbbi város hagyományos ruhaipara az elmúlt mintegy húsz évben jelentős olasz befektetéssel újult meg.

Kárpátalja iparának meghatározó ágazata az élelmiszeripar is, amely főként helyi nyersanyagokat dolgoz fel. Legfontosabb ágazatai a boripar, az ásványvíz- és üdítőital-palackozás, a zöldség- és gyümölcskonzervipar, a tej-, a hús- és a malomipar (Fodor, 2006). Sajnos, ezen ágazatok jelenlegi alacsony hozzáadott értékük miatt nem biztosítanak megfelelő jövedelmet a vállalkozások számára és a helyi költségvetésbe sem generálnak elegendő adóbevételt. Jellemző, hogy a magyarsághoz köthető vállalkozások főleg az alacsony feldolgozottsági szintű primőr élelmiszer-alapanyagokat állítják elő és értékesítik a helyi piacokon.

Vállalkozói helyzetértékelés

Kárpát-medencei összehasonlításban látható, hogy a régióban (hét ország összehasonlításában) Kárpátalján a legalacsonyabb a 100 főre jutó vállalkozói sűrűség.

2. ábra. Vállalkozói sűrűség a Kárpát-medencében

Forrás: Hétfi Kutatóintézet, 2017

A 2016 nyarán végzett felmérés főleg a 18–40 év közötti fiatal vállalkozókat vizsgálta, esetünkben Kárpátalja magyarlakta térségében (Viskótól Ungvárig, koncentrálna a zömében magyarlakta beregszászi térségre). A megkérdezett vállalkozók döntően a 2000-es évek elején indították cégeiket, illetve volt egy réteg, amely a világgazdasági válságot követően, 2012–13 környékén kezdte vállalkozásait (Hétfi Kutatóintézet, 2016).

Ma egy fiatal magyar vállalkozó Kárpátalján nagy valószínűséggel 30 km-re él a határtól, betöltötte a 25. életévét, s leköveti a teljes népesség iparági megoszlását, azaz a tevékenysége zömében az agráriumhoz kapcsolódik. A könnyűipar, a szolgáltatások, a turisztikai vállalkozások főleg Beregszász városához köthetők, viszont a magyarok kétharmada aprófalvas településeken él, ami pedig főként a mezőgazdaság felé predestinálja a vállalkozói irányultságot. Turisztikai területen 40 év alatti fiatal vállalkozók alacsony arányban vannak, s a meglévők nagy része is főleg a családi gazdaságot, borászatot, turisztikai objektumot, vendéglátó egységet üzemelteti és viszi tovább.

A kárpátaljai fiatal magyar vállalkozók általában mikro- vagy kisvállalkozásokat alapítottak. A vállalkozások jelentősebb kihívásai a minőségi emberi erőforrás elvándorlása és így a munkaerőhiány, a tőkeszegénység és

a politikai, társadalmi és gazdasági bizonytalanság. Az állammal szemben kettős vélekedés rajzolódott ki az interjúzás során. Egyik vállalkozónak sem volt problémája a helyi önkormányzattal olyan értelemben, hogy az hátráltatta volna tevékenységét (főleg nem etnikai alapon), a legtöbben az adózásra és a hivatali rendszerre sem panaszkodtak, úgy vélték, hogy akár más országokkal összehasonlítva is viszonylag megfizethető az adóteher.

A 2016-os felmérés időszakában a vállalkozók inkább előnynek minősítették azt, hogy magyarok, abban az esetben, ha bírják az államnyelvet is. Hátrányos nemzetiségi alapú megkülönböztetést nem tapasztaltak az üzleti életben, viszont a több nyelv több lehetőséget is ad a számukra (Hétfa Kutatóintézet, 2016).

Kárpátalja gazdaságfejlesztési koncepciójának, az Egán Ede-tervnek egyik kitörési ágazata a vállalkozói szféra termelékenységének javítása, melyben leginkább a könnyűipar fejlesztése jelenik meg (Egán Ede-terv, 2014). A térségre történelmileg igaz az a megállapítás, hogy a nehézipar távol volt, s így van ez ma is, ezért főleg az élelmiszer-feldolgozás, a textilipar, a kézműipar területén van kibontakozási lehetőség. Számos üzemképes konzervgyár van Beregszász környékén, amely befektetőkre vár. Ezt a potenciált kiegészíthetné, ha a Beregszász melletti Dédánál (ahol a tervek szerint az M3-as autópálya átjönne Kárpátaljára) sikerülne egy ipari parkot kiépíteni, ahol magyarországi cégek jelenhetnének meg. Összekapcsolva mindezt a mezőgazdasági adottságokkal, az ország jelentős felvevőpiacával elmondható, hogy amennyiben növekszik a tőkeellátottság, valamint erősödik a szakképzés, jelentősebb és mérhetőbb gazdasági fejlődést indukálhat az ágazat.

Turisztikai helyzetértékelés

A Szovjetunió széthullását követően közel egy évtizedig mély válságba zuhant a régió idegenforgalma, összeomlott a kereslet és a kínálat, a turisztikai infrastruktúra rendszere leépült. Az ezredfordulót követően lassú fejlődés indult meg, melynek pozitív eredményeit Kárpátalján és a helyi magyarság életterét képező járások területén is érzékelni lehetett. A turizmus fejlődési kereteit képező sajátos ukrán környezet tényezői ma is jelentős hatást gyakorolnak az idegenforgalomra: ilyen a kedvezőtlen gazdasági és befektetői környezet, a fejletlen turizmuspolitika és jogi háttér, a használhatatlan hivatalos statisztika vagy a turisztikai fejlesztésekre jellemző spontaneitás.

Kárpátalja turisztikai adottságait megyei, országos szinten pozitívan ítélik meg, ugyanakkor tényként kezelhetjük, hogy kedvező természeti és társadalmi adottságainak jelentős része csak potenciálisan létezik.

A legfontosabb turisztikai termékként megyei szinten az egészségturizmust, a síturizmust, a falusi turizmus, a bakancsos turizmust jelölhetjük meg, de jól fejleszthető a rendezvényturizmus, a kulturális, az öko- és az örökségturizmus is (Berghauer, 2012).

A vidék legfontosabb turisztikai terméke az egészségturizmus (évi 1 millió vendégéjszaka), ugyanakkor a kárpátaljai magyarok által lakott területek kedvező balneológiai adottságaik ellenére is csak csekély szerepet töltenek be ebben (a Beregszászi járás részesedése csupán 4–5%).

A szálláslehetőségekről általában elmondható, hogy csekély a jó minőségű (többcsillagos) szolgáltatást nyújtó intézmények száma, és kevés információ áll rendelkezésre a nem kereskedelmi minősítésű szálláshelyekről (kollégiumok, hostelek, egyházi, falusi szálláshelyek). Kollégiumi szálláslehetőséget általában csak a nagyobb településeken található felsőoktatási intézmények, liceumok biztosítanak. Az olcsó szálláshelynek minősülő hostelek (ágy bérlete) jellemzően a jelentősebb gyógyüdülők, fürdők környezetében találhatók. Kárpátalja magyarlakta települései becslések szerint 200 falusi vendégházzal várják a vidékre látogató (elsősorban magyarországi) turistákat, és egyidejűleg közel 600–800 vendég elszállásolását tudják megvalósítani.

Turisztikai attrakciók

Kárpátalja vonzerejének legfontosabb elemei az egyedi természeti értékek, a változatos domborzati adottságok és a kulturális sokszínűség. A magyar etnikai terület turizmusának kiemelt fontosságú szegmense az örökségturizmus, mely nagymértékben épít a tradicionális életvitelre, a magyar hagyományokra. Jelentős értéket képviselnek a vidék szakrális épületei (beregszászi római katolikus, csetfalvai református templom), a különböző rendezvények (Halászléfesztivál – Nagyborzsova, LekvÁrfőző Fesztivál – Mezőgecse, Kuruc Feszt, Bethlen-nap, Bercsényi-nap, Gecsei Böllerverseny, a Zászlóbontás napja, Bereg Fest – Beregszász, Képzőművészeti és Táncfesztivál – Tiszapéterfalva), melyekhez jól illeszkedik az utóbbi években fejlődésnek indult borturizmus (Bene, Kígyós). Elsősorban az ukrán turisták körében népszerűek a helyi termálfürdők (Beregszász, Mezőkaszony). A magyar etnikai sáv határterületén elhelyezkedő nagyobb városok jelentős városi turizmust bonyolítanak le fennmaradt történelmi

emlékhelyeik jóvoltából (munkácsi vár, ungvári vár). A magyar élettérén kívül eső területek látványosságai közül a magyar turisták körében „kihagyhatatlan” úti cél a Vereckei-hágó és a Tisza összefolyása (Rahó), illetve ki kell emelnünk Kárpátalja hegyvidéki területének UNESCO által is elismert értékeit (körösmezői és uzsoki fatemplom, Kárpáti Bioszféra Rezervátum, Ungi Nemzeti Park).

Kárpátalja határ menti térségében a legdinamikusabb ágazat napjainkban a turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltató és termelési tevékenységi kör bővülése. Az ország politikai-gazdasági helyzetének stabilizálódásával ennek további kibontakozása válhatna valóra. Ezt támasztja alá az is, hogy az elmúlt években több jelentős beruházás valósult meg, valamint az, hogy bővült a magyarlakta térségen belül a vendéglátói szolgáltatást végzők, illetve szálláshelyet kínáló szűkebb köre. Ezek a támogatások a mai statisztikákban még nem láthatók, viszont előre mutató hatásuk várható (Berghauer–Sass, 2019).

A fentiek értelmében véleményünk szerint új attrakciókat kellene létrehozni, hogy a város vonzóbb legyen mind a magyarországi, mind az ukrain turisták számára. Néhány ötlet, amely bővíthetné a kínálatot:

Perényi Kulturális Központ

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Perényi Kulturális Központjának kialakítása a beregszászi Perényi-kastélyban². A közelebbről Beregdóiban található Perényi-kastély elhelyezkedésének sajátosságai és történelmi jelentősége, szerepe, valamint a patinás épület körül található park tökéletes helyszín egy városi/regionális jelentőségű kulturális központ kialakítására. Az ilyen jellegű központoknak a közösségépítés, közösségmegtartás, közösségápolás a legfontosabb célja. A ház élő közösségi otthonná válna a város számára.

Cél: Beregszászi multifunkcionális közösségi központ létrehozása.

A létesítménnyel kapcsolatos feladatok:

1. Multifunkcionális közösségi központ létrehozása.
2. Községi, gyermek- és felnőttképzési élményszolgáltatások egy komplexumban telepítése, a szolgáltatások minél szélesebb spektrumának biztosítása egy helyszínen.

² A fejlesztés megvalósult, 2020-ban átadásra került (<https://karpataljalap.net/2020/09/24/atadtak-beregdoi-perenyi-kulturkuriat>)

3. Területi közművelődési tanácsadó szolgáltató funkció kialakítása, a környező kistérségek kulturális-közművelődési alapszolgáltatásainak magasabb színvonalú biztosítása, például magyar népművészeti tanoda.

A kulturális központ általános leírása (felépítése, feladatai stb.)

A. Az intézményben működne a Főiskola által alapított és létrehozott gyermek népművészeti iskola, a Tulipán Tanoda.

Feladat: rendszeres néptáncoktatás, kézműves-foglalkozások, népijáték-oktatás, gyermekirodalmi foglalkozások szervezése. Hiánypótló lenne egy Manóvár gyermekmegőrző, azaz egy gyermekjátékokkal berendezett szoba, ahol óvónő felügyelete alatt gyermekfejlesztő tevékenység folyik.

B. Játsszótér

Feladat: hagyományos térjátékok, hinták, csúszdák kialakítása.

C. Borospince és helyi értéktár működtetése. Magyar borok, borvidékek bemutatása, borkóstolók szervezése.

Feladat: bemutató borospince, ahol magyar és kárpátaljai borok bemutatása, sommelier-képzés történik. A Főiskola turisztikai tanszékének gyakorlótelepe lenne.

D. Perényi-emplékszoba működtetése.

Feladat: A Perényi-hagyaték, tematikus dokumentumok, fotók, képek, használati tárgyak összegyűjtése és állandó kiállítás működtetése.

E. Ifjúsági és felnőtt klubterem.

Feladat: felnőtteknek szóló tevékenységek szervezése (könyvklub, nyugdíjasklub, történelmi és helytörténeti előadások, kórus- és zenekarpróbák, irodalmi és zenés estek, ismerkedési estek, bor- és ételkóstolók.

F. Galéria és/vagy koncertterem.

Feladat: Képgaléria működtetése, képzőművészeti alkotó foglalkozásokkal egybekötve, 40-50 ember befogadására alkalmas koncertterem működtetése klasszikus zenei koncertekhez, előadói estekhez.

G. Pinceklub.

Feladat: alternatív estek, táncházak, zenés estek, játékestek, biliárdozás, egyéb partik szervezése az erre a célra berendezett pincében.

H. Hagyományok konyhája.

Feladat: közös főzési lehetőségek, ízek prezentációjának megszervezése. Az udvart alkalmas helyszínné kell tenni egy-egy közösség ünnepségének megszervezésére: az udvaron pünkösdi királyválasztás, húsvéti szokásokhoz kapcsolódó kézműves programok, locsoló rituálék, adventi betlemezés, időszakos kézművesvásárok, játékonysági akciók, gyermeknapok

szervezhetőek. A gyermekfoglalkoztató és -fejlesztő programok során havi rendszerességgel sor kerülhet logopédiai, beszédképesség-fejlesztő, személyiségfejlesztő, mentálhigiénés foglalkozásokra is.

Az épület használatát 25 évre megkapta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátjai Magyar Főiskola. A bérleti díjat levonhatja a felújítási költségből a felújítás befejezése után. A Keleti Partnerség programnak köszönhetően sikerült az épületet átfedni, majd Budapest főpolgármesterének (Tarlós István) támogatásából az ablakokat kicserélni.³

A Bethlen–Rákóczi-kastély felújítása és hasznosítása (Beregszász)

A város központjában található a Bethlen Gábor fejedelem által 1629-ben építtetett kastély, amely a Rákócziaké is volt, így jelentős magyar értéket képvisel, de nagyon romos állapotban van. A kastélyban a szovjet rendszerben szakiskola működött, az épület tulajdonjoga az államé volt. A szakképzési rendszer átalakításával az épület megyei vagy városi önkormányzati tulajdonba kerülhet, és akkor itt kaphatna helyet Beregszász kulturális-turisztikai központja, a kárpátjai magyarság múltját, kultúráját bemutató múzeum. Az épület még az állam tulajdona, most van folyamatban átadása az önkormányzatnak. Felújítása akkor kezdődhet, ha annak üzemeltetésére tendert írnak ki, és azt az üzemeltető nyeri. Az épületet hosszú távú szerződéssel lehetne bérbe venni, mert műemlék, így a hatályos törvények szerint nem lehet eladni. Az épület felújítását és a múzeum létrehozását pályázati forrásokból lehetne fedezni, a fenntartást pedig a bevételekből.

A Bethlen–Rákóczi-kastéllyal szemben van a XIV. században épült római katolikus templom, amely régen felújításra vár. A magyar nemzet szempontjából, miután a történelmi egyházak a nyelv és a kultúra hordozói, fontos lenne a város új negyedében, a „Mikrorajon”-ban kisebb református és katolikus templomot építeni, amely közösséget szervezne maga köré, hogy az ott élő lebegő identitásúak is megtalálják helyüket a városban. A helyzetet egyelőre az ortodox egyház ismerte fel helyesen, ők már építettek is templomot. A görögkatolikus magyar közösségnek is szüksége lenne önálló templomra, mert az eltelt negyedszázadban ukrán templomot már építettek, a régi templomban pedig, ahova a magyar hívek járnak, többségében vannak az ukrán ajkúak, így a magyarok egyre inkább kiszorulnak a szellemiséget meghatározó vezetésből. Jó példa erre,

³ A 2020-as évben az átadás utáni programokkal való feltöltés a pandémiás helyzet miatt elmaradt, a járványhelyzet javulását követően tervezik az üzemeltetők az épület élettel való megtöltését.

hogy a néhány éve a Kerekhegyre vezető út mentén épített Stációk feliratai már csak ukrán nyelvűek, a korábban megszokott magyar–ukrán helyett.⁴

További fejlesztési tervek, melyeket fontos lenne még megvalósítani:

- skanzen kialakítása a Beregvidéken,
- a borturizmus fejlesztése: a beregvidéki történelmi pincerendszer rekonstrukciója,
- a termálturizmus fejlesztése a városban,
- Borzsa-völgyi Kisvasút Múzeum létrehozása (a kisvasút még működőképes, de a pálya és a mozdonyok jelentős felújításra szorulnak, viszont a nagyon szép környezetnek köszönhetően ígéretes turisztikai attrakció lehetne),
- a Honfoglalási Emlékpark funkcióbővítése,
- állatpark kialakítása Beregszászban.

A Honfoglalási Emlékpark funkcióbővítése

Beregszász határában, a Kishegynél találta meg másfél évszázaddal ezelőtt Lehoczky Tivadar helytörténész azt a honfoglalási süvegcsúcsot, amely emblematikussá vált. Innen 5 km-re, Csomán fél évszázada honfoglalás kori temetőre bukkantak, az anyagát elszállították valamelyik szovjet vagy ukrán múzeumba. A KMKSZ kezdeményezésére a helyén emlékparkot hoztak létre, ahol bemutatóterem is épült. Az emlékparkban tartják a honfoglalás napját, a Szent István-napot, egyéb rendezvényeket. A központ funkcióit turisztikai szempontból lehetne bővíteni. Az emlékpark mellett a KMKSZ megvásárolt egy telket. Ezen építeni lehetne egy istállót, szálláshelyeket kialakítani (ezt már a falu környező házai is biztosíthatnák a falusi turizmus keretén belül); bázisa lehetne itt egy lovasiskolának, megalapozhatná a lovasturizmust, terepe lehetne egy kárpátaljai Kurucvágtnak. A terület mellett található egy kiszáradt mesterséges víztározó. Ez ideális terepe lehetne a lovaglásnak. A kiszáradt tó töltését lelátóvá lehetne alakítani, a tó helyén pedig létrehozni a lovaspályát, amely egyéb tömegrendezvényeknek is otthont adhatna. A tó egyelőre a Nagybaktai Állami Tudományos Kísérleti Állomás tulajdona, de egyes információk szerint folyamatban van az átadása a falu önkormányzatának. Amint az önkormányzathoz kerül, bérbe lehetne adni annak a civil szervezetnek, amely ezt a tevékenységet felvállalná.

⁴ E projektötlet megvalósítása még nem kezdődött el.

Beregszászi állatpark kialakítása

A Főiskola Biológia és Kémia Tanszéke, a Mezőgazdasági Tanszéki Csoporttal együtt, illetve a Fodor István Természettudományi Kutatóközpont rendelkezik szaktantermekkel, gyűjteményekkel, ahol a helyi élővilágot ismerhetik meg a hallgatók. Nagydobronyban egy erdei iskola, tanösvény építése zajlik. Beregszász határában az erdő oktatási és kutatási célú használatára együttműködést kötöttünk a helyi erdészettel. Itt szeretnénk a nagydobronyihoz hasonló telepet (erdei iskola, kalandpark, tanösvény) kialakítani, kibővítve egy állatparkkal, amely kutatási és turisztika célokat egyaránt szolgálna. A Főiskola szerződést kötött a Nyíregyházi Állatparkkal, melyben vállalják, hogy ehhez minden szinten szakmai tanáccsal szolgálnak. Szerződéssel rendelkezünk az erdészettel a Beregszász melletti dédai erdőre vonatkozóan is.

Fontos, hogy a szerény infrastrukturális állapotokat javítsuk a turisztikai ágazatban, viszont nem elhanyagolható a szakképzett munkaerő hiánya sem.

Mivel az ágazat kibontakozása az elmúlt években vett lendületet, így az oktatást most kell felkészíteni arra, hogy a turizmus mind a vendéglátóhelyeken, mind a különféle szálláshelyeken és az attrakciók vonatkozásában is minőségi szolgáltatásokat tudjon nyújtani az idelátogató belföldi és külföldi turisták számára. A nemzetek gazdasági versenyében alapvető fontosságú az egyes gazdaságok szellemi potenciálja, a tudomány teljesítőképesége, a tudományos eredmények hatékony alkalmazása a termelésben. Az ipari, a szolgáltatási innováció, vagyis az ötlettől a tudományos kutatáson át az új termék vagy technológia létrejöttéig tartó folyamat megerősítése, felgyorsítása – a fogadóképesség (pl. az emberi erőforrások szakmai színvonalának emelése, folyamatos megújítása) alapjainak fejlesztése és működtetése, ahogyan a magyar gazdaság legfontosabb erőforrása, úgy Kárpátalja erőforrása is lehet.

Minden gazdasági fejlesztés egyik feltétele a jól képzett munkaerő, ami viszont csak csekély mértékben áll rendelkezésre a vidéken. Ennek fő oka, hogy Kárpátalján alig van magyar nyelvű szakképzés.

Érettségi utáni szakképzés fejlesztése együttműködésben a határmenti magyarországi szakközépiskolákkal

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola az Egán Ede-terv alapján kidolgozta a tervhez illeszkedő szakképzési koncepcióját, mely hálózatszerűen, Kárpátalja régióiban szeretne a helyi igényekhez illeszkedő szakképzési kínálatot nyújtani a fiataloknak. 2013-ban a Főiskola szervezeti

egységeként létrejött a felsőfokú szakképzési intézet, ahol könyvvitel, informatikus rendszergazda, turizmus, szociálpedagógia/szociális munka és óvodapedagógia szakokon tanulhatnak tovább a jelentkezők az általános iskola után. A sikeresen oklevelet szerző diákok lehetőséget kapnak arra, hogy szakirányuknak megfelelően folytassák tanulmányaikat a Főiskola BSc/BA-szintű képzéseinek 2. évfolyamán. Ez a lehetőség nagyban segíti a kárpátaljai magyar diákok képzését és munkaerőpiaci elhelyezkedését, mivel ide belső felvétellel juthatnak be, kikerülve a diszkriminatív, központosított ukrán felvételi rendszert. A gazdasági-politikai bizonytalanság, a folyamatos veszélyérzet a férfilakosság katonai besorozása miatt egyre több fiataalt arra ösztönöz, hogy elhagyja a vidéket, és külföldön, elsősorban Magyarországon keressen munkát. Ám lehetőségeik képesítés és szakma nélkül korlátozottak. A megye gazdasága – valamennyi ágát tekintve – alacsony hatásfokú, műszaki színvonala és szervezettsége elmaradott. A meglévő városi ipar tönkrement, leépült. A termelés-visszaesés nagymértékben kihat a lakosság jövedelmének alakulására. A nehéz piaci körülmények, a vállalkozások tőke- és hitelhiánya rengeteg nehézséget okoz azoknak, akik itthon akarnak maradni, amit megfelelő tudás nélkül szinte lehetetlen megvalósítani. A Felsőfokú Szakképzési Intézet (Szakgimnázium) mint központi egység mellett középtávon célszerű szakképzési bázisokat létrehozni Beregszászban, valamint Ung, Ugocsa és Máramaros megyékben is. Ezeken a bázisokon a helyi körülményeknek és igényeknek megfelelő képzési kínálatot kellene biztosítani a regionális hagyományok szerint. Természetesen, miután mind a négy képzőhely a Főiskola egysége lenne, az egész területről várná a diákokat. Ezt segítené a bentlakás megteremtése minden képzőhelyen. A mára már nagyobb részben megvalósult tervek alapján Beregszászban szolgáltatási, turisztikai, Nagydobronyban (egykori Ung megye, ma Ungvári járás) mezőgazdasági szakirányú képzéseket indítanánk, Tiszapéterfalván (egykori Ugocsa megye, majd Nagyszőlősi, ma Beregszászi járás) pedig főleg olyan szakokat, amelyek a helyi szolgáltatásokban szükséges szakmák elsajátítását biztosítanák. A Felső-Tisza-vidéken (a Huszti, Técsői, Rahói járások valamely magyar településén, a volt Máramaros megye részére) kialakítandó bázis főleg az erdőgazdálkodással, vadgazdálkodással, fafeldolgozással, építőiparral kapcsolatos szakmák központja lenne. A központi profilok szerinti képzések mellett a regionális igényeknek megfelelően egyes szakokat több képzési központban is indítanánk párhuzamosan, vagy igény szerint rotációs rendszerben. Eközben a tanárokat utaztatnánk, nem a diákokat. Figyelembe

véve Kárpátalja magyarságának demográfiai helyzetét, célszerűnek tartjuk széles képzési kínálattal kis létszámú csoportok indítását, ezért a bázisonként 8–12 fős csoportok szervezését tartjuk racionálisnak.

Első ütemben magyarországi határ menti szakközépiskolákkal (pl. Mátészalkai Szakképzési Centrum tagintézményei) együttműködve indítottunk érettségi utáni képzéseket a Főiskola által korábban kialakított jó gyakorlatnak megfelelően. A hallgatók de jure a magyarországi intézmény hallgatói lettek, de a Főiskolához is kötődnek, mint Ukrajnában az ukrán állam által nem akkreditált képzőhely hallgatói, ami törvényes jogviszonyt jelentene, de a képzés végén nem ukrán, államilag elismert oklevelet, hanem tanúsítványt kapnak. Ugyanakkor, amennyiben eleget tesznek az együttműködésben részt vevő anyaországi intézmény követelményrendszerének, ottani képesítést szerezhetnek, ami Ukrajnában honosítható/ elismertethető. Ez lehetővé tenné számukra, hogy jó minőségű szakmai képzésben részesüljenek, de nem szakadnának el teljesen szülőföldjüktől. A képzés egy része itthon valósul meg, és ha az anyaintézmény Kárpátalján talál alkalmas gyakorlóterepet, úgy a gyakorlatok egy része is szülőföldjükön történhetne. Minden szaktárgynak két tantárgyfelelőse van: egy a magyarországi intézmény részéről és egy Kárpátaljáról. Ezzel a módszerrel olyan hatékony tudástranszfer jön létre, amely mindkét régiónak hasznára válik. A magyarországi technológiát elsajátító fiatalok, amennyiben szülőföldjükön tudnak maradni, szakmájuk innovatív képviselőivé válhatnak. A Magyarországon látott jó gyakorlatok így gyorsabban meghonosodnának vidékünkön. A képesítés megszerzése után valószínűleg a hallgatók egy része a magyarországi vállalatoknál helyezkedne el a két régió közötti nagy gazdasági szakadék miatt, de ezzel segítené, vagy legalábbis részben oldaná az utóbbi években Magyarországon megjelent szakképzett munkaerőhiányt. A kétéves képzés alatt kialakulhat egy szakoktatói gárda Kárpátalján is, amely elsajátíthatta a magyarországi tudást és tapasztalatot.

A beregszászi szakképzés jelenleg még a Főiskolán folyik, de szeretnénk azt kihelyezni a település egyik elhagyott épületébe, melyet bérbe vettünk a várostól.

A többi képzési hely Nagydobronyban és Tiszapéterfalván van, és létrehozandó lenne még egy a Felső-Tisza-vidék valamelyik településén.

Az általános és középiskolai képzési igények sok esetben a képzési körülményektől függenek. A jó körülmények és a modern, minőségi képzés az, amivel megszólítható a társadalom, ezért arra kell törekedni, hogy a magyar nyelvű képzések jobb körülmények között folyjanak és minőségileg magasabb értéket hordozzanak.

A magyar nyelvű oktatás-képzés fejlesztése

Ez a terv a kizárólag magyar nyelvű oktatást folytató beregszászi általános iskolák és középiskolák fejlesztését takarja. A város területén ilyen intézmény a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium, a Beregszászi Kossuth Lajos Középiskola, a Mikes Kelemen Középiskola, a Drávai Gizella Általános Iskola, a 7. Számú és a 9. Számú Általános Iskola. A Zrínyi Ilona Középiskola és a bentlakásos középiskola (Esze Tamás Líceum) pedig magyar és ukrán osztályokkal működik. Az iskolaépületek állaga rossz, mindegyik felújításra szorul. A magyar osztályok iránti igény megnövekedett, helyhiány miatt azonban az iskolák (pl. a Kossuth Lajos Középiskola) nem tudnak magyar osztályokat indítani. Egyelőre egyedül a Bethlen Gábor Magyar Gimnázium felújítási tervének elkészítése van folyamatban. Az épületek a város, 2021-től a Beregszászi kistérség tulajdonában vannak, fenntartójuk az önkormányzat. A Kárpátaljai Magyar Felsőoktatásért és Közoktatásért Alapítvány viszont szerződést köthetne a fenntartóval arról, hogy felújítja az épületeket.⁵

A magyar oktatás iránti igény megnövekedése, valamint a teljes körű magyar nyelvű állami oktatást korlátozó törvény miatt is célszerű lenne a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolának gyakorló iskolákat létrehoznia Beregszászban, utóbbiak lehetnének fiókindézetei azokon a helyeken, ahol a magyar nyelvű oktatás kiszorult az állami intézményekből vagy megszűnt.

A Főiskola képzési kínálatához igazodva óvodai, elemi és általános iskolai tagozatokra is szükség lenne. A Főiskola a tanóvoda számára már rendelkezik épülettel, ezt kellene felújítani és működtetni. A gyakorló óvoda épületéhez közel rendelkezünk egy telekkel (1 ha) is, amelyre elemi iskolát lehetne építeni. Általános iskola számára még nem rendelkezünk épülettel, de a városban működő valamelyik iskolát bérbe lehetne venni, és ott minőségi magyar nyelvű magániskolát lehetne működtetni. Ukrajnában a magán- és alapítványi iskolákat az állam nem támogatja, ezért azok főleg magyarországi forrásokra támaszkodhatnak. Az építkezés folyamata a következő lenne: a telek átminősítése oktatási célra, építkezési engedélyek beszerzése, terv jóváhagyása, építkezés, üzembe helyezés (összesen 2-3 év). Az iskola bérbe vételekor a helyi önkormányzat döntése alapján célirányos pályázatot hirdethetne hosszú távú (maximum 49 év) hasznosításra. A pályázatba bekerülhetne, hogy az átadás után a bérleti díjból levonható az igazolható beruházási költség. (Kockázat: amennyiben több pályázó lesz az épületre, licitálhatnak a bérleti díjra, amely ezáltal jelentősen növekedhet.)

⁵ Ezek a tanulmány publikálásának idejére részben meg is történtek.

Tanároknak szóló továbbképzési program

1. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség két évtizede szervez rendszeresen évközi továbbképzéseket, nyáron pedig megrendezi a Kölcsey Nyári Pedagógusakadémiát. Az akadémia egyhetes, bentlakásos, 40 órás továbbképzés, melyet a Kárpátaljai Pedagógus-továbbképző Intézet keretein belül beszámítanak az ötévente kötelező 150 órás továbbképzési időbe. Ez tehát már egy működő rendszer. Fontos a képzési kínálat bővítése, kiterjesztése a felzárkóztató és roma nevelési programokra, ezzel párhuzamosan a minőségbiztosításra, tehetség-gondozásra. Az egyes képzések a Főiskola és a Tiszapéterfalvai Református Líceum bázisán valósulnak meg helyi és külföldi előadók bevonásával. Ezek keretein belül a tanárok megismerkedhetnek a magyarországi haladó, innovatív módszerekkel és gyakorlatokkal.
2. A beregszászi magyar színház utánpótlás-nevelését egy magyarországi egyetem székhelyen kívüli képzéseként lehetne megvalósítani, mert ukrán akkreditációt hasonló képzés számára a mostani körülmények között szinte lehetetlen szerezni. Az oktatás a Főiskolán és a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban (korábbi neve Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház) zajlana. A hallgatók a Főiskola nem akkreditált képzésében vennének részt, és annak infrastruktúráját használnák (könyvtár, szaktantermek, kollégium). A magyarországi intézmény a fejkvóta alapján oldaná meg a költségek fedezését, mivel a diákok annak hallgatói is lennének.
3. A 2020–2021-es tanévben elindult a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kaposvári Egyetem közös színművészképzése.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola képzéseit szolgáló megyei szintű, magán gyakorló óvodai és általános iskolai hálózat kialakítása

Azokon a településeken, ahol nincs magyar iskola és óvoda, de lenne erre igény még akkor is, ha a magyar lakosság már túl van a nyelvváltáson (összesen 20 ilyen település van a vidéken), a Főiskola gyakorlóiskolákat hozna létre. Ez azért lenne vonzó, mert az államihoz képest jobb körülményeket és minőségi oktatást, illetve továbbtanulási lehetőséget biztosítanak a városi bentlakásos iskolában, majd a szakképzés rendszerében.

Az intézmények úgy működnének, mint a Főiskola gyakorlóiskolái, ahol a magyart mint idegen nyelvet tanítanak az óvodai szinten, egy év

intenzív nyelvi előkészítőt tartanának az 5. éveseknek, majd az elemi iskolai szinten magyarul tanulhatnának 4 éven át. Ezután felajánlanánk számukra továbbtanulási lehetőségként a beregszászi bentlakásos iskolát, esetleg az egyházi líceumokat, a településhez legközelebbi magyar iskolát iskolabuszos megközelítéssel (azok számára, akik ezt igényelnék) vagy a szakképzési intézmények valamelyikét. Egy ösztöndíjprogrammal kiegészítve szélesíthetnénk a magyar nyelv és kultúra körét, kiterjesztve azt egész Kárpátaljára, mert a szóban forgó települések lényegében járási központok. A településeken ezzel ismét megjelenne a magyar kultúra. Minajban, Nagybakosban, Gödényházán, Tekeházán, Mátyfalván, Fancsikán, Királyházán, Terebesfejérpatakon, Gyertyánligeten, Nagybocksón, Taracközön, Bilkén most is működnek magyar történelmi egyházak, csak a híveket kellene magyar identitásukban erősíteni, hogy gyermekeiket a magyar iskolába adják. Perecsenyben, Nagybereznán, Szerednyén, Ilosván, Dolhán volt magyar mise és istentisztelet a szovjet rendszerben, majd a kilencvenes években megszűnt. Összességében, azok a települések, ahol igény mutatkozik a magyar kultúra iránt, a következők: Nagybakos, Gödényháza, Tekeháza, Mátyfalva, Fancsika, Királyháza, Perecseny, Nagyberezna, Szerednye, Minaj, Homok, Ilosva, Dolha, Bilke, Terebesfejérpatak, Gyertyánliget, Nagybocksó, Taracköz, Alsóverecke, Volóc, Ökörmező.

Felnőttképzés a II. RF KMF Felnőttképzési Intézetének keretén belül

A II. RF KMF Felnőttképzési Központja évente több szakképzést is lebonyolít Beregszászban. Ugyanakkor kihelyezett rendszerben a Központ 120 órás magyar nyelvi tanfolyamokat is szervez, amelyekre nagy az igény a magyar állampolgárság visszaigénylése miatt. Az elmúlt évben 9 ezer fölött volt a résztvevők száma, és a kurzusokat mintegy 50 településen tartották.

Gyermeksportiskola létrehozása

Kárpátaljáról, Beregszászból és környékéről több mint kétszáz gyerek utazik hetente Nyíregyházára, Tarpára, sporttagozatos iskolákba, fociakadémiára, mert itthon anyanyelven nem működik ilyen intézmény. A gyerekek nagy részéből nem válik hivatásos sportoló, de miután más szocializációs és oktatási folyamatban vettek részt, nem tudnak visszaintegrálódni a hazai közegbe (már csak azért sem, mert az anyaországi intézményben nem tanultak ukránul). Ebben az esetben, amennyiben a szülők anyagi helyzete megengedi, a család kiköltözik Magyarországra, hogy gyermeküket tovább támogathassák. Azok, akik mindezt nem engedhetik meg maguknak, különböző szakiskolákban kötnek ki, de támogató családi háttér és kap-

csolati tőke hiányában gyakran kevésbé sikeres életpályát futnak be, mint ha itthon maradtak volna. Ennek tükrében célszerű Kárpátalján megteremteni a sport iránt érdeklődők tehetséggondozását, annak magyar központjában, Beregszászban. A városban a labdarúgásnak és a kézilabdának van hagyománya, a küzdősportok közül pedig az ökölvívásnak és a birkózásnak. Újabban a kosárlabda és a röplabda is egyre népszerűbb a vidéken. Rövid távon a város és a Főiskola sporttermeinek bázisán lenne megindítható sportképzés. Ezt be kell jegyeztetni mint intézményt, amely saját igazolást adhat ki, ebben az esetben nem kell akkreditáltatni, működhet akár egy másik anyaországi intézmény tagintézményeként. Önállóan is működhet és kiadhat tanúsítványt arról, hogy mit tanultak ott a diákok. Amennyiben azt akarjuk, hogy az intézmény ukrán akkreditációt is kapjon, akkor a képzést engedélyeztetni kell. Ekkor számon kérik, hogy van-e saját infrastruktúrája, oktatói testülete, vagy tud-e igazolni hosszú távú (min. 10 éves) bérletet. Beregszászban a Barátság Stadion magánkézben van, ez alkalmas is lenne erre a célra, ahol vannak megfelelő objektumok.

Sporttanár- és edzőképzés elindítása

Kárpátalján nagy hiány van magyar nyelvű edzőkből és testnevelő tanárokból. Az iskolákban többnyire képesítés nélküliek dolgoznak. Ilyen képzés(ek) akkreditálásának ukrainai lehetőségei nagyon korlátozottak (a tárgyi feltételek mellett a törvény szerint pl. testnevelő tanári alapképzettséggel rendelkező, főállású nagydoktor és PhD-doktor fokozattal rendelkező oktatókra lenne szükség, amit nyilvánvalóan nem tudunk biztosítani). Ezért testnevelő-tanár-képzés a Főiskola bázisán másoddiplomás képzésként, a Nyíregyházi Egyetem székhelyen kívüli képzéseként indulhatna. Az oktatás Beregszászban zajlana, a Főiskola Egészségügyi és Sportcentrumának bázisán. Minden tárgynak két tantárgyfelelőse lenne: egy magyarországi és egy kárpátaljai. A vizsgák Beregszászban zajlanának a magyarországi felelős vezetésével, a záróvizsga pedig Nyíregyházán. Sikeres teljesítés esetén a végzős hallgató a Nyíregyházi Egyetem oklevelét kapná, ami utána viszonylag könnyen és gyorsan honosítható/elismertethető Ukrajnában. A szakot Kárpátalján nem akkreditált képzésként hirdetnénk, amire van törvényi lehetőség, precedens és gyakorlat. A Főiskola Egészségügyi és Sportcentrumához tartozik egy szabvány méretű kézilabdapálya (amely kosár- és röplabdapályává is alakítható), egy kisebb tornaterem, edzőterem, fitnessterem, anatómia szaktanterem, két masszázsszoba stb. A centrum előtti udvarrészen van egy kosár-/röplabdapálya méretű, gumiborítású játéktér is. Tervben van még egy tanuszoda megépítése, ezt a következő kérdéscsoportnál fejtjük ki részletesebben.

Sportcentrum kialakítása

A leendő sportcentrumban a tanuszodán kívül helyet kapna a város összes könyvtára. Minden városi iskola használhatná úszásoktatásra, emellett bá-zisa lehetne a Főiskola testnevelés-oktatásának és testnevelőtanár-képzésének. Erre a célra a Főiskola bérbe vehetné a város egyik stadionját. A beregszászi női kézilabdacsapat az 1980-as években az ukrán/szovjet válogatott gerincét adta, melyben sokáig szerepelt, többek között, az olimpiai és világbajnok kapus, Heckó-Lobova Nyina, de a csapat tagja volt Greba Anna is, aki a Főiskola tanára. Napjainkban a város férficsapata a Főiskola szponzorálásával vesz részt a megyei bajnokságban és általában dobogós helyen szokott végezni. Probléma viszont, hogy nincs utánpótlás, ezért kellene felkarolni az utánpótlás-nevelés ügyét.

Fiatalok helyi lakhatásának támogatása („Fecskelakások” kialakítása).

Az ifjúságot megtartó feladatok

Beregszász város magyar polgársága az elmúlt három évtizedben nagy számban külföldre, főleg Magyarországra költözött. A Főiskolán és a köz-oktatási intézményekben gyakran vidékről beutazók dolgoznak. A fiatalok, akik a Főiskolán ismerkedtek meg és később összeházasodtak, majd itt maradtak dolgozni, még nem tudnak lakást vásárolni. A lakások mester-ségesen magas áron cserélnek gazdát, mert a belső-ukrajnaiak számára az ottani vagy fővárosi viszonyokhoz képest egyébként olcsónak számítanak. Annak érdekében, hogy a város értelmiségét megkössük, és Beregszász visszanyerje polgári hangulatát és életét, célszerű „fecskelházakat” vásárolni az értelmiségiek számára. A színháznak vannak színészlakásai, de pedagógusok, orvosok számára is kellene hasonlókat kialakítani. Ezek a lakások valamely szervezet tulajdonába kerülnének, és 3–5 évig lehetne bérelni, amennyiben a bérlő a városban vállal munkát.

Infrastruktúra

A város legnagyobb problémája a szennyvízhálózat és a szennyvíztisztító rendszer hiánya. A nyolcvanas években még üzemelt az ülepítő üzem (bár akkor sem olyan kapacitással, hogy a várost el tudta volna látni), de a kilencvenes években tönkrement. Azóta a szennyvíz zöme közvetve vagy közvetlenül a várost átszelő Vérke patakba jut, ezzel tönkretéve azt.

Amennyiben élhető várost szeretnénk, úgy előbb ki kell építeni a szenny-vízhálózatot és a tisztítórendszert, majd kitisztítani a Vértét, hogy az vízszakapja régi funkcióját, és partjai ismét a város pihenőövezetévé váljanak.

A város másik alapgondja a nagy átmenő forgalom, amelynek átengedésére a jelenlegi úthálózat alkalmatlan. Évek óta folyamatban van az elkerülő út megépítése, de különböző politikai, jogi és gazdasági okok miatt máig nem valósult meg.

Az egészségügyi ellátórendszer

A városban működik a Beregszászi Linner Bertalan Központi Járási Kórház, amely több épületből áll. Az egyik az 1930-as években, a csehszlovák fennhatóság idején épült. Egy másik épület az 1990-es években épült magyarországi tervek alapján és magyar kivitelezők általi beruházásként, de csak részben készült el. Az ukrán állam, bár ígéretet tett rá, semmit nem fizetett vissza a beruházásból, így az egyik épületszárny máig befejezetlenül áll. Az épület másik szárnyát üzembe helyezték ugyan, de miután negyedszázada nem fordítottak rá semmit, ez is felújításra vár. Az egészségügyi reformok miatt a kórház létjogosultságát állandóan megkérdőjelezik a felsőbb szervek: hol Nagyszőlősrre, hol Munkácsra akarják azt áttenni, pedig helyben van rá a legnagyobb szükség.

A kórház megmentésére több koncepció is létezik. Az egyik szerint célszerű lenne befejezni a félbemaradt kórházi szárnyat és felújítani a másik felét. A csehszlovák korszakban felhúzott épületbe át lehetne helyezni az egészségügyi szakközépiskolát, amely most az egykori beregi vármegyeháza épületében működik. Az áthelyezéssel közel kerülne egymáshoz az oktató intézmény és a gyakorlókórház. A kórházat idővel akár oktatókórházzá is minősíthetnék, és központja lehetne a háziorvosi hálózatnak, a kárpátaljai orvosok képzésének, átképzésének is. A megyeháza így visszakaphatná korábbi funkcióját, és méltó helyet biztosíthatna a városi és járási hivatalok számára. A jelenlegi központi járási hivatali épület, amely a megyeházával szemben, a Vérke másik partján helyezkedik el, alkalmas lenne arra, hogy egyfajta „kormányablakként” működjön: ide egy helyre be lehetne hozni a különböző állami hivatalokat (adóhatóság, gázközmű irodája, áramszolgáltató irodája, útlevélosztály, oktatási osztály stb.), amelyek most a város különböző részein, egymástól több kilométeres távolságra működnek.

A vázolt fejlesztés költségei a következő tételekből állnak:

1. Az új kórház befejezetlen szárnyának felépítése és az üzemben lévő szárny felújítása.
2. A csehszlovák korszakban épült kórházi szárny felújítása az egészségügyi szakközépiskola céljaira.
3. A megyeháza épületének felújítása.

A fejlesztést a következő lépésekben lehetne megvalósítani:

- Befejezni a kórház új szárnyát és felújítani a használatban lévőket.
- A csehszlovák korszakban épített kórházi szárnyból áttelepíteni az ott működő részlegeket az új szárnyba.
- Felújítani a történelmi műemlékké nyilvánított kórházépületet, majd elhelyezni benne az egészségügyi szakközépiskolát.
- Felújítani az egészségügyi szakközépiskola mostani épületét, a volt beregi vármegyeházát, majd átadni azt a város és a járás céljaira.

Összefoglalás⁶

A felvázolt célok megvalósulása esetén Beregszász város visszanyerhetné a századokon átívelő regionális szellemi és kulturális központ szerepét. A beregszászi színház, a Főiskola, a város szórakozási és művelődési lehetőségei Csonka-Bereg számára is megnyílnának, amennyiben a város környéki határátkelőket (Mezőkaszony–Barabás, Harangláb–Lónya) éjjel-nappalivá nyilvánítanák, valamint új átkelőket nyitnának Vári, Badaló, Tarpa, illetve Szalóka, Lónya és Eperjeske térségében.

Élhető Kárpátalját egy pezsgő, étellel teli, többnemzetiségű, de mégis a magyar kulturális, történelmi, vallási hagyományokat továbbvivő beregszászi centrummal tudunk elképzelni. Természetesen mindezen törekvések függenek a politikai akarattól és sajnos sokszor az ellenakarattól is. A rendszerváltástól napjainkig sok csatát megvívunk és valószínűleg meg is fogunk még, de a lényeg, hogy „*Isten az igaz ügyet nem hagyja el*” (II. Rákóczi Ferenc), s ha mi is kitartunk, jelen célok a mindennapjaink részét képezhetik belátható időn belül.

Forrás- és irodalomjegyzék

Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Закарпатське обласне управління статистики (Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal), Ужгород, 2003.

Google Maps, 2020. <https://www.google.com/maps/@48.1884682,22.6364462,14z>

<https://karpataljalap.net/2020/09/24/atadtak-beregardoi-perenyi-kulturkuriai>

www.openstreetmap.org

Egán Ede-terv. KMKSZ, 2014. www.egannede.com

⁶ Köszönjük Orosz Géza beregszászi alpolgármester és Pálóczi Bertalan, a KMFJA pénzügyi előadójának a tanulmány elkészültében való közreműködését.

A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési stratégiája. Szerkesztette: Berghauer Sándor–Sass Enikő. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, 2019. Letöltés ideje: 2020. október 30. http://real.mtak.hu/108939/1/Strategia_1_e-pub.pdf

Berghauer Sándor: A turizmus mint kitörési pont Kárpátalján (?) (Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében). Phd-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, 2012

Fodor Gyula: Kárpátalja iparföldrajzának változásai az ezredforduló óta eltelt időszakban. In: Regionális átalakulás a Kárpát-medencében (szerk. Rácz Szilárd), Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 2006. (pp. 110–123)

Húzóerők – Jelentés a külhoni magyar családi vállalkozások helyzetéről. Hétfa Kutatóintézet, 2017.

Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra. Szerkesztette: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Argumentum – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010.

Megkapaszkodás, gyarapodás, bátorítás – Jelentés a külhoni fiatal magyar vállalkozások helyzetéről. Hétfa Kutatóintézet, 2016.

RECENZÍÓK

A Rákóczi-kor kárpátaljai nézőpontból

Csatáry György: *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján*

„RIK-U”, Beregszász–Ungvár, 2020. 136 oldal

Csatáry György *A Rákóczi-kor emlékhelyei Kárpátalján* című munkája alulnézetből kíván bemutatni egy olyan történelmi jelentőségű családot, melynek tevékenysége szűkebb pátriánkhoz, a mai értelemben vett Kárpátaljához is kötődik. Ez volt az a régió, amelyre a 17. század folyamán és a 18. század elején több hatalmi tényező is ki akarta terjeszteni a fennhatóságát. Az egyre erősödő bécsi udvar és a hanyatlófélben lévő török Porta közötti állandó pozíciókeresés kényszere jelentősen befolyásolta Észak-kelet-Magyarország és az erdélyi fejedelmi címig jutó Rákóczi-família életét. Emellett vidékünk politikai helyzetét tovább bonyolította a protestáns-katolikus vetélkedés, illetve az a kérdés, hogy a térség jelentős számú ruszin népessége maradjon-e meg a pravoszláv hit mellett, vagy fogadja el a Róma és Bécs által szorgalmazott egyházi uniót.

A Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében készült kötet ezekben a nem éppen egyszerű kérdésekben is útbaigazítást kíván adni. A munka tudományos ismeretterjesztő jelleggel, de szakszerű formában tudja csillapítani az érdeklődők témával kapcsolatos tudásszomját. A szakmaiságot a kötet neves lektorának, Czigány Istvánnak a személye is garantálja, aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiváló kutatója. Másrészt az is emeli a könyv színvóját, hogy annak megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia Domus Kuratóriuma is támogatta.

A kötet több tematikus egységre oszlik. A szerző elsőként a Rákóczi-család legfontosabb tagjait ismerteti, illetve összefoglalja vidékünk érdekében kifejtett tevékenységüket. Megtudhatjuk, hogy a família első jeles alakja Rákóczi Zsigmond (1544–1608) volt, akit Csatáry „vagyonszerzőként” és dinasztiaalapítóként mutat be. Ő emelte fel a Rákóczi-családot a középnemesi sorból a főnemesek közé. Vagyonát borkereskedelemből, hitelek nyújtásából, kiváló taktikai húzásaiból, valamint jó házasságkötései révén teremtette meg. Fia, I. Rákóczi György (1593–1648), a „bibliaolvasó” erdélyi fejedelemként az európai nagypolitika alakítója, akit

* Tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béketárgyalásokra is meghívtak. A továbbiakban olvashatunk még II. Rákóczi Györgyről (1621–1660), a „hadakozóról”, majd fiáról, a rövid életű I. Rákóczi Ferencről (1645–1676), aki édesanyja hatására cserélte fel ősei protestáns vallását katolikusra. Ezt követően a szerző Zrínyi Ilonát (1643–1703) mutatja be, aki olyan hősie-sen védte Munkács várát az ostromló császáriakkal szemben, hogy XIV. Lajos francia király egyenesen „Európa legbátrabb asszonyának” nevezte. Végül a „vezérlő fejedelem”, II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) vidékünk-höz köthető tevékenységével ismerkedhetünk meg.

Az első tematikus egység után az alábbi logika szerint épül fel a kötet: a szerző bemutatja a Rákóczi-szabadságharc eseményeit egy-egy adott kárpátaljai településen (Beregszászban, Munkácson, Ungváron) és/ vagy annak környékén, illetve Ugocsa és Máramaros vármegyékben. Ezu-tán Csatáry ismerteti az adott településhez vagy megyéhez köthető emlék-helyeket, melyek története a kezdetektől egészen napjainkig kerül bemu-tatásra. A szerző külön érdeme, hogy ezt szakszerűen, levéltári, sajtó- és szakirodalmi forrásokkal alátámasztva tette meg.

A kötet fontos adalékokkal szolgál a dualizmus idején erősödő Rá-kóczi-kultusz történetéhez. Csatáry ismerteti, hogy a beregszásziak már 1893-ban kezdeményezték II. Rákóczi Ferenc lovas szobrának felállítását. A pénzügyi háttér megteremtéséhez szoboralapot hoztak létre, amelybe az egész ország területéről érkeztek az adományok. Valóságos szoborállítási mozgalom indult el Magyarországon, melynek Kassa állt az élén. Bereg-szász szerényebb adottságaiból kifolyólag nem tudta felvenni a versenyt a Hernád-parti várossal, holott Bereg megyében is jelentős összeg folyt be a szabadságharc kitörésének 200. évfordulóján. A beregszászi adakozók pénzét végül az első világháború okozta nélkülözések enyhítésére ajánlot-ták fel a Vöröskeresztnek. Ezt követően sem a csehszlovák, sem a szovjet időszak nem adott teret az ilyen jellegű kezdeményezéseknek. Ez volt az oka annak, hogy a szobrot csak 2019-ben sikerült felállítani.

A szerző rendszerint arra is reflektál, hogy a Rákóczi-családhoz köt-hető évfordulók milyen jelentős emlékhelyekkel gazdagították Kárpátalját. A szabadságharc kitörésének 200. évfordulója alkalmával több emlékművet emeltek. 1903 őszén a szabadságharc első győztes ütközetének azért állítot-tak az ugocsai Tiszaújlakon és a szatmári Tiszabecsen külön-külön is em-lékművet, mert a két vármegye, valamint a helyi kormánypárt és az ellenzék erősen rivalizált egymással. Érdekes momentumra figyelhet fel az olvasó az első vesztes ütközet emlékművével kapcsolatban is. A dolhai obeliszk fel-

avatását csak azt követően végezte el Balogh Mihály máramarosi vikárius, hogy megemlékezett a Habsburg uralkodó, I. Ferenc József magyar királylyá koronázásának 36. évfordulójáról. Láthatjuk, hogy az emlékezést gyakran alakították aktuálpolitikai tényezőkké. Ezt mutatja, hogy a Rákóczi-kori emlékhelyek is megszenvedték az impériumváltásokat. Az imént említett dolhai emlékoszlopot a csehszlovák éra idején lerombolták, majd visszaállították. A magát demokratikusnak tituláló csehszlovák hatalom csak ruszin nyelvű feliratot tűrt el az újonnan felállított obeliszken. Hosszú évtizedeket követően, 2003-ban helyezhettek el magyar nyelvű szöveget rajta.

A kötetben számos olyan személy egyéni életpályája követhető nyomon, akik több megye életében is jelentős szerepet játszottak. Szándékosan egy olyan személyt emelnék ki, akinek élete kevésbé ismert a nagyközönség előtt. Kis Albert (1664–1704) életútja plasztikusan mutatja be Északkelet-Magyarország korabeli történetének zűrzavaros viszonyait. Kis jobbágycsaládban született a Bereg megyei Barkaszon. Élete során volt szökött jobbággy, Thököly Imre kuruc hadnagya, törökországi bujdosó, majd a labancok toborzója Károlyi Sándor csapatánál, ezután só- és marhacsempész, hegyaljai felkelő, majd a Rákóczi vezette szabadságharc szervezője. Kis Albertet azonban fegyelmezetlen természete és engedetlensége miatt 1704. március 15-én kivégeztette a Nagyságos Fejedelem.

A kötet Utóirattal zárul. Csatáry e részben kiemeli, hogy a nyolc évig tartó Rákóczi-szabadságharc mintegy 85 ezer ember életét követelte, míg az 1708 és 1711 között dühöngő pestis 310 ezer ember halálát okozta. Számmunkra igen kedves adat, hogy az északkelet-magyarországi vármegyék tőlük telhető módon, sokszor erőn felül állítottak ki katonákat a függetlenségi küzdelem érdekében. A szabadságharc elején fegyvert fogó mintegy 30 ezer katonából körülbelül 7–8 ezer fő származott a mai Kárpátalja területéről. Ilyen értelemben bátran kijelenthetjük, hogy a helyiek is teljes mértékben megcselekedték, amit megkövetelt a haza.

Recenzió

az „*Őrzeni kincses temetőket.*” *A beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertje* című kiadványról
„RIK-U”, Beregszász–Ungvár, 2020. 88 oldal

A Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kiadványa ezúttal – érintve a társadalomtörténeti és néprajzi szempontú értékelést – egy bemutató-tájékoztató jellegű kiadványt tett le a szakma és az érdeklődő olvasók asztalára. A kötetben a beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertjében örök nyugalomra helyezett híres, értelmiségi családok, személyek kerültek bemutatásra. A fejfákon olvasható egyéniségek életéről a sajtóból, szakkönyvekből, honismereti munkákból, lexikonokból és kézikönyvekből összegyűjtött életrajzi és más adatok nyújtanak tájékoztatást. A kötet célja volt bemutatni a kiemelt síremlékekről készült illusztrációkat megőrkítve mindazon jellegzetességeket, melyekkel a vizsgált sírkert rendelkezik. Párhuzamosan a kutatások kiterjedtek a teljes katolikus sírkert adatbázisának az összeállítására, amelyben mintegy 2500 sírhely szerepel. A szóban forgó terjedelmes adatbázis rövidesen elektronikus formában elérhető lesz a Kutatóközpont honlapján. Ezen kutatások eredményei így hozzájárulhatnak elsősorban a családtörténelem, valamint magának a temetkezési kultúránknak az eredményes tanulmányozásához.

A könyv szerkezetileg tíz jól elválasztható fejezetből áll. A legelején találjuk Molnár János, a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség esperesplébánosának az előszavát, aki a temető jelentőségét emeli ki, mint a szentmise megtartásának egykor egyetlen, a keresztény hívők temetkezéséül szolgáló helyét. Szavait Franz Mercury kortárs író/költő *Temető* c. versével zárja.

Az előszót követi a sírkert legrégebbi síremlékeit, kőkeresztjeit bemutató fejezet, amelyben a 19. században és a 20. sz. elején elhunyt keresztények sírjait és néhány ismeretlen – véleményünk szerint 18. századi – kőből faragott keresztet találunk, összesen 11 síremléket. Itt kell sajnálattal megemlítenünk, hogy helyszűke miatt a régi, gondozatlan síremlékekből egyre kevesebb van. Gyakorlattá vált, hogy még az egyedi kőfaragványokat is kiforgatják helyükről és rátemetkeznek.

* Tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

Jómagam, főiskolai tanárként több mint húsz éve a történész hallgatókkal együtt látogatom a sírkertet, és ilyen, a keresztény hittel össze nem egyeztethető folyamatoknak vagyunk szemtanúi. Ha a rátemetkezések ilyen iramban folytatódnak, akkor néhány év múlva a 18. század végi és a 19. század elejéről való sírkövek teljesen eltűnnek.

A kiadvány 3. fejezetét a szerzők az egyházi személyek síremlékeinek szentelték: római és görögkatolikus papok, lelkészek, esperesek, főesperesek, hitoktatók, egyházi gondnokok és kántorok életrajzi adatait és a sírjaikról készített fotókat közölték (összesen 12 síremlék). Továbbá itt találjuk a Páli Szent Vincéről elnevezett Szatmári Irgalmas Rend Beregszászban szolgáló nővéreinek az emlékhelyét és síremlékeit (összesen 1 emlékművet és 4 síremléket).

A 4. fejezetben a temető katonasírokat tartalmazó parcellái kerülnek bemutatásra. Itt az 1848/49-es szabadságharcban részt vett 3 honvédnek (Baczó József tüzérnek, Bloksay István és Ekkel György századosoknak) a síremlékei, továbbá a temetőben ismeretlen helyen nyugvó 1848/49-es honvédek emlékére 2014-ben állított emlékmű kapott helyett. Az 1848/49-es honvédek sírjait a 20. században elhunyt katonák síremlékei követik: Dalmay Kálmán magyar királyi honvéd főhadnagynak a sírja, aki az I. világháborúban lelte halálát 1917-ben, és Pfauser Füzéry József ezredesnek a síremléke, aki az I. és II. világháborút is túlélte. A továbbiakban a II. világháborúban harcolt katonák sírjait, 1 emléktáblát a II. világháborúban szolgált magyar katonák emlékére (2006-ban a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténeti Intézete és Múzeuma, illetve Beregszász város önkormányzata állította) és 1 emlékművet, a hősi halált halt és a világtengerek mélyén örök álmukat alvó kárpátaljai tengerészek emlékjelét ismertetjük.

Az 5. fejezet a város ismert családjainak és közéleti személyiségeinek síremlékeit tartalmazza: a Linner, a Benda, a Haba és a Pazar család orvosként, ügyészként, ügyvédként, pedagógusként, agrármérnökként és cukrászként tevékenykedő tagjait mutatjuk be életútjuk ismertetésével és síremlékeiket megőrkítő fotókkal (összesen 10 síremlék). Mindemellett ebben a fejezetben található a közélet jeles egyéniségei közül Buzáth Rebeka, az egykori beregszászi és vidéki nőegylet vezetője, Csanádi György újságíró, helytörténész és Zelenyák István közgazdász, beregszászi vállalkozó síremlékei is (összesen 3 síremlék).

A kiadvány 6. fejezetében a közméltóságok, közhivatalnokok sírjai kerülnek bemutatásra: Buttykay Ferenc, az egykori Bereg vármegye főispánja; Jobszty Gyula, az egykori Bereg vármegye alispánja,

dr. Buzáth Camill, Beregszász polgármeste, valamint magyar királyi pénztárnokok, bírók, jogászok, ellenőrök, jegyzők, adóosztályviselők, mérnökök, útmesterek, telekönyvvezetők, építészek, erdőgondnokok síremlékeit, illetve rövid életrajzi adatait ismertetjük (összesen 19 síremlék).

A 7. fejezetben a beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertjének a vázlatos térképét láthatjuk, amelyen parcellák szerinti felosztásban, egyezményes jellel és helyrajzi számmal lett feltüntetve a kiadványban közölt valamennyi síremlék, emlékmű helye azok beazonosításának, a helyszínen történő felkeresésének a megkönnyítése céljából. A térképet dr. Molnár D. István, a Kutatóközpont munkatársa készítette. Műszaki szerkesztési okból és gyakorlati szempontból a térkép a kiadvány közepén helyezkedik el.

A kiadvány 8. fejezetében az orvosok, művészek, tanárok és tanítók síremlékei sorakoznak. Az orvosok között találjuk dr. Rottman József, az egykori Bereg vármegye főorvosa, Finta Béla, a beregszászi állami fogtechnika megalapítója, dr. Papp Ernő szülész-nőgyógyász főorvos nyughelyét. A művészeknél Nádas Annának, a beregszászi amatőr népszínház főrendezőjének, újságírónak, Sós-kúti Margit írónőnek, Veres Péter festőművésznek és másoknak a sírjait, valamint életútjait követhetjük nyomon. A gimnáziumi tanárok, az általános és középiskolai tanárok, illetve tanítók közül Sztahora (Borbély) Ibolyának, a Beregszászi Magyar Gimnázium matematikatanárnőjének, Pataky József kántor-tanítónak; Morgenthál Gyulának, a Beregszászi 4. sz. középiskola testnevelő tanárának; Hagymási Andrásnak, az egykori Beregszászi 8. sz. középiskola biológia-tanárának és még másoknak a nevei és síremlékei lettek megörökítve.

Ezen fejezet után találjuk dr. Molnár D. Erzsébetnek, a II. RF KMF Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja vezetőjének az utószavát, aki röviden felhívja a figyelmet arra, hogy a temetők és a bennük található síremlékek fontos kortörténeti forrásai egy-egy település történetének, jelen esetben Beregszász múltjának. Többek között arról is tudósít, hogy a beregszászi köztemető egykori római katolikus sírkertjének a felmérését, feltérképezését, az ott található síremlékek feliratainak összegyűjtését a Kutatóközpont munkatársai végezték el a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének felkérésére 2019 nyarán azzal a céllal, hogy a sírkertben található adatok alapján készüljön el az ismert beregszászi polgárok névjegyzéke és a jelen kiadványban közlésre kerüljenek. Végül köszönetét fejezi ki a kiadvány megjelenéséért a támogatóknak.

A kiadvány a felhasznált források és irodalom jegyzékével zárul, ami rámutat a temetőkutatás fontosságára az egész Kárpát-medencében,

és arra a tudományos hozzáállásra, amelyet a Lehoczky Kutatóközpont munkatársai biztosítottak a feldolgozás során.

Meggyőződésem, hogy egy olyan munkát sikerült megalkotni, amely hozzájárul Beregszász múltjának megismeréséhez. Az újabb történeti forrásokra, vagyis a síremlékekre s azok szimbólumaira, felirataira alapozva, több területen is betekintést nyerhetünk a város történetébe: 1) a vidék lakosságának etnikai és vallási összetételébe, 2) a város hadtörténetébe, vagyis abba, hogy a község lakossága aktívan részt vett a hadieseményekben, megélt, átvészelt szabadságharcokat és világháborúkat stb.

Reméljük, hogy e kiadvánnyal sikerült méltó és örök emléket állítani Beregszász ismert, köztiszteletben álló elhunyt lakosainak – legalábbis azoknak, akik síremléke a mai nap látható –, akik sokat tettek városuk, közösségük fejlődésének érdekében.

Megjegyzendő, hogy a beregszászi temető egyes részei elhanyagolt állapotban vannak, attól függetlenül, hogy a kutatócsoport tagjainak köszönhetően számos síremlék láthatóvá, feliratának szövege olvashatóvá vált. Csak reménykedhetünk, hogy a jövőben a temető elhanyagolt részeit rendezik, mérséklődik a helyhiány és a kényszerből előforduló egymásra temetkezés. Ennyivel mindannyian tartozunk az utókorak, hiszen jól tudjuk, hogy a temető az adott közösség kultúrájának tükörképe.

Recenzió

Mit mutat a mérleg?

Orosz Ildikó–Pallay Katalin: *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredményeinek tükrében*

Beregszász–Ungvár: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai

Magyar Főiskola – „RIK-U” Kft., 2020. 244 old.

A kárpátaljai magyar oktatás hitelessége, presztízse nagymértékben függ attól, milyen színvonalú képzést nyújtanak intézményeink. Hiába őrizzük meg és fejlesztjük teljessé ugyanis a magyar nyelvű oktatási rendszert, ha az ott szerzett tudás nem versenyképes, s ha az oktatás alacsony színvonala miatt iskoláink nem a társadalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítését, hanem konzerválását és újratermelését segítik. Az oktatás színvonalának biztosítása azonban csak úgy lehetséges, ha követelményeinket és eredményeinket folyamatosan összevetjük egyrészt az ukrainai, másrészt például a magyarországi hasonló intézmények rendszerével. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy az iskolát választó szülőnek a „magyar nyelvű **vagy** minőségi oktatás” dilemmájával kelljen szembenéznie. Fontos feladat, hogy a **vagy** kötőszó helyén az **és** álljon. A magyar nyelvű képzésnek egyben magas színvonalúnak és hatékonnak is kell(ene) lennie.

A 2008-ban bevezetett, majd fokozatosan általánosan kötelezővé tett külső független tesztelés, vagyis ahogy azt a leggyakrabban emlegetik a kárpátaljai magyarok, a ZNO bizonyos szempontból összemérhető adatokat nyújt az összevetéshez, vagyis ahhoz, hogy meghatározzuk, hogy az elvileg azonos körülmények között és egyforma követelmények alapján letett érettségi (és egyben felvételi) vizsgák eredményei alapján hol tartunk az országos átlaghoz, valamint a kárpátaljai intézmények eredményeihez viszonyítva, no és persze arra is lehetőséget nyújt, hogy képet kapjunk arról, hol tartanak a magyar tannyelvű iskoláink egymáshoz mérten.

Amióta először bevezették az ukrán nyelv és irodalom külső független tesztvizsgát, több tucatnyi előadásban, publikációban hívtuk fel a figyelmet arra, hogy ilyen formában ez a megmértetés diszkriminatív, és eredményeit nem lehet és nem is szabad sem az ukrán nyelvtudás mérési eredményeként kezelni, sem pedig az iskoláinkban folyó képzés

* Rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola; az MTA doktora

színvonalának meghatározására alkalmazni.¹ Több publikációban hívtuk fel a figyelmet arra is, hogy az iskoláinkban folyó munka minőségét csak és kizárólag a többi tantárgyból szervezett ZNO eredményeit is figyelembe véve, más intézmények eredményeivel összevetve lehet és kell értékelni, és hogy ezt az értékelést mindenképpen el kell végeznünk, ha tudni akarjuk, hol tartunk.²

Orosz Ildikó és Pallay Katalin *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredményeinek tükrében* című könyve épp ezzel próbálkozik: a 2019-es ZNO eredményeit elemzi széles kitekintéssel, több szempontból, és ezzel tükröt tart a kárpátaljai oktatás elé.

A kötet nem könnyű olvasmány, de hát a jövőnket meghatározó oktatás sem tréfadolog. A 244 oldalas kötetben rengeteg adatot dolgoznak fel a szerzők. Tantárgyanként mutatják be a 2019-es külső független tesztelés eredményeit, és bizony keményen szembesítenek bennünket a tényekkel. Ahelyett, hogy hosszasan ismertetném a kutatók következtetéseit, néhány olyan kérdésre szeretném ráirányítani a figyelmet, amelyek továbbgondolásra érdemesek.

Mindenképpen elgondolkodtató például az a tény, hogy az adatok alapján az ukrainai közoktatás meglehetősen alacsony színvonalú. Erről

¹ Csernicskó István, Ferenc Viktória: Az ukrainai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás. In: Horváth István és Tódor Erika Mária szerk., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion, 2009. 25–40. old.; Csernicskó István: Káosz és diszkrimináció az ukrainai nemzetiségi iskolákban. *Közoktatás XX* (2015)/3–4: 5–6.; Черничко Степан: Проблеми питання викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Юрій ред.: *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи*. Ужгород: Поліграфцентр Ліра, 2009. c. 105–116.; Черничко Степан: Ще раз про проблеми викладання української мови у школах з угорською мовою навчання. In: Герцог Юрій ред., *Розвиток гуманітарного співробітництва в українсько-угорському прикордонному регіоні: аналіз, оцінки*. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2011. c. 213–224.; Черничко Степан: Дискримінація учасників шкіл України з венгерським мовним середовищем. In: Márku Anita és Tóth Enikő szerk. *Többnyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III*. Ungvár: RIK-U, 2017. c. 223–233.

² Csernicskó István: Néhány gondolat az ukrainai és a kárpátaljai oktatás színvonaláról, számadatok alapján. *Közoktatás XIX* (2014)/3–4: 9–10.; Csernicskó István: A kárpátaljai magyar nyelvű oktatás színvonaláról. In: Márku Anita; Hires-László Kornélia szerk. *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelv tájkép. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból*. Ungvár: Autdor-Shark, 2015. 13–26. old.; Bárány Erzsébet, Csernicskó István, Huszti Ilona: Kisebbségi kétnyelvűség és integráció: biztos, hogy a két(tan)nyelvű oktatás a megoldás? In: Kozmács István szerk. *Kétnyelvűségi szöveggyűjtemény*. Nyitra: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2015. 177–211. old.; Beregszászi Anikó, Csernicskó István: Kidobott pénz vagy megtérülő befektetés? Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban. *Magyar Nyelvőr* 141 (2017)/3: 292–309.; Huszti Ilona, Csernicskó István, Bárány Erzsébet: Bilingual education: the best solution for Hungarians in Ukraine? *Compare: A Journal of Comparative and International Education* 49 (2019)/6: 1002–1009.

tanúskodik, hogy a legtöbb tantárgyból a 200 pontos skálán az országos átlageredmény nem éri el a 150 pontot sem, a 12-es skálán pedig 7 pontnál alacsonyabb.

Ukrán nyelvből az országos átlageredmény a 200-as skálán 141,1 pont, a 12-es skálán 6,1. Nos, figyelembe véve, hogy a 2018/2019-es tanévben az ukrainai közoktatásban részt vevőknek körülbelül a 97 százaléka ukrán tannyelvű intézményben végzett, felmerül a kérdés: vajon érdemes-e ukrán nyelvű oktatásra átállítani a jelenleg még létező kisebbségi nyelvű iskolákat, ha az ukrán tannyelvű intézményekben csak ilyen alacsony szintű eredményre tudják felkészíteni az érettségizőket ukrán nyelvből és irodalomból? A kérdés persze retorikai, hiszen tudjuk: a 2017-es oktatási kerettörvény, a 2019-es államnyelvi törvény és a 2020-as közoktatási törvény nem azért vezeti át 2023-tól a ma még magyar tannyelvű iskolákat a (részben) államnyelvi oktatásra, mert a cél az ukrán nyelvtudás szintjének emelése, hanem mert ez a lépés (ukrán) nemzetpolitikai célokat szolgál.

A magyar tannyelvű iskolák átlageredményeit tekintve alapos elemzésre érdemes az a tény, hogy a magyar tannyelvű iskolákban érettségizőknek az átlageredményei (a kémiát kivéve) minden tárgyból (tehát nem csak ukránból) gyengébbek, mint az országos és a kárpátaljai átlag. Tekintettel arra, hogy a 2008-as ZNO eredményeinek elemzése során a jelen kötet egyik szerzője, Orosz Ildikó még arra a következtetésre jutott, hogy a legtöbb választható tantárgyból a magyar tannyelvű iskolákban érettségizettek elérték vagy némileg meg is haladták a kárpátaljai ukrán tannyelvű iskolákban érettségizettek szintjét (például matematikából, biológiából, fizikából jobb teljesítményt nyújtottak ukrán iskolákban érettségizett kortársaikhoz képest), illetve hogy a magyar tannyelvű líceumok és gimnáziumok diákjai átlagban jobb teljesítményt nyújtottak, mint a hasonló típusú ukrán nyelven oktató intézmények végzősei³, ez az eredmény nem ad sok okot az örömrre. Ez az adatsor akkor is alaposan megfontolandó, ha láthatjuk, hogy a 2019-es ZNO során jellemzően nem voltak statisztikailag szignifikáns eltérések az országos, kárpátaljai, illetve magyar iskolák átlageredményei között.

Figyelemre érdemes adat az is, hogy Orosz Ildikó és Pallay Katalin alapos és több szempontú elemzése rávilágít arra is, hogy jelentős különbség van a hagyományos középiskolákban, illetve a tehetséggondozó intézményekben (líceumokban és gimnáziumokban) érettségizők teljesítménye között. A 2000-es évek elején egy empirikus kérdőíves kutatás eredményei

³ Orosz Ildikó: *Két évtized távlatából*. Ungvár: PoliPrint, 2012. 150–164. old.

már rámutattak arra, hogy szignifikáns különbség van a különböző iskolatípusban tanuló kárpátaljai magyar fiatalok nyelvi produktói között.⁴ A 2019-es ZNO adatai azt mutatják, hogy ez a különbség megmaradt, és nemcsak a nyelvhasználat területén jelentkezik. Ebből az adatból egyrészt az következik, hogy a tehetséggondozó intézményeink teszik a dolgukat, és küldetésüknek megfelelően valóban magasabb szintű tudást nyújtanak, mint a hagyományos középiskolák. Fontos azonban, hogy a tradicionális iskoláinkat is jó oktatási szint jellemezze.

Számtalan figyelemre érdemes adatot találhatnak még a kötetben azok, akik elolvassák a szöveget, és átrágják magukat a sok-sok táblázaton. Figyelmébe ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik tudni szeretnék, hol áll Kárpátalja, azon belül a kárpátaljai magyar nyelvű oktatás az országon belül. De elolvasásra ajánlom a kötetet az intézményvezetőknek, a szaktanároknak is, mert felmérhető, hogy miként teljesít másokhoz viszonyítva az adott iskola, illetve felmérhető, hogy az iskolán belül hol tart egy-egy tantárgy oktatása. Érdemes átlapozniuk a kötetet azoknak a szülőknek is, akik iskolaválasztás előtt állnak, hiszen minden apuka és anyuka a legjobbat szeretné gyermekének, ebből a kötetből pedig számszerűsíthető adatokat nyerhetünk arról, hogy a kiszemelt iskolák hogyan szerepeltek a ZNO-n 2019-ben.

Magyar szakosként személy szerint nagyon sajnálom, hogy a magyar nyelv és irodalom külső független tesztelés eredményeit nem elemezhették a szerzők, hiszen az ukrán állam sajnos a kéréseink ellenére 2008 óta nem hajlandó megszervezni a kisebbségek nyelvéből és irodalmából a ZNO-t. De ez már egy másik történet.

Orosz Ildikó és Pallay Katalin kötete olyan elemzés, amely tükröt tart elénk. Magukra vessenek a szerzők, amiért ilyen izgalmas, tanulságos és fontos kötetet állítottak össze. Biztos vagyok benne ugyanis, hogy nemcsak én várom türelmetlenül már tőlük a 2020-as ZNO adatainak és eredményeinek alapos és részletes elemzését is. Sőt: ZNO lesz 2021-ben is...

⁴ Beregszászi Anikó – Csernicskó István: Egy új iskolatípus mint társadalmi és nyelvi strukturáló tényező? *Magyar Nyelv* C(2004)/2: 195–203.

Recenzió

Orosz Ildikó–Pallay Katalin *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredményeinek tükrében c. monográfiájáról*

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – „RIK-U”,
Beregszász–Ungvár, 2020. 244 oldal

Dr. Orosz Ildikó és Pallay Katalin *A kárpátaljai oktatás helyzete a 2019-es külső független érettségi eredményeinek tükrében* című monográfiája a szerzők szándéka szerint pedagógusoknak, érettségizőknek, érettségi előtt állóknak, az ő szüleiknek, iskolafenntartóknak, iskolavezetőknek, és az iskola-választás előtt álló szülőknek egyaránt ajánlott. Ezeken túl, mindenki aki az oktatásszervezés és oktatáspolitikai iránt érdeklődik, haszonnal lapozhatja végig ezt a kiadványt. Hiszen a szerzők által kiváló alapossággal feldolgozott adatok tükrében több olyan kérdésre is választ találhatunk, amelyek messze túlmutatnak egy adott tanév vizsgaeredményeinek az összesítésén.

A kárpátaljai magyarság az elmúlt száz év igen sok megpróbáltatását megszenvedve és túlélve jutott el a XXI. században egy olyan helyzetbe, amikor azt kell megtanulnia, hogy a megmaradását és „itt-maradását” veszélyeztető erőkkkel szemben újra fel kell vértéznie magát. És ez a páncélzat több fontos részből kell álljon. Bibliai példával élve: szükségünk van sarura, mellvértre, pajzsra, kardra, sisakra. Merthogy védeni kell szívet, elmét, egész testet. Hisz a támadások egészen különösek. Megpróbálták a száz év alatt gyökereinket elvágni, törekedtek ledönteni úgy, hogy elhurcolták a férfiakat, hamis eszmékkel butítottak nemzedékeket. Most pedig ott tartunk, hogy iskolarendszerünket veszélyeztetik. Kell hát a sisak, hogy védjük gondolkodásunkat. Mikor hivatalos szinten azzal érvelnek, hogy egy kisebbségi nyelven oktató iskolának nincs létjogosultsága egy többségi országban, mert nem tudja megtanítani növendékeit az állam nyelvére, akkor egyetlen fegyver marad: konkrét adatokkal alátámasztott érvelés, amely megmutatja az állítás hamis voltát. És mindezt tenni kettős céllal. Mi magunk se dőlünk be hamis állításoknak, amelyek úgy prezentálnak számadatokat, hogy közben nem a teljes kép kerül bemutatásra. Meg kell győzni szülőket, tanulókat, iskolafenntartókat,

* Elnök, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Beregszászi Járási Szervezete; tanár, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakgimnáziuma

hogy csak az anyanyelvi képzés tud minőségi oktatást biztosítani. Meg kell cáfolni a „nyílt társadalom” eszméit valló hivatalnokokat, minisztériumi és parlamenti szintig, hogy a problémákat észlelve valós elemzésre van szükség, amely alapján olyan megoldásokat kell keresni, amelyek nem korlátozzák mások jogait.

Már néhány éve tanítom a matematikai statisztikát alkalmazott matematikusok részére. Gyakran elhangzik az a híres példa ezen tantárgyról, miszerint ha valahol az urak húst esznek, a gazdának jut rizs, de a szegénynek csak káposzta marad, akkor nem mondhatjuk, hogy jólét van, mert az átlagos menü a töltött káposzta. Ha egy cégben a 10 beosztott havi 100 dollárt keres, a főnök pedig 1200-at, akkor az átlagként kapott havi 200 dollár még nem jelenti azt, hogy ide érdemes eljönni egy olyan helyről, ahol 150 a havi kereset. Pedig az átlag erre inspirálna. Tehát ha nem ismerünk szórást, eloszlást, esetleg koncentrációt, akkor egyetlen statisztikai mutató igencsak hamis képet fest az adott cégben megszerezhető jövedelemről. Nagyon hasonló a helyzet Ukrajnában is, mikor nemzeti iskolákat akarnak „büntetni”. Csak egy adatra hivatkozni, miközben nem történik elemző összehasonlítás, nem lehet alapja semmilyen döntésnek, főleg nem lehet érv egy működő iskolarendszernek a teljes lekorlátozásához.

Dr. Orosz Ildikó a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnökeként nagyon jól ismeri a kialakult oktatáspolitikai helyzetet. Sok részletező írása, helyzetfeltáró elemzése segítette azt, hogy nemcsak helyben, de az anyaországban is pontos kép alakulhasson ki a kárpátaljai iskolahelyzetről. Mindennek nemzetstratégiai jelentősége van, hiszen Kárpátalján a magyar iskola-rendszer megmaradása az itteni magyar közösség megmaradását jelenti.

Elnök asszony és Pallay Katalin tanárnő kiváló munkát végeztek. A most megjelent monográfia részletesen és minden elfogultság nélkül mutatja be ezen régió, Kárpátalja iskolahálózatának az eredményességet a külső független vizsgaeredmények tükrében. A szerzőket semmiképpen nem lehet szubjektív prekonceptiók kreálásával vádolni, hiszen a rendelkezésre álló, az adott kérdésben releváns teljes adatbázis feldolgozásra került. Rendkívül fontos következtetések kerülnek megfogalmazásra. Kiemelném a következőket: *„Kutatásunk során nem igazolódott be az a felvetés, melyre az ukrán oktatási törvény oktatás nyelvére vonatkozó paragrafusa hivatkozik: a nemzetiségi, de főleg a magyar tananyelvű iskoláknak azért kell áttérni az ukrán tananyelvre, hogy jobban teljesítsenek az ukrán nyelv és irodalom külső független tesztvizsgán. Az oktatási minisztérium által preferált kéttananyelvű oktatás sem igazolta magát*

az ukrán nyelv tesztvizsga eredményei alapján.” Ez az állítás nem érzelmi alapon megfogalmazott elmélkedés, hanem számadatokkal alátámasztott érv. A monográfia szakmaiságát az is növeli, hogy a bemutatott táblázatok és elemzések, összehasonlítások a magyar iskolahálózat részére is igen fontos adatokat szolgáltatnak. Minden iskolaszinten kikerülhetetlenné teszik azt, hogy a pedagógusok, intézményvezetők, pedagógiai szakszolgáltatók, a felsőoktatás irányítói megoldásokat keressenek az oktatás minőségének biztosítása céljából. Tehát számunkra is eszköz, hogy ébresszen, nem engedve tanári tunyaságnak, önelégültségnek. Hiszen fontos, hogy törekedjünk a minőséges oktatás biztosítására minden iskolatípus esetén. A műben fellelhető, a középiskolai tárgyak többségét lefedő elemzés ehhez kiváló tükör.

Visszatérve a bevezetőben említett sisakhoz, mely védi fejünket, gondolkodásunkat, szeretném hangsúlyozni, hogy a szerzőpáros által elkészített tanulmány mindenképpen részévé válhat kárpátaljai magyarságunk fegyvertárának. Valóban hasznos segítség lehet a célközönség számára: szülőknek, hogy értsék és lássák, a magyar iskola jó választás; fenntartóknak, hivatali személyeknek, hogy tudatosodjon mindenkiben, miszerint csak reális programok, a tanulók valós igényeit figyelembe vevő tanmenetek integrálásával lehet biztosítani a minőséges oktatást; és pedagógusoknak is, hogy – újra bibliai hasonlattal élve – kitartással és hűséggel fussuk meg az előttünk lévő magyar iskolai pályát.

A megjelent monográfia hasznos bázis lehet további elemzések elvégzéséhez, a problémakör szakmai prezentációjához minden szinten.

Recenzió

a *Menekültek, migránsok, új hazát keresők* című kötetről

Szerkesztette: Papp Klára és Kerepeszki Róbert.

Debrecen, 2016. 268 oldal

A migráció a jelenlegi európai politikai közbeszéd egyik fontos kérdése. Nem múlik úgy el nap, hogy ne jelennének meg olykor egymásnak el-
lentmondó hírek a médiában. Ezért is fontos, hogy megfelelően tájékozot-
tak legyünk e jelenségről, aminek alapját legjobban a tudomány aktuális
álláspontja adhatja. A következő recenzió a migráció kérdésével foglal-
kozó 2015-ös, a Debreceni Egyetemen megtartott tudományos konferen-
cia előadásait közlő kötetet kívánja bemutatni, mely kötet mind a szakma,
mind az érdeklődő közönség számára élvezetes olvasmány lehet.

2015. november 26-án a Debreceni Egyetemen *Menekültek, mig-
ránsok, új hazát keresők* címmel nagy sikerű nemzetközi tudományos
konferenciát tartottak, melynek keretein belül a migráció aktuális kér-
dései mellett annak történeti aspektusaival, valamint a 20. századi nép-
mozgásokkal is foglalkoztak. Jelen recenzió a szimpózium előadásainak
átdolgozott, jegyzetekkel ellátott változatait összegyűjtő konferenciakö-
tetet kívánja bemutatni, mely 2016 őszén jelent meg a Debreceni Egyetem
Történelmi Intézetének gondozásában.

A kötet tartalmilag három részre osztható: az *Előszót* a konferen-
cia nyitóelőadásának kétnyelvű közlése követi, az ezt követő fejezet a
migráció történelmi aspektusait mutatja be az újkortól a 20. századig, az
utolsó tartalmi egységben a migráció jelenkori kihívásait tárgyaló tanul-
mányokat olvashatjuk.

Az előszó után Szergej Vasziljevics Surigin¹ *A munkavállalói be-
vándorlás Oroszországba a nemzetbiztonság kontextusában: külső kihívás*
című tanulmányát olvashatjuk előbb orosz, majd magyar nyelven. A szerző
részletesen tárgyalja az utóbbi évek során Oroszországot és a régiót ért mig-
rációs kihívásokat. Vizsgálja a posztszovjet térség gazdasági kapcsolatrend-
szerének átalakulását, az ezzel kapcsolatos bevándorlást, az orosz nemzet
és nyelv helyzetének átalakulását a Szovjetunió utódállamaiban. A tanul-
mány egy átfogó helyzetelemzést ad a migráció különböző változatait érin-
tő gazdasági és politikai folyamatokról az Oroszországot övező térségben.

* Oktató, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ Igazgatóhelyettes, Ruszkij Mir Alapítvány (Moszkva)

A migrációt mint történelmi jelenséget vizsgáló fejezetet Bozzay Réka² *Tanulási célú migráció. Debreceni diákok kora újkori peregrinációja nyugat-európai egyetemeken (1588–1795)* című tanulmánya nyitja. A szerző a debreceni diákok körében kimutatható tanulási célú migrációt mutatja be bő két évszázados tendenciákat figyelembe véve, munkája elején a kérdéssel foglalkozó főbb monográfiákat, cikkeket ismertetve. A jelenség gyökerei egyértelműen a reformáció elterjedéséig vezetnek vissza. Ekkor kezd kialakulni az az oktatási rendszer és hálózat, mely lehetővé teszi a diákok kiutazását, továbbtanulását. A szerző által vizsgált aspektusok a következők: a tanulmányok helye, a választott szakok, a támogatási lehetőségek, a küldő és fogadó fél viszonya, illetve a „menni vagy maradni” dilemma. A szerző kiemeli, hogy a debreceni diákok jelentős létszámban vettek részt a nyugat-európai peregrinációban, de többségük hazatért, és tudását a helyi közösség szolgálatába állította.

Pusztai Gábor³ *Migráció Hollandia „Arany Évszázadában”*. *Flamandok, zsidók, hugenották és magyarok* című tanulmánya már a végleges letelepülés kérdésével foglalkozik. Az Arany Évszázadban Hollandiába érkező migránsok nagyrészt keresztény, protestáns háttérűek voltak (kivéve a zsidó bevándorlókat), komoly szaktudással rendelkeztek, amelyre a befogadó országoknak kifejezetten szüksége volt. Ez nagyban elősegítette a helyi ipar fellendülését, vagy új szakmák – és ezzel új, versenyképes termékek – elterjedését is. A 17–18. századi migránsok nagyon gyakran jelentős anyagi háttérrel rendelkeztek, komoly tőkebefektetést hajtottak végre új hazájukban. A bevándorlók aránya 10% alatt maradt, ennek ellenére beilleszkedésük nehézkes volt. Gyakran csak a második generációnak sikerült besimulnia a többségi holland társadalomba. A magyar munkavállalók főleg matrózként szolgáltak, halálózási arányuk rendkívül magas, 82,3% volt.

Kijelenti a szerző, hogy a holland médiában 2015 őszén észlelhető euforikus hangulatú pozitív előrejelzések, melyek a jelenlegi, Észak-Afrikából Európába irányuló migráció és az Arany Évszázadban végbement bevándorlás között vonnak párhuzamot, némi korrekcióra szorulnak. A jelenlegi migráció sem kulturális, sem vallási, sem pedig gazdasági/pénzügyi szempontból nem azonos a 400 évvel ezelőtti migrációval.

A kötet következő tanulmánya Gellén József⁴ munkája: *A tengerentúlra irányuló európai kivándorlás általános vonásai a 19–20. század for-*

² Egyetemi adjunktus, DE Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

³ Egyetemi docens, DE Bölcsészettudományi Kar, Néderlandisztika Tanszék

⁴ Nyugalmazott egyetemi adjunktus, DE Bölcsészettudományi Kar

dulóján címmel. A migráció (kivándorlás-bevándorlás) nagy néptömegek jelentős földrajzi távolságokat átívelő helyváltoztatása, mely napjainkban még fontosabb kutatási területté válik. A migráció öngerjesztő képességéhez hasonlóan, bár csekélyebb mértékben, de képes önmaga lassítására, és a lassulás fokozására is a hanyatló szakaszban. Ekkor a rendszer két végpontja között a kapcsolat gyengül, ezzel egyidejűleg az induktív erő is csökken.

A szerző migrációs modellek bemutatásával vázolja a döntési folyamatokat és a társadalmi szelekciót. Szó esik a nemek közti arányok változásáról. A tanulmányban számos táblázat, diagram és vázlatos térkép is segíti a pontosabb értelmezhetőséget. Szó esik továbbá a migrációs hálózatról mint közösségről, annak hatásait is bemutatja a szerző. A tengerentúlra irányuló áttelepülés mérséklődésével kapcsolatban kijelenti, hogy a tömeges migráció elengedhetetlen kellékeként létrejövő hídfőállás-közösségek ellentétes irányokba, az integrálódás/asszimilálódás, vagy a gettósodás, az enklávék nagy kulturális homogenitású szigetei irányába is mozgathatják a bevándorlókat. Ez utóbbi esetében csak idő és számok kérdése, hogy vagy a bevándorlók szigetszerű enklávéi, vagy a perforálódó befogadó társadalmak képezik a végső kimenetelt, a mozaikot.

Barta Róbert⁵ *Emery Reves – Egy sikeres magyar emigráns* című tanulmányában egy izgalmas életút bemutatásával enged betekintést a 20. századi nagypolitikai életbe. Emery Reves (Révész Imre) – Winston S. Churchill magyar származású irodalmi ügynöke, üzlettársa és a későbbiekben személyes bizalmasa – az első világháború után hagyta el Magyarországot, több mint negyven évig sikeres üzleti és sajtótevékenységet folytatott, a sajtópropaganda, a könyvkiadás és ennek nyomán a nemzetközi politikai közvélemény befolyásolása, a széleskörű kapcsolati hálók kiépítése terén rendkívül eredményesnek bizonyult. A tanulmány Reves életútjával, sajtó- és üzleti tevékenységével foglalkozik, érintve Churchill és Reves együttműködésének sikereit és buktatóit. A munka elkészítése során a szerző saját kutatásai és publikációi mellett felhasználta a korabeli, valamint az újabb, angol és magyar nyelven publikált forrásokat, visszaemlékezéseket, feldolgozásokat, a témára vonatkozó sajtóanyagot.

Pallai László⁶ „*Valahol Európában.*” *Népességátrendeződés Közép- és Kelet-Európában a második világháború korában* című munkájában egy vészterhes időszak tragikus jelenségével foglalkozik. A második

⁵ Egyetemi docens, DE Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

⁶ Egyetemi adjunktus, DE Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

világháború alatt és az azt követő években menekültek sokasága lepte el az európai utakat, csonka családok milliói kerestek menedéket, jelentős népességátrendeződés ment végbe, miközben gyermekek százezrei maradtak árván. A második világháború idején lezajlott etnikai változásoknak azonban tágabb történelmi háttere is van. Ezen tényezők már az európai nemzetállamok kialakulásakor felmerülnek a 18–19. század fordulójára idején, de az első világháborút követően is jelentős területi átrendeződések mennek végbe Közép- és Kelet-Európában. A szerző ezeket a jelenségeket is bemutatva veszi górcső alá a második világháború utáni változásokat, számos táblázattal, korabeli fotóval, jelenlegi emlékhely bemutatásával téve színesebbé tanulmányát. Kijelenti, hogy a második világháború alatti kitelepítések, tömeges migrációk számos országban évtizedes tabutémává, kényes belpolitikai, vagy nemzetközi kérdéssé váltak. Régiókban csak a rendszerváltások után mertek bátrabban a témához nyúlni (pl. a Beneš-dekrétumok megítélése).

A fentiekhez jól kapcsolódik, illetve lezárja a történelmi áttekintéseket Bíró-Lukovics Anikó⁷ *Az államilag propagált migráció mint a nemzetállamiság kiépítésének eszköze Csehszlovákiában 1945 után* című tanulmánya. A második világháborút követően Csehszlovákiában nagy mértékűt öltött az országon belüli és kívüli lakóhely-változtatás, ami közvetve vagy közvetlenül az állam szinte összes nemzetiségét, állampolgárát érintette. A szerző azt vizsgálja, hogy milyen előzményei voltak Csehszlovákia nem szláv kisebbségei ellen fordulásának. Tanulmányában a kurrens szakirodalomra, sajtóelemzésre és levéltári forrásokra hivatkozva elemzi a nagy népmozgásokat Csehszlovákiában, vizsgálja a belső telepítéseket Szlovákia területén. Tanulmányát a kommunista hatalomátvétel hatásaival zárja a kisebbségpolitikában. Kijelenthető, hogy a háború utáni nemzetiségi politika felülvizsgálata a desztalinizációs időszakkal vette kezdetét, ami együtt járt többek között a Csemadok érdekvédelmi tevékenységének beindulásával, de a prágai tavasz elsöprésével együtt ezek a nézetek is eltűntek.

A migráció jelenkori kihívásait vizsgáló munkák sorát Lajos Veronika⁸ *Migránsvilágok, jótékonykodás és gyakorlati alkalmazása. Lehetséges kulcskérdések a kortárs migrációs folyamatok kutatásában* című tanulmánya nyitja. A szerző a kortárs migrációs folyamatok társadalomtudományi kutatásainak három témakörét emeli ki: a kortárs migránsvándorlások természetét, a jótékonykodást és a gyakorlati alkalmazás kérdését. Ezek egyrészt

⁷ PhD-hallgató, DE Bölcsészettudományi Kar, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

⁸ Tudományos munkatárs, MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport

jól láthatóan körvonalazódnak a hazai és nemzetközi tudományosságban, másrészt hozzájárulhatnak a jelenlegi helyzet, a menekültválság magyarországi jelenségének megértéséhez, a kialakult konfliktusok értelmezéséhez, továbbá azok gyakorlati megoldásához, ezáltal egy hosszú távon jól működő integrációs stratégia kialakításához.

Süli-Zakar István⁹ több évtizedes egyetemi oktatói és kutatói tapasztalataiból szemezget *A globális migráció társadalomföldrajzi háttere* című tanulmányában. Elemzésében érinti a népességnövekedés jelenségét, az organikus és anorganikus demográfiai robbanást, kiemeli a létbiztonság hiányát Dél-Ázsiában és Afrikában, az ökológiai krízis negatív hatásait. A szerző hangot ad véleményének, miszerint a jelenlegi migrációs válság egy globális kérdés kisebb aspektusa, csak a jéghegy csúcsa. Okai között szerepel Afrika és Dél-Ázsia túlnépesedése, elszegényedése, az ezekben a régiókban pusztító klímaváltozás, elsivatagosodás, éhezés, vízhiány. Jelenleg ebben a térségben nem találni olyan országokat, melyek az európai mércével mérve biztonságosnak tekinthetők. A szerző szerint Nyugat-Európa vezető politikusai túlbecsülik lehetőségeiket, Európa gazdasági tartalékai eltörpülnek a problémák megoldásához szükséges erőforrások nagyságához képest.

Vető Gábor¹⁰ *A Közös Európai Menekültügyi Rendszer elvei* című tanulmányában kifejti, hogy a rendszer humanitárius elveit az uniós tagállamok a belső és a nemzetközi jogban foglalt kötelezettségeiknek megfelelően alkalmazzák. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának köszönhetően az európai államok a legmagasabb szinten biztosítják az emberi jogok védelmét, így a menedékhez való jogot is. A rendszer együttműködését segítő elveinek alkalmazására az EU tagállamait az EMUSZ 80. cikke kötelezi, ennek mértéke azonban jórészt a tagállamok önkéntes vállalásaitól függ.

Tóth-Matolcsi László¹¹ *Az oktatás mint integrációs eszköz hatékonysága. Első és második generációs bevándorló gyerekek tanulmányi eredményessége alapján* című tanulmányában leírtakhoz az OECD tagországokban 2000 óta háromévente elvégzett PISA-felmérés eredményeit vette alapul. A felmérések és a szakirodalom megállapításait figyelembe véve kijelenti a szerző, hogy az oktatás hatékony integrációs eszköz lehet, de eredményessége nagyban függ egyéb tényezőktől is. Az egyértelmű, hogy

⁹ Egyetemi tanár, professor emeritus, DE Természettudományi és Technológiai Kar, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék (1945–2017)

¹⁰ Kutatási asszisztens, PhD-hallgató, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Lendület-HPOP's Kutatócsoport, DE Állam- és Jogtudományi Kar

¹¹ Egyetemi adjunktus, DE Állam- és Jogtudományi Kar, Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék

önmagában az oktatási rendszerbe való integrálás nem jelenti a migráns sikeres társadalmi beilleszkedését. Ez utóbbiban a bevándorlók esetében ugyanazok a tényezők játszanak szerepet, mint az őslakosoknál. Sikertelenségük sem eltérő származásukra vagy kultúrájukra vezethető vissza, hanem azokra az egyéb mikroszintű tényezőkre (szülők alacsony iskolázottsága, társadalmi státusza, rossz iskolaválasztás stb.), amelyek miatt egy helyben született gyerek is nehezebben fog tudni érvényesülni.

A Dajnoki Krisztina¹² és Kőmíves Péter Miklós¹³ szerzőpáros által jegyzett *Migránsok integrációja a munkaerőpiacon és az oktatás világában – lehetőségek és kérdések* című tanulmányban egy jelentős kihívást vizsgál, amellyel az EU-nak és tagállamainak egy szilárd integrációs rendszer kiépítése révén kell szembenézniük. A tanulmány kérdéseket és lehetőségeket vázol, külön-külön az oktatási és a munkaerőpiaci szférára vonatkozóan. Az oktatással kapcsolatban többek között a nemzetközi pozitív tapasztalatok felhasználása, az egyedi szakképzési modell alkalmazása, a validáció lehetőségének kidolgozása, a jogi háttér megalkotása a legfontosabb. A munkaerőpiaci integrációval kapcsolatban a modellfelállítást, a menekültek vállalkozói kompetenciáinak felmérését és fejlesztését, a magyar munkaadók migránsok fogadására és alkalmazására való felkészítését, és a hazai népesség migrációs érintettségének vizsgálatát lehet kiemelni.

A jelenkori migrációs kihívásokkal foglalkozó fejezetet és egyben a tanulmánykötetet Pierog Anita¹⁴ és Szabados György Norbert¹⁵ *Migránsok, civilek, szervezeti lehetőségek – civil szervezetek a migránsokért, a migránsok által* című tanulmánya zárja. A szerzők párhuzamot vonnak a bevándorlás jelensége és az azokkal foglalkozó civil szervezetek munkája között, statisztikai adatokat felhasználva vizsgálják a migráció motivációs tényezőit és tendenciáit. A migrációs „probléma” mögött két tényező állhat: a nagyméretű, félelmet keltő embertömeg, valamint a kulturális különbségek. Utóbbinál főleg az európai szekularizált hétköznapiak és az iszlám identitás fontossága ütközik. A szerzők foglalkoznak a civil szervezetek kérdésével mint tevékenység és mint jogi tényező vizsgálatán keresztül. A tanulmány célkitűzése bevallottan nem a ténymegállapítás, hanem a kérdésfelvetés.

¹² Egyetemi docens, DE Gazdaságtudományi Kar, Emberi Erőforrás Menedzsment Tanszék

¹³ PhD-hallgató, DE Gazdaságtudományi Kar, Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

¹⁴ Egyetemi adjunktus, DE Gazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, Vezetéstudományi Tanszék

¹⁵ Egyetemi adjunktus, DE Gazdaságtudományi Kar, Vezetés- és Szervezéstudományi Intézet, Szervezés és Kommunikáció Tanszék

Legfontosabb intézkedések szempontjából a szerzők a következőket emelik ki: egyrészt fontos lehet a migránsokkal foglalkozó civil szervezetek számának, működésének és tagjainak felmérése, másrészt fontos lehet az egyén, a hétköznapi állampolgár migrációs érintettségének feltárása.

Összességében kijelenthető, hogy a migráció kérdésköre napjaink egyik fontos témája a sajtóban, és ezáltal a közbeszédben is. A megfelelő véleményalkotás szempontjából fontos, hogy létrejőjenek azok a tájékozási pontok, melyekhez igazodhatunk, vagy ütköztethetjük velük a véleményünket. A Debreceni Egyetem által szervezett *Menekültek, migránsok, új hazát keresők* című konferencia és az ebből készült azonos című kötet ilyen tájékozási pont lehet mind a kérdéssel foglalkozó szakma, mind az érdeklődő nagyközönség számára is.

Recenzió

a *Volt egyszer egy Monarchia. Város és vidék* c. kiadványról

Szerkesztette: Barta Róbert és Csiszár Imre.

Kapitális Kft., Hajdúnánás. 2019, 216 oldal

Az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés következtében egy olyan államalakulat született meg és lépett be a nemzetközi politika színterébe, amely meghatározó jelentőséggel bírt mind a 19., mind a 20. század eseményeinek alakulásában. A nagyhatalmi lépések, amelyeket tettek, a döntések, amelyeket hoztak, végül a Monarchia megszűnését eredményezték. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásának századik évfordulója alkalmából született meg a *Volt egyszer egy Monarchia* című tanulmánykötet. A kiadvány szerzői munkáikban a dualizmus korának fontos szegmenseibe adnak bepillantást. Jelen tanulmány ennek a kiadványnak a bemutatását célozta meg.

1867 – a kiegyezés éve, melynek megítélése mind a mai napig kérdéseket vet fel és vitákat indít el a tudományos körökben. A dualizmus korának vizsgálata – melynek hívei és bírálói egyaránt akadnak – nem egyszerű feladat. A kutatók bármennyire is igyekeznek objektív képet alkotni a korszakról, annak sokrétű értelmezése miatt nehéz megtalálni azt az irányt, amely a valós történelmi események feltárásához elvezetnek. A Barta Róbert és Csiszár Imre szerkesztésében létrejött *Volt egyszer egy Monarchia* című tanulmánykötet szerzői mégis vállalkoztak erre a feladatra. A 2018. június 1-jén Hajdúnánáson megrendezett konferenciának, s az ennek következtében megszületett tanulmánykötetnek az aktualitása nem is lehetett volna más, mint az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnésének századik évfordulója. A 2019-ben kiadott centenáriumi kötetbe olyan neves szaktekintélyek publikációi kerültek be, mint ifj. Barta János, Schrek Katalin, Janek István, Botos Máté, Csiszár Imre, Nyakas Miklós, Pintér Zoltán Árpád és Pallai László.

A tanulmánykötet ifjabb Barta János¹értekezésével kezdődik. A szerző kutatásának középpontjában a birodalom gazdasági sokszínűsége áll, melyben nem véletlenül kap kiemelkedő helyet az agrárszféra. Az udvar a mezőgazdaság által kívánta a nagyipart megteremteni. Ennek eléréséhez

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának munkatársa

¹ Professor emeritus, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

viszont a gazdaságot olyan alapokra kellett helyezni, amely a terület homogén gazdaságának megteremtését igyekezett elősegíteni. Ezt viszont több tényező is meggátolta, melyek kifejtésére a szerző nagy figyelmet fordít. Az országok, tartományok közti különbségek okai között találjuk a földrajzi fekvést, a történeti hagyományokat, a fejlettségi különbségeket, az agrárnépesség jogi-társadalmi eltérését vagy éppen az etnoszokban erősödő identitástudat kialakulását, ami gátolta a nemzetiségek egymás közti kapcsolatait. Munkájában arra is rávilágít, hogy bár akadtak eszközök az elmaradt területek helyzetének fejlesztésére, azonban a fennálló problémákat nem tudták kiküszöbölni, ami részben a rossz kivitelezésben keresendő. Barta János a kutatását értékes táblázatokkal szemlélteti, ezenfelül ismerteti az 1849–1913 közti mezőgazdaság alakulásának időszakait, melyek utolsó periódusára az első világháború okozta csapás kíméletlenül rányomta bélyegét.

Schrek Katalin² kutatási területének fontos részét képezi az Orosz Birodalom 19. századi külpolitikája. Jelen tanulmánya szintén az említett birodalommal, valamint az Osztrák–Magyar Monarchiával, azok diplomáciatörténetével foglalkozik. Vizsgálódásának fókuszában a két birodalom balkáni partnerségének nemzetközi aspektusai állnak. A korszakban mindkét nagyhatalom terjeszkedésének iránya a Balkán-félsziget. A külpolitikai prioritást tekintve az Osztrák–Magyar Monarchiának Bosznia és Hercegovina annexiója, míg az Orosz Birodalomnak a krími háború előtti balkáni pozíció, a tengerszorosok ügye jelentette a legfőbb kérdést. A szerző figyelmet fordít azoknak a kérdéseknek a megválaszolására, hogy mely tényezők vezettek az orosz–osztrák szövetség felbomlásához, minek következtében vált lehetővé a bécsi kormányzat gazdasági behatolása, s ezzel egy időben az orosz külügyminisztérium politikájának visszafogottabbá válása a balkáni térségben. Az érintett országok apparátusában bekövetkező változások, a nagyhatalmak dilemmája a Konstantinápoly integritását érintő kérdésekben mind olyan különös helyzet kialakulásához vezettek, amely a nagyhatalmak új szövetségesek keresése iránti igényét indította el. Az események kusza szálai pedig elvezettek az 1897-ben orosz és osztrák részről megkötött egyezményhez. A nagyhatalmak ráeszméltek, hogy az új külpolitikai céljaik megvalósítása érdekében kénytelenek a kompromisszumkötésre, amely a balkáni status quo ideiglenes fenntartásában öltött testet. Bár az 1908. évi fordulatok új helyzetet teremtettek, azonban a partnerség átmenetileg megoldást tudott nyújtani „a lőporos hordó” térségét érintő kérdésekben.

² Egyetemi oktató, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

Janek István³ az orosz hadsereg Osztrák–Magyar Monarchia magyar területeire történő betörését, s annak hatásait vizsgálja a lakosságra, de különös tekintettel a szlovák népre nézve 1914–1915 között. Kutatása azért is tölt be meghatározó szerepet az első világháborúra vonatkozó szakirodalomban, mert nemcsak magyar forrásokkal dolgozik. Cseh és szlovák eredetű anyagot, sajtóterméket is használ. A munkájában felhasznált iratoknak köszönhetően, s így a téma több szemszögből történő elemzése által a szerző a háború lakosságra gyakorolt hatásairól a reális képet tudja visszatükrözni. Tanulmánya átláthatóbbá tételének céljából írását külön egységekre bontotta: a háború fogadtatása, a magyarországi szlovák nyelvű sajtó reagálása a háborúra, az orosz csapatok betörései, a Kárpátokban zajló hadmozdulatok, a cári hadsereg katonáinak viszonya a helyi lakossággal, valamint az orosz propaganda hatása a szlovákokra nézve. A magyarországi szlovákok az események kibontakozásának elején lojálisan viszonyultak a magyar kormányhoz. Később aztán stratégiájuk megváltozott, passzívak maradtak, s a körülmények alakulásától várták a megoldást. 1918 őszétől azonban megváltozott a helyzet, s az ezt követő döntéseikre rányomta bélyegét az orosz propaganda, a cseh politikusok autonómiaajánlata, s a Magyar Királyságtól történő elszakadás ígérete, ami a csehszlovák orientáció erősödését váltották ki.

Nem mindennapi kutatási területre tévedt Botos Máté,⁴ aki Herczeg Ferenc Bizánc című drámájának történeti szempontú forrásjellegét vizsgálja. Felvezetésként a szerző röviden ismerteti Herczeg Ferenc életútját és röpké kitekintést tesz a dualizmus második felének belpolitikai eseményeire. A híres magyar író a belviszályok idején lett országgyűlési képviselő, aki Tisza Istvánnak egyik legbizalmasabb munkatársa volt. Ennek következtében tájékozott volt a politikai ügyeket illetően, s olyan kérdésekbe is betekintést nyert, amelyek a színpalak mögött zajlottak. Az író ebben a belpolitikai válsággal tűzdelt helyzetben kezdte meg méltán híres drámájának papírra vetését. Egy korszak történelmének felfogása a legérzékeltetőbben az irodalomban érhető tetten – írja Botos Máté, John Lukács szavait idézve. Botos értekezésének fő kérdése pedig éppen „A történetírás jövőjéről” elmélkedő történész mondatán alapul. A szerző úgy véli, Herczeg Ferenc drámájában párhuzamot vonva a dualizmuskori magyar politikával, annak egyenértékű megnyilvánulása köszön vissza művének bizánci eseményeiben.

³ Tudományos munkatárs, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete

⁴ Egyetemi oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A szerző tanulmányában leírja, hogy mi volt a magyar író üzenete a dráma kapcsán. A mű fő kérdései: a döntéshozó által képviselt erkölcsi igazság, mely a tömeg támogatásának hiányában bukásra van ítélve, a legitim hatalom iránti tisztelet problémája, a legitim hatalommal szembeni áruulás, a népnek a külső erőben igen, de a saját legitim vezetőiben nem bízó gondolkodásmódja, s hogy a birodalomnak elsősorban a belső ellensége, s nem a külső okozza pusztulását. A szerző a drámában felsejlő kérdéseket a műnek idevágó részeivel példázza. Véleménye, hogy az erkölcsi igazság képviselője a dualizmus korában Tisza István, akit a nép – tekintve, hogy az a nemzeti romlás útjára lépett – nem érdemel meg.

A gazdaság- és helytörténeti kutatást ötvözi munkájában Csiszár Imre,⁵ aki a dualizmus korának ipari fejlődését Hajdúnánás példáján mutatja be, s vizsgálja annak kapcsolódási pontjait a mezőgazdasággal. Elemzésének koncepciója egyrészt az említett helység iparosságának kezdetein, másrészt annak dualizmus kori iparán alapul. Kutatásában teret kap a kiegyezés előtti magyar ipar ismertetése. A górcső alá vett szféra fejlődése nehezen indult meg. Az osztrák és magyar munkamegosztás és egyenlőtlen gazdaságpolitika gátat szabott a modernizáció útjának, amely csak a kiegyezést követően tudott jelentős eredményeket elérni. Hajdúnánáson kezdetben a mezőgazdaság, később a céhes ipar játszott fontos szerepet, ami egészen 1872-ig tartott, amikor is elfogadták az ipartörvényt, amely a céhek megszűnéséről rendelkezett. A törvény elfogadását követően a 20. század közepéig a gépesített üzemipar elterjedése határozta meg a gazdaság fejlődését. A szerző a korszerűsödés előrehaladásába a korabeli esetek lencséjén keresztül nyújt betekintést, amit a munkája végére beillesztett mellékletek is tanúsítanak. Tanulmányában igyekszik azt is érzékeltetni, hogy nem mindenből váltottak ki szimpátiát a modernizálás eszközei. Az iparszabadság kihirdetése a régi mestereket érintette érzékenyen, mert az olcsón és szakismeretek hiányában dolgozó konkurencia veszélyt jelentett számukra. Újabb jelentős változást aztán az első világháború szele hozott magával. A hajdúnánási üzemek egy része, amely a Monarchia munkamegosztása szerint határozta meg termelését, a háború után elvesztette felvevőpiacait. Az első viláégést követő nehéz körülmények és a gazdasági válság okozta problémák következtében pedig sokan kénytelenek voltak felhagyni a város életében nagy jelentőséggel bíró iparral.

⁵ Az MTA rendes tagja, professor emeritus, kutatóprofesszor, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, MTA Rényi Alfréd Matematikai Intézet

Hajdúnánás históriájánál maradva, azt érintve folytatódik a tanulmánykötet. Nyakas Miklós⁶ a Nyakas família történetébe enged betekintést. Munkáját Hajdúnánás társadalmi rétegződésének leírásával kezdi. A hajdúvárosokra jellemző, hogy az egyén születési determinációja meghatározó volt, ami a korszakra nézve ugyan nem meglepő, de az figyelemre méltó tényező, hogy a helységben élt a legtöbb armalista nemes. A kiváltságosok sorába tartozott a Nyakas család is, akik címeres nemeslevelet 1610-ben szereztek. A nemesi rang megszerzésének okait rekonstruálva kezdi el vizsgálódását a család történetével kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy a családot érintő rendszerváltás utáni ügyekről is tesz említést, a szerző egy olyan munkát vonultat fel az olvasó előtt, amely több évszázadot ölel fel. Kutatásában a család életét meghatározó eseményekről, a család tagjainak életéről, megpróbáltatásairól ejt szót, amit nagy mennyiségű fényképpel is illusztrál. A familia tagjaira jellemző volt az erős hit, a nemzetük és országuk iránti szeretet. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy átvészeljék az első világháborút, s annak legsúlyosabb következményét, a Monarchia felbomlását, melyet követően az egyéni életutak az új határokkal együtt változtak meg.

Pintér Zoltán Árpád⁷ kutatásában a karcagi városháza építésével foglalkozik. Munkáját a következő szerkezeti egységekre bontotta le: változások a dualizmus kori közéletben, Karcag város rövid jellemzése a dualizmus korában, a karcagi városháza építése. Természetesen a nagyobb hangsúly az utolsó kérdés vizsgálatára helyeződik, ami alap- és helyrajzban, korabeli fényképekben és grafikákban gazdag. Az első két témakör viszont az előzmények és a város dualizmus kori képének ismertetése céljából szükséges. Tanulmányában leírja, hogy mennyire előnyös helyzetbe került az építészet, annak köszönhetően, hogy a kiegyezés után az események kiszámíthatóan alakultak, mindez pedig a gazdasági fejlődés számára ideális kereteket biztosított. A szerző bemutatja, hogy a – főképp – közigazgatási reformok hatására miért volt szükséges egy új városháza építése Karcagon, amelynek létrehozása egy „*produktív szellemű egyéniség állhatatos munkája nélkül*” (185. old.) nem valósulhatott volna meg. Bár az építés körül kialakuló viták több éven keresztül elhúzódtak, de a kitartó munka következtében egy olyan impozáns látványt, s mégis letisztult formavilágot nyújtó épület került a város főterére, amely mind a mai napig méltó helyet foglal el a városi közigazgatásban.

⁶ Nyugalmazott igazgató, Hajdúsági Múzeum

⁷ Történész, történelem–földrajz szakos középiskolai tanár, Karcagi Nagykun Református Gimnázium

A kötet utolsó publikációja Pallai László⁸ kutatását tartalmazza, aki az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborúra történő pénzügyi felkészülésével foglalkozik. Azt hiszem, az mindenki számára világos, hogy az első világháborúnak nemcsak társadalmi és jogi, hanem jelentős gazdasági következményei is voltak. Bár a nagyhatalmak a háború kitörése előtt rendelkeztek a korábbi évtizedek óta folyamatosan kiépített szövetségi rendszerrel, haditervvel és költségvetéssel egyaránt, az utóbbit mégis rövid időtartamra készítették. Ennek oka, hogy a pénzügyi szakemberek csupán három hónapra terveztek előre, úgy gondolták, az új haditechnika gyorsan lezajló háborút fog eredményezni. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a konfrontáció kibontakozása előtt megtett intézkedések arra engednek következtetni, hogy a nagyhatalmak tisztában voltak vele, hogy napirenden van a háború. Mindössze a kitörésének pontos ideje volt kérdéses. A háború elején a szakemberek elégedettek voltak a Monarchia pénzügyi felkészültségével. A problémák akkor jelentkeztek, amikor a harcok az előrejelzésekkel ellentétben mégsem vezettek gyors végkifejletre. Rendkívüli intézkedések bevezetésével igyekeztek a gondokat megszüntetni, azonban az évekig elhúzódó háború gazdasági szempontból végül európai szintű katasztrófát eredményezett. A szerző a tanulmányhoz csatolt egy táblázatot is, amely által jobban megérthető a költségvetés évenkénti alakulása.

A tanulmánykötet szerzői új források, új szempontok, s bizonyos esetekben különös történelmi leírások használatával boncolják a vizsgálódásuk középpontjában álló kérdéseket. A munkák történelmi hitelessége viszont nem változott. A kutatásokban kisebb elírások, helyesírási és formai hibák ugyan fellelhetők, de ez egyáltalán nem von le a publikált munkák minőségéből. A kötet szerzőinek kutatásai hiánypótlónak számítanak a dualizmus korát érintő kérdésekben, azonban éppen ezeknek a témáknak a felvetése és elemzése világít rá arra, hogy még mindig rengeteg a kiaknázatlan terület, s a múlt eseményeit érintő megválaszolatlan kérdés. Ezért szeretném ösztönözni a dualizmus korának kutatóit, hogy a továbbiakban az eddigi látóhatáron kívül eső kérdésekről is végezzenek hasonlóan kiemelkedő horderejű vizsgáldást. Mindent összevetve úgy vélem, a kiadvány olvasói olyan munkát tarthatnak a kezükben, amely több aspektusból közelíti meg a dualizmus időszakát. Ebből adódóan mindenki megtalálja az érdeklődési körének megfelelő tanulmányt. Tekintettel a kiváló kutatásokat felvonultató kötetre ajánlom az olvasónak, hogy ne vonja meg magától azt a komoly szakértelmet és kritikai szemléletmódot tükröző tudást, amelyet a kiadvány tanulmányai tartalmaznak.

⁸ Egyetemi oktató, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi Intézet

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

Т 32 Публікації на суспільну тематику. Наукове видання (збірник наукових праць) Науково-дослідного центру ім. Тіводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 352 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-64-3

Дослідження у першому розділі збірника присвячені вивченню національного питання в Угорщині та законодавчих ініціатив XIX століття у цій сфері. Зокрема, це питання розроблених у 1860-х роках законопроектів про національності і національних концепцій; Закон про національності 1868 року та дилеми мультиетнічної держави, а також становище русинського руху в Північно-Східній Угорщині до і після австро-угорського компромісу. В інших розділах вміщені публікації на закарпатську тематику історичного та суспільного характеру. Видання рекомендується усім, хто цікавиться новітньою та сучасною історією Карпатського басейну, зокрема сучасного Закарпаття, національними, релігійними, суспільними та освітніми відносинами, політичним та економічним становищем краю.

УДК 300(=945.11)(477.87)

Наукове видання

Публікації на суспільну тематику

Збірник наукових праць

2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол №8 від 03.12.2020 р.)

Підготовлено Науково-дослідним центром ім. Тиводора Легоцькі спільно з кафедрою історії
та суспільних дисциплін і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Науково-дослідний центр ім. Тиводора Легоцькі,
Кафедра історії та суспільних дисциплін)

Рецензенти:

Роберт Барта, *габілітований доктор* (директор Інституту, доцент університету,
факультет суспільних наук Дебреценського університету, Інститут історії)

Василь Брензович, *кандидат історичних наук* (доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

др. Габор Ердовді, *професор* (доктор Академії наук Угорщини, викладач університету,
Науковий університет ім. Лоранда Етвеша)

Дюло Фодор, *кандидат географічних наук* (проректор, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Олена Куташи (заступник директора, Державний архів Закарпатської області)

Іван Мандрик, *доктор історичних наук* (професор, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

Йосип Молнар, *кандидат географічних наук* (завідувач кафедри, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Льдіко Орос, *кандидат педагогічних наук* (президент ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра педагогіки та психології)

Коректура: Марта Гнатик-Рішко

Технічне редагування та верстка: Ласло Веждел

Обкладинка: Ласло Веждел

УДК: Бібліотечно-інформаційний центр „Опаці Чері Янош” при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Степан Черничко (ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ)

За зміст опублікованих наукових праць відповідальність несуть автори.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У» (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) Свідомство про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С. (пл. Кошута 4, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com)

Підписано до друку 17.12.2020 Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 70 г/м².

Ум. друк. арк. 28,6. Формат 70х100/16. Замовл. №69. Тираж 200.